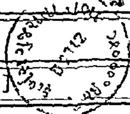
અધિપતિ-શંકરલાલ મણિશંકર ગોવિંદજી બી એ

અંકુશ.

ANKUSH

પુસ્તક ત્રીજુ] વૈશાખ [અંક ૭ મો

મુદ્રક—વાઘાણી હિતેચ્છુ પ્રાગમલજી પ્રેસ—ભુજ

વાર્ષિક લવાજમ હિંદ માટે , રૂ ૨-૮-૦

" " દેશાવર માટે રૂ ૩ ૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત

જામનગર—કાઠીઆવાડ

Printed at the Atank Nigrah Printing Works-Jamnagar

ડૉ૦ વામન ગોપાળનો

આયોડાઇઝડ

સારસાપરિલા.

આ સારસાપરિલા કોઇપણ કારણથી બગડેલા લોહીને શુદ્ધ કરી તેની વૃદ્ધિ કરવામાટે અકસીર દવા છે

આ સારસાપરિલા ફક્ત લોહી સાફ કરે છે એટલુ જ નહિ પરંતુ બીજા ઘણાં દરદો જેવાં કે ગરમી પ્રદર, સાંધાનું રહી જવુ મોમાં અને શરીરના બીજા ભાગોપર ચાઠાં પડવાં સ્મરણશક્તિ ઓછી થઇ જવી, શરીરપર ફોલ્લા થઇ આવવા ખુજલી-ખરજ, દરાજ, વગેરેને માટે પણ ઘણીજ અકસીર દવા છે

શીશી ૧ ની કિંમત રૂ ૧। ટપાલખર્ચ તથા પેકીંગ ખર્ચ આના પાંચ જુદુ

ચાર શીશીઓ પીવાથી સારો ગુણ આપે છે ચાર શીશી સામટી મંગાવનારને ટપાલ અને પેકીંગ ખર્ચ સાથે રૂ ૪॥ પડશે

માલેક—ડૉ ગૌતમરામ કેશવરાવ એન્ડ સન્સ,

ઠાકોરદ્વાર—**મુંબઈ**

રાજા મહારાજાઓ,

નવાબો, નામદાર સરકારના ધારાસભાના ઑનરેબલ મેમ્બરો સેશન્સ જજો કર્નલો મેજર કેપ્ટન નામદાર વૉઇસરાયના ઑનરરી એ ડી સી લેફ્ટેનન્ટ પોલીટીકલ એજન્ટ સરકારી સીવીલીયન ઓફીસર યુરોપીયન સીવીલ સરજન એમ ડી ની ડીગ્રી ધરાવનારા મોટા ડાકટરો તથા દેશી અને યુરોપીયન અમલદારો અને ગૃહસ્થોમાં **બાદશાહી યાકુતી** નામની જગજાહેર દવા બહુ વપરાય છે એજ તેની ઉપયોગિતાની નિશાની છે-ગવર્નમેન્ટ લેબોરેટરીમાં આ રજવાડી દવા એનાલાઇઝ થયેલ છે

બાદશાહી યાકુતી.

ગમે તે કારણથી ગુમાવેલી તાકાત પાછી લાવે છે પુરૂષાતન કાયમ રાખે છે આ રાજવંશી યાકુતી વીર્યવિકારના તમામ વ્યાધિ મટાડે છે અને વીર્ય ઘટ્ટ બનાવી ખરૂં પુરૂષાતન આપે છે ખરી મર્દાઇ આપનાર અને નબળા માણસને પણ જુવાનની માફક જોરાવર બનાવનાર આ દવાનો લાભ લેવા અમારી ખાસ ભલામણ છે આ દવાવાપરવામાં કોઈપણ જાતની પરેજીની જરૂર નથી ૪૦ ગોળીની ડબી એકના રૂપીયા દશ

બાદશાહી ચુનાની લેપ.

ઉમદા દવાઓમાંથી આ લેપ બનાવેલ છે ખરૂં પુરૂષાતન લાવવા માટે આ લેપ ફતેહમંદ ઇલાજ છે આઉંસ એકની ડબીના રૂપીયા આઠ

ડાક્ટર કાલીદાસ મોતીરામ-રાજકોટ-કાઠીયાવાડ

ૐ

અંકુશ.

ANKUSH

પુસ્તક ત્રીજું — વૈશાખ ૧૯૯૬ — અંક ૭ મો

જેનું ન જગમાં કોઈ ત્હેનો સબળ શ્રી ઘનશ્યામ છે.

(હરિગીત)

સંસારના દુખ અર્ણવે લાખો જહાજો આથડે,
શાન્તિ નિકેતન શોધતા આપદ હજારો સાંપડે,
ફૂંકાય વાયુ કારમો માતપો બહુ જોરથી,
ઘસડાઈ જીવન નાવ મે ખડકો થકી ભાગી જતી

સુકાનીઓ નૌકાતણા આબાદ જે ફરતી ફરે,
પ્રાણ ભેદી દૃશ્ય દેખી મગ્ન રહેતા અંતરે,
નિરખી નિપુણતા નાવિકો પોતાતણી મનમા ઠરે
ડુબતા જીવોને તારવા પણ હાથ લાંબો ના કરે!
"સ્વાર્થ" એ સિદ્ધાંત જ્યા ભાડુ ભલે રવડી મરે!
સમભાવ ને નહિ સ્નેહ જ્યા તે દેશ ક્યાંથી ઝળહળે!
રાખો ભરૂસો ઇશમા સુખ શાન્તિનું એ ધામ છે
જેનું ન જગમા કોઈ ત્હેનો સબળ શ્રી ઘનશ્યામ છે

રમણિક ર. મ્હેતા–રાજકોટ.

મિલકતનો માલીક કોણ?

લેખક—શ્રીયુત શાસ્ત્રી પોપટલાલ અ ગાર .ર—જામનગર

૧

ભૂમંડગના ભૂષણ શરીરવાળો મેના શિરે મા ય વિધાતાના સૂક્ષ્મામર્થની સીમા પુરૂષાર્થનુ પાત્ર અને વિવેકના વરિધિ થ વાને યોગ્ય મનુષ્યજાતિ કે જેમા સાધારણ સ્થિતિવાળો અસાધારણ સ્થિતિવાળો અને મિશ્ર સ્થિતિવાળો જનસમુદાય જોવામા આવે છે અને હમેશ અગમહેનત કરી પોતાની આજીવિકા ચલાવનાર કોઇ વખતે સંકોચ કરી બચાવેલી નજીવી પૈસાની રકમને કોઇ માંદગી વગેરે દુર્દશાના સમયમા કામ લાગશે એવી કલ્પનાથી સાચવી રાખનાર અને આજીવિકામાટે વખતોવખત પોતાના રહેઠાણને બદલાવનાર જનવર્ગ સાધારણ કોટીમા ગણાય છે જેઓ સ્વતંત્રતાથી રહેનાર હોય પૃથ્વીવગેરેનો ગ્રાસ [ગરાસ] હોવાથી આજીવિકાની ઉપાધિ વગરના હોય, હુકમ કરવાની શક્તિવાળા હોય બીજા લોકોથી દબાઇ જાય તેવા ન હોય ખાનપાન વસ્ત્ર અને ગાડીઘોડાવગેરે વાહનોની સંપાત્તવાળા હોય આશ્રિતલોકોનુ પાલન કરનારા હોય ગરીબલોકોનુ પાલણ કરનારા હોય જેઓની ઉત્તમસ્થિતિની પ્રભા અનેક લોકોની ઉપર પડતી હોય કોઇ વખતે દુષ્કાળવગેરેના પ્રસંગમા જેઓની જાહોજલાલીમા જરાપણ ન્યૂનતા ન થતી હોય અનાથ લોકોની પુરતી ખબર લેનારા હોય જેઓની ઘણી ધનવગેરે સંપત્તિ વગરઉપયોગમાંજ જમાખાતે પડી રહેતી હોય અને તીર્થક્ષેત્રવગેરે પવિત્ર ક્ષેત્રમા અન્નસત્ર ચ-લાવનાર નિર્જલ પ્રદેશમાં જલનું પરબ કરનાર અને ભયવાળા પ્રદેશમા ચોકીપહેરાનો બંદોબસ્ત કરી લોકોના જાનમાલનો બચાવ કરનારા હોય એવો જનવર્ગ અસાધારણ સ્થિતિવાળો કહેવાય છે

જે લોકો ઉપર કહેલી સાધારણ સ્થિતિના તથા અસાધારણ સ્થિતિના પણ લક્ષણોવાળા હોય તેઓને મિશ્રસ્થિતિવાળા ગણવામા આવેછે એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારમાં વિભક્ત થતા મનુષ્યો પોતપોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં મિલકતને મેળવનારા હોયછે

મિલકત સ્થાવર અને જંગમ એમ બે પ્રકારની હોયછે ગૃહ ગ્રામ ક્ષેત્ર વૃક્ષ જલસ્થાન અને રત્નાદિની ખાણ ઇત્યાદિ સ્થાવર મિલકતમા ગણાયછે અને રોકડ રકમ ગાય, ભેંસ વૃષભ અશ્વવગેરે પશુવર્ગ વસ્ત્રો ધાન્યો પાત્રો મનુષ્યો સુવર્ણાદિ ધાતુઓ મોતીવગેરે રત્નો પુસ્તકો યન્ત્રો અને તેવીજ જે જે વસ્તુઓ એક જગોથી બીજી જગોએ લઇ જવામાં આવે છતા તેના સ્વરૂપમાં કોઇ ફેરફાર ન થાય તે તે વસ્તુઓ જંગમ મિલકત ગણવામા આવેછે એક વિદ્વાન્ કહે છે કે ગાયભેંસવગેરે જે પશુઓ છે એટલે જે કોઇ પ્રતીતરીતે ઓળખી શકાયછે તે અર્ધી મિલકત સમજવી કારણ કે તે અ-

મુક વખતસુધી જીવતીજ રહશે એવી મિન કુલ ખાની નથી તેથી તથા કોઇ શત્રુઓ કે ચોરલોકો કે તેવા હરામખોર લોકો તે પ નાથીને ચોરીને પણ લઇ જઇ શકે છે તેથી ને ઉપર ભરોસો રાખી શ ાય તેમ નથી ગૃહજેવા જે જે પ ાર્થો છે તે તે પેણાભાગના મિનકત છે કારણ કે તેઉપર અકસ્માત્ અગ્નિજ ય ભયની કોઇ વખત નદીવગેરેના ત્યાગાન ધ જલજન્ય ભયની, કોઇ વખત અતિવૃષ્ટિજન્ય પડી જવાના ભયની મકાન ઘણ ઉંચુ હોય તો ઝઝાવાતના ભયની કે અકસ્માત્ વિદ્યુત્પાતના ભયની કે ભૂક પના ભયની ધારતીમાં રહલ હોયછે પણ તે અ ચેતન પદાર્થ-પાષાણ કાષ્ઠ, લોહ અને તેવા કેટલાએક મૃત્તિકામય પદાર્થોથી ગોઠવાએલ હોવાથી ઉપર બતાવેલા ભયો ી ધારતી ન આવી પડે તો ઘણા લાંબા વખતસુધી એ ટલે ઘણા સેકડાવર્ષસુધી ટકી રહેછે અને વાર આવી પડે તો ક ાચત્ સવથા નષ્ટ થઇ જાયછે અને કદાચિત્ કઇક અ શ બચી પણ જાયછે અર્થાત્ તે ગૃહાદિ પદાર્થોઉપર પશુવગેરે ચેતન પદાર્થોઉપર જેટલે અ શે નષ્ટ થવાની ધારતી રહ્યા કરેછે તેટલે અ શે ધારતી હ્યા કરતી નથી તેથી તેને મિલત તરીકે ગણવામા એક અશ વિશેષ આપેલો છે તથા તે ગૃહજેવી મિલકતને કોઇ શત્રુ ઓ કે લૂગારા કે ખાતર પાડના ા લોકો ચોરી કરીને લઇ જઇ શકતા નથી તેથી પણ તેઉપર ધારતી ઘણી ઓછી અ શે રહેછે ત્યારપછી સ્થાવર છતાપણ ખેતર તથા વાડી વગેરે કે જેઓમા મારવાડજેવા દેશમાતૃક દેશમા વર્ષાદના જલથી કે સિંધુજેવા નદી માતૃક ેશમા પૃથ્વીના જલથી અનેક પ્રકારના ધા યોની ઉત્પત્તિ થતી હોયછે અથવા પ્રાણીઓની આજીવિકા ચાલે તેવા ફળફુલ, શાકપત્ર ઘાસ અને ઔષધિવગેરેની ઉત્પત્તિ થતી હોયછે તેની પૃથ્વી આખી પૂર્ણ મિલકત ગણવામા આવેછે જેમ મનુષ્યોજેવા ભૂચર પ્રાણીઓ પૃથ્વીરૂપ આધાર વિના એક ક્ષણમાત્ર પણ રહી શકે તેમ નથી તેમ ધા ય કે જે અન્નખોરાક વિગેરે શબ્દોથી પ્રસિદ્ધ છે તવિના પણ રહીશકે તેમ નથી. કહ્યુ છે કે 'અન્ન હિ પ્રાણિના પ્રાણા' જેનો આહાર કરવાથી મનુષ્યવગેરે પ્રાણીઓ પોતાના સશરીર જીવિતને જાળવી શકે છે તે અન્નને પ્રાણીમાત્રના પ્રાણતરીકે ગણવામા આવે છે તે ધા યવગેરે અન્ની સર્વાંશ મિલકત ગણવામા આવે છે જો કે ધા યવગેરે અન્નઉપર પણ ચોરાઇજવુ ખેતરમા થવા લાગે ત્યારથી પાકીને તૈયારથ ય ત્યાસુધી તીડ વગેરે અનેક પ્રાણીઓનો ભય, અતિવૃષ્ટિ અનાવૃષ્ટિની ધારતી ઇત્યાદિ ઘણા નુકશાનોની ભીતિ હોય છે તોપણ શરીરો ટકાવી રા ખવાના કામમા તે ધાન્યની બરોબરી કરી શકે એવો બીજો કોઇ પદાર્થ દુનિયામા નથી રંકથી આરભી ચક્રવર્તી રાજાસહિત મનુષ્યોનો અન્નવગર ચાલતું નથી સોનુ રૂપુ હીરા, માણેક મોતી અને રત્ન વગેરે પદાર્થોનો મ હોટામા મહોટો સંગ્રહ હોય પણ જ્યારે મનુષ્યને ક્ષુધાપિપાસા લાગે છે ત્યારે તે સોના રૂપા વગેરેમાનો કોઈપણ પદાર્થ કામમાં આવી શકતો ાથી તેથી ક્ષુધા લા ે

ત્યારે જો અન્ન ન હોય તો સુવર્ણવગેરેનો ખજાનો ભરપૂર છતાં તેનો સ્વામી હાથપગ વ ભીને થોડા વખતમા મરણુશરણ થાય છે પણ જે મનુષ્યની પાસે ધાન્ય તથા ખ્નરૂપ મિનત હોય અને સોના રૂપાવગેરે કશી મિલકત ભને ન હોય તથપિ તે મનુષ્ય સેકડો વર્ષોસુધી જરાપણ મુઝાતો નથી કે દુ નથા માર કુટુબ શી રીતિથી ‿ ી શકીશુ

પ્રાચીન સમયના ઇતિહાસો વાચતાં આપણે જાણી શકયા છીએ કે ઘણા રાજાઓ દુશ્મનોને મારવામાટે અથવા તો પેતાના બચાવમાટે ઉંચા કિલ્લાઓમા જેના દરવાજા બધ કરેલા હોય તેવી રાજધાનીમા આશ્રય લઇને બેઠેના હતા તેઓ પાસે ફરતો ચોમેર શત્રુઓનો ઘેરો હોવાથી નવુ અનાજ વગેરે ખોરાક ન પહોચી શકવાને લીધે તેઓએ પોતાપાસે સગ્રહ કરી રાખેનો જે ધાન્ય ખો। જેટલો વખત પહોચી શકનો હતો તે લો વખતજ તેઓ ત્યા રહી શકતા હતા જ્યારે ખોરાક ખૂટયો હતો ત્યારે રોકડ પૈસા વગેરે છતા પણ નિરૂપાય બની શત્રુઓની સામે મેદાનમા આવી લડવાની તેઓને જરૂર પડી હતી એટલામાટે ધાન્ય ... લ અન ધ યન ઉત્પન્ન કરનાર પૃથ્વી ... સમાન બીજી કોઇ મીલકત નથી ... કે રોકડાપૈસા પણ ઉત્તમ મિલકતરૂપ ગણવામા આવે છે કેટલાએક લોકો તો રોકડાપૈસાને તથા સોનારૂપાને જીવની મિલકત માને છે અને તે સિવાયની બીજી મિલકતને મરેલી મિલકત માને છે કારણ કે વ્યવહારમાં ક્રયવિક્રયમા જો

રોકડાપૈસા હોય તો તેજ વખત જે પદાર્થ જોતો હોય તે મળી જાય છે એટલે રોકડપૈસા એ વ્યવહારનુ સાક્ષાત્ અગ છે અને તે। બીજા પદાર્થો એ વ્યવહારનુ પરપર અગ છે વ્યાપારીવગેરે લોકો હીરા માણિક્ય સુવર્ણાદિ ધાતુઓ અને તેના બીજા પદાર્થોના વિક્રય કરીને પણ તેને બદલે રોકડાપૈસા લઇને પોતાના વ્યવહારને સફળ થએનો માને છે ઇત્યાદિ એ લોકોના માનવું ઠીક છે પણ તે લોકો પણ અતકરણમાં બરોબર સમજતા હોય છે કે પૈસાથી પેટ ભરાય નહિ ભરાય બલ્કે તો અનનાજ ભરાશે ... શરીર ... અને મન સ્વસ્થ થઇ શકે છે શરીરને ટકાવવામાટે જેમ અન્નની જરૂર કે ધાન્યની જરૂર છે તેમ મનની સ્વસ્થતાને ટકાવવામાટે પણ અન્નની જરૂર છે

अन्नमय हि सौम्य मन ... એ શ્રુતિ પણ મનની સ્વસ્થતા જાળવવામાટે અન્નની જરૂર બતાવે છે શરીરની સારી તથા નઠારી સ્થિતિની અસર મનઉપર થાય છે અને મનની સારી તથા નઠારી સ્થિતિની અસર શરીર ઉપર થય છે એમાં કશો સશય નથી કહ્યુ છે કે क्षुधातुराणा न बल न विद्या ક્ષુધા પિપાસાની પીડાએના મનુષ્યના શરીરમા ... બલ-તાકાત-શક્તિ કે કોઇજાતનુ ... ન થઇ શકતુ નથી બળ છે એનો શરીર આશ્રય છે અને જ્ઞાન છે એનો મન આશ્રય છે એ બને આશ્રયો અન્નના અભાવથી જ્યારે અસમર્થ થઇ જાય છે ત્યારે આશ્રયી બળ તથા જ્ઞાન એઓ પણ અસમર્થ થઇ જાય છે કારણ ... અને શરીર એ બ

ન્નેનો તથા મન અને જ્ઞાન એ બન્નેનો આશ્રયાશ્રયિભાવ નામનો સબંધ છે જ્યારે બન્ને સબંધીઓમાથી એક સંગાથી કોઈપણ દૃષ્ટાદૃષ્ટ કારણને લીધે અસમર્થતાનુ પાત્ર થાય ત્યાર તે પોતાની સાથે સબંધ ધરાવનાર બીજા સબંધીને પણ અસમર્થતાનુ પાત્ર કરી દે છે જેમ રથાદિકનુ નષ્ટ ભ્રષ્ટ થયેલુ એક ચક્ર પોતાની સાથેના બીજા ચક્રને પણ કાર્યમાં અસમર્થ કરી દે છે તેમ ઉત્તમ ઉત્તમ વસ્ત્રો પણ એક જાતની મિલકત છે તથાપિ તે વિશેષ સમયસુધી ટકી રહતી નથી તાત્કાળિક મિલકતરૂપ છે મનુષ્યશરીરને અવશ્ય જોઇએ એવા ત્રણ પદાર્થો છે તેમાંના પ્રથમ પદાર્થ અન્નજળ છે બીજો પદાર્થ વસ્ત્ર છે અને ત્રીજો પદાર્થ રહેવામાટે ઘરવગેરે જગો છે એઓ ત્રણ ઘરવગેરે જે નંબર છે તે તેઓની આવશ્યકતાના પ્રમાણમા છે ત્યારપછી ઉત્તમ ચમત્કારી પુસ્તકો તેમજ સંસાર કળાઓમાંની જેટલી મેળવેલી હોય તેટલી કળાઓ અને સદ્વિદ્યાઓ પણ મિલકતરૂપ ગણી શકાય તેમ છે કારણ કે તેમાથી પોતે પણ ફાયદો મેળવી શકે છે તથા પોતાના પુત્રવગેરે વંશવારસોને પણ જો તે બાબતની તાલીમ આપેલ હોય તો તેઓ પણ જેમ પોતાના વડીલોના ધનમાલ વગેરે મિલકતનો ભોગ કરી લાભ લઈ શકે છે તેમ કળા તથા વિદ્યા વગેરે જે તેઓએ પિતા વગેરે પાસેથી કે પિતા વગેરેની સહાયતાથી મેળવેલ હોય તેમાથી પણ ત્યારે સારી સ્થિતિ પામી શકે છે એટલે વિદ્યા પણ એક ઉત્તમ પ્રકારની મિલકત છે એઓ

આ સદ્વિદ્યાઓ તે ખરી મિલકત છે એમ સમજી જેના પુત્રપરિવારો વડીલવર્ગ પાસેથી શીખી લે છે અને ઉત્તરોત્તર પોતાના જન્મતા અને થનારા વંશજોને માટે અભ્યાસદ્વારા જાળવી રાખે છે અને તેને બીજી મિલકત કરતા ઉત્તમોત્તમ મિલકત સમજે છે તેઓ કોઈ દિવસ પોતાને તથા પોતાના વંશજોને નિકૃષ્ટ સ્થિતિએ પહોચવા દેતા નથી કિંતુ ઉત્તમ સ્થિતિઉપરજ રાખી શકે છે એ કળાઓ તથા સદ્વિદ્યાઓરૂપ જે મિલકત છે તે બીજી સ્થાવરજંગમ મિલકત જેમ ચોર લોકોના હાથથી ચોરાઇ જાય છે તેમ ચોરાઇ જતી નથી ભ્રાતાઓ જ્યારે જુદા થાય છે ત્યારે જેમ બીજી મિલકતનો ભાગ પડે છે તેમ આનો ભાગ પાડી દેવો પડતો નથી તેમ બીજાથી ભાગતરીકે લઇ શકાતી પણ નથી બીજી મિલકતમાથી અમુક અંશ લઇ યાચકવગેરેને દાનતરીકે દેવામા આવે તો તેટલો અંશ તે મિલકતમાથી કમતી થઇ જાય છે પણ વિદ્યાત્મક મિલકતમાથી તો જેમ જેમ દાનમા આવે છે તેમ તેમ મિલકત પના જળની પેઠે કમતી નથી થતી એટલુજ નહિ પણ ઉલટી વધવાને બદલે વૃદ્ધિ પામે છે એટલા માટે विद्याधन सर्वधनप्रधानम् એ અભિયુક્ત લોકોએ કહેલુ તેની અર્વાચીન પ્રશંસાનો પ્રતિપાદન કરનાર સૂત્ર સત્ય માન્ય થયેલુ છે મનુમહારાજે પોતાની મનુસ્મૃતિમા સંસ્કાર પ્રકરણમા જ્યારે સમાવર્તન સંસ્કારનો વિચાર ચલાવેલ છે ત્યાર જે દ્વિજ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમા ગુરૂની સેવા કરી અક્ષરનિધિરૂપ સાંગ અને સાથ વેદો સંપૂર્ણ અ

ધ્યયન કરી પોતાના ગૃહપ્રતિ આવે છે ત્યારે તેની મધુપર્કથી પૂજા કરવાનું કહેલું છે કારણ કે દ્વિજોની સાચી મિલકતરૂપ સદ્વિદ્યાનું સંપાદન કરી પોતાનું તથા બીજા અનેક લોકોનું કલ્યાણ કરનાર અલૌકિક મિલકતને મેળવનાર તે થએલ છે સદ્વિદ્યારૂપ નિજ મિલકતવાળો મનુષ્ય અવસ્થાથી ન્હાનો છતાં મ્હોટો ગણાય છે એ વિષય પણ મનુસ્મૃતિમાં કહેલો છે આંગિરસ નામના એક ઋષિ કે જે ન્હાની ઉંમરના હતા છતાં અસાધારણ વિદ્યા સંપાદન કરતા હોવાથી ઘણા ઋષિઓ તેમની પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા તે પ્રસંગમાં કેટલાએક દેવો પણ તેમની પાસે વિદ્યાધ્યયન કરતા હતા તેઓને તે અધ્યાપક ઋષિ અધ્યેતા લોકોને ગુરૂપ્રતિ કેવો ભાવ છે તે વિષયની પરીક્ષામાટે પોતાથી અવસ્થાદ્વારા મ્હોટા શિષ્યોને પણ હે પુત્રો! એવું સંબોધન આપી વક્તવ્ય વિષયનું પ્રતિપાદન કરતા માટે તે મ્હોટા શિષ્યોને તે અપમાનકારક લાગવાથી કેટલીક તકરાર કરી તે વિષયની યોગ્યતા અયોગ્યતાના નિર્ણયમાટે તેઓ બ્રહ્માપાસે ગયા અને બ્રહ્માપાસે તે વિષયનો નિર્ણય માગ્યો બ્રહ્માએ તેઓને સ્પષ્ટતાથી કહ્યું દેવો તમારા ગુરૂ તમારાથી શારીર અવસ્થાથી ન્હાના છતાં પણ તમોને જે પુત્રો એમ કહી બોલાવે છે તે યોગ્યજ છે એમાં તેમનું કંઈ પણ અયોગ્ય કહ્યું નથી કારણ આપણા અનાદિ ધર્મમાં માનેલા તત્ત્વ સમજનાર મ્હાન્ એ સ્માર્ત આજ્ઞાથી જે વિદ્વાન્ હોય તે અવસ્થાથી ન્હાનો છતાં મ્હોટો ગણાય છે એવું બ્રહ્માનું વચન સાંભળીને પુછવા ગએલા દેવો નિર્માન થઈ ગયા એ ઉપરથી વિદ્યાત્મકનિધિ [મિલકત] અલૌકિક છે એમ સિદ્ધ થાય છે તેથી તે વિદ્યારૂપનિધિ જેની પાસે હોય તેણે તે નિધિ જેને આપવાનો હોય તે જો સુપાત્ર હોય તોજ આપવો પણ કુપાત્રને ન આપવો એમ આપણને શ્રુતિપ્રતિપાદિત (વિદ્યાદેવીએ કરેલો બ્રાહ્મણપ્રતિ) ઉપદેશ સૂચના કરે છે

विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मा शेवधिष्टेऽहमस्मि इत्यादि श्रुतिवાક્ય છે તેમાં આવો એક ટુંક ઇતિહાસ આપેલો છે કે એક વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણ એકાંતમાં બેઠેલા હતા અને ગંભીર વિચારમાં મગ્ન હતા તેની પાસે વિદ્યાદેવી પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપથી આવી કહેવા લાગ્યાં કે હે બ્રાહ્મણ! હું તમારો એક અક્ષયનિધિ છું એમ સમજજો તેથી તમો મારૂં સંરક્ષણ કરજો અને તમો મારેમાટે કહેલા પવિત્ર નિયમો પાળી શકો તેમ કરજો મારૂં સંરક્ષણ કરવાનો અને તમારા વિદ્યાસંબંધી નિયમ પરિપાલન સંબંધી કરવાનો વિષય કહેવાનું છે કે મનુષ્ય અસૂયા (પરના ગુણમાં દોષ જોવાની ટેવ) ને ધારણ કરનાર અને સરળ એવો ગુણ ન હોય તેને વિદ્યા આપવી નહિ એવું જે કહેવાનું છે તેથી મનને સંયમ કરનાર અપ્રમાદમાં પ્રસન્ન રહેનાર સત્યવાદી હોય અને ગુરૂભક્ત હોય તેને વિદ્યા આપવી એ નિયમો કરવાથી તમોને અભીષ્ટસિદ્ધિ થશે તેને તમો વિદ્યાને સેવ્યા કરો અને તારૂં રક્ષણ કરો તથા વિદ્યાઉપરજ સ્વધર્મ નિષ્ઠ થય

વિશ્વાસ રાખશો તો તમારા યોગક્ષેમને વિદ્યાદેવી અનાયાસે પોતાની મેળેજ સિદ્ધ કરી દેશે એમાં કશો સન્દેહ નથી.

શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માએ પણ ઉપાસ્ય દેવની અનન્યભાવથી ઉપાસના કરનાર ઉપાસકના યોગક્ષેમને તે ઉપાસ્યદેવજ સિદ્ધ કરી દે છે એ પ્રમાણે ગીતામાં કહેલું છે.

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥

એ શ્લોકમાં બે જગોએ જે અસ્મદ્ શબ્દનો પ્રયોગ છે તે ઉપાસકના ઇષ્ટદેવો પણ લાગુ પાડી શકાય તેમ છે કારણ કે સર્વના અન્તર્યામી પરમાત્માજ છે અથવા સર્વ દેવતાઓ પરમેશ્વરનીજ વિભૂતિ છે. જ્યારે ઉપાસક મનુષ્ય અનન્યત્વ તથા નિત્યાભિયુક્તત્વ એ નામના અતિ ઉત્કૃષ્ટ ગુણથી વિશિષ્ટ થઈને ચિન્તનપૂર્વક ઉપાસ્યદેવની પર્યુપાસનામાં તત્પર થાય છે ત્યારે તે અવશ્ય ઉપાસ્યદેવને પ્રસન્ન કરી શકે છે. તેમ સદ્વિદ્યાની પ્રાપ્તિ કિંવા મનુષ્યમાં સદ્વિદ્યા જો હોય તો ધનવગેરે મિલકતનું શું પ્રયોજન છે? ઇત્યાદિ પ્રાચીન વિદ્વાનો પણ કહી ગયા છે. ધનવગેરે મિલકત તો બાહ્ય પદાર્થ હોવાથી ફક્ત આ લોકમાંજ કામ આવે છે તે પણ જો નીતિથી મેળવેલી હોય તો, નહિ તો આ લોકમાંજ અર્થને બદલે અનર્થનો ઉત્પાદન કરે છે કારણ કે–

अन्यायोपार्जितं वित्तं दशवर्षाणि तिष्ठति ।
प्राप्ते चैकादशे वर्षे समूलं च विनश्यति ॥

અન્યાય અનીતિ વગેરેથી પેદા કરેલ ધનાદિ બહુ તો લગભગ આ વિશ્વમાં દશ વર્ષ જેવા થોડા સમય સુધી તેઓના સ્વામીના ઉપયોગ માટે રહી શકે છે. અન્યાયથી ધન માલવગેરે મિલકત મેળવવામાં આવે છે તે જાણે તો મિષ્ટાન્ન મિશ્રિત વિષની માફક સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પણ જ્યારે ઘણામાં ઘણા દશ વર્ષ જેટલે સમયે તેનું પરિણામ આવે છે ત્યારે બીજી સમૃદ્ધિને પણ નષ્ટ કરી પોતે નષ્ટ થતા અન્યાયપ્રાપ્ત ધનવાળાના જીવિતસુધીના પદાર્થને પણ સત્યાનાશ કરી દે છે. અન્યાયપ્રાપ્ત ધનાદિ મિલકતનો કોઈ યજ્ઞવગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં ઉપયોગ કરીશું અને આપણે અન્યાયવગેરે જે પાપકર્મ કર્યું હશે તેમાંથી મુક્ત થઈશું અને પુણ્યને પ્રાપ્ત કરીશું તથા આનુષંગિક ન્યાયાર્જિત પિતરતૃપ્તિ એ વ્યાકરણ મહાભાષ્યમાં કહેલા એક ક્રિયા કરવાથી અનેક પ્રયોજન પણ સિદ્ધ કરી શકાય છે એ ન્યાયપ્રમાણે કીર્તિ યશ-પ્રસિદ્ધિને પણ મેળવીશું એમ સમજનારા કેટલાએક લોકો યજ્ઞયાગવગેરે કરી પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે પણ તે પ્રમાણે તેઓનું માનવું યોગ્ય નથી. શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધના ઉત્તરાર્દ્ધમાં જ્યારે કુરુક્ષેત્રની યાત્રાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે ત્યાં પધારેલા શ્રીકૃષ્ણના પિતાશ્રી વસુદેવજીએ મુનિલોકોની સભામાં પ્રશ્ન કર્યો કે હે મુનિઓ! હે બ્રાહ્મણો! ઉત્તમ કર્મ બતાવો કે જે કરવાથી કર્મો દ્વારા જીવાત્માના બન્ધનરૂપ હોવાથી મુક્ત થવા જ્ઞાનથી તેઓનો નાશ થવો જોઈએ. એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાત્માઓએ એકમતથી ઉત્તર આપેલ છે કે–

कर्मणा कर्मनिर्हार एष साधु निरूपित ।
यच्छ्रद्धयाप्तवित्तेन शुक्लेनेज्येत पूरुष ॥

જે નવ્ય શુક્લ એટલે ન્યાયનીતિના માર્ગથી મેળવેલ હોય તેવા પોતાના સ્વામિત્વવાળા ધનથી યજ્ઞવગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરી પરમેશ્વરનું પૂજન કરવું એ સર્વ કર્મબન્ધનોમાંથી છોડાવનાર ઉત્તમોત્તમ કર્તવ્ય છે.

[અપૂર્ણ]

बाल–प्रार्थना

ગઝલ—કવ્વાલી

દાતા ?ર હે જગના, નિરંતર સન્મતિ દઈને
અમારી ભાવનાઓ શુભ અહાહ ! તું કરી દે

નમો ! નમો નતિ કરતા અમોને આત્મ–બળ દેજો !
અને સત્કર્મ – પંથે ધર્મને અનીતિ ઉન્મૂલન કરજો !

દયા પ્રેરી ? દયા નીતિ–ન વો સમાજ તાને
તાગ્રિ ? જ્ઞાન સુધા–રસ–પાન કરવા

જ્ઞાનનિ ર દવા યા ત ઉર્ભુ ભરી દે !
અને નન–મેળા વીને સફળ આયુ એવુ દે !

નમો ! દે યા ? શાંતિ પરના ઈશ સન્તાને
? સાદ ને આ ા બ ા ? રી દે !

અનાદિ ? રા ? દો દીવા ? ? કરવા
અમૃત ? શુદ્ધિનુ ? ? જ્ઞાનની ઉ નતિ કરતા

પ્રસન્નચિત્ત ? તિને હિ ? સકળમાં ? ?રો !
અને ? ? ? ? ? ? ? ?

? ? ? ? ? ? ? આગારે
? ? ? ની સિદ્ધિ ? ? ? સમારે

ચ ?શંકર ધીરજલાલ પંડ્યા—(મે ?)

ચિત્તવૃત્તિવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર

અનુના :—શ્રીયુત ' અભ્યાસી "

પ્રકરણ પાંચમુ ચાલુ

[આગળ ના પૃષ્ઠ ૨૨ થી]

આ ચર્ચામાં હજી પણ વધારે આગળ ઉતરવાની મરજી હોય તો આપણે એમ કહી શકીએ . ખરેખરી પૂજા માત્ર બેજ [illegible] શ કે હેતુમાટે સાધવાની-કરવાની હોય છે [૧] એક પક્ષ તો એ કે તેમાં પોતાનો અ ગત સ્વાર્થ [illegible] બીજાથી જુદો પોતાની જાતને લાભ થાય તે હેતુનાંગો છે અને [૨] બીજો પક્ષ [illegible] શુભ ને પ [illegible] આદર્શદ્વારા [illegible] એ વાત ખરી [illegible] ન્તુ તેથી સત [illegible] પાણ [illegible] કરી શ તે હેતુ સમાવેશ [illegible] પ્રથમ પક્ષ (સ્વાર્થ પક્ષ) મા અમે તેનું વાપણ પૂજાસમયે [illegible] ભિન્ન હોય [illegible] અમે [illegible] પૂગતાના [illegible] વ્યક્તિ [illegible] પોતાની [illegible] અને [illegible] નામ [illegible] તે [illegible] વાસનાથી [illegible] મયાદિત [illegible] આ [illegible] નામ સકામતપ અકામપૂજા સકામ સ્વાપ [illegible] કહેવાય છે તેમા [illegible] [illegible] વાસના [illegible] પદાર્થોની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાપણુ સમાયેલુ છે [illegible] કામા તેનો અર્થ એમ છે કે [illegible] તારી પૂજા [illegible] તારી પાસે સાધારણ [illegible] પ્રાપ્ત કરી શકાય [illegible] હુ સત [illegible] અને અગવડતાઓ [illegible] તે [illegible] [illegible] કરેની હોય તો પણ તારી (પૂજાના આદર્શના) આનાઓ [illegible] સહન કરૂ [illegible] મ્હારૂ [illegible] તેને અ [illegible] પણ [તેટલામાટે] [illegible] મ્હારા [illegible] મ્હારાહિત [illegible] અને [illegible] આ [illegible] તેના [illegible] અક્ષય અને શક્તિ મ્હારી [illegible] અને મ્હારા અગત લાભસા તેનો ઉપયોગ [illegible] તેના [illegible] આપ [illegible] [પરાર્થ [illegible]] જે જે [illegible] પૂજા [illegible] તેના અ [illegible] કરે છે કે જે [illegible] આત્મભોગ આપે છે તેમા [illegible] તેઓ [illegible] તેને [illegible] શક્તિમાન્ થાય તે નહિ-તે [illegible] તેનો છે અને પછી તે સ્થિતીજ

તે હેતુમાટેજ-પોતાના આદર્શ મત્રિપ્રતિ કે તેના પ્રતિનિધિપ્રતિ કે ઋષિઓ તેમ અવરો અને સાધુપુરૂષોપ્રતિ સર્વ પ્રકારનો તેનો ભોગ અપાય છે કદાચ ઉદાર દેખ રણા ને ભોગ અમુક અંશે સમર્પાદિત ... જીને લઇને બનતો હોય તો પણ તેના ... અન્તર્ગત તો તે સંપૂર્ણતાવાળોજ આત્મભોગ રહ્યા ... એ સમર્પાદિતપણ, ... એ ... માટે પણ હોય કે સર્વ જગતના ... સર્વમાં આત્મવત્ દૃષ્ટિનું બીજ તેમાં નામ હોય ... જેના આ ... મર્યાદા મર્યાદિતપણાનો ... માત્ર ... હોય તો તેમાં પોતાના અંગતલાભ ... સુખનો ... વિચાર ... આવતો ... અને તેથી તે ... બીજા દૃષ્ટાન્ત- ... ની પૂજાના અર્થ એમ છે કે ... તારી પૂજા-સેવા ... જેથી સર્વ બીજા મનુ... અને પ્રાપ્તિએ ... તર જગતની સેવા મ્હારાથી થાય અને જે ... શક્તિ તથા વિભૂતિઓ તારી પાસેથી મે ... ને ... મ્હારા ... મનવામાં અને ઉપયોગી થાય તેટલા માટે ... એટલુજ નહિ પણ ... સર્વસ્વ ... અર્પણ કરું છું તે બધાથી નિવૃત્ત થવાને ... એવો બનાવ ... ની સેવામાટે અતિશય ... ... નાથી મનનું ... નામ ... અને લક્ષ્ય ... ની ભક્તિ ... ઋષિઓ નિષ્કામ તપ ... તેમાં ... થાય નથી ... પૂરો પરાર્થ ... પ્રસંગના સ્વાર્થ

પક્ષમાં જે આ ... ભોગ કે સ્વાર્પણ છે તે માન ... ઉપર ... ઉપરનો ... તોલવામાટે ... આવે છે ... પુરાણોમાં દૈત્યો અસુરોના દૃષ્ટાંતો ઘણાં મળી આવે છે ... જેમાં તેવું સ્વાર્પણ કરી ... પ્રસન્ન કરી તેમને તૃપ્તિ કરી ... ને ... સ્વાર્થપરાયણ થઇને ... અને તે ફળોની પ્રાપ્તિ થાય કે તેમનો [અસુરોનો] ... ક્રિયાભાવ ... ... સર્વ ... ગયું

આ પ્રમાણે સૃનાઓ ... પણ કેટલા ના મનમાં પૂજાના સંબંધમાં સરખા પણ ... ઉપયોગ કરવામાં જરા વાંધા જેવું રહે છે તેનું કારણ એમ ... કે ... સરખા બનવા કે સમાન થવાના ... તે એ ... પદોમાં-હરી ... સરખા બનવા ... થવાના ... કરવાના અર્થમાં ... આવે ... પરંતુ તે અર્થમાં ... એ સરખા પણાનો ... સમજવાનો ... નથી તેમ ... ને ... તે સમાનતા ... થવા પ્રસંગમાં પણ તે ... ઘટતી નથી બીજા ... (પરાર્થ ... ની) સેવા ... પણ ... ઉપર ... તેમાં ... નહિ પણ ... કે ... સમજવાનું છે પુત્ર ... અને પિતાની સાથે ... જે ... તે ... તેના સ્હામા થવામાટે નહિ પણ તેનો ભાર ઓછો ... માટે છે ... સંપૂર્ણ તેમ ... અને અભિમાન નષ્ટ થાય ... એક ... પોતાની ...

આટલું જે કાંઇ ઉપર પ્રમાણે કહેવાઇ ગયું તેનું ના ૧૧ એ છે કે પૂજામાં જે સ્પષ્ટ અને સાચી ચિત્તવૃત્તિ સમાએલી છે તે એ છે કે પોતાના ઇષ્ટપામેથી ચોક્કસ ઐશ્વર્ય કે વિભૂતિ-પ્રસાદી મેળવવી, તેના સમાન થવા પ્રયત્ન કરવું. શક્તિ એ વળી જુદીજ બાબત છે અને તેનું નિ પણ યોગ્ય સ્થળે હવે પછી કરવામાં આવ્યું.

માયાળુપણું દયા, અનુકમ્પા વગેરે

૩ પોતાનાથી હલકા દાની કોટીના મનુષ્ય પ્રતિ થતા આકર્ષણનું નામ માયાળુતા છે. તેના બાહ્ય ચિહ્ન હસમુખા વદન સાથે તેને બોલાવવું-બનાવવું ઉત્તરમાં તેની લાગણીના રીસ્કારની ખાત્રી અને પોતામાં જે કાંઇ વિશેષતા કે વરિષ્ઠતા છે તેમાંથી જેટલું ગમે તેટલું ખુશીથી આપવાની સમાએલી ઇચ્છા હોય છે.

હસમુખાપણું કે સ્મિત હાસ્ય અને ખ ખ હાસ્યમાં જે ભ રહેલા છે તે વિષે હવે પછી લખાશે. આ સ્થળે ઉપર જ હસમુખાપણું કહી ગયા તે ... પોતાની મ્હોટપના ભાનના નિ હતરીકે અથવા વિરોધ નરમાણતરીકે સમાએલ નથી.

મ્હાની કોટીના મનુષ્યોપ્રતિ જ્યારે થતા આ પ્રેમભાવ નામ અનુ પા છે તેમાં ઉ ... ગ ... તેજ માત્ર લગણો છે પરંતુ તે વધારે દેખાય, આવે તેના ત્યારે આ વખતે દયા મળવામાં તેને કોટીઓ ક્રી આલિંગન ... સુધી ... છે

ના ... નું નામ ... આ

ખભા કે માથાઉપર ચઢે છે તે માતા એ ક્રિયાને પોતાની સ્હામું એ ભાગ થવા માગે છે એ ગણત્રીએ જોતી નથી તે જાણે ? કે શબ્દ અને સપૂર્ણ પ્રેમને સ ... એ માતા તે ચેષ્ટા કરે છે અને તેનામાં 'મ્હારૂં ત્હારૂં' એ ભાવ નથી બ ... તેથી વિરુદ્ધ જો એ બન્ચુ કાંઇ ભય પામતું હોય એમ ... કરે અને ખસુસ તે માતાથી દૂર રહેવા પ્રય ... કરતુ હોય તો તેમની ... મનમાં લ ગણી થાય અને તેમનું હૃદય ... ભાય પના બચ્ચાંને પણ એવો સપૂર્ણ વિશ્વાસ મેના હોય છે કે એ માતા તેની પોતાની એકલા નીજ, લેશમાત્ર કોઇના ભાગ વિ ... ની મીલ ... અને ... નહિ પણ મ્હા ... એ ભાવના મુખ્યપણે પ્રવર્તે ... જો પ્રતના મહાન્ સ્વાર્થમાં ... હોય તો ... માર (આપણે મનુષ્યો) પણ હાના બચ્ચા ... સમાએલી ... ના ... આ ... સાનું ... નિપા ... માં વળી ... દૃષ્ટિ દૃષ્ટીથી જો એ વિ ... ગણ્ય ... રીએ તો જે ... નમાં ... ને માન ... નીતિ ... થી ... સમાએલ હોય ... તો ... પ્રય ... અભિમાન ... અને એ ... એવી પૂજામાં ... અથવા પોતાના ... માં ... અભિમાનનું આરોપણ કરવાનો ભય સમાએલું ... જે વાત ... પૂજ ... સબંધમાં ... ગણે ... બીજ ...

પોતાપ છે જો નથમ બાલ ચિ આમનું પ તાનું ઐો અથ ગે કે નડીનપણુ કે ગતમા જે વિશેના ટાય તે ન આમુ રા ઠગ નગી આવે છે એટલુ નહિ પણ ગે અમરે જે પ ાથવગેરે આ ી સામાની મોટપ મી કરવામા આવે છે

મ ભાગવામા આવે કે તે પ ાથ ા આપતાં ટાયતા લ ાવવા ટૂંવે આનનુ ખ રુ થઇ જાય છે. પરાપકા ના ઉપતા ત્રા વિભાગોમા સમાન થવાની નાસના ના ગીવાનામા રહેલી છે તેનો સાતા મ ગ્હાની હાની ગીસાગા મનુ યોતે તાનામ મેશ આિ છે તે આ ા પોતા અરખા ાતા ા વિ ગ વાગામે નારસા િક્રિયામા આપે છે તેમ પુ ન એવા પ્રનાગ્ના ાગ કે ગ્થાપ ના ી ર ે પૂ ર િ વા નતગ્થ્ની એવા જે ગાના અરખ ર ઓ ાતે ના

કે ગ્રેમમા ઉચ્ચ અમાન એક ધરામા આવે કે બને તે ગેલ એ ગ્રેમા િ રિટના હાટપ અને મનિષ્ટના—દાનપને ા ોય તો ા તે મે વન્ન જ ભાવના કે ત આ મસામા આ વાની મુખ્યત્વે ઓ પા આકર્ષણ ગતિશાળ હાય ત્યા તે વિરૂદ્ધભાવો મનનતા છે હા મ નમતા-મૃદુતા- પ મે સ ાોમાથીની ગતા ે માર્ગ ગ્રેમ ગાના મે પુ રમ સ્વ પ જ ક્ષતિ તેમાથી ુ ા િકગતો નતાટ થ વહેતો વહનો િ જાર અ નથમા પ ા ન આભૂના હણુ આથો ા ાે જાર ે અનિગ્રોન એક બીજાના સહવાસ સબધમા સરખા ભાવની મગવાનુ નામ ગ્રેમ છ આ બન્ન સરખા હાવાની પરિણામે અક ની વ્યા વહારિક લા ા ાપા ા ને નની પા મહ ાન આ પરિપૂ તાાગ્ર અંતિમ

ઇચ્છા કે વાસનાનુ નામ અપ્રેમ દ્વેષ છે અને જેમ બે મનુષ્યોવચ્ચે પ્રેમ કે રાગના વ્યાપારથી બન્ને સદતર એકતા કે ઐક્ય, અદ્વૈત પામતા નથી તેમ અપ્રેમ-દ્વેષથી પણ તેઓ એક બીજાનો કેવળ નાશ કે ધ્વસ પણ કરી શકતા નથી અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષ એને બે જીવો વચ્ચે ગમે તેટલા ઘટ્ટ હોય પરતુ બન્ને જણા વ્યક્તિતરીકે તો જૂદા જૂદા અસ્તિત્વ ધરાવ્યે જાય છે એકનુ બીજામા લય થવુ રાગ કે દ્વેષના એકે સયોગમા ઘટતુ નથી એ તાત્પર્ય છે

પ્રથમ દૃષ્ટિએ એમ દેખાય કે (સામાનો) એવો નાશ કે ધ્વસ કરવાથીજ સાવ વિયોગ તદ્દન જુદાપણાનો અવકાશ છે અને દ્વેષિત થતી વ્યક્તિનો સપૂર્ણ અત આણવાની, વિનાશ કરવાની ઉત્કટ વાસના ખુલ્લીરીતે દ્વેષમા સમાએલી પણ કદાચ હોય પરતુ ઉડા ઉતરીને જોઇશુ તો એ સયોગમા વાસનાનુ સ્વરૂપ પડી બદલાય છે કેમકે જેનો નાશ કરવો તે અનાત્મા અને નાશ કરનાર તે આત્મા એ બન્નેના-ઉભયના અસ્તિત્વની એકીસાથે જરૂર હોય છે નહિ તો જો બે ન હોય તો તેનો અવકાશજ નથી એટલે કે બેમાથી એકનો સાવ નાશ થઇ ગયો તો પછી દ્વેષ કોના પ્રતિ શીરીતે, કોણે કરવાનો પ્રસગ રહે? એકના દ્વેષના દષ્ટા તમાજ નહિ પણ પ્રેમ-રાગના દષ્ટા તમા પણ ઉભય પક્ષ (આત્મા અનાત્મા) ના પૃથક્ પૃથક્ અસ્તિત્વની આવશ્યકતા છે નહિ તો આ પણ જો બન્ને એકત્ર થઇ જાય તોપછી કોના પ્રતિ કોણે પ્રેમ કે રાગ કરવાને રહે? અને જો ઐક્ય થાય તો પછી પ્રેમ કે રાગની ઇચ્છા કે વાસના પણ સાથેજ નષ્ટ થઇ સમજવી સારાશ જો બન્ને રાગ અને દ્વેષ તેની અતિમગતિ, એટલે કે આ પીક્ષકીશાસ્રપ્રમાણે પૂર્ણતાની ગતિએ પહોચાડવામા આવે તો તેનુ મૂળ સ્વરૂપ બદનાઇ જાય છે બલ્કે તે (ચિત્તવૃત્તિ) આ તેજ નષ્ટ થઇ જાય છે આ પપક્ષપણાનો કે પ્રતિસ્પર્દ્ધિપક્ષપણાનો ભેદ સમૂગો ટળી જાય છે અથાત્ રાગ કે દ્વેષ એકે ચિત્તવૃત્તિનો પછી આ અવકાશજ જતો રહે છે કેમકે રાગ-પ્રેમના અતિમમા એકતામા, જેમ લય થાય છે તેમ દ્વેષ પણ આખરની અવસ્થા એટલે સામાનો નાશ થવાને પરિણામે, એક પોતારૂપેજ રહે છે

આ પીક્ષકીશાસ્રીયદૃષ્ટિએ કરાતા વિચારો

રાગ કે દ્વેષની સાવ ગેરહાજરી ગતિની ગેરહાજરી એક અને અનેકની ગેરહાજરી સક્ષેપ તથા વિગતની ગેરહાજરી પ્રત્યગાત્મા કે મૂળ પ્રકૃતિની ગેરહાજરી કેવળ પરબ્રહ્મ, કેવળ પરમાત્મા પરમતામાજ ઘટે છે પરતુ આ વિષયની તેમજ તેને સાવ નિકટનો સબધ ધરાવતો પ્રશ્ન જેનો ઇસારો ગત પરિચ્છેદ 'પારીગ્રાફ' મા કરવામા આવ્યો છે તેની ચર્ચા પણ આ પીક્ષિકીશાસ્રને લગતી છે આ પ્રશ્ન એ છે કે જો મોક્ષને આદિ શબ્દ લાગુ છે તો તેનો અત છે કે શીરીતે? આપણે જોઈ ગયા છીએ કે જો બે વ્યક્તિઓ કે જીવોનુ એકમા સપૂર્ણ સમીકરણ થતુ હોય તો અતવિનાની તે દશા છે તેથી ઉલટુ ગમે તેવી નિકટ-સમી

પતા હોય કે ગમે તેટલા દીર્ઘકાળપર્યંત એ સમીકરણ કોઇ અપવાદરૂપી દશા તેમા દેખાવમાં આવે તો પણ સમર્યાદિ અતનાળી દશા કે સ્થિતિ છે અને તેથી એ વિસર્ગની પુનસર્ગવાળી સ્થિતિ બીજા કલ્પમાં આ રભાર છે [ભગવાનદાસકૃત શાન્તિ પદ પમાડનાર પુસ્તક પ્રકરણ ૧૬ મુ જુઓ]

આ વિચાર કે અનુવાગનુ તાત્પર્ય એ છે કે આપોઆપ દ્વેષ તો એમ બોલી ઉઠે છે કે હુ એમ ઇચ્છુ છુ કે મ્હારા દુશ્મનના એ સો જ મો થાય કે જેથી હુ તેનો પુન પુન –જ મોજ મ–વિનાશ કરૂ એ દ્વેષ પણ રાગ કે પ્રેમના જે લોજ અતુમ રહે છે અને તેના વિરોધપક્ષ–વ્યક્તિના વિનાશ સાથેજ એ ચિત્તવૃત્તિનો ખુદનોજ વિનાશ થાય છે

દ્વેષ અને તેના વિભાગો

અના રણુ દ્વેષ અપ્રીતિરૂપી મૂળ ચિત્તવૃત્તિના વિભાગો તેના સ્હામી વિરોધી ચિત્તવૃત્તિના સમાન છે

અવિનય, માન, ઉદાસીનતા, ક્રોધ કોપ વગેરે

બ ને બીજી રીતે સમાન પક્ષો છતા અનાકર્ષણથી જે અસમાનતા નીપજે છે તેના પ્રારભકાળે સ્હામ રહ મો અવિનય અસભ્યતા અને તોછડાપણુ તેમજ માન કે અમુક અશે સિવિનયપણુ અનુભવાય છે આનુ બ્હારનુ સ્વરૂપ એ બીજા મળે ત્યારે જરા આઘા ચાનવામા દૂર ને દૂર રહેવામા અથવા વગર બોલ્યે ચાલ્યે ચાલ્યા જવામાં દેખાય આવે છે

જે જમાનામાં જે દેશકાળે વિકાસક્રમના નિયમોપ્રમાણે વ્યક્તિપૃથક્ત્વ પોતે કાંઇક છે એ ભાન અને માનસિક વિકાસ વધારે સબળતાથી વૃદ્ધિ પામેલ હોય છે ત્યા ત્યા આ પ્રકારનો મૌનભાવ આ પ્રકારનો તમે તમારે કામે અને અમે અમારે કામે એ વ્યવહાર આ રીતે એક બીજાથી દૂર રહેવાની પદ્ધતિ વધારે પડતા ચિત્તવૃત્તિના ઉભરાકા કે વધારે ઔત્સુક્યઆદિ વિરોધિ પ્રકારની ચિત્તવૃત્તિ જેને કોઇ વખતે અતિશયોક્તિપણામા તિરસ્કાર શબ્દથી પણ નિરૂપણ કરવામા આવે છે તે દાબી દઇ અતિશય બ્હાર દેખાઇ આવે તેટલે દરજ્જે વિકાસ પામી ગએલ છે આનુ ખરૂ સ્વરૂપ શુ અને તે કેવુ છે તે લેશમાત્ર સમજ્યાસિવાય તેમજ કેવા સયોગ કે કારણથી તે સ્વીકાય પણ હોય તો તેનો પરાપરનો સયોગ વિચાર્યાવિના તેવો એક સદ્ગુણ મનુષ્યમા હેવો જોઇએ એમ ગણના થઇ કોઇ સમો સ્વાભિમાનપણાથી સ્વીકાર થાય છે

એ જીવોવચ્ચે મતભેદ થઇ જૂદા પક્ષોનો પ્રસગ વધારે અશોમા જ્યારે પડે છે ત્યારે તેનુ નામ આપોઆપ ક્રોધ દુશ્મનાઇ કે રિપુતા છે બાહ્ય ચિહ્ન એક બીજાને પછાડવાપણુ અને જ્યા મનકરતાં શરીર બળવાન હોય છે ત્યા તો એક બીજાને મારો દઇ મારવાનુ હોય છે વધારે ભણેલ ગણેલ કે સુધરેલ અને શિક્ષિત માનસિક ગુણોવાળા પક્ષવચ્ચે માં તેવો પ્રસગ આવે છે ત્યા સામસામા લાગતા શબ્દો કે

કડના વચનો કહેવાં-મેણાં મારવાની બાહ્ય ચેષ્ટા થાય છે

છેલ્લી સ્થિતિ-પરાકાષ્ઠાને ક્રોધ સક્રોપ ગ્રતિમાન્ દ્વેષ નામ આપવામા આવે છે આ સમયે ઉઘાડી લડાઇ કે કલહનો પ્રસગ બને છે અને એક બીજાને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવાના શારીરિક તેમજ માનસિક ઘાટો ઘડાય છે જે હથીઆર-સાધન હાથમા આવ્યુ તેનાથી પ્રહાર પણ કરવામા આવે છે મહાભારતના આગેવાન મહારથીઓ ભીષ્મ અને અર્જુન જેવા પણ તેના પ્રસગે પર સ્પરસના સગ્રામની મર્યાદા ભૂલી ગયાનાં દૃષ્ટાન્તો ગતકાળમાં જેમ છે તેમ આધુનિક સમયમા સુધરેલી પ્રજાના સેનેટરો વચ્ચે ધારાસભાના ખડોમા સામસામી મુઠીઓ ઉગામવાના અને શાહીના ખડીઆ કે ચોપડીઓ વગેરે ફેંકવાના દાખલા પણ જોવા સાંભળવામા આવ્યા છે

ભીતિ, ભય, ત્રાસ વગેરે

જે સયોગમા બે પક્ષવચ્ચે વરિષ્ઠ કનિષ્ઠતાનો ભેદ ઓછો હોય છે અને હજી તે બરાબર સમજાતો પણ ન હોય અને જ્યાં મ્હોટાને હલકા પાડવાની વાસના કે ઇચ્છા દેખાતી હોય અને શક્તિ તેટલી ન હોય ત્યા તેમજ, "જો અમુક વાતની જાણ થશે તો ચેલો [મ્હોટો] પોતાને વધારે હાનો કરશે એ વિચારસમયે જે સક્રોચની ચિત્તવૃત્તિ ચેના કનિષ્ઠ કે ટીવાગામા દેખાય છે તેનુ નામ ભીતિ છે જેના દેખાવનુ ચિહ્ન શરીર અને મનનો સકોચ છે

વધારે અગ્રી, જ્યાં મ્હોટપ ન્હાનપના ભેદવચ્ચે અને તે ચિત્તવૃત્તિના વધારાનો અનુભવાય છે ત્યાં તેનુ નામ ભય કહેવાય છે જેનું બાહ્યદર્શન તેનાથી દૂર રહેવાનુ કે ભાગી જવાનું બહુધા હોય છે

ત્રીજી અને અતિમ દશાના નામને ત્રાસ કહેવામા આવે છે જ્યાં અપ્રીતિ અને બને વચ્ચેનો મ્હોટપ ન્હાનપનો ભેદ સર્વથી મ્હોટો હોય છે આ સ્થિતિમા બ્હારનુ ચિહ્ન પોતાની આ અશક્તિ અને ન્હાનપ કે કનિષ્ઠતાના સપૂર્ણ ભાનસાથે પેલા મ્હોટા માણસની હાજરીમાથી ભાગી જવાનું છેક ભૂલાઇ જવાય છે કે વખતે તેના [હાના માણસનાં] ગાત્રોમા જાણે પક્ષઘાતનો વ્યાધિ થઇ આવ્યો હોય એવુ લાગે છે

ગર્વિષ્ઠપણુ, ધિક્કાર તિરસ્કાર

૩ એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિથી બહુ મોટી છે એમ સ્થિતિ હોય અને તેમા અપ્રીતિ કે વૈમનસ્યનો સયોગ ઉભો થાય અને તે વૈમનસપણુ સહજ હોય તે વખતે, પોતે મ્હોટો છે પોતાને તે સ્હામો ન્હાનો માણસ કાંઈ હાનિ પહોચાડે તેમ નથી છતા પણ તેનાથી વધારે દૂર રહી તેના પ્રસગમાં ન આવવાના જ્ઞાન કે ભાનસાથેની ચિત્તવૃત્તિને માત્ર ગર્વિષ્ઠતા કે મગરૂરી કહેવામા આવે છે ત્યા બાહ્ય ચિહ્ન દેખવામા તો બહુ હોવુ નથી પણ અતર્ગત આત્મવડાઇ કે મ્હોટાઇનો રૂઆબ ચ્હેરાઉપર (મ્હોટા માણસના) તરી આવે છે અને ન્હાનો માણસ સામો મળે તો તેના તરફ કટાક્ષ દૃષ્ટિએ જોવાના અને પોતે ઉંચુ માથુ રાખી દમામમા ચાલ્યા જવાના દાખલા દૃષ્ટિગોચર થાય છે

વળી તેથી વધારે સ્થિતિનુ નામ ધિક્કાર છે, જેની લક્ષણા હોઠ કરડવા દાઝી કરવી વગેરે પ્રકારના હોય છે

ત્રીજી અતિમ સ્થિતિ આ ચિત્તવૃત્તિસ્વરૂપની જે ઉદ્ભવે છે તેનું નામ ચોખ્ખો તિરસ્કાર છે સ્હામા માણસને ચગદીનાખી અપમાન કરવો તેને નૂરમારગાળવો તેને ડોકાઉપર પગની એડી મૂકી દુ ખ દઇ તેને એક ગુલામની સ્થિતિમાં લાવીમૂકી તેનો દમ કાઢી નાખવો વગેરે પ્રકારના બાહ્યચિહ્નો આના સયોગમાં જોવામા આવે છે

પ્રાચીન અને અર્વાચીન સસ્કૃત પારિભાષિક શબ્દો

આ સ્થળે હવે જે કહેવાનું છે તે એ કે સસ્કૃતસાહિત્યમાં આવી સ્થિતિઓને ષડ્ઙ્મય ૭ ઉર્મિઓ કે ૭ અતરના અરિઓ (અતરાયો) એવા નામ આપવામા આવ્યાં છે આ ૭ રિપુઓ કે દુશ્મનોઉપર વિજય મેળવવાપછીજ આત્મસિદ્ધ થવાય છે તેમજ મોક્ષ પણ તે પછીજ સાધ્ય છે વળી તે ૭ રિપુઓનાં કે વિકારોના નામ બહુધા તો કામ ક્રોધ લોભ મોહ મ અને મત્સર એમ ઓળખવામા આવે છે આ શબ્દાને ૭ પ્રકારની ચિત્તવૃત્તિઓના જુદા જુદા નામ આપી આપણે આ પ્રકરણમા વર્ણન કર્યુ તેની સાથે બધબેસતા કરવાનુ જો કે પ્રથમ દૃષ્ટિએ કઠણ લાગે તેવુ થઇ પડે છે પરન્તુ જો ? સ્થળોએ એ શબ્દોનો ઉપયોગ સાહિત્યઆદિ વિષયોમાં કરેલ છે ત્યાં પૂર્વાપરનો સ બધ વિચારમાં રાખી સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ બનેથી પર જવાનો પ્રસગ વર્ણવ્યો છે તે યાદ રાખી ઘટાવીએ તો કામનુ નામ તો રાગ કે પ્રીતિ છેજ અને લોભમા પૂજા કે પ્રાર્થનાના અશને વધારે ખેચી અર્થ કરીએ તો સ માન અને પૂજાનો પણ ભાવાર્થ ઘટાવી શકાય મોહમા દયા—આ તાનો સમાવેશ કરાય કેમકે દયાથી અજાણ જઇ મનુષ્ય વખતે પોતાના સ્વાર્થ ને પણ ભૂલી જાય છે અને પોતાને અગત શુ થશે તે વિચારવુ પણ ભૂલી જાય છે ક્રાવ તો કોપ સુધી પહોચાડનાર વિકાર છેજ મ નું નામ ગર્વ કે અભિમાન અને મત્સરમા શત્રુતા તેમજ ભયનો સમાસ કરી શકા મતલબ એ ૭ પ્રકારના મુખ્ય વિકારોને રાગ દ્વેષના જુદા જુદા ઉપર વર્ણવેલ ચિત્તવૃત્તિઓના પેટા વિભાગસાથે બધ બેસતા કરાય કેમકે બ ને ભલે તે સદ્ગુણરૂપે પણ હોય તો પણ આત્મજ્ઞાન આત્મોન્નતિને બેડી બધનરૂપ શાસ્ત્રે ગણ્યા છે અને સદ્ગુણ યા ધર્મ—ફરજ Duty રૂપ હોય ત્યા વાત જુદીજ છે

કહેશો નહિ

કહેશો નહિ મજનૂને મજ્નુ'
દિન નારીના નાજુક છે
એ માન્યતામાં આપની
જણાશે' ખરેખર ચૂક છે
કહેશો નહિ વિચરપ છે
દુનિયા ગઝ રીતની
હુ. હમેશાં હોય ન
હાં ા ત્ર ગા એ ગ
કહેશો નહિ આ આનંગો,
આ પે ના સમભાા ક
તુ ઉગ તે નાપાતથી
કાતિલ મળેલા ઘાવ કે
કહેશો નહિ ન ની
ખબકે કદર મઝાર છે
એ તે હમ ે એક
હા જ ય મૂઝાય ઝ
કહેશો નહિ હાના નવિત
મહોતન ા ત ઝાા ક
ા નામ સ્નેહગારા ણી પ ા
હથી ઝાસમાય ્
કહેશો નહિ માશૂક ા
આશકનબાા દ કા ઝ
માઝ ા મરે મુરઝાય કમા
વયસા ઉગરમાં ગ્યા છે
કહેશો નહિ વ્યવહાર આતે
હાનના નિનિમયવડે
હાં ત સ્નેહ ઉત્કદાને
તય હારા ખાય
કહેશો નહિ ખ પાહત
સ્ની સા ની ઝર તનસારે
અ ન' ા દિલ તહનાનના
કા નિઝવે ણભા ા ઝ

ચડ્ડકાંત મગળજી જોષા—રાજકોટ

જ્યોત્સ્નાગીત

લેખક—શ્રીયુત બાલકવિ—જામનગર

અંતઃસ્ફુર્તિ (Inspiration) એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે ચિત્રકલા હો સંગીત હો નાટ્ય હો અથવા કલ્પનાઓનું અલગ સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર કરનારી બીજી ગમે તે લલિત કલા (Fine art) હો! તેમાં ખરી અંતઃસ્ફુર્તિ વિના—અંતઃકરણની અલૌકિક [illegible] ઉર્મિઓ ઉત્તેજિત થયા વિના ઉત્તમ કૃતિ [illegible] નથી [illegible] થી પ્રથમ તો રમ્ય ક[illegible] ઓ થોડા પ્રતિભાશાળીઓને જ સ્ફુરે છે અને તે પણ બેઠા [illegible] રીતે સૂઝે છે એમ [illegible] નથી કોઈ વખતજ એવો હોય છે કે તે વખતે કોઈપણ બહારથી અંતઃકરણના [illegible] ખુલી જાય છે તે વખતે સાધારણ વિચારવાળા માણસને પણ પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓને અન્ય વખતે ન સૂઝે તેવી સુંદર કલ્પનાઓ સૂઝે છે

ઉત્તમ કાવ્યો ચિત્રો [illegible] શિલ્પકલાના અનુપમેય નમૂનાઓ અથવા સંગીતની અપ્રતિમ ચીજો એ બધાં આવા ધન્ય અંતઃસ્ફુર્તિના પરિણામ [illegible] સંગીતની અને [illegible] જ્યોત્સ્નાગીત [Moonlight Sonata] નામનું [illegible] છે તેનો ઇતિહાસ રમ્ય હોવાથી તે અત્રે આપવામાં આવે છે બીથોવનના એક મિત્રે લખેલો છે આ હકીકત બોનના ઘેરમાંની છે

શિયાળાના દિવસોમાં એક અજવાળી રાત્રિએ હું બીથોવનના ઘેર ગયો એવા વિચારથી કે તેને લઈ બહાર ફરવા જવું અને વળતી વખતે રાત્રિભોજન માટે પોતાને ઘેરજ તેને રોકવો અને તે [illegible] અમે બંને ફરવા ગયા જતા જતા એક સાંકડી અંધારી ગલીમાં [illegible] દ્વારઆગળ તે એકદમ અટક્યો

તે [illegible]—[illegible] જરા ચુપ રહે જોઉં જો આ કોણ મારૂંજ પેલું પદ ગાય છે વાહ! કેવું સુંદર ગાય છે?

અમે એક ઝુંપડા પાસે [illegible] આવી [illegible] ત્યાંથી તે ગાન સાંભળવા [illegible] ગાન ચાલતું હતું પણ ધીમે [illegible] બંધ થઈ [illegible] સમજાયું અને ગાનારના મોઢામાંથી આગળના શબ્દો સંભળાયા

[illegible] આગળથી નહીં ગવાતું! કેવું મનનું ગાન [illegible] ગાન [illegible] રીતે [illegible] તો આગળથી નહીં ગવાતું અરેરે! જો કોલોનમાં થતા જલસામાં [illegible] રાથી જવાત તો—

'બહેન!' તેની પાસેની બીજી વ્યક્તિ બોલી- જે વાતો આપણી શક્તિબહારની છે તેનામાટે ખે કરવો શા કામનો' આ પણાથી આપણા ઘરનું ભાડું એ પૂરૂ ભરી શકાતું નથી'

'હા તે ખરૂ છે બાઇ' પણ આખા જ નમમા એકવાર તો ગાયન સાભળવાની અનુ નક આપે એવી મારી બહુ ઇચ્છા છે પણ શુ?' એમ કહી તેણે દીર્ઘ નિશ્વાસ મુ યો

બીથોવને તુરત મા તરફ જોયુ તે બો લ્યો-"ચાલો આપણે અ ર જઇએ

શુ? અદર જવુ? શામાટે' આ મ મ થી મે પ છુ

હુ આજે મારૂ એ ગાય. તેને સ લ ગાવીશ અહીં મને ખરો ગ્રાહક અને સિક સાભળનાર મળો મારા ગાયનનો ખરો મર્મ તેજ સમજશે એમ મ ો જણાય છે' બીથો ન ગદિત ર બો યો

આ નુ બોલીને ના કરૂ તે પહેલ તો તે બારણુ ઉઘાડીને અદર નગ ગયો. એની ળ ગયો

એક રેમનપાસે એક નિસ્તેજ ા યુ દીવતો બેઠો હતો તે ી પાસે એક જૂના પિઆનાને અઢેલી એક ર સોળ વ ની બાલિકા બેઠી હતી તેના ર ગના વાળ તેના સુકાએના બ મણ ળ ર પ્રસન્ન ના બ તેના સ્પષ્ટ સ્વર ધાએલા પણ દરિ વસ્થાસૂચક હતા અમને જોઇ મ ને શરમ અમારાતરફ એકી ે જો' હ્યા

"માફ કરો' બીથો હને કહ્યુ— 'અહા ગયનના સ્વર સાભળી મને અદર આવવા ઇચ્છા થઇ હુ પણ ગયો છુ'

આ શબ્દો સાભળી તે મ િ કના ચહ રાપર શરમથી લાલિમા છવાઇ તે યુવાન પણ શકાયુક્ત થતો શાઇક વિચાર કરતો જણાયો

બીથો હન આગળ બો યો- મે બહારથી તમારી વાતચીત પણ થોડી ઘણી સાંભળી તમારા મનમા ગાયન સાભળવ છે? હા-ત મને નથી વાદ ગાય છે તો ચલો હુ તમને સાભળાવુ

આ સઘળી પરિસ્થિતિ એવી મજાની હતી અને બીથો હને તેના દમેશના રમુજી સ્વભાવપ્રમાણે શબ્દો પ હનવ અ ે એના અદ્ભુત ગાનથી ઉચ્ચાર્યા કે માણુવારમા શરમ-ગભીરપણુ વગેરે કોણ જાણે ક્યા જતુ રહ્યુ? અને સઘળા હસી પડ્યા!

આપનો ગ_ રિકાર-પગ- તે યુવાન બોલી ઉઠ્યો- પ પ અમારો પીઆનો જૂનો સારા નથી તેમ ગાયનવિદ્યામા પ અમને જેવ તેવુજ સમજાય છે'

શુ જેવુ તેવુજ આ ? ારે આ ાળાએ તો વાગી—

આ ન બોલી ત અટકા તો ચહેરા પર શરમ આ ્મણ આ ખતે તે ર એ ગિક જેવા વાગી એ ને આ આ ુ તો જણાયુ

ને બો ો— ગને-મ માફ કરો મે ર જોઇ ન જ અરે' ત્યારે તો તમે ન માની મ ીજ ગો ને અને મ

જાવો છો! ઠીક પણ જ્યારે અમજા જનસા સાંભળવાનો વખ! તમને આવતો નથી તો પછી તમે શીખ્યા શી રીતે?

પહેલા અમારા પડોસમા એક બાઇ ગાના-બજાવતાં તે ઉપરથી સાંભળી સાંભળીને શીખી તેમના ઘરની બારીઓ ઉનાળાના દિવસોમા ખુલ્લી રહેતી અને રસ્તામાં આમતેમ ફરતા તેનું ગાયન સાંભળતી

ઉપરોક્ત બાલિકાએ ઉત્તર આપ્યો પણ એ આપતાં શરમથી તેની એવી સ્થિતિ થ હતી કે જેથી બીજો હવે કંઇ વધારે પુછ્ નહિ તે પિઆનાપાસે જાતી રહી અને તે બજાવી તે સાથે ગાવાની શ ર[illegible] [illegible]ી તો પિઆનાપર આંગળાં ફેરવી સ્વરાનના સુર [illegible] થા, સા[illegible] આગી ખાગી કમ કે જ જો પ્રસંગ [illegible] [illegible] -જુલિઅ[illegible] [illegible] [illegible]ઓ શબ્દો જ [illegible] [illegible] ગાવાનોજ—

મારી આ કલ્પના ખરી હરી મારો અને [illegible]થી તે દિવ્ય સંગીતના મધુર [illegible] નિરોધ થતો હોય' એમ લખવા તે અત્યંત રમણીય સુખદ સ્વપ્નનો અનુભવ લેતા હતા અને આ સુખમય સ્વપ્ન જલદી પુરું થઇને દુ:ખમય જાગૃતિ-ફરી પ્રાપ્ત થશે કે શું એ એકજ વિચાર વચમા વચમાથી મારા મનમાં આવતો હતો

ઓહો! એટલામા વે [illegible] [illegible]ના [illegible] [illegible] હીનાની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉપરની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] લીધો [illegible] ગાયન [illegible] [illegible] [illegible] બારી ઉઘાડી ને સાથ [illegible] [illegible] [illegible] હતી[illegible] પ્રકાશ [illegible] [illegible] પ્રથમ દીવાનો [illegible] હતો તેઓ [illegible] [illegible] હવે પણ જ્યારે તે પણ ઉપરોક્ત [illegible] [illegible] [illegible] આવે હતના [illegible] [illegible] [illegible] અનુતાપ આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આનો

તુરત ત્યારે તો આપ પોતેજ બીથોવ્હન છો !' એવા ઉદ્‌ગારો કાઢ્યા તેમનો હૃદય કૃતજ્ઞતાથી ઉભરાઇ નીકળ્યા અને બીથોવ્હનના હાથઉપર આનંદાશ્રુ ટપકાવતા તેમણે ચુંબન કર્યાં.

થોડીવારે બીથોવ્હન જવામાટે ઉભો થયો. પણ અમે તેને આગ્રહથી બેસાડી હજુ એક ગાયન એ વાર તો થવા દ્યો. આમ બ્હેને કહેવાથી તેણે પિઆનો ફરી હાથમા લીધો. આ વખતે હિમકરના સુધાવર્ષન કિરણો અંદર આવીને તેના ભવ્ય શરીરને પ્રકાશિત કરતા હતા.

બીથોવ્હન બોલ્યો—'તમારો આગ્રહ છે તો હું હવે આ રમણીય ચંદ્રિકાનુંજ ગાયન ગાઉં છું.

તુરત તેના આંગળા પિઆનાપર ફરતાં તેમાથી મધુરસ્વર પણ તે મનને એક જાતની ખિન્નતા દર્શાવનારા આલાપસાથે નીકળવા લાગ્યા, એ રમ્ય ચંદ્રિકાના કિરણો જેમ પ્રસર્યા હતા તે પ્રમાણેજ એ વાદ્યના સ્વર આખી ખોલીમા પ્રસરી રહ્યા!

સર્વના અંતકરણ ગ્લાનિથી છવાએલ જોતા તુરત તેણે ઘણી ઉતાવળથી અને અંતકરણને ચંચળ કરનારી એક ઉસ્તાદી ચીજ છેડી તેમાના આરોહ-અવરોહ-પદ લાલિત્ય-તાલની રચના ઍવી એવું હતું કે સાંભળનારને ગંધર્વનું ગાયન અને અપ્સરાઓનો નાચ એક વખતેજ આપણી આગળ થાય છે એમ આભાસ થાય! તે ગાયનની ગતિ ક્રમશ વધારે ને વધારે જલદ થતી ચાલી વળી તેમાં ભાવ તો એટલો બધો સુકાયો હતો કે ક્ષણવારમા આનંદ તો ક્ષણવારમા ગૂઢ ભીતિ ક્ષણવારમા ખિન્નતા, તો ક્ષણવારમા આશ્ચર્ય ! એવી જુદી જુદી વૃત્તિઓ થતી હતી.

પ્રભુ તમારૂ કલ્યાણ કરે હવે હું રજા લઉંછું' ગાયન પૂરૂ થતા બીથોવ્હન ઉઠીને બોલ્યો અને દરવાજાતરફ ચાલ્યો.

પણ પાછા કોઇ દિવસ પધારી ઉપકારી કરશો તો ખરાને? તે બ્હેનભાઇએ અંતકરણપૂર્વક વિવેકથી કહ્યું.

બીથોવ્હન જરા અટક્યો તેણે એ કમનસીબ અંધ બાળિકાતરફ એકવાર સદય પ્રેમાર્દ્ર દૃષ્ટિથી જોઇ કહ્યું- હું ફરી આવીશ જરૂર આવીશ પણ અત્યારે તો હવે રજા લઉં છું.

તે બ્હેનભાઇ કાંઇ બોલ્યા નહિ પોતાની ઇચ્છા જન્મમાનું સંગીત સાંભળવાની જે પૂર્ણ ન થઇ શકે તેવી અનાયાસ બીથોવ્હને પૂરી કર્યામાટે તેમનું હૃદય ઉભરાયું હતું એતો દેખીતુંજ છે કે કોઇ બિચારા ગરીબનું કાર્ય કરતા તેને જે આનંદ થાય છે તે શ્રીમાનનું કાર્ય મહાન પરિશ્રમે કરેલ ટેકા છતાં દર્શાવાતા સંતોષથી હજારે દરજ્જે વધારે હોય છે અને તેવીજ રીતે આ ગરીબ બિચારા ભાઇબ્હેનો આનંદ થાય તો આશ્ચર્ય પણ શું? તે બંને અમને વળાવવા દરવાજાસુધી આવ્યા અમે દૃષ્ટિએ દેખાતા બંધ થયા ત્યા સુધી તે દરવાજામાજ ઉભા હતા તેમનું એ મૌન તેમના પવિત્ર ભાવને શબ્દો કરતા વધારે સ્પષ્ટ કરતું હતું.

ચાલ હવે જલદી ઘેર ચાલ બીથોવ્હન બોલ્યો- આ પદ્ય સાંભરે છે ત્યા સુધી! એ મારે મારી નોટમા ટપકાવી લેવું જોઇએ.

અમે ઉતાવળે ઉતાવળે ઘેર પહોંચ્યા પછી બીથોવ્હન તેજ પદ્ય ફરી ફરી ગણગણતો તેમા કાંઇક સુધારો વધારો કરતો પ્રભાત સુધી બેઠો હતો.

યશુ નિવનાયક !એ જર્મન સંગીતશાસ્ત્રજ્ઞ બીથોવ્હનના પ્રસિદ્ધ જ્યોત્સ્નાગીતનો એક ગરીબના ઝુંપડામા અણચિંતવ્યો ઉદય થયો.

---

* એક બંગાળી લેખના આધારે

ભારતવાસી સ્ત્રીઓનુ શિક્ષણ

લેખક—શ્રીયુત સદ્ગત નરરત્ન વૈદરાજ પંડિત શિવશંકર શર્મા
હવેલી અધિકારી-જામનગર

આગળના વખતમા અંગ બંગદેશ કલિંગ વિરાટ-મગધ- દ્રવિડ ગૌડ મિથિલ કનાજ અને માલવ વિગેરે વિગેરે દેશની સ્ત્રીઓ પોતાના દેશની વિદ્યા સંપાદન કરવામા બહુજ કુશલ હતી આજકાલ ઉપર્યુક્ત દેશસ્થ આર્ય સ્ત્રીઓ જોઇયે તેવું ધાર્મિક શિક્ષણ ઘણાજ ઓછા પ્રમાણમાં લીયે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ સ્ત્રી એટલે શું અને સ્ત્રીના શું ધર્મ છે તે બાબતથી પણ એકદમ અજ્ઞાન રહેછે તેટલા માટે ભારતવાસી આર્ય સ્ત્રીઓને સવિનય નિવેદન છે કે કોઇપણ રીતે પોતાનું ધાર્મિક શિક્ષણ લેવામાટે ખંત રાખવાની અત્યંત જરૂર છે બલ્કે પોતાના પાતિવ્રત્યાદિ ધર્મો પાળવાસાથે દરેક રીતે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ જારી રાખવાની આવશ્યકતા છે — જો કે હાલમા આપણા ભારતના સ્ત્રીરત્નો પોતાના દેશની વિદ્યા અને ધાર્મિક શિક્ષણ ન મેળવતા એકદમ કષ્ટ ભોગવે છે તે બાબત સહુ કોઇના જાણવામા છે- જો કે આ બાબતમાં એટલે સ્ત્રીશિક્ષણમાં પછાત હોવાવિષે સ્ત્રીઓનો અપરાધ નથી કારણ કે સ્ત્રીઓની ન્યાદ શામાજ તેમના પિતાને ઘેર માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવાવિષે મુખ્ય હેતુ સમાએલો છે પરંતુ માતાપિતા પોતાની કન્યાને કેવળ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા સામાન્ય પણ વિદ્યા ન ભણાવતાં કેવળ ગૃહકૃત્યમાંજ જેવા કે રસોઇ કરવી વાસણ માજવા અમેટ, કરવા વિગેરે વિગેરેમાજ તત્પર રાખે છે અને કન્યાશાળામા અથવા ઘેર બેઠા પણ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવા અનેક પ્રકારની ગેરસમજુતીભરેલી વાતો કરે છે જો કે પોતાની કન્યાઓને શિક્ષણ ન આપવાથી ભવિષ્યમાં કન્યાને સ્ત્રી દશામાં શું શું કષ્ટો અનુભવવાં પડે છે તે પોતે માતાપિતા સારીરીતે સમજી શકે છે-તથાપિ કન્યાશિક્ષણ અપાવાવિષે પૂરતુ લક્ષ આપી શકતા નથી

જો સ્ત્રીઓને પોતાની વિદ્યાનું શિક્ષણ લઇ શાસ્ત્રોના તત્વો જાણવાવિષે કોઇપણ જાતનો પ્રતિબંધ હોત તો આગળના આપણા ભારતસ્ત્રીરત્નો કોઇરીતે પણ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરી શકત નહિ

આપણે આપણા ઇતિહાસતરફ દૃષ્ટિ કરીયે તો ખરેખર માલૂમ પડશે કે મૈત્રેયી શકુંતલા વાગ્ભટકન્યા અનસૂયા દ્રૌપદી વિદ્યાવતી સ્વરૂપા ભગવતી રુક્મિણી ચિત્રલેખા ભવાનીરાણી વિદ્યાલંકાર શ્યામા સુંદરી ચેલણા સત્યભામા મંદોદરી મેના સુંદરી સતી મહારાણી લીલાવતી માલતી કર્ણાટકી ઇત્યાદિ પ્રાચીન સ્ત્રીઓ અનેક શાસ્ત્રો ભણી વિશ્વમાં વિખ્યાતિના સ્થાનને

પ્રાપ્ત થઇ, અદ્યાપિ પણ સમગ્ર જગત્‌મા પોતાના યશસ્વી નામોને શોભાની અમરપ સ્થિતે પ્રાપ્ત થયેલ છે સ્ત્રીઓને ધાર્મિક શિક્ષણવિના અત ક્રરણમા નિરતર મદચેષ્ટા અને અસભવિત વાતો ઉત્પન્ન થાય છે અથવા આશ્રયહીન વૃત્તિમા કે ભોગી આપત્તિ વખતે અત્યત વ્યાકુળ થઇ અકિંચિન હોવાથી દુષ્ટકર્મો અગર પાપવૃત્તિમા લચીમચી રહી પોતાના કુળને કલ્પિત કરી ઘોર નરક ભોગવવાનો સમય લાવે છે

આના મદનામા વિદ્યા અને ધર્મસબધી નિત્યવાર્તા અને ચર્ચા કરવામા આવતી હોયતો, કુકર્મોનો અત્યત અનાદર કરી સત્કૃત્ય અને સદ્ધર્મમા બુદ્ધિ પ્રેરાય છે તેમજ મનરૂપી હાથીને જ્ઞાનરૂપી અકુશથી બરાબર નિયમમા રાખી પોતાની કુલોચિત શક્તિનુ રક્ષણ કરી નિશક આ લોકમાજ સ્વર્ગસદૃશ સુખ મેળવે છે અને એક પ્રશ્ન થવાનુ કારણ મળે છે કે સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ સાહસ કરવામાં અને વિશેષે કરીને સ્વતત્ર રીતે વર્તવામા બહુજ ખતરાળી હોય છે આવા કેટલાક કારણોથી કન્યાના માબાપો કન્યાને શિક્ષણ આપવામાં મદાદર થાય છે પરતુ તેવી રીતે માનવુ કેવળ સમજુતી વગરનુ છે કારણ કે બુદ્ધિસ્તાસા ચતુર્ગુણા એ નીતિવાક્ય મુજબ પુરૂષોથી સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ શિક્ષણ લેવામા ચારગણી તત્પર છે પરતુ બહુજ આશ્ચર્યસાથે કહેવુ પડશે કે હાલના અંધેરી જમાનામા ઉપર્યુક્ત બીરત્નોની પરીક્ષા કરવામા કોઇ પણ પુરુષરૂપી ઝવેરી ભાગ્યેજ ઉપસ્થિત થશે ખરેખર જો તે સ્ત્રીઓને શાસ્ત્રનુ જ્ઞાન તેમજ વ્યાવહારિક દરેક બાબતનું શિક્ષણ આપવામા આવે તો સ્ત્રીઓને કોઇ રીતે પણ મૂર્ખ અગર સાહસિક માનવી યોગ્યયુક્ત નથી અર્થાત્ તેજ સ્ત્રીઓપાસેથી ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક દરેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિ સારીરીતે સાધી શકાય છે, બહુજ બારીકીથી જોઇશુ તો માલૂમ પડશે, કે સાધારણ રીતે ઘરમા માતાપિતા કન્યાને પોતાના આવશ્યકીય કામો શીખવે છે અને તેને અગે કન્યા પોતે સ્વયમેવજ પોતાની ચતુરાઇથી શણગારનુ કામ ચિત્રકળા, ગાયનકળા તેમજ વિવિધ પ્રકારના મિષ્ટાન્નો અને ભોજન વિગેરે વિગેરે કામોમા ઘણોજ સતોષ આપી એકદમ પોતાની અત્યપ્ર બુદ્ધિનુ પ્રદર્શન કરાવે છે આ ઉપરથી એટલુ તો જરૂર માનવુ પડશે કે જો ભવિષ્યની સ્ત્રીઓ અને વર્તમાનની કન્યાઓને યોગ્ય શિક્ષકદ્વારા ધાર્મિક શિક્ષણ દેવામા આવે તો કોમળહૃદય કુમારિકાઓ નિસશય પોતાના શિક્ષણનો સદુપયોગ લઇ પોતાના કુળને તેમજ પોતાની સન્તતિને અત્યન્ત સારી સ્થિતિઉપર મૂકી અપત્ય સુખને ખરેખર અનુભવી શકે એટલુજ નહિ પરતુ પરલોકસબધી પણ સુખસાધનો મેળવી નિરવધિ આનદ ભોગવી શકે છે

બીજી રીતે જો સ્ત્રીઓને અમુક અશે પણ શિક્ષણ આપવામાં આવે તો પોતાના પતિ સાસુ સસરા વિગેરેની સેવામા હાજર રહી તેઓની આજ્ઞાનુસાર વર્ત્તવામા ઉત્સાહ ધરાવી શકે અને પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાસિવાય કોઇપણ કાર્યનો સમારભ ન કરતા તેઓને અનુકૂળ રહી સતોષ આપી શકે,

પરંતુ હવેના જમાનામાં તો સ્ત્રીઓની અજ્ઞાનતા સમગ્ર મુજબ તેમાં દોષ ઠરાવી દુઃખ ભોગવવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય છે તેથી જો સ્ત્રીઓને હેની કન્યા શાળામાંજ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં આવે તો પોતાનાં ગૃહકૃત્યો અને પતિસેવાનાં કામોથી પરવાર્યાના નિરંતર શાસ્ત્રાવલોકનની સાથે સ્વધર્મમાં જોડાઈ શકાય તેમ આ વિષય ઉપર કેટલાક દૃષ્ટાંતો આ ઉચિત છે કે સ્ત્રીઓએ સારા શિક્ષણો લઈ કેવીરીતે પોતાનાં જીવિતો યશસ્વિપદે પધરાવ્યાં છે જુઓ યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિએ પોતાની સ્ત્રી મૈત્રેયીને શાસ્ત્ર ભણાવી અનાદિક સુખ મેળવી સ્વર્ગપદ પ્રાપ્ત કરાવ્યું હતું તેમજ કણ્વઋષિની કન્યા શકુંતલા પણ અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરી વિદુષી થયેલા પોતાના પતિના રાજ્યમાં જઈ મહારાણીતરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી અત્રિઋષિની સ્ત્રી અનસૂયાએ પણ અનેક જાતની વિદ્યા સંપાદન કરી અન્ય સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપ્યું હતું દ્રુપદ રાજાની કન્યા પાંડવોની સ્ત્રી દ્રૌપદીનું આરોગ્યપણું અને કુશળતા વ સદ્ગુણ કોઈની જાણબહાર નથી તે સંબંધી કેટલીક આ વસ્તુસ્થિતિ બીના જાહેર કરવી ઠીક સમજી લખવું ઉચિત છે કે એક વખત પાંડવો મહાભારતસંબંધી યુદ્ધથી નિવૃત્ત થઈ રાત્રે ગંગાકિનારે સૂતા હતા તે દરમ્યાન પાછળથી દ્રોણાચાર્યનો પુત્ર અશ્વત્થામા ભયંકર રાત્રિમાં આવી દ્રૌપદીના નાનકડા પુત્રોનું શિરચ્છેદન કરી કોઈ ન જાણી શકે તેવી રીતે ભાગી ગયો હતો પ્રાતઃકાળ થતાં અર્જુનને ઉપર્યુક્ત વૃત્તાંત માલૂમ થતાં તુરત જ તે અશ્વત્થામાને પકડી લાવી અને દ્રૌપદીપાસે લઈ ગયા હતા અને કહ્યું જે આ દુષ્ટ અશ્વત્થામાનો વધ કરવો સર્વથા ઉચિત છે કારણ કે આણે આપણા નિરપરાધી પુત્રોનો નાશ કર્યો છે આવી રીતે પોતાના સ્વામી અર્જુનના વચન સાંભળી દ્રૌપદીએ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે મારા પુત્રો તો મૃત્યુને નાશ થયા છે હવે અશ્વત્થામાને મારવાથી મારા પુત્રો મને પાછા મળી શકે તેવું કોઈપણ કારણ નથી જેવી રીતે મારા પુત્રોનો નાશ થવાથી હું પોતે તેસંબંધી દુઃખ પામું છું તેવી રીતે અશ્વત્થામાને મારવાથી તેમની માતા કૃપી અત્યંત દુઃખ પામશે તેથી કોઈપણ રીતે આને બચાવી જીવિતદાન દેવું ઠીક છે કારણ કે ક્ષત્રિયોનો મુખ્યધર્મ એજ છે કે શરણાગતને અભય આપવું આવી રીતે દ્રૌપદીએ બહુ રીતે નિશ્ચય કરી પોતાના સ્વામી અર્જુનને નમ્રતાપૂર્વક નિવેદન કર્યું કે મહારાજ! અશ્વત્થામા ગુરુપુત્ર છે એમનો વધ કરવો ઉચિત નથી શ્રીકૃષ્ણભગવાનના મહાવાક્યો તેમજ છે કે—

ब्रह्मबन्धुर्न हन्तव्य आततायी वधार्हणः ।

मुण्डनं द्रविणादानं स्थानान्निर्यापणं तथा ॥

મારવા યોગ્ય હોય તો પણ બ્રાહ્મણનો વધ કરવો ન જોઈએ તેમનું મુંડન કરાવવું દ્રવ્ય લઈ લેવું અને સ્થાનિકાનની શિક્ષા આપવી ઠીક છે આવી રીતે દ્રૌપદીએ નીતિ અને ધાર્મિક મહાવાક્યો સમજાવી અશ્વત્થામાના પ્રાણ બચાવ્યા હતા આ ઉપરથી સચોટ પ્રતીત થાય છે કે આગળનાં સુશિક્ષિત સ્ત્રીરત્નો દરેક રીતે કુશળ અને ઉપયોગી હતા તેવીરીતે દરેક સ્થળે દરેક મનુષ્યોએ પોતાની કન્યાઓને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવું જોઈએ તે વધારે લક્ષ્યમાં લીધા જેવું છે

જુદું રહેવું નથી સારૂં.

જુદા થઈને હવે બેઅંગ એ કહેવું નથી સારૂ
તજીને પ્રેમ મિનાઈ અનગ પડવું નથી સાર—ટેક

હરેકે કારણે એકઠા, થવું એ યોગ્ય છે સહુને
જુદાઈ જોખપણું કાગે જણાવો એ નહિ સારૂ— જુદા

આ સંગમની શોભા છે જ્યાં મળી તુજ છે ચાન્દુ
ત્યાં ગંગા–યમુનાને જુદું વહેવું નહિ સારૂ— જુદા

સતિનો હાથ જમણો છે શું હો તો થ કર્યો તો
ઉભર આમેથી જોતાં જણાતો તેજ કના કમ છે જુદા

નરેખા હાથ ગે પેરે ને તો મેવની શોભા
સનાતન ફક્ત મેઢજની કની લાગે નહીં સારી— જુદા

મરી કોઈ પરમ જાદો બને મચ્છમુંજની મ્હાને
પણ આગમાં કે દુઃખે જુ જગીત્ર નથી સારૂ— જુદા

જગતની ચીજ જે જાણો ને સૌ પરમ શોભ
મની તેમાંહિ મતભેદી દય મણ નથી સારૂ— જુદા

કયા નો કરનારે ત્રિભુવનના અંગ ઉપાયો
ચિંતનમાંહી અધ છે જુદા રે કઇ નહીં સા— જુદા

નહિ જો રથના હોતે તો કહો જીત કોને હતી
અહીં રથના સાને તો સની ભીતિ થઈ સારી— જુદા

વિના દદા દ્રધ તો વસ્તુ નહિ માખણ મળે મીઠું
મળ્યાવિણ દ્વિજ જગસિંચન તો એ અબ શું સા—જુદા

કવિ અંબાશંકર હરિશંકર વ્યાસ—વાકાનેર

બેહુલા

લેખક—શ્રીયુત ડૉ. ભાઈલાલ નરભેશંકર અધિકારી-જામનગર

[અનુસંધાન પૃ. ૨૪ થી]

કોઈ કોઈ વખત જ્યારે વિધવા શોકથી લટકેલું શિર પોતાના ખોળામાં લઈ બેહુલા તેના છુટા રહી ગયેલા વાળ ઓળતા ઓળતા અશ્રુબિંદુ ખેરતી ત્યારે તે એ ખરેખર દેવતા જેવી જણાતી. શોકાતુરનાં વિહ્વળ ચક્ષુઓ તેને નજરે પડતા તે મનમાં ધારતી કે તેનું દુઃખ જાણે સ્વર્ગની કોઈક સામગ્રી દેવીની છાતીમાં લાગી આવ્યું હોય અને તે સ્વર્ગના સુખને તજી આવી પોતાની વ્યથામાં વ્યથિત થઈ સાંત્વના આપવા આવી હોય એમ લાગે છે. મેના શું કહેતી નહિ પણ તે પોતાના સ્નિગ્ધ ભાવે અપૂર્વ શાંતિ લાવી દેતી હતી.

કોઈ કોઈ વખતે જલતી ચિતાની બાજુમાં ઉભી રહી એકી નજરે મેના કોઈ સતીને પોતાના ..... ઉપર સિંદૂર લીંપી કોઈ સ્વર્ગ લોક નિહાળતી નિહાળતી સ્વામીની બાજુમાં બળી ખાખ થતી જોતી તે દૃશ્ય જોઈ બેહુલાના ..... ઉપર ઉજ્જ્વળતા છવાઈ રહેતી. જે પુણ્યલોકમાં સતી ચાલી જતી તે બેહુલાની આગળ પ્રત્યક્ષ થઈ રહેતું હોય એમ લાગતું હતું.

કોઈ વખતે સીતાના દુઃખની વાત વાંચતા વાંચતા ..... થી ભીંજાયેલા પંકજની માફક તેનાં ચક્ષુઓ ભારે થતાં અને સાવિત્રી ..... પકડતા પણ જ્યારે સાવિત્રીએ કેવી રીતે મરણ પામેલા પતિને જાણીએ મૃત્યુના જડબા માંથી તેના જીવનને પુનરૂદ્ધાર કરી દીધો હતો તે બીના તે વાંચતી ત્યારે તે પુણ્યમય સતીનો ભાર તેના હૃદયને ભરપૂર કરી નાખતો અને તેમાંજ તે એકમેક થઈ જતી હતી.

આ વરસની ઉમ્મરે જ્યારે બાલિકા અવસ્થા ..... થઈ પછી ત્યારે ચાંદ વાણિયાને વર શોધતા શોધતા માનીની શોધમાં નિકળેલા જનાર્દન શર્માને ..... ચાંદ સોદાગરના પુત્ર લક્ષ્મીન્દરની વાત સાંભળવામાં આવી.

..... વાણિયાએ સોદાગર ..... ઉપર ..... છોકરાનું વેશવાળ કરવા નિકળી નગર આવ્યો. એકનો જણ તેને જાનની સામગ્રીઓ લઈ તૈયાર થયા. પેડા બરફી મોહનથાળ સત્રેણી ..... લાડુ ..... કેળા વગેરે નાના પ્રકારની ખાવાની વસ્તુઓ ..... તથા બનારસી સાડીઓ, ઉડિયાના વિચિત્ર અલંકારો ..... કીરાના હારો

મણિથી જડેલા દાંતિયા, કાસકીઓ વગેરે લઈ પરિચારકો આગળથી પહોંચી ગયા

ચાંદને શામ વાણિઆના ઘરમા મ્હોટા માન સહિત સ્વાગત મળ્યુ ક યા જોઇ ચાંદની આંખમા પાણી ભરાઇ આવ્યાં તે કન્યા હોનજ નહિ પણ જાણે પદ્માસન છોડી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજ ભૂતળપર ઉભાં હોય અને પગમા અળતો નહિ પણ તે રક્ત પદ્મની પ્રભા હોય એમ તેને ભાસતું હતું એ વહુ મળવાથી સનમાનો છીવ ઠરશે એમ વિચારે છે કે એક ક્ષણમા પાછો સસારની માયાના બધનમા [illegible] જણાતા સોદાગરે આસ્તે રહીને હૃદયમાથી સાસારિક સુખની આશા હડસેલી નાખી। રક્ત ચદનનુ તિલક તેના લલાટપર રહી ગયુ હતુ તે અને સ્મ્ત પદ્વાસ પહેર્યું હતુ તે જાણે ઉજ્જ્વલ થઇ જવાની તૈયારીમા હોય એમ લાગ્યુ સિ વદુર્ગા' નુ નામ સ્મરી ચદ્રધર વહીવટ સસારની ફિકરની શાતિમા સરખો ગયો

ચાં સામવણિકને કહ્યુ ' [illegible] મનમાનતી મળી છે પણ અમારી એક દુરી પ્રથા છે અને તે પ્રમાણે કન્યાની પ રીક્ષા કરવી પ ો લોઢાના [illegible] અ રાધી અમને પીરસો અને ક [illegible] હરો તો લોઢના અડ [illegible] જો મે વાત સાભળી બેહુલાની મા ભમના રડવા લાગી અને કહેવા લાગી એવી તે વાત કાન સાંભળી છે? લોઢાના અ [illegible] ની આગે તે કોઇ દિવસ ગળે? સાગ મોઢાગર માથે હાથ દઈ બેસી રહ્યા

તે વખતે બેહુલા સામ આવી અને બોલી 'તમે ગભરાઓ છો શાને? હુ બારમાસમાં બાર વ્રત પાળુ છુ અને દરેક અમાવાસ્યાને દિવસે ઉપવાસ કરી મનસાની પૂજા કરતી રહી છુ દેવ-પ્રસાદે કરી હુ લોઢાના અડદ રાધી વેસ જેવા કરી નાખીશ' પછી કાચી માગીને ત્રણ સારવાળો નવો ચૂલો તૈયાર કરવામાં આવ્યો ચોવીસ દાણા લોઢાના અડદ નાખવામા આવ્યા અને નવા રીંગ હાડનામા આધણ મૂકી ઓરવામા આવ્યા બેહુલાએ મનસાદેવીની આરાધના કરી ચૂલામાં અની પૂળા સળગાવી [illegible] નાખ્યો અને જોતા જોતા લોઢાના અડદ ચઢી ગયા અમલા તથા સામ વાણિઓ છક્ક બની ગયા અને વિચારવા લાગ્યા "અમારા ઘરમા કન્યારૂપિણી આતે કોણ? સહચરીઓ તે જોઇ ઉંડો શ્વાસ લઇ ગઇ અને વિચારમા પડી કે અમારી સાથે જે ખેલે કુદે છે તે અસાધારણ છે અમારા જેવી નથી પા ડોશીઓ વાતો કરવા લાગી કે એ દેવી કોઇ શાપથી ભ્રષ્ટ થએલ દેવી છે ચાંદ સોદાગરે એ કન્યા લક્ષ્મીન્દરને લાયક ઠેરવી અને ગણકો આવી લગ્ન યાની રાશિ મેળવીને એમજ કહી ગયા

(૪)

ચાંદ ઘેર આવી વિવાહના સાજ સરજામ માટેની તૈયારી કરવા મડી ગયો જાત જાતના કામો એક બીજાને સોંપવામા આવ્યા ચાંદે પોતે સાતાળી પર્વતપર લોખડનું વા સઘર બનાવવા મજૂરોને કામે લગાવી દીધા અને તે લોખડના ગૃહની દેખરેખ રાખવામા રોકાઇ ગયો એક મચ-લોઢાની દિવાલવાળુ,

લોખના કમાવવાનુ અને તેગાની બનાવનુ મહાન ઉભુ થયુ સોનાની ખતના કાળા પથ્થરોનો એન્તરફ કરતો ગ્ય થવાવામા આવે તેપરના લોખના તોરણો અગનનુ મિત થઇ રહ્યા હતા અને તે વિશાળ ગૃહ યમપુરીના કારાગૃહ જેવુ દેખાવા લાગ્યુ તેની ચારે બાજુ મેકડો શસ્ત્રી પહેરો દેવા નિમાયા અસખ્ય નોળિયાઓ હારબધ તે વિશાળ કોઠી આસપાસ ફેરો કરવા લાગ્યા તેઓના ની શુ હતો તથા નખો સોનેરી ધુથી બુસી રગેલા કહ્યા ના તત્પર થઇ રહ્યા હતા નોળિયાઓની ગાડીઓથી જરા દર પુ ઠ ણીનાવી ગરેરો ભમવા ના ગા તેઓના પગની આગળીઓ તથા ચાચો સોનાને નાસ્ત નાબુદ બાને હરાબી કરવા સ ઈ થ ઉભી અને સોનાની પરતના ગા નપરના શસુ નિક ન કહ્યા મેઠી તે સ્તની આબુ બાજુ નત જાતની જળીબુટીઓ તથા લતાઓ લટકાવી મુકી હતી તેઓની ગીન ગમથી સપસમાટે સોનાની ત્યાગી દૂર દૂરાન્તરે પ્રસ્થાન કર્યુ

મનસાની આ કામાથી એ દઢ સુરક્ષિત પર્વતકુમ જે વિચારમા લાગી ગયા તેણે તો કનુ વાસઘર બનાવનારને હુકમ લીધા અને કહ્યુ કે એક વાળ પેસી શકે એવુ નાનુ મ મ કાણ દિવાલમા રાખી તે વૃદ્ધાર દઇને તે નજુમ રી મોતો અને સો ગરે વેતન તથા ઇનામ આપી વિદાન કર્યો છે તો હવે મોતટ નઠ કરા છળથી તે ઘરમા ફરીથી પ્રવેશ ર ગીગે તેને મરતી લતાની એવો તે કરો માથાનો કેન પ થયુ હોય કે વિરહ્ગી કેરીના કામથી ન ડરે? ત્યારે તેનુ કહેવુ માન્યુ રાખ્યુ અને ફરીથી ઘર ફરે ઘર જોતાં ગામ ફરી એક નુકમ ન ભાડી નાખ્યુ અને તે કાપસાના ભૂકાથી પૂરી પ્રઘરમાથી બહાર નિકળ્યો

લક્ષ્મી ઘરે વિવાહ કર્યા સિવાયવાની તૈયારી ફરી આડમ્બરનો તથા અનુ કોઈ ફેશનો અભાવ નજરે પડતો નહોતો હાથી ઘોડા તથા પાલખીઓપર સવાર થઇ સગ વહાલાઓ લક્ષ્મી ઘર સાથે જાનયા થઇ આ બા જાનૈયાઓના વિચિત્ર સોનેરી પેગી વાગા પોશાકો તથા માથાપર ગ્ગી ગયેલી રત્નીઓના મણિઓ અને હીરાના હારોની પ્રભા વિસમરે રવિકિરણની ઝળક આપી રહી હતી મહુમૂલ મુ ગ માથ મૂળ લક્ષ્મી દગ જેવો ઘરમાથી બહાર નિકળી ઘોડા પર બેસવા જતો હતો કે તે તેજ તેનો મુકુ ારસ્યા મા અધકાર ની ર ર નો–નીચે પડતા ઠ નાપરે ઉરાવી તેના માથાપ પહેર તો આ અ ન પ ના સ કાની ત રો નજર થ નહેની પણ ચ મો ગરી પ્રત્યક્ષ થઇ હતી જેમને તેની કેસ જરા ગ ઉભી જન જેવુ જણાય

ત્રણુમો મધ્યાહ્નિક [ગ્રીમી] તેમાર ર જીન વરસા ઓ– જાળા થ ના સાટય મ વહીરચાયો ત્યારે એવા ન ખુસો વિવાહના ગીત તે તા જો તા કુ કરતા ચા મા અસખ્ય માની તથા તેલ્ગો કોલી પીનારર પહેરી સાતમો ર મીઓ સખ્યામધ ગેલ શગ્ગાઈ તગારા રમા રાસ

વાવકરો, હજામ, સઇ મોચી સુતાર ધુ હાર, પિંજારા વગેરે અને સાત હજાર નિયુત બાજીકર-આતશબાજીવાળાઓ નિ છનીનગર તરફ ધસતા ચકચકતા સોનાના તથા રૂપાના એવા સાતસો પાટ અને સીતેર સોનાના પલંગો એ સ્વારીમા સૂર્ય ચદ્રના બચ્ચાઓની ઉપમા થઇ પડયા હતા ગજ મુક્તાની ઝાલરથી શોભતી ઝૂલવાળા ગજરાજ પર બેઠેલા ચ દ્ર મિત્રો તથા અ તરગથી વિદાઇ યાત્રાએ નિકળ્યા એ કડો મસાનથી ઓએ તેઓની સાથે સાથે પ્રસ્થાન કર્યુ અને વચમા સર્વાપેક્ષા સુશોભિત ગ ધર્વ રાજ કુમાર જેવો દેખાતો લક્ષ્મીન્દર ઘોડેસ્વાર થયો તેના મસ્તકપર મણિમય મુકુટ રહી ગયો હતો, ગળામા ચ દનહાર કોતર તથા બોલસરીના ફુલની માળાઓ મુક્તાહારને સુ ગધી કરી મેલતી હતી હાથમાં શુભ વિવાહના ચિ ત દર્પણ કટારી તથા ત ણ કદલી મ જરી હતા મુકુટપર નડી નમણુ તથા સ્વર્ણમય તોરામા માતાએ આપેલ ગોર ગીણુ લટકી રહ્યુ હતુ

એટલા લક્ષ્મીદરને ઓ લક્ષ્મી ર બે હુલાને જોઇ એક બીજાને હાથ યાદ આ તો હોય એમ માનવા લાગ્યા તે શુભ લગ્નનુ લગ્નકાળ વાર્યા સુખ તેઓને ન ભ ભાસ્યુ એક મુહૂર્તમા જે સુખનુ આસ્વાદન મળ્યુ તે સિવાય જાણે સમાગ શૂનો જણાતો હોય એમ લાગતુ હતું જો કે મુહૂર્તપહેલા તે આનદનો અણુ પણ તેઓ જાણતા નહિ મે વચીની જ ર ઝનનો એક અધાર આરભાયો અને તે તદ્દન નવીજ હતો

અમલાએ જમાઇને પોંખી લીધો અને સોનાનો પ્રદીપ લઇ સ્નેહભરી દૃષ્ટિથી તેનું મ્હો જોયુ તેને છ પુત્રો હતા પણ તે દૃષ્ટિની સાથે જાણે તેના પ્રિયતમ સાતમા પુત્રરૂપે લ ક્ષ્મી દરનો અભિષેક થયો હોય એમ જણાયુ

અમલાનુ શયનગૃહ ઘણુજ રમણીય તથા પુરતી ગોઠવણવાળુ હતું તેના સ્ત ભની ઉપર બાધનુ મ્હોડુ નૃત્યશીલ શારિકાઓને (મેનાઓને) વિહારનુ સ્થાન થઇ પડયુ હતું ઘરનો ઘુમટ વાદળાઓસાથે વાતચિત કરતો જણાતો હતો અને તે ઘરનુ નામ ' ઉદયતારા હતુ ઉદયતારાની લગોલગ મણિમુક્તાની ઝા લરવાળા મોતીઓથી ગુથેન શત લવાળા તથા ભાતભાતના પુષ્પપલ્લવોથી ચિત્રાએલા ચ દરવાનીચે વિવાહનુ સ્થાન નિર્માણ ક રવામાં આ યુ હતુ ચ દરવાની વચમા દે મછત્ર ધરવામાં આ યુ હતુ અને તેની નીચે પટ્ટવસ્ત્ર તથા ગળામાં ફુલની માળા પહેરી લક્ષ્મી દર ઉભો હતો ડાબેપડખે બેહુલાનો કસમવાળો છેડો તેના ઉત્તર ભાગમા બાધેલો પડયો હતો જ્યારે લક્ષ્મી ર મ ત્રનુ ઉચ્ચારણુ કરવા લાગ્યો ત્યારે તરતજ અચાનક હેમછત્ર સ્પતિના માથાપર પડી ભાંગી ગયુ વિવાહના મ ડપમાં ' શુ થયુ શુ થયુ થનો એક પરિતાપસૂચક કોલાહલ ઉપડયો અમના બેસીને માથે હાથ મૂકી ર ડવા લાગી સામવાણિઓ તે હેમછત્રને પાછુ ફરીથી સુદૃઢ કરી ઉભુ કરવાની જોગવાઇ કરવા લાગ્યા તેનો મ્હોટો દીકરો હરિસાવુ ગામ રી આઓ તો અધીર થતી તથા આક્ષેપ કરતી બબડાવવા મડી (અપૂર્ણ)

* લગ્નપ્રસગે બગાળમા એ વસ્તુઓ શુભ ચિ હનરીક સાથે રાખવામાં આવેછે

લુટારો કે સિકંદર?

લેખક—શ્રીયુત કવિ અબ્બાસકર હરિશંકર-વાગનેર

સિકંદર બાદશાહના રાજ્યમાં એક લુંગારો હતો તે રાજ્યના લોકોને લુંટતો અને મારતો હતો જ્યારે તેણે ઘણો ઉપદ્રવ મચાવ્યો ત્યારે તેને માટે પૂરો બંદોબસ્ત કર્યો અને છેવટે તે પકડાઇ ગયો અને સિકંદરની સંમુખ ઉજાર તેને લાવવામાં આવ્યો તેને જોતાંજ સિકંદરને અત્યંત ક્રોધ ચઢયો અને તેણે ચોરને પુચ્છ્યું

સિકંદર—શું તે તુંજ ચોર છે! કે જેણે મને પણ તરણા જેવો સમજીને આટલો બધો જુલમ અને તોફાન મચાવી મૂકેલ હતું?

લુંગારો—મહારાજ હું તો સિપાઇ છું

સિકંદર—શું કહે છે! તું સિપાઇ છે કે લુંગારો અને હત્યારો! હું તારી વીરતાની તો પ્રશંસા કરૂં છું અને તારા શુરવીરપણાને ધન્યવાદ આપું છું પણ તારા જુલમી અઘોર કર્મને લીધે હું તને દંડ દીધા વિના-સજા કર્યા વિના નહિ છોડું

લુંગારો—મેં એવો કયો ભારી ગુન્હો કર્યો છે કે જેને માટે આપ મને દંડ દેવા ચાહો છો?

સિકંદર—કેમ! શું તેં મારા હુકમનો ભંગ નથી કર્યો ને મારી આજ્ઞા લોપી ને મારૂં અપમાન નથી કર્યું? તે મારા દેશમાં કજી કળાટ અને અશાંતિ નથી ફેલાવી? શું તે મનુષ્યજાતિની મારી પ્રજાનો નાશ કરવામાં તારૂં ઉત્તર વિના શું નથી? તે એનુંજ સઘળું કર્યું છે તેથી તું મારો ગુન્હેગાર છો

લુંગારો—પૃથ્વીનાથ! આ વખતે હું આપના હાથમાં છું તેથી આપ જે કંઇ કહેશો તે સાંભળીશ અને જે દંડ કરશો તે સહન કરીશ પણ આપ મારા આત્માની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાટે હકદાર નથી તેથી જો આપ મારા હૃદયની સ્વતંત્રતા કાયમ રાખી મને સત્ય બોલવાની છુટ આપો તો આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર [illegible] ચોખ્ખી રીતે-સ્પષ્ટ હકીકત સંક્ષેપમાં આપનાની [illegible] કરૂં છું જે કાંઇ કહું તે ને સાચું સાંભળવાની આપનામાં શક્તિ અને ધીરજ હોય તો આપ જાણીને ખુશી થશો કે ખરૂં સ્વરૂપ શું છે? તે હું સમજાવું

અગે. આપને. મેળ. તન. નેકી. આપને. નમ્રતામાં.

આવે પણ માનું પાપ કર્યું હોય છે તે આગળ સહન કરવું અને સમજાવનારને સાચું હોવા બદલ સચવકતાતરીકે ધન્યવાદ આપી મારી નકશી એ વગી ધર્મ મેલ છે તેની શુરવીરતા કોઇ વીરના રાજાઓમાંજ હોય છે અને તેજ મહારાજા કહેવાય છે તે આ

પનામાં છે? જો હોય તો મારો જવાબ કાંઇ જુદોજ છે હું બીજાજ રૂપમા છુ અને આપ પણ કોઇ બીજાજ રૂપમા છો

સિકંદર—એટલે? કેવા રૂપમા?

લુગારો—એના જવાબ પહેલા મારે જાણવુ જોઇએ કે મારા હૃદયની સ્વતંત્રતા પૂરી છે કે કેમ?

સિકંદર—અલબત શુ ંગારના શુદ્ધાપુરતીજ સજા રાજાઓના અખત્યારમાં છે પણ એથી કોઇની આત્મસ્વતંત્રતા છીનવી લેવાનો રાજાને કોઇ પણ અખત્યાર નથી તેથી હુ સ્વતંત્રતાપૂર્વક બોલવાની તને કોઇ રીતે અટકાયત કરી શકતો નથી

લુગારો—ઠીક છે તો આપ એ બતાવશો કે આપે આપનુ પોતાનુ જીવન શી રીતે કેવે પ્રકારે વિતાવ્યુ છે?

સિકંદર—મે મારુ જીવન મેરી અદ્ભુત રીતે વ્યતીત કર્યુ છે કે જેમ કોઇ શુરવીર પુરૂષ ઉત્તમ પરાક્રમપૂર્વક કરી શકે છે શુ તું મને નથી જાણતો? હુ તમામ વીર પુરૂષોમા મહાવીર અને બળવાનોમા સહુથી મ્હોટો બળવાન છુ

લુગારો—મહારાજાને હુ પણ એજ ભલીભાતે જાણુ છુ અને મહારાજ પણ મને અચ્છી રીતે જાણે છે મારાથી વધીને સાહસિક પુરૂષ આપના સરદારોના કોઇ નથી અને કામ મારનાં તો આવતી નથી પણ એટલુ તો હજુર આપ પણ જાણો છો કે મને પકડવામાં આપના મહાન સરદારોના પણ દાંત ખાટા થઇ ગયા હતા હોશ ઉડી ગયા હતા

સિકંદર—હા, તો તેથી શુ? ગમે તેવો શુરવીર તો પણ અંતે તો તુ એક ચોરજ, ધુતારો, લુગારો હત્યારો અને અત્યાચારી ખરો કે નહિ?

લુગારો—અલબત મહારાજ! પણ મને વિચાર એક એજ થાય છે કે તો પછી દેશને જીતવાવાળા રાજા મહારાજાઓ એટલે બીજુ શુ? એ બીજુ શુ કરે છે અને કેવીરીતે બને છે? શુ આપ શ્રીમાનેજ રાજ્ય પામવાની લાલચમા અને મોટુ રાજ્ય મ્હોટુ બનાવવાની આશામા પડીને ન્હાનાં અનેક રાજ્યોને છિન્ન ભિન્ન નથી કરી નાખ્યા? શુ આપે સુખશાંતિથી ભરપૂર રાજ્યોને દુઃખ અને અશાન્તિમય નથી બનાવી દીધાં? લીલીછમ જેવી લ્હેરાતી વેલી જેવી મનુષ્યોથી ભરપૂર વસ્તીમા મારફાડ મચાવીને તેને આપ ફુંકી બાળીને સ્મશાનજેવી જગ્યાઓ નથી બનાવી? આપે અધર્મ અને અન્યાયથી હજારો લોકોને લુંટી માર્યા છે જો કદી મે મારા થોડાઘણા સાથીઓને સાથ લઇને એકાદ ગામ તારાજ—વેરણ છેરણ કર્યુ છે તો આપે તો એકલાખ સગાથીઓ લઇને દેશના દેશ ઉજ્જડ વેરાન કર્યાં છે જો કદી મે કોઇપણ એકએક રાહદારી મુસાફરને લુંટ્યો હશે તો આપે અનેક રાજાઓ અને રાજકુમારોને વિનાકારણે માર્ગમાં મિલાવી દીધા હશે—વશમાં કરી લીધા હશે, જો મે એક ગામ બાળ્યુ

ચારો તેણે મને લે ા ી તિજોરીમાં રાખી મૂકયો ત્યાં મારા જેવા બીજા ૫ હતા અને જો કોઇપણ પ્રકારની શાંતિ હોય તો એજ કે હમેશાં જ્યારે તે સવારમાંજ રૂપીઆ ગણવા બેસતો ત્યારે અમને ખુશી હતા મ ળતી કેટલાક વર્ષ આ પ્રમાણે કે મા ત્વા પછી તિજોરીઉપર કોઇ મા મારીને તોડનું હેય એમ જણુ યુ પછીથી ખબર પડી કે એનો લોભીઆનો દીકરો હતો અને લોભી લાલ જ્યારે મરવા ૫ યો ત્યારે તેણે આ ીન તિજોરી તોડી અમને છૂટા કર્યા છુટ્યાપ છી મારા બી ન મિત્રોનુ શુ થયુ તે મને ખબર નથી મને ભીખાઇની દુકાને મોકલ્યો ભી ખાઇવાળાએ ખવાસને ખ ાસે દારૂવાળાને દા વાળાએ તેની ઓરતને ઓરતે કપડીઆને કાપડીએ કસાઇને કસાઇ ઘે ીને ઘ ીએ સોનીને સોનીએ દાણાવાળાને અને તેણે હોટલવાળાને આ રમ જે હુ પાછો દુનિ ાામાં મુસાફરી કરવા લાગ્યો કારણ કે મે આગળ કહ્યુ તેમ અમને મુસાફરી જેવુ બીજુ કાંઇ પસંદ નથી કોઇ વખત લોકો મારે બદલે ગેર ઘી નાખીને ઓરો અરી લા માં એ દિવસ ભોજન ચાર પાંચ ક લાક સાઇકલ ફરવામાટે નેતા તો કો ા બે મિત્રોની સાથે બે માઇલસુધી બાજુની રબ ટાયર ગાડીમાં સેલ્લા કરવા જતા

હુ જ્યારે આમ મનગમતીરીતે પા ત્યા રખ તો તો ત્યારે એક વહેમી ઓએ મને એની કોથળીમાં કેદ કર્યો કારણ કે તે એમ માનતી હતી કે જો મદ રાણી વિકટોરિયા ી છાપવાળો રૂપીઓ આપણીપાસે હોય તો બીજા રૂપીઆ એની મેળે ખેંચાઇ આવે અને કોઇ દિવસ પૈસાની તંગી ન થાય મે આશરે પાંચ મહિનાસુધી સખ્ત કેદ ભોગવી છેવટે સોળ આના લઇને મને છૂટો કર્યો

આમ એક ખિસ્સામાંથી બીજામાં હુ ર ખડતો હતો ત્યાં દુનીઆમાં મહાન ત્રાસ વર્તાવનાર મહાભારત લડાઇ જાગી સરકારે મને કહેતાં શરમ થાય છે કે મે આ દેશના કેટલાક માણસોને લલચાવીને લડાઇમાં દાખલ કરાવ્યા બીજા રૂપીઆકરતાં મારો આ ર ઘણો વધારે હોવાથી રીકુટીંગ ઓફીસર હમેશ મને ટેબલ ઉપર રાખતા અને ઓફીસમાંથી ઉઠતા પછી પોતાની પાસે રાખી મૂકતા એક વખત નિયમ પ્રમાણે ફરતા ફરતા બહાર ફરવા નિકળ્યો ત્યાં તેણે કોઇ ગોવાનીઝને જોઇ અને તેના ઉપર મેહેરબાન થઇ મને ગોવાનીઝને આપ્યો ગોવાનીઝે તેના ઝને આપ્યો-છે દારૂ વેચનારાઓને દારૂવાળો જે તે થી દારૂ લાવતો હતો તે પારસીને પારસીએ તેની હાલીસેઇ દુકાનીને-દુકાનીએ ગોવાનીને એમ કેટલાક વખત ત્યાં મુસાફરી કરી ઘણા પરાક્રમો કર્યા પછી કોઇ જુવાન લ્હેરી લાલના હાથમાં મરહુમ પિતાના રિતની સાથે હું ચડ્યો વારસો ઘણો મોજીલો હતો ને પૈસા ખૂબ ઉડાવતો તથા રંગરાગમાં રચ્યોપચ્યો રહેતો વિશ જોઇને પહેલાં તો તે અત્યંત પ્રસન્ન થયો પણ

ઉઘાડીને વાચી જોતાં ખબર પડી કે મારી ભેગ થતાં તેનો જાગીર અને માલમિલકતના વારસતરીકેનો હક ર કરવામા આ યો હતો આથી તે ગુસ્સે થયો અને અવિનય પૂર્વક મને હાથમાં લઇ નાટકમાં થાય છે તેમ-ભાષણ શરૂ કરી શ પ દીધો ઠોકર મારી ફેંકી દીધો હુ જુની દિવાલના પ ડખામાં જઇ પડયો આહી કેઇ આવતુ જાતુ ન હતું તેથી કેટલાક વર્ષો સુધી પડરો રહ્યા

બહાર આ યા પછી મારા જીવનના સા મા ય પરાક્રમો મુકી ઇને હવે થોડીક જાણવા જોગ ઘટનાઓજ કહી સભળાવુ છુ એક વખત હુ એક કવિના ખિસામા ગયો, મારૂ સ્વરૂપ જોઇ કવિ ખુશ થયો અને સુ ર કવિત રચ્યુ—

જેના બે અરધા અને પ્રતાપી ચાર પાવલા મો
અ ઠ બેઆની ભર્યો અતિશે વિરાજે છે
જેમા એકસેં ને ન ઘુપાઇ સ ા અચન રહી
સોળ આના ભર્યો એમ સદા સુ મકારી છે
એવો રૂપાનો રૂપૈયો કોઇને અપાય કેમ,
કષ્ટ હરન ર ઇષ્ટદેવ એ અમારો છે

એક વખત દયાળુ દિલના ગૃહસ્થે સુરદાસ ભજન કરતો હતો તેને આપવામાટે ખિસા માથી પૈસો કાઢતા જતા ભુલથી મને ફેંકી દીધો અને હું સુરદાસના પાથરણાપર પડયો ત્યાથી વળી મુસાફરીએ નીકળતા મારી જી દગીમા કદી ન અનુભવેલ ભય કર અકસ્માતનો ભોગ હુ થઇ પડ્યો એક સોનીએ મને પ કડયો અને સમાણીથી કોર કાપી નાખી ખૂબ ઘસ્યો ને કટકા કરી નાખ્યો હુ એટલો બદલાઇ ગયો કે મને કોઇ ઓળખી ન શકે આ વખતે મારી સ્થિતિનો ખ્યાલ કરો જો ત્યા મે મારા જુના મિત્રને જોયા ન હોત તો મને ફરીને બહાર આવતાં પણ શરમ થાત તેણે અમને બધાને ભઠ્ઠીમા નાખ્યા અને ગાળીને પાછા શુદ્ધ સ્વરૂપમા મૂકી દીધા ત્યાથી બહાર નીકળ્યા પછી કેવાં કેવા પરાક્રમો કર્યા તે વાત વળી કોઇ વખતે—

* અડીસનના Adventures of a Shilling ઉપરથી

પ્રાણદાન આપનારો અલૌકિક ચમત્કારિક

મોરો

૧મનગર સ્ટવેના અ.ીઆમડના સ્ટેશનમાસ્તર મી કલ્યાણરાય કરસનજી આ ચાય પાસે એક મોરો છે તે મોરાથી કોઇપણ જાતના સર્પનું ઝેર ઉતરેછે મોરાને સપના દ શવાળા ભાગપર મુકનાથી થોડા વખતમા સર્પનુ ઝેર ચુસાઇ જાયછે જ્યારે તમામ ઝેર ચુસ ઇ રહે ત્યારે મોરો દ શપરથી ખરી પડેછે આ મોરાથી સાત માણસોને સપનું ઝેર ઉતાર્યુ છે આ ચમત્કારી મોરાનો ઉપયોગ કરતા ખાત્રીથી ઝેર ઉતરેછે એમ સાબીત થવાથી આ હકીકત જાહેરમા મુકવા ાં આવી છે જી સ દ શ થયાપછી ૭૨ કલાક સુધીમા અહિ આવી પહોચે તો તેને ખા ત્રીથી ઝેર ઉતરી જશે આ બદલ કોઇપણ પૈસા લેવામા આવતા નથી ફકત ધર્માં ા અને ત્વ થસોખાતર વાપરેછે એમ જણાવવામા આવેછે

॥ ॐ ॥

श्रीसद्‌गुरुनी दक्षिणामूर्त्तिरूपे स्तुति

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

યોગ ક્ષેમ સ્વધર્મ ક્રમ ક્રમમાં રૂડી રીતે રાખતા
દ્વૈતાદ્વૈત વિવેક ભાવ જનના કાપી બંધ નાખતા
મુદ્રા માત્રથી મોહ રાગ હણી જે બોધે બધી શક્તિને
વંદે છે હું દેવ નાથ રૂપ તે શ્રીદક્ષિણામૂર્તિને ૧

જેનાથી અનનરક્ત નિત્ય વિચરી સંસાર સેતુ તરૂં
જેથી તર્ક વિતર્ક સર્વ તજીને નિઃશંક થઇને ફરૂં
જેથી ભ્રમ દશામહિં વિચરતો દુઃખો બધા જે હરે
એવા શ્રી ગુરૂદેવને હું નમી આઠે પહોરો સ્મરે ૨

જેની પૂર્ણ કૃપા વિના નહિ તુટે સંસારના બંધનો
જેનો નિર્મળ બોધ દંડરૂપ છે અજ્ઞાનીને અંધનો
જેથી તત્વમસિ મહા વચનના સાક્ષાત્કારો થતા
તે શ્રી સદ્ગુરૂ નાથ હાથ ગ્રહતાં સંતાપ સર્વે જતા ૩

ઉગે જ્ઞાન શશાંક જ્યાં ઉરમાં, તિમિર તેથી ટળે
આવે શાંતિ ભરેલ ચિત્ત ભ્રમને ધ્યાને જઇ સૌ ભજે
જેથી ચિત્તની વૃત્તિ શીતળ થતી હેમંતવારિ સમી
એવા શ્રી ગુરૂદેવને હું સ્મરે આઠે પહોરો નમી ૪

દલપતરામ ગૌરીશંકર નવલખા,
જામનગર

ખોરાકના અનિયમિતપણાથી થતી કલેજા તથા હૃદયઉપર માઠી અસર

જેઓ પોતાની જઠરશક્તિને દબાવી નાખે એવી રીતે ખોરાક લીધા કરે છે તેઓના કલેજાપર નુકશાનકારક ચીજોના ચીકટ પડો બંધાતા રહે છે અને તે પછી આજુબાજુનું માસ ફુલીને હૃદયને દબાવતું રહે છે પરિણામ એ આવે છે કે કલેજું સોજી જવાથી તાવવગેરે દરદો લાગુ પડે છે તથા હૃદય દબાઈ દબાઈને અશક્ત થતું જાયછે ઘણાં માણસોને આપણે જોઈએ છીએ કે લીવરપરના સોજાને લીધે માસ પછી મહિનાના મહિનાઓ સુધી વૈદ કે ડાક્તરને ત્યાં દવામાટે ધક્કા ખાધાજ કરે છે કારણ કે લીવર એટલે કલેજાપર જે નુકશાનકારક ચીજોના ચીકટ પડો બંધાએલા હોય છે તે ઘણી મુશ્કેલીથી તેનાપરથી ઉખડે છે અને એ પડો ઉખડવાની ક્રિયા ચાલતી હોય છે તેવા વખતમાં વળી જો દરદી ખાવા પીવામાં નિયમિત નથી રહેતો તો કલેજાપરની મુશ્કેલીઓ દૂર થવામાં મુદત ઘણી લાગે છે એવીજ રીતે હૃદયની નબળાઈને લીધે થોડી પણ મહેનતનું કામ કરતાં અથવા નાનાસરખા દરદનો સહેજ પણ ધક્કો લાગતાં તે પોતાની ક્રિયા કરવામાં મંદ પડી જાય છે અથવા કેટલીક વખત એકદમ બંધ પણ પડી જાય છે

ખોરાકના અનિયમિતપણાથી શરીરના મુખ્ય અવયવો કે જેનાપર જીવનનો મુખ્ય આધાર રહેલો છે તેનાપર આવી માઠી અસર થાય છે માટે દરેક માણસે ખોરાક લેવામાં ઘણા નિયમિત રહેવું જોઈએ એટલુંજ નહિ પણ ખાવા પીવાના પદાર્થો પણ સાત્વિક એટલે સહેલાઈથી પચી શકે તેવા અને પરિણામમાં કંઈ પણ નુકશાન ન કરે તેવા હોવા જોઈએ

ખોરાક હોજરીમાં ગયા પછી તેનો પરિણામ બે રીતે આવે છે જો પાચન શક્તિ સારી હોય અને ખોરાક પણ યોગ્ય તથા યોગ્ય માત્રાથી લેવાયેલ હોય તો તે પાકતાં તેમાંથી અધિકભાગ રસ તથા લોહી વગેરે યોગ્ય ધાતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીર તથા ચિત્તને પોષણ મળતું રહે છે અને ઘણો થોડો ભાગ મળમૂત્ર એ પરિણામ પામી પોતાના સ્થાનપર જાય છે ત્યાંથી યોગ્ય વખતે તે શરીરના કોઈપણ ભાગને વળગી કે રોકી ન રહેતાં શરીરથી દૂર પડે છે

જેના તેવા માણસો આ ઉપર મુજબ આયુર્વેદ જાણતો હોય તે પાચનશક્તિ બગડી હોય અને તેમાં વળી જોરાક પણ અનિયમિત પણે લેવામાં આવતો હોય તો તેમાંથી રસ તથા રુધિર વગેરે ધાતુઓ બહુ થોડા પ્રમાણમાં બને છે અને જેટલો ભાગ તૈયાર થાય છે તે પણ પણો અશુદ્ધ તથા જુદાં જુદાં રદ્દી જ મળ આપે તેવાં તત્વોના તેના તેમાં વધી જુદા જુદા ધાતુ તેમાં પણ ઉપજે છે. જેથી ખરાબ રસમાંથી ઉત્પન્ન થતું રુધિર પણ ખરાબ હોય છે અને તેમાંથી પણ માંસ મેદ અસ્થિ મજ્જા અને વીર્ય વગેરે એક પછી એક ધાતુઓ ઉત્પન્ન થતા જાય છે તે પણ અશુદ્ધ હોય છે. માટે તેવા અશુદ્ધ ધાતુઓવાળા માણસોના રસ રુધિર વગેરે તમામ ધાતુઓ જેના તીવ્ર ઝેર ધરાવનારા હોવાથી તેઓના તે ઝેર ઉપરમાં થતી મુશ્કેલી પડે છે એવા લોકોએ લીધેલા ખોરાકમાંથી કિમતી ભાગ મળમૂત્રાદિ જ પેદા થાય છે અને તે મળમૂત્ર શરીરના નળાઓમાં જેટલી હદમાં હોવાં જોઈએ તેના કરતા વધારે હોવાથી તે ખરાબ ભાગ પોતાની જગાએ દૂરેપૂરા ન જતા શરીરમાંના નીચલા ભાગોમાં વળગતા કે ચોંટતા રહે છે અને તેમાં પણ કીડા અથવા દ્રવ્યસરખાં જીવજંતુના અગત્યના ભાગોપર માટે તેઓ વળગે છે કેવી રીતે છે કે ચોંટી રહે છે ત્યારે તેની ઘણી માઠી અસર થાય છે આથીજ દરેક માણસમાં હિત મિત અને સમયસર ભોજન કરવાની સલાહ કરે છે કે જેથી પાચનશક્તિ બગડે નહિ અને બગડેલી પાચનશક્તિ પણ તેનાપર વધારેપડતો બોજો ન પડવાને લીધે સુધરે છે

— સાભિપ્રાય સ્વીકાર —

આગળ ધસો—અમેરિકન લેખક ઓરીસનસ્વેટમાર્ડનના પુસ્તક ઉપરથી અનુવાદક કાશીભાઈ સ. પટેલ તથા પ્રકાશ સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-મુંબઈ પ્રસ્તાવનામાં અનુવાદકે વહેલું આ એકજ વાક્ય આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા આપવા અંત કરવામાં કરાવવાને પૂરતું છે કે આ પુસ્તકે નિરાશને આશાવંત ગિમ અને બળવાન નબળાને બહાદુર અને મુડદાલને મર્દ બનાવ્યા છે વળી પ્રસ્તાવના પૂરી કરતી વખતે પણ તે જણાવે છે કે 'આ પુસ્તક યુવાનોને બહાર પરદેશોને

બેઠા, ઊભા, ટટ્ટાર નિરાશને આશાવંત આળસુને ઉદ્યમી, અને દૃઢ નિર્બળને બળવાન બીકણને અને ભયભીતને બહાદુર નિર્બંધ અને મંદ તથા કર્તવ્યથી વિમુખ થયેલાને કર્તવ્યપરાયણ કરશે. ૨૫ પ્રકરણમાં સમાવેલા વિવિધ વિષયો વાંચવાથી ખાત્રી થાય છે કે એમનું એ કથન સત્ય છે. આજની ઉન્નતિ તથા દેશોદ્ધાર માટે મનુષ્યોમાં જે ગુણોની આવશ્યકતા છે તે ગુણોનું દર્શન તથા તે ગુણો ગ્રહણ કરવાની સબળ ઇચ્છા આ પુસ્તક ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી જાગૃત થાય છે એમ કહેવું જરાયણ અયોગ્ય નથી. આમાં તે તે વિષયમાં આપેલા દાખલાઓ વાંચનારના નસોમાં નવું જોમ અને ઉત્સાહ લાવે છે. તેના નમતા આત્મબળને પૂર્ણ ઉન્નત કરે છે કે જેના આત્મબળને લઈને એક તદ્દન કંગાલ માણસ પણ લક્ષાધિપતિ કે કરોડપતિથી પણ ન બની શકે તેવા ફાયદાઓ બીજાઓને કરી શકે છે અને એક તદ્દન નમાલો કે રોગી માણસ પણ પૂર્ણ શારીરિક બળવાળા તથા પૂર્ણ તંદુરસ્ત માણસથી પણ ન થઈ શકે તેવા પરાક્રમો કરી શકે છે. અમો આ પુસ્તક દરેક માણસને વાંચવા ભલામણ કરીએ છીએ અને તેમાં પણ અનુવાદકના શબ્દોમાં કહીએ તો બધા પ્રયાસમાં નિષ્ફળતા પામેલા નિરાશ બની ગયેલા અને સાચા અમર પાડવાના છોકરા બહેનોને તો વિશેષ તેવી ભલામણ કરીએ છીએ.

સુબોધક નીતિકથા—લેખક, ખરશેદજી બમનજી ફરામરોજ. પ્રકાશક સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય મુંબઈ. આ પુસ્તકમાં “[illegible]” ની ૧૫ ઉપરાંત નાની સુબોધક વાર્તાઓ છે. પહેલી વાર્તામાં પ્રસ્તાવનારૂપે દર્શાવ્યા પ્રમાણે આવી વાર્તાઓ ઉછરતા બાળકો જેઓને સામાન્ય શિખામણના શબ્દો કંઈપણ અસર કરી શકતા નથી તેઓને પણ બહુ જ સીધા સમજુ અને ડાહ્યા બનાવે છે. જે માબાપો પોતાના નોકરી, ધંધાના હરીફાઈ અને વારંવાર બદલાતી સ્થિતિ ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં બચ્ચાઓને રસ્તે લાવવા ચિંતાતુર રહ્યા કરતા હોય અને કંટાળી ગયા હોય તથા સહેલાઈથી જેઓ પોતાના બચ્ચાઓને ડાહ્યા બનાવવા ઇચ્છતા હોય તેઓએ અવશ્ય આ પુસ્તક પોતાની પાસે રાખી તેનો ઉપયોગ કરી થોડે ખર્ચે અને થોડી મહેનતે પોતાની ધારણા પાર પાડી જોઈએ, લેખકના આ પ્રયત્નને અમે પૂર્ણ આદરભાવસાથે વખાણીએ છીએ.

ઉપરના બન્ને પુસ્તકોની ભેટ અમો આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ અને સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય તેનાથી આ અત્યુપયોગી પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ ફતેહ મેળવતું રહે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

બોધ વચનો

લેખક—શ્રીયુત દલપતરામ ગૌરીશંકર નથવખા-જામનગર

આ વિશ્વ એક રંગભૂમિ છે જ્યાં મનુષ્યો અનેક વેષે પોતપોતાના વિચિત્ર ભાગો ભજવે છે અને થોડો વખત પણ પોતાનો ખેલ ભજવ્યાશિવાય તેઓ લીધેલો વેષ કાઢી નાખવો પસંદ કરતા નથી તેઓને થોડીવાર તેમની ઇચ્છામુજબ રમવા દો પછી તુરતજ પોતાનો વેષ કોઇ સદ્‌ગુરૂના વચનામૃતનું મનન કરતાં કાઢી નાખશે

* * * *

જેમ કોઇ કોચ ખુરશી યાતો પલંગમાંની કમાનોપર જ્યારે માથે કોઇ બેસે છે ત્યારે તે દબાઇ જાય છે અને જ્યારે માથેથી ખસી જાય છે ત્યારે પાછી ટટ્ટાર થઇ જાય છે એમજ સંસારી મનુષ્યો પણ વર્તે છે જે જ્યારે તેઓ ધર્મનો બોધ સાંભળે છે ત્યારે તેઓ ધર્મસંબંધી વિચારોથી તીમતમ તલ્લીન બની જાય છે, પણ જેવાં તેઓ દુનિયાની ધોંસરીમાં જોડાય છે કે તુરતજ પોતાના ઉજ્વળ અને કલ્યાણકારી વિચારો ભૂલી જાય છે અને જેવાં હતાં તેવાં મલિન વિચારના થઇ જાય છે

* * *

માખીઓ કોઇ વખતે મીઠાઇની દુકાનમાંની મીઠાઇઓ ઉપર બેસે છે, પણ જો તેટલામાજ કોઇ ભંગી ટોપલો લઇ જતો હોય તો તે મીઠાઇપરથી ઉડીને પેલા દુર્ગંધીવાળા નર્કના ટોપલાપરજ બેસે છે પણ મધમાખ તેમ કરતી નથી માત્ર તે તો પુષ્પમાંથી મધુ જ લઇ લે છે સંસારીઓ માખીના જેવા છે વખતોવખત તેઓ ક્ષણભર ઇશ્વરી આલ્હાદનો સ્વાદ ચાખે છે પણ તેઓનું નર્ક તરફનું સ્વાભાવિક લક્ષણ તેઓને સંસારરૂપી નર્કના ઢગલા તરફ તુરતજ પાછું ખેંચી જાય છે સારાં અને સંસ્કારી મનુષ્યો આથી ઉલટી રીતે મધમાખમાફક નિરંતર ઇશ્વરી સુંદરતાના આનંદભરેલા ધ્યાનનોજ સ્વાદ લે છે

* * * *

જેમ ખીલો પથ્થરમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી પરંતુ માટીમાં સહેલાઇથી પેસી જાય છે તેમજ પવિત્ર પુરૂષની શિખામણ સંસારી મનુષ્યના આત્માપર અસર કરી શકતી નથી પણ ભક્તના હૃદયમાં તે સુદૃઢ ઘર કરે છે

* *

જ્યાંસુધી દૂધની નીચે અગ્નિ હોય છે ત્યાંસુધી દૂધ ઉકળે છે અને અંદર ઉભરાઓ પડે છે પણ જેવો અગ્નિ શાંત થયો કે તે પણ શાંત પડી જાય છે તેમજ નવા શીખાઉનું હૃદય જ્યાંસુધી ધર્મનો અભ્યાસ ચાલુ હોય છે ત્યાં સુધી ઉત્સાહથી ભરેલ હોય છે પણ પછી શાંત પડી જાય છે

નબળી પાચન શકિત

અને તેથી થતા ભાર ુ ય ફેના દર્દોના સવથી મોટા ફરીફ

ડો૦ બે૦ મોતીવાળાની

વનસ્પતિની હજમીયતની ગોળીએ

માથાનાં દ ર ચ ્કર છાતી ઉપરના ભાગ ઓડકે ર, વાયુ બગડેલી અથવા થરે બાઝેલી જીભ પીત ચમક [હિસ્ટિરિઆ] કબજીયાત મેહેર મારી મયેતુ લેજુ પીઃ માોેનાં દ દ તથા ઘણાએક પ્રકારના બહુ દુખ દેનારા ઉપ વો ે નબળી અપુરતી અને ધીમી પાચન શકતી ા પે ા થાય છે તે સરવે દરદોને પાચન શકતી વધારી તથા માદાની તેજી રી એ વનસ્પતિની ગોળીએ મટાડે છે જે સ્ત્રીઓ હિસ્ટિરિઆ અથવા ચમકથી હેરાન થતી હોય તેઓ આ ગોળ ેા વાપરી જોશે તો તેના થોડા દિવસના ઉપયોગથી જે ગુણ થશે ને જોઇ તેઓ જરૂર તાજુબ થશે — જેમને અપુરતી પાચનશકતી સાથે માંઇ ચામડીનું દરદ પણ લાગુ પ ્યુ હોય તો તેવાઓ માટે અમારી દરાજની ભુકી બહુજ ઉત્તમ છે અને તેવાઓએ આ ભુકીનો ઉપયોગ હજમીયતની ગોળીઓ સાથે ઉપયોગ કરવા ચુકવુ નહિ જો આ ગોળીઓ ે સખત બજ ાત નહી તુટે તો તે માટે અમારો વખણાયેલા વન ્પતિનો જુલાબનો પાક તુરત મગાવી વાપરો એ પાકથી થતા ગુણો જોઇ દરદી તાને આ ્ચ ેા પામ્યા વિના રહેશે નહિ જેમના મોઢામાંથી ખરાબ વાસ ની કળતી હોય તેઓ ે આ ગો ળીએ સાથે અમારા દાતના સાધારણ દરરોજના વપરાસ માટેના મ ્જનેાે ઉપયો ્ ક ા ભુલવું ન ા એથી મોઢામાં વાસ દુર થવા ઉપરાંત દાંત મજબુત થઇ સુ દર થાય છે લોહીના બગા માટે અમારી ટોનીક ઓફ લાઇફ નામની દવા બ ુ ્ જા ણીતી થઇ છે

કિ મત— હજમીયતની ગોળીઓ ની શીશી ૧ ના રૂા ।≈ દરાજની ભુકી ની શીશી ૧ ના રૂા ।≈ જુલાબના પાક ની ડબી ૧ ના રૂા ॥ તથા દરરોજના વપરાસમાટેના મ ્જન ની શીશી ૧ ના । । તથ ડબી ૧ ના રૂા ॥≈ અને લોહીના બીગા માટેની ટોનીક ઓફ લાઇફ નામની દવાની શીશી ૧ ના રૂા ૧ા તથા રૂા ૨

એકલા બનાવનાર—ડો બે મોતીવાળા,

મોરને ્ રોડ, ભાયખલા ક્લબની બાજુમા, ભાયખલા—મુંબઇ

સર્ટીફીકેટ

૧ મી અરદેશર ખરશેદજી ફરદુનજી તે એક વેળાના મુબઇના શેરીફ તથા પારસી પચાયતના ત્રસ્ટી સહેબના બેટા અને યુનાઇટેડ સ્પીનીંગ તથા વી ્ કુ ા ના મત્રી જણાવે છે કે અ ્રણુ વીકાર તથા પીત વી ાર જેવી ્ વારીઘડીએ હેરાન થતા તે તમારી હજમીયાનની ગોળીઓ વાપ વાથી મટયાં છે

૨ મી એન એમ વહાડયા તે પાય ખાતામા સરકારી આસીસ્ટંટ સેક્રટરી સાહેબ લખે છે તમારી હજમીયતની ગોળીએથી મને ફાયદો લાગે છે

ચેતવણી—મોતીવાળાની જુદી જુદી દવાની ઘણીએક ખોટી બનાવટ થાયછે માટે લેનારાઓએ ડી બી મોતીવાળાનાં સીલ શીશીને બને છેડ બરાબર તપાસીનેજ દવા લેવી

દિલ્હી દરબાર.

અનુવાદક—શ્રીયુત વકીલ

પ્રકરણ ૯ મું ચાલુ

(અનુસંધાન પૃ૦ ૧૪૪ થી)

આવા વિચારમાં હતી ત્યાં બાંદીઓએ કહ્યું 'શાહજાદા પધારે છે' તેથી તે સાવધ થઇ

દારૂના ઘેનમાં ઝુલતે પગે શાહજાદો દાખલ થયો અને કહ્યું લૂસિ મારા જીગર, શું વિચાર કરે છે? મને નરકમાં મોકલવા તારી મા નો દૃઢ સંકલ્પ જણાય છે મારા બાપનું તખ્ત લેવા મેં કદિ ધ્યાન પણ કર્યું નથી લડાઇના ધ્યાન માત્રથી ધડકું છું તેને હું ધિક્કારું છું લૂસિ મને માત્ર મોજ શોખ જોઇએ છીએ આ ખૂનખરાબીનું ફળ શું? સાંભળે છે કે? આ બધું શું છે?"

લૂસી ધીમેથી પોતાના પ્રાણનાથપાસે આવી તેનો હાથ પકડી તેના તરફ આતુર નજર નાખી મધુર અવાજે બોલી જહાંપનાહ મારી જીંદગીના પ્રાણ! તખ્ત લેવા તમને કેમ ઇચ્છા થતી નથી?"

'લૂસી જો તું મને નરકસ્થાનમાં મોકલે તો ત્યાં જવા તૈયાર છું લડાઇમાં મોકલીશ તો મારે જવું પડશે અને તારી ખાતર બાદશાહ પણ થઇશ અને તારી મા ને બદલે હવે પછી તું દિલ્હીના તખ્તઉપર આવીશ અને મારા લાયક પિતાશ્રીને પગે ચાલી હું પણ મોજશોખ ને પસંદ કરી નામનો રાજા બનીશ અને રાજ્યનો ભાર તારે શિર રહેશે

આ સમયે કુમારની આંખ હુકમની રાહ જોતી નાયકાઓઉપર પડી અને તેની વિષયવાસના સતેજ થઇ તેણે પોતાની પ્રિય પત્નીને કહ્યું લૂસી તારી આ બાંદીઓને નૃત્ય કરવાનું કહી મને રીઝવવાનું કર ઇશ્વર જાણે કેટલો સમય તારાથી દૂર રહીશ માટે તારી રજા લઇ જાઉં તે પહેલા મને મોજ શોખ ભોગવી લેવા દે"

લૂસી હમેશાં પ્રાણનાથના હુકમને માન

આપની અને તેના દાસીઓને પ્રસાદનથી ન મળાતી નૃત્યકળાથી કુમારને આનંદ આપવા જણા ઘુ ત્રિપુરીએ નૃત્ય શરૂ કરી કુમારનો રીઝ ગે

કુમાર આ નમવી ત્રેટનોમધા ખુલી ગયો છે તે ત્રિપુરીમાથી એકને ભાઝવા કતા હતો હાંસુલીની રચનાથી એ ત્રિપુરી એક એક ખટ છોડી ચાલી ગ

પ્રકરણ ૧૦ મુ

નમમ વન

ગોગન સારના મોજ ાખ્વિ આવ્યુ ન્યાર ી ાણ જો ગયા છીએ હવે દ ની ત તએલા સરેગની એમતની મ ન્ર અનુભવીએ આ પ પવિત્ર પ્રેમના પ્રકના અભ્યાસ રતી ો બ્નિઓ એ મીન તર ાધારે નિકગ્ના સઅધથી જો ાતી હતી તે સહરના એકાન્ત ત્રિજન સ્થળમા એ ગ્રા બુદ્ધિઓના હૃદયમા પ્રેમનાં ૭ ગીજ ના મ લામા આવે છે તેનુ કગ આરો તેની રતા પ ાભનુ મ ેમ ર્ં ા '

હસ્તેહપુરમીકરીમા સરત ચદ્ર પાત ા ચાત ત્રિસો ન્હા ા રહ્યા હતો આ ા ા ર્ઝ અને સા હતું મરગ ગુવાસિત પુ પા આસપાસ પોતાની સુગધ નસરાતતાં હતા ક ર ત પગ સાનુ મ હતી રતની મારફુલિ નિદ્રાના અને સૌદર્યની સ પુ ા આ્ાનિ તે લાવણ્યમય નુનિઆને સાથ મૂકી નહિ ગયા હોન કુમારિ ા મગી ાયમા આવતી ને મનની ર્ની જો વામાની નિસના ઉપયોગમાટે પાણી લેતી તેના કા ાપામે અ ારે તે આવી હતી વાય ો યા કર કે તેજ ઝાપામે ઓરતના વેશમા એક યુવાનનો તો મેગાપ થયો હતા અને તેજ દિવસથી તે હમેશા વિચારમાંજ મશગુલ રહેતી

તેણીના બોગા મનગા નીને નમાણે વિ ારપર ાતા ચાલતી હતી

તે યુવાને કહ્યુ કે મા નામ મીમતસિ ા '

તે અ ારનો રહીસ છે મા સાથે તેના માથામાટે મોગી િ મત ભરેગ રેહી ઃ અ ાપ વાની મીમી તે આગનના પાા મા આમતેમ લાગ્ત છે આ શહરની નિર્જનતા ને ને તેણ અ િ આગરો વીમા ઃ યા ચક્નિામાં તે યુવાની માગી મ માગી તમ રી મ ઉપ નિમળતાની ભરોસાવા ાિ વ પુ મને તમો ા કાર ાા નિ મવી મ ા ખા ા ઃ અને જ મા આવે તા મને ખા વા ઃ આપોા તો આ એ ાનવાસમા શ્રીકવગ ર્ની ગળીશ આ તો મ ગ્રશ ા મા ા ભમા ુ ર ા ર જે ોાનાના વિ ારમાં ત ા મ ાઘુન ર્ની આ બધા વિ ારો નેને ઃમ ર્ન અ વિ ચારે ાી ને પાલા ા ર્ાનિ મખ ખના વિ ા ઉપરચ્ચી અને ુસતના આ ર કસ્તેગને તને વિચાર થ ા તેના ોાનવાની ા ી ન ના પામી ગીનબ્ઞાતમા તે માન ાન જ્યુનો તે મગ્ર પધુ મ ભની ચા ાસારે ચહે ા ાર હમેશા મ ુરા ા અને ાતચીત રવાની અનુપમ મનોના ઃ વિચાર સો ાાે થતા હતા રવાને જ્યારે જણ્ા ઘુ કે ોાતે હજુ અરિ

ગાહિત છે ત્યારે પોતાને થયેલ લાગણી હજુ તેના સ્મરણમાં હતી

પોતાના મનમાંથી આ સર્વ વિચારો દૂર કરવાને તેણે યત્ન કર્યો પણ તેના તે વિચાર તેને ફરીફરી સતાવવા લાગ્યા શુદ્ધમનની માયાળુ અને પ્રેમની તરૂણ બાલિકા તે અજાણ્યા યુવાનની જીંદગી બચાવવા શું ઉપાય લેવા તેના વિચાર કરવા લાગી અને તે બાબતની હકીકત તેણે પોતાની દાયમા હમીદાને પણ જણાવી નહિ તે દિવસથી આ યુવાનને તે કુવાકાંઠે મળતી અને પોતાના ખોરાકમાંથી ભાગ પાડી તેને ખવરાવતી હરહમેશ તે યુવાન આ સુંદર બાલિકાને નિર્મિત સમયે મળતો અને તે મનોહારિણી મુગ્ધા જે ખોરાક આપતી તે લઇ તે નાશ થયેલા [illegible]ગનામાં ચાલ્યો જતો, અત્યારસુધી લૂલીઆએ તેના વિષે કાંઇ તપાસ કરી નહોતી તેમ બીમલસિંહે પોતાની છુપીવાત લૂલીઆને જણાવી નહોતી

હરહમેશ તે સુખી જોડું મળતું અને સમય આનંદમાં ગાળતું બહારની દુનિઆની પરવા કરતું નહિ એકાએક કોઇ કોઇ વખત લૂલિઆ સાવધ થઇ જતી અને [illegible] તેના વિચારતી તથા હમીદાના ઠપકાથી ચિંતાતુર બની પોતાના આશકનો હાથ અનિચ્છાએ તરછોડી [illegible] જતી

આ ઓળખાણની શરૂઆતમાં તેણી વિચાર કરતી કે આ તરૂણ વિષે હું કાંઇ જાણતી નથી અગાઉ કોઇ વખત તેના વિષે કાંઇ સાંભળેલ પણ નથી ત્યારે આ યુવાનની સાથે આવા એકાન્તસ્થળમાં હમીદાને જાણ કર્યાવગર મળવું તે શું યોગ્ય છે?' ઘણી વખત લૂલીઆના ભોળા મનને વિચાર થતો કે 'નહિ, હું તેનીપાસે નહિ જાઉં માત્ર તેને ખોરાક આપી રોકાયાવગર પાછી આવતી રહીશ' પણ તે વિચાર કાયમ રહેતો નહિ ક્વચિત તેને વિચાર થતો કે પોતે અયોગ્ય રસ્તા ઉપર છે પણ શુદ્ધપ્રેમ તેના તેવા વિચારને ટકવા આપતો નહિ 'આ યુવાન કે જેના વિષે તે કાંઇ જાણતી નહોતી તેની સાથે તે પ્રેમમાં તન્મય બની ગઇ હતી

યુવાન પણ આ ગૌરવદનની ગોરીસાથે પ્રેમમાં પડ્યો અને તેના મનનું વલણ પણ તેણીના તરફજ હતું તે ભોળી લૂલીઆ સમજી શકી નહિ યુવાનની સંગતમાં લૂલીઆને મન સ્વર્ગ હતું

રાત્રિ ચન્દ્રમાંથી પ્રકાશિત હતી હમીદા અને સર્વ શાંત નિદ્રામાં હતા, આ સમયે તેણી પોતાના આશકને ઝંખતી હતી લૂલીઆ પોતાનું બીછાનું છોડી ધીરે ધીરે કોઇ અદ્રશ્ય શકિત તેને લઇ જતી હોય તેની રીતે કુવાના પોતાના નિર્માણિત સ્થળે આવી, પોતાના સાહસની ફતેહથી તે બહુ આનંદિત થઇ, ત્યાં બીમલસિંહ સા[illegible]રનો આવી પોતાના પ્રાણની રાહ જોતો હતો

લૂલીઆએ કહ્યું 'મને ભય લાગે છે તમે આવીરીતે મારે મળવું [illegible] નહી

બીમલસિંહે તેણીને પોતાની પાસે બેસારી તેણીના નાજુક કોમળ હાથ પોતાના હાથમાં લઇ હસમુખા ચહેરાથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો કે 'મધુર માશુક! જો તું મને મળવા આવવાની

મહેરબાની કરે તો તારી તથા મારી મુસીબતનો તરત અંત આવે

દુનીઆની રીતભાતથી અજાણ લૂનીઆ આનો મર્મ સમજી શકી નહિ પ્રથમ વખત આજે બીમલે તે સ્વર્ગીય હાથને લઇ તેણીને છાતી સરસી ચાંપી અને પ્રેમ પ્રવાહમાં તણાતા પોતાનું ભાન ભૂલી ગયો તેણે સ્વર્ગીય અધરામૃતનું પાન કીધુ લૂનીઆ પણ લાગણીઓના આવેશમાં પોતાનું ભાન ભૂલી ગઇ

યુવાન રજપૂત સરદાર તે મનમોહક આકૃતિમાં બહુ મુગ્ધ થયેલ હતો લૂનીઆ તેના ખોળામાં પડી પ્રેમની પવિત્ર લાગણી અનુભવતી હતી એકાએક લૂનિઆને ભાન આવવાથી તે ઉભી થઇ અને સર્વત્ર નજર નાખી પ્રેમચેષ્ટામાં તેણીના ચકચકીત લીસા સુંવાળા બાલ વિખરાઇ ગયા હતા પોશાક પણ સહેજ અવ્યવસ્થિત થયો હતો મનઉપર અંકુશ રાખી પોશાક વ્યવસ્થિત કરી બીમલસિંહે સમયસૂચકતા જાળવી ક્ષમા માગતા કહ્યું "લૂનીઆ? તમે આથી ગુસ્સે થયાં છો?" અસ્પષ્ટસ્વરે જવાબ મળ્યો "શામાટે હું ગુસ્સે થાઉં?" ત્યારે મહેરબાની કરીને બેસો

યુવાને ફરી તેણીનો હાથ પકડ્યો અને પાસે બેસાડી લૂનીઆ તેની ના પાડી શકી નહિ પુતળાની માફક શરમાળ થઇ તે બેઠી આવી કોમળતા તેણે કદિપણ અનુભવી ન હતી અત્યાર સુધી તેણી એક નાની બાલિકા હતી પણ હવે તે મુગ્ધાવસ્થાનમાં આવતી હતી પોતે સારીરીતે જાણતી હતી કે પોતાની નવી જીંદગી શરૂ થાય છે

યુવાને કહ્યું લૂનીઆ હમણાં સુધી તને બધીવાત ખુલ્લા દિલથી કહેવા હું વિચાર કરતો હતો પણ તેમ કરી શક્યો નહિ હવે મને લાગે છે કે તારાથી કાંઇ મારે છૂપાવવું જોઇએ નહિ મેં મારાવિષે તને કાંઇક કહેલ છે અજમેરમાં મારે થોડીક જમીન છે તેમાથી થતી પેદાશ વધારે નથી મોગલ દરબારમાં મારી મહાન પદવી હતી પણ હાલ તે ગઇ છે આ સર્વની સાથે મારૂં માથું મેળવવા બાદશાહે મોટુ ઇનામ ઠરાવેલ છે માટે આ પ્રદેશ છોડયા વિના મારે બીજો કાંઇ ઉપાય નથી આમ બાબત છે આ સંજોગમાં જો તું મહેરબાની કરીને મારી સાથે લગ્ન ગાંઠથી જોડવાની કૃપા કરે તો પૃથ્વીની સપાટીઉપર મારા જેવો સુખી માણસ કોઇ ન થાય આ બાબતની ના પાડવાથી હું આત્મહત્યા કરીશ મેં ધ્યાનમાં રાખ્યું છે તારાથી મારૂં પ્રાણ અંત કરવું પડશે પણ જલ્લાદના હાથે મરવા કરતાં આત્મહત્યા હું સારી માનું છું આ સર્વ વાત લૂનીઆ ધ્યાન દઇને સાંભળ્યા કરતી હતી વળી યુવાને કહ્યું "લૂનીઆ? મને આ બાબતનો તરતજ પ્રત્યુત્તર નથી જોઇતો આ બાબત આપણ બંનેને બહુ અગત્યની છે આ બાબતનો પુખ્ત વિચાર કરી આવતીકાલ સવારે મને જણાવજે રાત્રિ ઘણી ગયેલ છે તેથી વધારે વખત તને આંહી રોકી રાખવા મારી મરજી નથી.

પોતાના હાથમાં ભર એક ચુંબન કરી યુવાન ચાલ્યો ગયો પણ લૂનીઆ ત્યાંથી ખસી નહિ

યુવતીને જે માગણી કરી તે તેને પસંદ હતી તેનીજ તે ઝંખના કરતી હતી ભીમતસિંહ પોતાને પરણવાને તૈયાર છે તે જાણીને તે બહુ ખુશી થઇ એક યુવાન ખાનદાન કુટુંબનો અને આ શાહી દેખાવનો રજપૂત ધર્મ અને નાતજાતના તફાવતને ભૂલી મુસલમાનની છોકરીસાથે પરણવા તૈયાર થાય છે તે પોતાનુંજ સદ્ભાગ્ય છે એમ લૂતીઆ સમજી પણ બહુ સમજ અને ન કરી થઇ શકે તેની સુશ્કેલી માર્ગમાં છે પ્રથમ તો ભીમલસિંહ એક રાજ્યદ્વારી ગુનેહગાર છે, વળી તે આ હિન્દુ છે અને જે ક્ષણે તે પકડાશે તેજ ક્ષણે તેનો શિરચ્છેદ અવશ્ય થવાનોજ વધારામાં તેના કુટુંબનુ વૃત્તાન્ત અંધારામાં છે તેનાવિષે કાંઇ માહિતી નથી આ સંજોગોમાં વૃદ્ધ માસાજી ... આ બાબતમાં પરવાનગી આપશે કે મ? તે બાબત શંકાપડતુ છે લૂતીઆએ વિચાર્યું કે મારૂં હૃદય તેને માટે ઝંખે છે પરંતુ શું કરી શકું? મારા માસાજી વડિલની ઇચ્છા અને લાગણીને ભાવથી તેના ભરતા કુમારિકાઓની ગંભીર તેમની ઇચ્છાવિરુદ્ધ મારે આ બાબતમાં કાંઇ કરવું ન જોઇએ પ્રેમદેવીની ભસ્મ થઇ હું મ સહન કરીશ પણ મારા દાદાની લાગણી દુભાવીશ નહિ

સમયના પ્રવાહની સાથે લૂતીઆના હૃદયમાં આ વિચારોનું મંથન થયા કરતું હતું

એકાએક ભયાનક અવાજ લૂતીઆના મોઢામાંથી નીકળ્યો વા આમ રાય તેણી વિચારમાં મગ્ન હતી પણ એકાએક તેને નાસુ કે પોતે ગુન્હાઓથી ઘેરાએલી છે તે વખતની તેના મનની સ્થિતિ વર્ણન થઇ શકે તેમ નથી, પોતાનું હરણ કરવામાટે ભયાનક લૂંટારાઓએ પોતાનું મોઢું બંધ કરેલ છે એટલું તે સમજી કેવું ભયાનક?

પ્રકરણ ૧૧ મું
રાત્રિના અંધકારમાં.

ભીમલસિંહે પોતાના રહેઠાણના ઠામને ખબર આપ્યા નહોતા જે મકાનમાં તે રહેતો તે મકાનની તેના સાધારણ સોબતીને પણ ખબર નહોતી મહમ્મદ જાન હમીદા અને વૃદ્ધ ઉમરાવને પણ તેની હીલચાલની ખબર હતી કે કેમ તે શંકાની વાત છે તેમાંથી કોઇ તે જાણવા જિજ્ઞાસા બતાવતું નહિ આ યુવક લુતીઆનો હમેશનો મેળાપ હમીદાથી છૂપો રહી શક્યો નહિ અને જો કોઇ હમીદા જાણતી તો મહમદજાન અને વૃદ્ધ ઉમરાવને જણાવતી પણ તે ત્રણેમાંથી કોઇ કાંઇ જાહેર કરતું નહિ કે જેથી ભીમલસિંહના રહેઠાણની તે લોકોને ખબર છે એમ બીજો કોઇ અનુમાન કરી શકે

થોડા સમય પહેલાં સવજી માધુમોસહિત અજીત આ શહેર છોડી ગયો હતો જ્યાંસુધી તે સોબતીમાં હતો ત્યાંસુધી ભીમલસિંહ હમેશાં છૂપોજ રહેતો ખરું કહીએ તો સતાઇ રહેતો અજીત ગયા પછી તેની સંભાળ રાખવા ખાસ આવશ્યકતા નહોતી અને હવે નિશ્ચિંતરીતે બીકરીમાં તે રહેતો કારણ કે પોતાની હીલચાલ તપાસનાર કોઇ વ્યક્તિ હશે એમ તે માનતો નહિ

એકાએક તેના કાનઉપર ભયાનક અવાજ

એક રાત્રિએ આવ્યો તે અવાજ કઇ બાજુએથી કોના તરફથી આવે છે તે જાણવા બહુ મહેનત કરી પણ કાંઇ કળી શકો નહિ પણ વહેમ મજબુત થતો ગયો અને આસપાસ કોઇ જણાયુ નહિ

ભીમલ અસાધારણ બુદ્ધિશાળી હતો, પોતે ભ્રમમાં છે એમ માની શક્યો નહિ આ રસ્તે જનારાના પગનો અવાજ ચોક્કસ આ પો કદાચ એકકરતા વધારે માણસોના સાથે જવાનો અવાજ હોય વળી અવાજઉપરથી એટલુ પણ નક્કી કરી શક્યો કે જે માણસોનો આ અવાજ છે તે પોતાની પીઠઉપર કાંઇ ભારે ચીજ ઉપાડી જાય છે તેઓ છે કોણ અને આ ભયાનક મધ્યરાત્રિએ ક્યાં જાય છે

પુતળાની માફક થોડો સમય તે ત્યાંજ ઉભો રહ્યા અને મનમા ધાર્યુ રાત્રિની શાન્તિના સમયે દૂર થતા અવાજ નજીક જણાય છે પણ આવા સમયે ત્યા માણસનો સંભવ પણ કેમ હોઇ શકે? ભીમસિંહ તો ન હોઇ શકે તે આ શહેરમા આવે નહિ વળી કદાચ મારા જવામા થયેલી ઢીલથી શું તે અહીં આવતો હશે!

જરા આગળ વધી અટકયો અને વિચાર્યુ માણસ બહુ સાવધ કેમ રહી શકતા હશે ચાલ જોઉં કોણ મારી પાછળ આવે છે?

ભીમતસિંહ ઘણે દૂરરસ્તે ગયો રાત્રિ ચન્દ્રથી પ્રકાશિત હતી સઘન સ્પષ્ટ નજર પડતી માણસની હાજરી જણાતી નહોતી તેથી પાછો ફર્યો અને વિચાર્યુ, કદાચ ભ્રમ થયો હશે, પણ બીજાજ ક્ષણે વિજળીના ચમકારાની માફક તેણે બુમ પાડી નહિ નહિ મારી ભૂલ નથી થતી ફરી મારા કાને અવાજ આવે છે

આ સમયે તે અવાજ બહુ સ્પષ્ટ સંભળાયો અને તેને વહેમ દૂર થયો બે માણસો કાંઇ ભારે ચીજને ખભઉપર ઉપાડીને ઉતાવળે જાય છે એમ તેણે ચોક્કસ જાણ્યુ પગનો અવાજ ઢાંકવા તેણે પગની આસપાસ કપડાના કટકા વિંટાળેલા છે જેથી અવાજ બહુ ધીમો જણાય છે રાત્રિની શાન્તિ ન હોત તો તે અવાજ સંભળાત પણ નહિ

અવાજ આવતો હતો તે દિશાતરફ તે ગયો કવચિત અવાજ સંભળાતો નહિ તેથી ભરને ઊંચે રાખી તે માણસો આરામ લેતા હશે તેમ તેણે ધાર્યુ ભીમસિંહની જિજ્ઞાસા વધતી ગઇ અને તે માણસોને ચોર અથવા લૂંટારા ધારી અને સવ બે જણ ધારે તેઓની પાછળ જવાનો વિચાર તેણે કર્યો તેને વહેમ ગયો કે વૃદ્ધ ઉમરાવનુ ઘર તુટ્યુ હશે અને લૂંટારા સહીસલામતથી લઇ જતા હશે તે બોલ્યો હું કાંઇ બાધનો નથી મારે આ જોવુજ જોઇએ

બીજા ન જાણી શકે તેવી સંભાળથી ચાલતા મનમાં વિચાર્યુ લૂંટારાને સામે મળવુ તે સલામતીભરેલુ નથી વળી હું તેઓના હેતુ જાણતો નથી હુ હથીઆર લેવા જાઉં તો મને ભય છે કે તેઓ મારી જાણબહાર ભાગી છૂટશે

ભીમલ બહાદુર સરદાર હતો તેથી બીકની લાગણી લાંબો સમય તેનામા રહી શકી નહિ ઘણેભાગે તે બને શું હથીઆરોને પણ એમ થયુ કે કોઇ તેની પાછળ પડેલ છે તેથી

તેઓ પોતાની લૂટસહિત જેટલી બની શકી તેટલી ઉતાવળથી દોડવા લાગ્યા દૂરથી બી મલે જોયુ કે તેઓ શહેરના મુખ્ય દરવાજા તરફ દોડી જાય છે અને ધાર્યું કે ચોક્કસ તેઓ ચોર હોવા જોઇએ અને આ શહેરની હદબહાર રહેતા હોવા જોઇએ ચોરેલ માલ લઇને તેઓ ભાગી જાય છે એમ તેણે ધર્યું

એક અત્વીપાસેથી જતા બે માણુસો થોડે છેટે કાઇ ઉપાડીને જતા હવે તેણે જોયા અને જ્યારે બીમલે એક ઓરતને ઉપાડી જતાં જોઇ ત્યારે તેને બહુજ નવાઇ લગી લૂીઆની લાવણ્યમય આકૃતિ તેના હૃદયમાં કોતરાઇ ગઇ હતી અને લૂીઆ જે કપડુ ઓઢતી તે પણ તે સારીરીતે પીછાનતો ત રતજ તેણે જોયુ કે પોતાની પ્રાણપ્રિયા લુીઆને આ બદમાસો ઉપાડી જાય છે

એક ગાંડા માણુસની માફક તે બદમાસો તરફ બીમલ દોડયો અને પોતે સાધનરહિત છે તે ભાન તેને રહ્યુ નહિ બદમાસો પાછા ફર્યા અને બીમલને જોયો ત્યા રોકાવુ એ મતામતીભરેલુ નથી એમ ધારી બેભાન અવસ્થામાં લુીઆને ત્યા જમીનઉપર મ્ તેઓ નાસી ગયા બીમલ તે સ્થળે શ્વાસભર પહોંચ્યો બદમાસોની પાછળ જવા વિચાર કર્યો પણ લુીઆની બેભાન અને નાઇલાજ સ્થિતિ જોઇને તે અટકયો લુીઆને સ્વસ્થ કરવામા બીમલ રોકાયો તેથી કઇ તરફ હ રામખોરો ગયા તે બીમલ નક્કી કરી શકયો નહિ

બધ છોડી લુીઆને સ્વસ્થ બનાવી લુીઆ આ અણધાર્યા સજોગોથી બેબાકળી બની ગઇ, શુ થયુ હતુ તે તે રીતકળી ક શકી નહિ અને બીમલની હાજરીથી શરમાળ બની રાત્રિના સમયે પોતે બીમલસાથે એકલી હોવાથી શરમાળ કુમારિકાની માફક માથુ નીચુ કરી ધીમા સ્વરે કહ્યુ 'તમે અહીં?

'હા, આ શુ છે તે સમજાવો તેઓ બ દમાસ કોણ હતા?'

'તેઓ કોણ હતા તે હું નથી જાણતી એ ટલુંજ જાણુ છુ કે તમારા ગયા પછી હું મારા ગૃહતરફ જતી હતી ત્યા એમએક પાછળથી કોઇ એકે મારા મોઢાઆગળ લુ ગડુ નાખ્યું અને મને બાધી તેઓ પછી મને પોતાના રહેઠાણમા લઇ જતા હતા કે હાચ એવા આશયથી કે જેના ખ્યાલમાત્રથી હું ધડકુ છુ સઘળો સમય હું અર્ધ બેભાન હતી પછી તેઓ મને આ જગ્યાએ મેલી ગયા'

બે માણુસો ઉતાવળથી તમોને ઉપાડી જતા હતા ત્યા હુ પાછળથી દોડીને આ પો ત્યા તેઓએ તમને આહિ મુકી પોતાનો રસ્તો લીધો

તેઓ કોણ હતા?

તે બાબત હુ કાઇ કહી શકતો નથી તેઓનો ચહેરો જોવા મને સમય નહતો પણ આટલુ તો ચોક્કસ કે તેઓ ખાનદાન નહિ હોય, પણ હલકા—નીચ હોવા જોઇએ

'તેઓ મને કયા લઇ જતા હતા?

તે કેમ કહી શકુ! પણ એટલુ તો નક્કી કે તમારે દિવસ યા રાત્રિના સમયે એકલું બહાર ફરવુ નહિ આ સ્થળ દુશ્મનોથી ભરેલું છે ચાલો તમારે ઘેર તમોને મુકી

જાઉં મહેરબાની કરીને મારી ખાતર તમારા ઘરમાંથી એકલા બહાર જતા નહિ

મારા જન્મથી લગભગ આહિં છું પણ મારા વાળ સરખાને અડવાની કોઇએ અદ્યાપિપર્યંત હિંમત કરી નથી

તે વખતે કદાચ તમારા દુશ્મનો નહિ હોય

પણ અમોએ કાઇને પણ ઇજા કરેલી નથી અમારા કાર્યો એવા નિર્મળ છે કે કોઇ અમારી અદેખાઇ કરે નહિ તો પછી તેમો દુશ્મનો છે એમ કેમ કહો છો?

ભોળા મનની લુતીઆસાથે આ સવાલ ચલવવામાં ફીમને ફાયદો માલુમ નહિ નથી દુષ્ટ સ્વભાવવાળા માણસો પોતાની મેળેજ દુશ્મનો થાય છે માટે તમારે ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે

પણ મેં આ સ્થળમાં હું રહું છું તેની વાતને ખબરે નથી હમી મહમદજાન અને ... સિવાય કોઇ માણસની હાજરીમાં કહિએ થાય ગોન નથી મારા આ સ બધીઓ પણ મારી આહિંની હયાતિ છુપાવે ... વાતચિતમાં પણ મારૂં નામ ન આવે તેની તેઓ બહુ સંભાળ રાખે છે

તે હું ... જો સદભાગ્યે આહિં ન આવી પહોંચ્યો હોત તો તમારી શું સ્થિતિ થાત તે તો રામ જાણે

તેઓ તમોને જોઇને કેમ ભાગી ગયા? શું તેઓ તમને પીછાને છે?

યુવાને બેદરકારીથી જવાબ આપ્યો કે તે હું કેમ કહી શકું? ઘણું કરીને મને તેઓ નહિ ઓળખી શક્યા હોય એક મનુષ્યને જોઇનેજ તેઓ ભાગી ગયા હશે તમો બહુ નિર્દોષ છો અને ચોરચોટ્ટાની રીતભાતથી અજ્ઞાત છો

જો તમો કહો છો તેમ તે ચોરલોક હોય તો બીજી બધી ચીજ છોડી મને શા માટે તેઓ ઉપાડી ગયા?

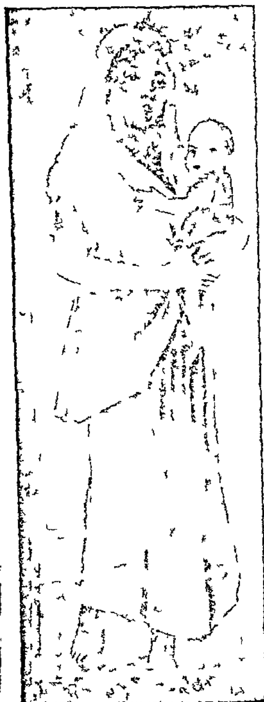
લુતીઆ! તમો કુદરતનું અમૂલ્ય જવાહીર છો દુનિઆની રીતભાતથી અજાણ છો પણ હરામખોરોનો હેતુ તમે સમજી શકો નહિ તમારૂં ઘર આવ્યું માટે મહેરબાની કરી અંદર જાઓ આવા ભયથી મુક્ત રહેવા સાવધ રહેજો

લુતીઆ પોતાના ઘરમાં દાખલ થઇ ... ની બહાર કોઇ આનંદથી ગાતું તેણે સાંભળ્યું કે શાહજાદા! રાત્રિના આવા સમયે પણ તમો તમારી પોતાની જીંદગી બચાવવા રોકાયલા છો તે જોઇને મન ઘણું સંતોષ થાય છે

આ સાંભળી લુતીઆને બહુજ નવાઇ લાગી અને પોતાના ઘરનું બારણું ઉઘાડી બહાર જોયું તો કોઇ જ જણાયું નહિ બીમત તે સ્થળ તો ક્યારનો છોડી ગયો હતો લુતીઆએ વિચાર્યું—

શું મારી ભુલ થઇ હશે? એનો અવાજ મેં સાંભળ્યો? અરે! અવાજ તો ચોક્કસ હતો શું ત્યારે તે રજપુત નથી?

— (અપૂર્ણ)

હાલના આ કાળા કેરના સમયમાં
નિરાધાર થએલા

અને આ અભાગ ન્હાનકડા ભાઇ

પૈસેજ શ્રીમત નહિ

પણ

દિલના એ શ્રીમતના

ખરી

હલાલની રોજીના પૈસાએ

કરેલા દાનથીજ

ઉગર્યા છીએ

કેવળ

ધનનાજ શ્રીમત નહિ

પણ

દિલના ખરા શ્રીમતો

જરૂર

દિલની સાચી શ્રીમતાઈ

બતાવી

અમારા જેવાં અનેક બાળકોને
બચાવો

રોજની જ જાળમાં હમને

ભૂલતા ના

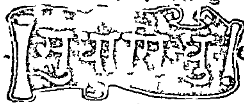
તમારે જરૂર લખો—

મંત્રી-હિંદુ અનાથાશ્રમ,

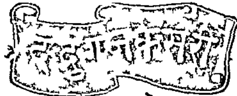
નડીઆદ

ગવર્નમેંટમા રજીસ્ટર કરાવેલુ—

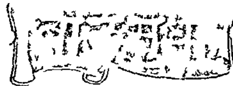

કફ, ખાંસી દમ કોલેરા સગ્રહણી અતિસાર વગેરેની ૨૮ વર્ષ થયા પરીક્ષા કરેલી અકસીર
ચોલી દવા કિંમત-શીશી ૧ ના આના આ ટપાલ ખર્ચ ૧ થી ૨ શીશી સુધી ત્રણ આના.

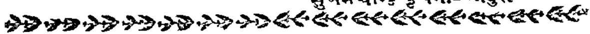
દાદરની દવા

બળીનરા કે વેદના વગર જ દાદરને જ મૂળથી નષ્ટ કરનારી
કિંમત-શીશી ૧ ના આના ચાર ટપાલખર્ચ ૧ થી ૨ શીશી સુધી ત્રણ આના

દુબળા અને નબળા બચ્ચાઓને કદાવર પુષ્ટ અને બળવાન કરનારી મીઠી દવા
કિંમત શીશી ૧ ના આના બાર ટપાલખર્ચ ૭ આના વિશેષ વિગત જાણવાને
અમારુ મોહોટુ પ્રાઇસલિસ્ટ મગાવો

સુખસંચારક કંપની—મથુરા

આડતનુ ચોક્કસ કામ કરનારી

દુકાન કયા છે?

આવી ચિંતા શા માટે? અમારી દુકાન તમારી ચિંતા દૂર કરશે અનુભવ લ્યો એટલે ખાત્રી થશે

રૂ ગ તમાકુ સાકર ઘી ચોખા ડુંગળી સોપારી ગોળ, તેલ, દાળ બટાકા મરચાં- આ સઘળાનું આડતને હિસાબે ફાયદાકારક વેચાણ અમો કરી આપીએ છીએ તેમજ મશીનરી જિનપ્રેસ ચક્કી વગેરે યાંત્રિક સામાન પણ મેળવી આપવામા આવેછે

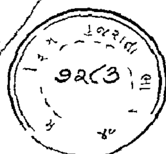
BALVANT KESHAV JADHAV
General Merchant &
Commission Agent
Victoria Market—SHOLAPOR

બળવંત કેશવ જાધવ
જનરલ મરચન્ટ અને કમીશન એજન્ટ.
ઠે—વિકટોરિયા મારકેટ
શોલાપુર

અધિપતિ-શંકરલાલ મણિશંકર ગોવિંદજી બી એ

અંકુશ.

સ્તક ત્રીજુ] જ્યેષ્ઠ [અંક ૮ મો

મુગ્ધ બાળની ।

વાર્ષિક લવાજમ હિંદ માટે રૂ ૨-૮-૦
" " દેશાવર માટે રૂ ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત
જામનગર—કાઠીઆવાડ

Printed at the Atank Nigrah Printing Works-Jamnagar –

દેવનું બાલામૃત.

જુઓની! આ બાળક કેવી હોંસથી "દેવનુ બાલામૃત" પી જાયછે

બાળકોને તંદુરસ્ત અને બળવાન બનાવવામાં આ બાલામૃત દૈવને નાસ્તાભનામણુ કરીએ છીએ

કિંમત બાટલી એકના આના ૧૨

દેવસહિતા પુસ્તક મગાવનારાને મફત મોકલવામા આવે છે

ડી ડી ત્રવાડી,

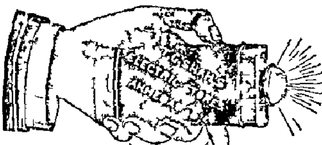
ધન્વંતરી આનવાનર—જામનગર

રાજા મહારાજાઓ ની આપેલ તેસ

વિજળીના દીવા

ટેનીસ રીક એન્ડ Val i lond ai

કિંમત—૧ ... તથા ૧ પેન્સ ૮ આના

વધારે સેલ રા ૧ પોસ્ટેજ આના

ટી જી ગાઇજ, ઇલેકટ્રિક સ્ટોર્સ

હેડ આફીસ—ગોળલીમડા સુતારોના ૪

બ્રાંચ આફીસ—ચાર રસ્તા—પંચ કુવા—અમદાવાદ

નાના ગજવામાં રાખી શકાય છે

અગ્નિની બિક નથી ... નથી

એક ચાપ દાબતા સફેદ દાબપકાર રોશની થાય છે

બીજો ચાપ દબાવવાથી જેવી લાલ અને ત્રીજો ચાપ દાબતા ... રોશની થાય છે

દાદાના આ મોંઘા મ્હેના સમયમાં
<u>નિરાધાર થએલા</u>

અને આ મારો ન્હાનકડો ભાઇ

પૈસેજ શ્રીમત નહિ
પણ
દિલના એ શ્રીમતના
પણ
દવાખાની ભેજીના પૈસાએ
એઓના દાનથીજ
ઉગર્યા છીએ

કેવળ
પૈસાનાજ શ્રીમત નહિ
પણ
દિલના પણ શ્રીમતો
જ
તેની સાચી શ્રીમતાઈ
બતાવી

અમારા જેવા અનેક અનાથોને
બચાવો

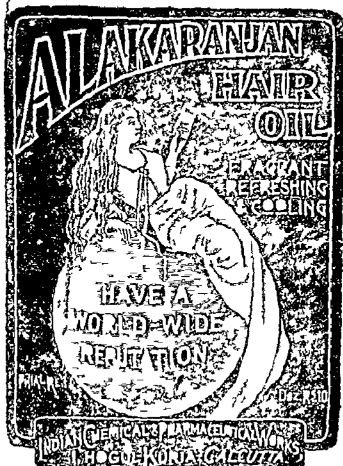
રોજની જ જાળવમા ઉમેરો
નથના ॥

તેમાટે લખો—

મની-હિંદ અનાથાશ્રમ,
નડીઆદ

"આ તેલ મેસર્સ કરસનદાસ લધુ (રાજે ક રોડ–જામનગર) ને ત્યાંથી મળશે."

અલક-રંજન તેલ.

બહુજ ખુશબોદાર સુવાસિત તેલ વાળને ચકચકિત બનાવે છે અને મનને પ્રફુલ બનાવે છે વાળ ખરી પડતા અટકાવે છે અને મગજને શાંત કરે છે

એક શીશીના રૂ ૧ ૦ ૦

ત્રણ શીશીના રૂ ૨ ૮

એક ડઝનના , ૧૦ ૦ ૦

ઝરઝીના (રજીસ્ટર્ડ)

જુવાનીમા થતી ભયંકર ભૂલોને અંગે થતા લોહીના બગાડમાટે સર્વોત્તમ છે ચામડીના રેક રોગનો નાશ કરી લોહી સુધારવામાટે શ્રેષ્ઠ છે ચાર ઔંસની શીશીના રૂ ૧-૧૨-૦ ત્રણ શીશીના । ૫ ડઝનના રૂ ૨૦ એક રતલના રૂ ૬-૮-

અશ્વરીન

શારીરિક અને માનસિક નબળાઇને દૂર કરવાનું ટૉનિક છે હરકોઇ જાતની નબળાઇને દૂર કરી સ્મરણશક્તિ સતેજ કરે છે નબળી તંદુરસ્તીને બળવાન બનાવી હરકોઇ કારણથી ઉત્પન્ન થયેલ અશક્તિને હઠાવે છે ૧૪ ઔંસની શીશીનો રૂ ૧- -૦ ત્રણ શીશીના રૂ ૨-૧૨- ડઝનના રૂ ૧૧ ૨૫૬ ઔંસના રૂ ૭-૮-

ઇન્ડીઅન કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ

ટેલી ગ્રેમ– ઝરઝીના કલકત્તા   ૧ હોગલ કુરિઆ—કલકત્તા

એજન્ટ – કેમ્પકરા મેડીકલ એન્ડ સરજીકલ સ્ટોર્સ ૮ બેંક સ્ટ્રીટ કોટ–મુંબઇ

અગસ્ત્ય મુનિએ પોતાની સ્ત્રી લોપામુદ્રાને કહેલું

"માનસતીર્થ"

લેખક—મૌ માણેકબાઈ કહાનજી રવિ

પ્રસ્થાપક—શ્રીસુબોધિની સભા—રાજકોટ

તીર્થયાત્રાનો મહિમા આપણા ધર્મપુરાણોમાં બહુ સારી રીતે વર્ણવ્યો છે. તેના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે— દેવતીર્થ, પિતૃતીર્થ, મનુષ્યતીર્થ અને અગ્નિતીર્થ. આજના વિષયનો (માનસતીર્થનો) સમાવેશ આ તીર્થોમાં થઈ શકે. અંધશ્રદ્ધા બાજુએ રાખી વ્યવહારદૃષ્ટિએ જોઈએ તો આ ચારે તીર્થ અતિ અગત્યના છે એટલુંજ નહિ પણ તેની સાચી સમજણ ધ્યાનમાં ઉતરે તો સર્વનું અત્યંત હિતજ થાય. પરંતુ હાલ આપણે ટુંકી નજરે તીર્થ એટલે ઘણુંખરું યાત્રાના ધામમાં જવું એમ સમજીએ છીએ. એ અસંખ્ય તીર્થો મુખ્ય મનાય છે. પરંતુ નવસો નવાણું નદીઓ, કેટલાક ઉંચા પર્વતો, મોટા મોટા તળાવ, અરણ્ય, વૃક્ષ અને સમુદ્રકાંઠાના સ્થળો જે તીર્થ કહેવાય છે તેનો સરવાળો કરીએ તો સેંકડોની સંખ્યા થઈ જાય. મુખ્ય તીર્થો કાશી, કાંચી, અયોધ્યા, મથુરા, દ્વારિકા, જગન્નાથજી વગેરેના માહાત્મ્ય સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં ગદ્યપદ્યરૂપે રચાયાં છે. તેમાં કહ્યું છે કે તીર્થ કરવાથી ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, પાપ બળે છે, સંતતિ-સંપત્તિ-યશ અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય છે અને ચોરાશીલાખ અવતાર અથવા જન્મ-મરણના ફેરા ટળી ચતુર્થી મુક્તિ અથવા સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થાય છે. બરાબર સમજીને તીર્થ કરવામાં આવે તો આ કથનમાં કશીપણ અતિશયોક્તિ નથી. છતાં જેઓને વિશેષ શ્રદ્ધા નથી તેને પણ એટલું તો સ્વીકારવું જોઈશે કે યાત્રાના સ્થળોમાં સૃષ્ટિસૌંદર્ય વિશેષ છે અને તેના દર્શનથી અથવા અવલોકનથી પ્રભુની લીલાની છાપ અંતઃકરણઉપર પડે છે અને તેથી શારીરિક તેમજ માનસિક શક્તિનો વિકાસ થયાવિના રહેતો નથી, અર્થાત્ ચિત્તશુદ્ધિ એજ તીર્થાટનનો પ્રધાન હેતુ હોવાથી એક વેળા સતી લોપામુદ્રાએ પોતાના સ્વામી અગસ્ત્ય મુનિને પુછ્યું કે માનસતીર્થ એટલે શું તેની મને સમજ પાડો. ત્યારે મુનિ કહે છે કે —

> સત્ય તીર્થ ક્ષમા તીર્થ તીર્થમિન્દ્રિયનિગ્રહ ।
> સર્વભૂતદયા તીર્થ તીર્થમાર્જવમેવ ચ ॥
> દાનં તીર્થં દમસ્તીર્થ સંતોષસ્તીર્થમુચ્યતે ।
> બ્રહ્મચર્યં પરં તીર્થં તીર્થં ચ પ્રિયવાદિતા ॥
> જ્ઞાનં તીર્થં ધૃતિસ્તીર્થં તપસ્તીર્થમુદાહૃતમ્ ।
> તીર્થાનામપિ તત્તીર્થં વિશુદ્ધિર્મનસઃ પરા ॥

નિત્ય સાચું બોલવું, ક્ષમા રાખવી, ઇંદ્રિયોને વશ કરવી, પ્રાણીમાત્રપર દયા

જોવુ, પ્રિયવચન બોલવા તેમજ સંતોષ અને સરળતાપૂર્વક વર્તવુ તે માનસતીર્થ આ તીર્થોનુ સેવન કરવાથીજ મુક્તિ મળે છે વળી સુપાત્રે દાન અને અખંડ બ્રહ્મચર્ય એ પણ સર્વોત્તમ માનસ તીર્થ છે

न जलाप्लुतदेहस्य स्नानमित्यभिधीयते ।
स स्नातो यो दमस्नात शुचि शुद्धमनोमल ॥

શરીરને ન્હવરાવવાથીજ સ્નાન ર્ક્યું કહેવાય નહિ, પણ જે દમસ્નાત થયો એટલે ઇંદ્રિયોને વશ કરી રાગદ્વેષાદિ દોષોને દૂર ર્ક્યા અને તેથી જેણે અંતઃકરણ શુદ્ધ ર્ક્યું તેણેજ તીર્થસ્નાન ર્ક્યું એમ જાણવુ કેમકે કેવળ અંઘોળ કરવાથી નહિ પણ અંતઃકરણ શુદ્ધ કરવાથીજ પાપરહિત થવાય છે અને તે માટે જ્ઞાન વીરજ અને તપસ્રતા પણ ચિત્તની શુદ્ધિ એ સર્વોત્તમ તીર્થ છે

यो लुब्ध पिशुन क्रूरो दाम्भिको विषयात्मक ।
सर्वतीर्थेष्वपि स्नात पापो मलिन एव स ॥

ધન સંઘરનારો (લોભી) પરાયા ગુણની અવગણના કરનારો (નિંદક) બીજાને દુઃખ દેનાર (નિર્દય) પોતામાં આવડત નહિ છતાં ખાની ડોળ કરનાર (દંભી) ને પાપવાસના જેના મનમાં રહી છે તે (વિષયી) મનુષ્ય ગમે તેટલા તીર્થમા જઈ હાય શ્રાદ્ધ સરાવે કે ભોજન કરાવે પરંતુ તે કદી શુદ્ધ થતો નથી

जायन्ते च म्रियन्ते च जलेष्वेव जलौकस ।
न च गच्छन्ति ते स्वर्गमविशुद्धमनोमला ॥
चित्तमन्तर्गत दुष्ट तीर्थस्नानान्न शुध्यति ।
शतशोऽथ जलैर्धौत सुराभाण्डमिवाशुचि ॥

दानमिज्या तप शौच तीर्थसेवा श्रुत तथा ।
सर्वाण्येतान्यतीर्थानि यदि भावो न निर्मल ॥

મગર માછલા કાચબા, દેડકાં ઇત્યાદિ જળજંતુઓ જળમાંજ જન્મે છે ને મરે છે, પરંતુ તેની ઉત્તમ ગતિ થતી નથી, દારૂ જેમ સોવાર ધોવા છતાં શુદ્ધ થતો નથી તેમ જેના ચિત્તમાં ઉપર કહેલા દુર્ગુણો રહેલા છે તે સેંકડો તીર્થમાં સ્નાન કરે તોપણ શુદ્ધ થવાનુંજ નહિ વાસ્તે ચિત્તની શુદ્ધિ તથા પોતાનું કર્તવ્ય સમજવા સર્વેએ સદા પ્રયાસ કરવો

સતીના મનનુ સમાધાન કરતા વળી મુનિ કહે છે કે—મ્હારથી હાય પોથી શાસ્ત્રનુ શ્રવણ કરે, જુદી જુદી તરેહના દાન દે ને યજ્ઞ-તપ-તીર્થ એ સઘળુ કરે પણ એક ઇંદ્રિયનિગ્રહ અથવા મનોજય ન કરે તો તે સર્વ આચરણ નિષ્ફળ થાય છે, વાસ્તે ઇંદ્રિઓને કબજે કરી સંસ્કારે વર્તે તેને સદુપી શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર જાણવો

निगृहीतेन्द्रियग्रामो यत्रैव च वसेन्नर ।
तत्र तस्य कुरुक्षेत्र नैमिष पुष्कराणि च ॥
ध्यानपूते ज्ञानजले रागद्वेषमलापहे ।
य स्नाति मानसे तीर्थे स याति परमा गतिम् ॥

અને એવા મનુષ્યો જ્યાં વસતા હોય તેજ સ્થળો ખરેખરા કુરૂક્ષેત્ર નૈમિષારણ્ય અને પુષ્કરાદિ તીર્થ જાણવા આ માનસ તીર્થો ભૂમિના તીર્થોની પેઠે મનનાશક હોવાથી ગમન્રૂપી મળ રહેતા નથી એ તુજ નહિ પણ ધ્યાનથીજ પવિત્ર કરનાર અને જ્ઞાનરૂપી એટલે તેવિષે કહેલી રીતે વર્તતા અત્યન્ત ઉત્તમ ગતિને આપનાર છે

રાજા જનકે એજ પ્રમાણે તીર્થનો મહિમા પૂછ્યો ત્યારે લોમશ નામના ઋષિએ કહ્યું કે આ જગતમાં સત્ય સંતોષ દયા અહિંસા અદ્રોહ શ્રદ્ધા, વૃત્તિ કોમળતા ઇત્યાદિ માનસતીર્થકરતાં અન્ય કોઇ તીર્થ ચઢિયું નથી તેમાં દાન યજન (શાસ્ત્રનો અભ્યાસ) તપ પવિત્રતા સેવા તથા નવણુ એટલાને તીર્થ ગણ્યાં છે એટલું નહિ પણ જેનું મન નિર્મળ તેમાં સર્વ તીર્થનો વાસ વર્ણવ્યો છે વાસ્તે તેમાં સ્નાન કરનાર પરમ ગતિને પામે એ નક્કી જાણવું સુગંધી ચંદન નાના પ્રકારના પુષ્પ ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય ને નૃત્ય-ગાયનથી વિષ્ણુ રૂપ પામતા નથી પરંતુ પાપરહિત નિર્મળ ચિત્તવાળા ભક્તો થીજ પ્રસન્ન થાય છે પરમહંસ રામકૃષ્ણ કહે છે કે —

માતા ગંગાજલ તીર્થ પિતા તીર્થ પુન પુન ॥

એમ વ્યવહારમાં પણ તીર્થરૂપ લખાતા માતા પિતા સાસુ સસરા તથા સદ્‌ગુરૂરૂપી જંગમતીર્થની સેવા કરી તેમનો પ્રેમ મેળવવો. ગુરૂવિષયમાં હાલ ઘણો મતભેદ ચાલે છે તે એટલેસુધી કે કોઇ દુઃખરૂપી ચમત્કાર દેખાડે તેને પણ ગુરૂ કહી ગુણીજનો નમસ્કાર કરે છે પણ એ તો ઉલટી વાણી છે તેમજ ગુરૂદત્તે ચોવીશ ગુરૂ કરી જુદી જુદી બાબતોથી જેમ જ્ઞાન ગ્રહણ કર્યું તેમ પ્રત્યેક પદાર્થ માંથી મહાન અર્થ શોધી કાઢવો એ તેનું લક્ષણ છે પરંતુ ગુરૂ શબ્દના અર્થ પ્રમાણે તેમનાં જેવા લક્ષણ જોઇએ તેવિષે મહાત્મા સુંદરદાસજી કહે છે કે —

(છપ્પય)

ચિત્ત બ્રહ્મ લયલીન નિત્ય શીતલસો હિય
ક્રોધ રહિત સમ સાધિ સ્વરૂપ તાદિન નિ ષે
અહંકાર નહિ લેશ મહત સપન સુખ ચિંત્ય
શિષ્ય પરીક્ષ વિચારી જગતમહીં સો ગુરૂશ્રી
જય

* * * * *

સદા પ્રસન્ન સ્વભાવ જગ સર્વોપર રાજ્ય
તૃપ્તિ જ્ઞાન વિજ્ઞાન અચલ કૂટસ્થ વિરાજ્ય
સુખનિધાન સમ માન અપમાન ન જાને
સારાસાર વિવેક સકલ મિથ્યાભ્રમ માને
ભિદ્યતે હૃદય ગ્રંથિકો છિદ્યતે સબ સંશયા
હી સુંદર સો સતગુરૂ સહી ચિદાનંદઘન
ચિ મયા.

આજમાનનો સર્વ ભિક્ષુક વર્ગ પોતે પોતાને ગુરૂ માની પૂજાવા ઇચ્છે છે ને તેનો ભોળા લોકો અધશ્રદ્ધાને લીધે ઘણો આદર કરે છે પણ એથી કેવા અનર્થો નીપજે છે તે આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ વાસ્તે જેથી વ્યવહાર ને પરમાર્થ બેઉ સુધરે તેવા ગુરૂ શોધવા કહ્યું છે કે પાણી પીજે ગાળીને ને ગુરૂ કીજે જાણીને

એક અનુભવી પુરૂષ કહે છે કે ગુરૂનું કર્તવ્ય શું એ બ્રાહ્મણોએ નક્કી જોઇએ આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિના મુખથી સમાજમાં બ્રાહ્મણોનું સ્થાન ઉત્તમ ગણાયું છે, એ મુજબ નહિ પણ ગ્રીસ દેશના સુપ્રસિદ્ધ પ્લેટો નામના વિદ્વાને ફિલસુફોને એટલે બ્રાહ્મણોનેજ અગ્રસ્થાન આપ્યું છે માટે જ મનુષ્યના ગુણથી બ્રાહ્મણત્વ બનાવવાની ખરેખરી જરૂર

છે કેમકે જ્યાસુધી ગુણનડે બ્રાહ્મણત્વ નહિ ખીનવવામાં આવે ત્યા સુધી તીર્થોની પવિત્રતા અને પ્રતિષ્ઠા કદી જળવાશે નહિ વાસ્તે ભૂદેવોએ હવે ભોજન જમનાકરતા આધ્યાત્મિક વિભૂતિ ખીનવવાનુ વળણ બતાવવુ કે જેથી તેમના પ્રત્યે યાત્રાળુઓનો પૂજ્ય ભાવ કાયમ રહે અને પ્રગતિનડે તે પૂજ્યભાવ વૃદ્ધિ પામે પરંતુ જો તેમ નહિ થાય તો બ્રાહ્મણત્વ નિધન અને નિંદાસ્પદ થઇ પડે તો તેમા નવાઇ નહિ

બાર વર્ષ આવતી કુંભની યાત્રામા લાખો યાત્રીઓ એકઠા થાય છે, ત્યારે ત્યા કોલેરા અને તાવની બીમારી એટલી ફાટી નીકળે છે કે તેથી હજારો મનુષ્યોનાં મરણ નીપજે છે વળી જગન્નાથજીનો રથ ફરવા નીકળે છે તે વેળા થતી ગરદીમા સેંકડો માણસો કચરઈ દાડમાર થાય છે ને કેટલાકનો તો પત્તા પણ મળતો નથી એ પ્રમાણે દરેક મોટા પર્વે યાત્રાના પવિત્ર સ્થળો ત્રાસદાયક થઇ પડે છે તેથી સર્વનુ સંરક્ષણ અને સમાધાન થવા મહાત્માઓ બોલે છે કે —

निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनं ॥

એટલે ઘરમા રહી રાગ–દ્વેષને દૂર કરો તો ઘર એજ તપોવન અને ઘર એજ તીર્થ છે તેમ સામાન્ય લોકો પણ કહે છે કે 'ઘર એજ ગયાનો કોઠો''– મન હોય ચંગા તો કથરોટમે ગંગા આ શબ્દો શુ થોડા અર્થસૂચક છે?

સાંપ્રત તીર્થસ્થળોમાં ભિક્ષુકો અને નામના ગોર દેવતાઓ યાત્રાળુઓપર જે દોર ચલાવે છે તેથી રક્ષણ કરવા 'સાધુ સુધારક અને યાત્રાળુ હિતકારિણી મંડળીઓ સ્થાપન થવી જોઇએ અને દરેક જિજ્ઞાસુને દેવ–દર્શન સ્નાન–ધ્યાન ઉપરાંત ખરા સંતમહાત્માઓના સત્સમાગમનો તથા દૈવીજ્ઞાનનો લાભ મળે એવા પ્રબંધ બાંધવા જોઇએ રાજ્યના બંદોબસ્તને લીધે હિમાલયથી સિંહલદ્વીપ અને દ્વારિકાથી જગન્નાથજીના માર્ગ આબાદ અને નિર્ભય છે પરોપકારી શ્રીમંતોએ ઠામ ઠામ અનસત્ર અને ધર્મશાળાઓ સ્થાપન કરી છે અને અગ્નિરથ તથા આગબોટને લીધે થોડે ખર્ચે સુગમતાથી પ્રવાસ થઇ શકે છે વાસ્તે સર્વે એ શક્તિ અનુસાર તીર્થાટન દ્વારા ઇશ્વરી રચનાનુ અવલોકન કરી મનુષ્ય જન્મનુ સાર્થક્ય કરવુ પરંતુ તે પહેલા અંતર અને બહાર 'માનસતીર્થ'નુ નિત્ય સેવન કરી પવિત્ર રહીશુ તોજ જગત્કર્તા પ્રભુ પ્રસન્ન થશેજ થશે

રાજા જનકે એજ પ્રમાણે તીર્થનો મહિમા પૂછ્યો ત્યારે લોમશ નામના ઋષિએ કહ્યું કે આ જગતમાં સત્ય સંતોષ દયા અહિંસા અદ્રોહ શ્રદ્ધા, ધૃતિ કોમળતા ઇત્યાદિ માનસતીર્થકરતાં અન્ય કોઇ તીર્થ ચઢિયાતું નથી વેદમાં દાન યજન (શાસ્ત્રનો અભ્યાસ) તપ પવિત્રતા સેવા તથા શ્રવણ એટલાને તીર્થ ગણ્યા છે એટલું નહિ પણ જેનું મન નિર્મળ તેમાં સર્વ તીર્થનો વાસ વસ્યો છે વાસ્તે તેમાં સ્નાન કરનાર પરમ ગતિને પામે એ નક્કી જાણવું સુગંધી ચંદન નાના પ્રકારના પુષ્પ ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય ને નૃત્ય-ગાયનથી વિષ્ણુ દેવ પામતા નથી પરંતુ પાપરહિત નિર્મળ ચિત્તવાળા ભક્તોથીજ પ્રસન્ન થાય છે પરમહંસ રામકૃષ્ણ કહે છે કે —

માતા ગંગાસમ તીર્થ પિતા તીર્થ પુનઃ પુનઃ ॥

એમ વ્યવહારમાં પણ તીર્થરૂપ લખાતાં માતા પિતા સાસુ સસરા તથા સદ્ગુરુરૂપી જંગમતીર્થની સેવા કરી તેમનો પ્રેમ મેળવવો. ગુરુવિષયમાં હાલ ઘણા મતભેદ ચાલે છે તે એટલેસુધી કે કોઇ દુઃખરૂપી ચમત્કાર દેખાડે તેને પણ ગુરુ કહી ગુણીજનો નમસ્કાર કરે છે પણ એ તો ઉતરતી વાણી છે તેમજ ગુરુદત્તે ચોવીસ ગુરુ કરી જુદી જુદી બાબતોથી જેમ જ્ઞાન ગ્રહણ કર્યું તેમ પ્રત્યેક પદાર્થ માંથી મહાન અર્થ શોધી કાઢવો એ તેનું લક્ષણ છે પરંતુ ગુરુ શબ્દના ખરા અર્થ પ્રમાણે તેમનાં કેવાં લક્ષણ જોઇએ તે વિષે મહાત્મા સુંદરદાસજી કહે છે કે —

(છપ્પય)

ચિત્ત ધ્યાન લયલીન નિત્ય ચીતન્યસો હિદય
ક્રોધ રહિત સંસાધિ સાનુપ તાહિન નિર્દય
અહંકાર નહિ નેક મહંત સમાન સુખ દિગંબર
શિષ્ય પરીક્ષ વિચારી જગતમહીં સો ગુરુજી
જય

* * * * *

સદા પ્રસન્ન સ્વભાવ અગમ સર્વોપર રાજ્ય
તૃપ્તિ જ્ઞાન વિજ્ઞાન અચલ કૂટસ્થ વિરાજ ,
સુખનિધાન સંતજ્ઞ માન અપમાન ન જાને
સારાસાર વિવેક સકલ મિથ્યાભ્રમ માને
ભિન્ન તે હૃદય ગ્રંથિકો છિન્ન ને સબ સંશયા
કહી સુંદર સો સતગુરુ સહી ચિદાનંદઘન
ચિન્મયા

આજકાલનો સર્વ ભિક્ષુક વર્ગ પોતે પોતાને ગુરુ માની પુજાવવા ઇચ્છે છે ને તેના ભોળા લોકો અંધશ્રદ્ધાને લીધે ઘણો આદર કરે છે પણ એથી કેવા અનર્થો નીપજે છે તે આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ વાસ્તે જેથી વ્યવહાર ને પરમાર્થ બેઉ સુધરે તેવા ગુરુ શોધવા કહ્યું છે કે પાણી પીજે છાણીને ને ગુરુ કીજે જાણીને

એક અનુભવી પુરુષ કહે છે કે ગુરુનું કર્તવ્ય શું એ બ્રાહ્મણોએ જાણવું જોઇએ આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિના શરુઆતથી સમાજમાં બ્રાહ્મણોનું સ્થાન ઉત્તમ ગણાયું છે, એ તુજ નહિ પણ ગ્રીસ દેશના સુપ્રસિદ્ધ પ્લેટો નામના વિદ્વાને ફિલસુફોને એ ને બ્રાહ્મણોને જ ઉચ્ચસ્થાન આપ્યું છે માટે જ મડળના ગુણથી બ્રાહ્મણકુલ બનાવવાની ખરેખરી જરૂર

છે કેમકે જ્યાંસુધી ગુણુવડે બ્રાહ્મણત્વ નહિ ખીલવવામાં આવે ત્યાં સુધી તીર્થોની પવિત્રતા અને પ્રતિષ્ઠા કદી જળવાશે નહિ વાસ્તે ભૂદેવોએ હવે ભોજન જમવાકરતા આધ્યાત્મિક વિભૂતિ ખીલવવાનું વળણ બતાવવું કે જેથી તેમના પ્રત્યે યાત્રાળુઓનો પૂજ્ય ભાવ કાયમ રહે અને પ્રગતિવડે તે પૂજ્યભાવ વૃદ્ધિ પામે પરંતુ જો તેમ નહિ થાય તો બ્રાહ્મણત્વ નિધન અને નિદારપ થઇ પડે તો તેમા નવાઇ નહિ

બાર વર્ષે આવતી કુંભની યાત્રામા લાખો યાત્રીઓ એકત્ર થાય છે, ત્યારે ત્યા કોલેરા અને તાવની બીમારી એટલી ફાટી નીકળે છે કે તેથી હજારો મનુષ્યોના મરણ નીપજે છે વળી જગન્નાથજીનો રથ ફરના નીકળે છે તે વેળા થતી ગરદીમા સેંકડો માણસો કચરાઈ હાડમાર થાય છે ને કેટલાકનો તો પત્તો પણ મળતો નથી એ પ્રમાણે દરેક મોગ પર્વે યાત્રાના પવિત્ર સ્થળો અરૂચિકર થઇ પડે છે તેથી સર્વનું સરક્ષણ અને સમાધાન થવા મહાત્માઓ બોધે છે કે —

निवृत्तरागस्य गृह तपोवन ॥

એટલે ઘરમા રહી રાગ-દ્વેષને દૂર કરો તો ઘર એજ તપોવન અને ઘર એજ તીર્થ છે તેમ જ સામાન્ય લોકો પણ કહે છે કે 'ઘર એજ ગયાનો કોઠો'– મન હોય ચગા તો કથરોટમે ગગા' આ શબ્દો શું થોડા અર્થ સૂચક છે?

આપણા તીર્થસ્થળોમાં ભિક્ષુકો અને નામના ગોર દેવતાઓ યાત્રાળુઓપર જે દોર ચલાવે છે, તેથી રક્ષણ કરવા સાધુ સુધારક અને યાત્રાળુ હિતકારિણી મડળીઓ સ્થાપન થવી જોઇએ અને દરેક જિજ્ઞાસુને દેવ-દર્શન સ્નાન-ધ્યાન ઉપરાત ખરા સતમહાત્માઓના સત્સમાગમનો તથા ધીજ્ઞાનનો લાભ મળે એવા પ્રબંધ સાધવા જોઇએ રાજ્યના બંદોબસ્તને લીધે હિમાલયથી સિંહલદ્વીપ અને દ્વારિકાથી જગન્નાથજીના માર્ગ આબાદ અને નિર્ભય છે પરોપકારી શ્રીમતોએ ઠામ ઠામ અન્નમત્ર અને ધર્મશાળાઓ સ્થાપન કરી છે અને અગ્નિરથ તથા આગમોટને લીધે થોડે ખર્ચે સુગમતાથી પ્રવાસ થઇ શકે છે વાસ્તે સર્વેએ શક્તિ અનુસાર તીર્થાટનદ્વારા ઈશ્વરી રચનાનું અવલોકન કરી મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક્ય કરવું પરંતુ તે પહેલા અંતઃકરણમા ને બહાર 'માનસતીર્થ'નું નિત્ય સેવન કરી પવિત્ર રહીશું તોજ જગત્કર્તા પ્રભુ પ્રસન્ન થશેજ થશે

प्रणयी–मिलन

મન્દાક્રાન્તા— (૧)

ઉભા આવી ઉભય અહિં આ પ્રેમીઓ આ જુવોને
વિનોદો શા સરલ-હૃદયી! એમના કૌતુકોને
જુઓ જુઓ ઉભય નયનો નૃત્ય કેવા કરે છે!
જુઓ જુઓ ઉર ગરીબ બોલવાને ચહે છે

હરિગીત— (૨)

પ્રેમી મળતાં પ્રેમીને હાસું નયને આવતાં
પ્રેમી મળતાં પ્રેમીને દુઃખ-પાદપો દૂર થતાં
પ્રેમી મળતાં પ્રેમીને પ્રેમોર્મિઓ ઉઠે હૃદે!
પ્રેમી મળતાં પ્રેમીને ઉત્સાહ ગાથાદિ સ્ફુરે!

શાર્દૂલ— (૩)

જ્યારે દષ્ટ મળી જતાં ઉભયનાં શિથિલ અંગો બને
જ્યારે દષ્ટ મળી જતાં શરમનાં અંકુર ફૂટે ખરે
જ્યારે દષ્ટ મળી જતાં ઉભયનું હૈયું વહે તે ક્ષણે
જ્યારે દષ્ટ મળી જતાં વિતકનો ચિતાર દષ્ટે ચડે

હરિગીત— (૪)

એ દષ્ટિના તો મધુર મિલને ઉભય રસમસ તો બને
ને હૃદય-સિતારી ઉભયની નક્કી ત્યાં ઝણઝણી ઉઠે
એ ઝણઝણાટે ગીત સુરિલું દિવ્ય ઉતરી રહે!
નિમગ્ન એ ગાને થતાં લગી આત્મ-ઐક્ય અનુભવે

ચન્દ્રશંકર ધીરજલાલ પંડ્યા—ઉમરેઠ

એક પત્ર.

લેખક—શ્રીયુત રમણિકલાલ રતિલાલ મ્હેતા-જુનાગઢ.

હૃદય બન્ધુ!

એક સમય એવો હતો કે મ્હારા હૃદયેશ્વરનાં દર્શન થતાંજ ત્હારાં નયનો હર્ષાશ્રુથી છલકાઇ જતાં ત્યારે હવે તેજ નયનોમાં, તેજ અક્ષરો નિરખતાં તિરસ્કાર અને ધિક્કારના સળગતા કણો ઝરશે, તે હું જોઇ શકું છું જો અંતરના ઉમળકા શમાવ્યા શમતા હોત તો અવશ્ય તેમ કરત પરંતુ આતો હૃદય લખાવે છે અને લેખિની લખ્યે જાય છે

આપણી શાળામાં બીજા હજારો વિદ્યાર્થીઓ ભણતા પ્રસંગાનુસાર ત્હેમાંના કેટલાએક સાથે હું પરિચયમાં પણ આવ્યો કેટલાએક સાથે કહેવાતી મિત્રતાની ગાંઠથી બંધાયો—પણ દોર હતો સ્વાર્થનો—કાચો—તે તુટી ગયો આખરે તું અમારા વર્ગમાં દાખલ થયો સૂર્યોદય થતાંજ જેમ પુષ્પ ઉઘડે છે હિમકરકિરણનું આગમન થતાંજ જેમ ચંદ્રકાંત સ્રવે છે, તેમ ત્હારા દર્શન માત્રથીજ મ્હારૂં હૃદય વિકસિત થયું—સ્નેહાર્દ્ર થયું—ત્હારા હૃદયસાથે એક થવા તલસી રહ્યું ત્હારા હિમસમ ધવલ ચારિત્ર્ય સાનુપમ સાદાઇ નમ્રતા જગજાહેર વિશ્વસનીયતા પ્રમાણિક સુખડું। આદિએ મ્હારૂં હૃદય હરી લીધું આપણા વિચારો અને ભાવનાઓ મળતા આવ્યાં એકબીજામાટેનાગણી થઇ ઉભય હૃદયો આકર્ષાયાં અંતે સ્થૂલ શરીર જુદાં રહ્યાં પરંતુ હૃદય એક થયાં 'હું અને તું' નો ક્ષુદ્ર ભેદ ભેદી આપણે એક થયાં

આશાના સુકોમળ કરે આલેખાયેલું ભવિષ્યનું ઉજ્જ્વળ જીવન-ચિત્ર નિરખવા સર્વ કો પોતાનાં આતુર નયનો ખેંચી રહ્યા છે, પરન્તુ ભૂતકાળના ચિત્રને જોઇ સંતોષ પામે એવા આ લોકમાં તો કોઇકજ વિરલા અસ્તિત્વ ધરાવતા હશે! મનુષ્ય જો ભૂતકાળ તરફ આર્દ્ર હૃદયે જુએ તો ત્હેને માલૂમ પડશે કે પોતાનું ગત જીવન ત્હેણે વ્યર્થ ગુમાવ્યું છે!

આજે હું સ્મરણદેવીને ખોળે પડ્યો પડ્યો અવિરત હૃદયાશ્રુ ખાળ્યા કરૂં છું સ્મરણદેવી મ્હારા બળતા અંતઃકરણને સંતોષવા કેટલાંક ચિત્રો બતાવ્યા કરે છે, પરંતુ તેથી તો ઉલટા હૃદયવ્રણો વધારે વકરે છે—રૂઝાતા નથી

આપણે એકજ વર્ગમાં બેઠા છીએ નયનો પુસ્તકમાં છે પૃષ્ઠોમાં અક્ષર નથી પરન્તુ આંખો સમક્ષ ત્હારી મનોમોહક મૂર્તિ છે, અન્ય વિદ્યાર્થીઓ ભવિષ્યનું જીવન ખીલવવા વિદેહી સાક્ષરોના સાહિત્યબાગમાં વિહાર કરે છે ત્યારે હું નંદનવનમાં વિરાજી સુધામય સ્નેહગીતાનું પાન કરૂં છું

રાત્રિ છે હું ઉપવનમાં જળાશયની પાળે બેઠો છું, નયનમાં નિદ્રાનું ઘેન છે પરંતુ હૃદયમાં

રહ્યું છે સમીરની શીતળ લહરીઓ ચોમેરથી પુષ્પપરાગ ઘસડી લાવી મ્હને અર્પણ કરે છે પણ ત્હેની કોને તમા ? હસ્તમાં ફુલ છે પણ ખૂંચે છે ચંદ્રની મીઠી ધારાઓ પણ હૃદય વિદીર્ણ કરે છે કૃતાંત અને નિદ્રાને કોણ આધીન નથી ? નિદ્રાને શરણે હોવા છતાં સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં પતંગપણે હું ત્હારો સાથી થઇ ફરું છું

હું ભાન ભૂલ્યો છું ત્હને રીઝવવામાંજ હું મશગુલ રહ્યો છું મ્હારી સંસારી પ્રવૃત્તિમાં બેદરકારી જોઇ-બીજામાં ખામી જોઇ રાજી રહેનારાઓ-છિદ્રસંતોષી જનો-મ્હારી બેદરકારી પર હસે છે મ્હારા હિતેચ્છુઓ મ્હને વારે છે પણ હું બેપરવા છું ત્હારા ચરણારવિંદમાં મ્હારું [illegible] મ્હારી આશાઓ મ્હારું સર્વસ્વ સોંપી કૃતાર્થ થાઉં છું—!! બસ થયું ! ભૂતકાળનું સ્મરણ ભૂતની માફક મ્હને મ્હાવરો બનાવે છે !!

ઇર્ષ્યાએ આપણાં અંતર વચ્ચે ભેદ નાખ્યા ત્હારાં દિવ્ય ચક્ષુઓ ઝાંખાં થયાં મ્હારામાં મસ્ત રહેનારો તું મ્હારામાં નખશિખ દુર્ગુણો જોવા લાગ્યો ? રત્નને સર્પ ગણી હરી ગયો હૃદયપંખીઓનો મધુરનાદ સંભળાતો બંધ થયો મ્હેં જાણ્યું તું વિશ્રામ લે છે પરન્તુ છેવટે મ્હને ખબર પડી કે તારજ તુટી ગયા છે આપણો ગાઢ સંબંધી છતાં નિર્બંધ થઇ વિજન થયા—અતિ પરિચયથી અવજ્ઞા થઇ ! મ્હારી આશાનો સ્નેહમય દીપક નિર્વાપિત થયો. 'મનુષ્યમાત્ર ભૂલને પાત્ર છે' એ સૂત્ર તું ભૂલી ગયો સર્વદા પ્રભુસમક્ષ જે અલૌકિક ક્ષમાની ત્હને જિજ્ઞાસા હશે એવીજ ક્ષમા મ્હારાપર વર્ષાવવી હતી એક દારૂડીઆ પાસવાનના કહેવાથી જુના નિમકહલાલ નોકરને ગમે તે બ્હાને ગડગડયું આપવું એ તો એક જુલમી અંધ રાજાનું કૃત્ય છે આ લોકમાં ખૂનરહિત મિત્રનો સ્નેહ સંપાદન કરવા આશા રાખનાર મનુષ્ય ધુમાડાને બાચકા ભરે છે—વેકુરમાંથી તેલ કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે !

મ્હારા મનમાં ઘણું હતું ત્હારા પુરુષાર્થનાં ઉંચા આદેશો ત્યાગ અને સેવાના શુદ્ધ કાર્યોમાં બનતી સહાનુભૂતિ આપત સંસારસમરમાં જ્યારે શ્રમિત થાત ત્યારે હું ત્હને હૃદયબળ આપત શરદના વરસાદસમ વર્ષતી સંસારની વિટંબણાથી જ્યારે તું ઘાયલ થાત, ત્યારે મ્હારા નનમનથી ત્હારી શુશ્રૂષા કરત ઘા રૂઝવવા તનતોડ પ્રયત્ન કરત જો ત્હારો કોઇ શત્રુ કદાચ ત્હારી ધવલ કીર્તિને કલંકિત કરત તો તે ડાઘ મ્હારા લોહિલથી પણ દૂર કરત સુખદુઃખમાં ત્હારો સાથી ત્હારો પડછાયો થઇ રહેત મનુષ્યહસ્ત સોનું રૂપું અર્પણ કરે પરંતુ જે બક્ષિસો સોનું અને રૂપું પણ ખરીદવાને અશક્ત છે તે હૃદય—બક્ષિસો ત્હારે ચરણે ધરત—!! બસ ! વધારે શું લખું ?

મનને દબાવી અહોરાત્ર સળગતા જીગરને અશ્રુધારાથી બુઝવવા યત્ન પ્રયત્ન કરું છું હવે તો જ્યારે આ સ્થૂલ શરીર બળશે—માટીમાં મળશે ત્યારે જ હૃદયમાં પ્રજ્વલિત થયેલ આગ ઠરશે ! લી

ત્હારા મનથી મ્હારો નહિ પરંતુ
મ્હારા મનથી ત્હારો

મિલકતનો માલીક કોણ?

લેખક—શ્રીયુત શાસ્ત્રી પોપટલાલ અંબાશંકર—જામનગર

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૪૭ થી)

એ પ્રમાણે શિષ્ટ લોકોના ઇતિહાસ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે નીતિના પૈસામાંથી જે કાંઇ ધર્મ કરવામાં આવે છે તેજ આત્મધર્મ છે પણ અનીતિના પૈસામાંથી જે કંઇ ધર્મ વગેરે કરી જગતમાં સારૂં કહેવરાવે છે તે છળધર્મ કહેવાય છે જે મનુષ્ય ધનવગેરે મિલકતનો ધાર્મિક ક્રિયામાં ઉપયોગ નથી કરતો તથા તેની સાથે પોતાના ઉપયોગમાં પણ નથી ખરચતો અને એમને એમ બદ્ધમુષ્ટિ થઇ કૃપણની પેઠે વર્તે છે તે સર્વ પુરૂષાર્થોથી ભ્રષ્ટ થાય છે શાસ્ત્ર કહે છે કે—

> धनानि भूमौ पशवश्च गोष्टे
> कान्ता गृहद्वारि जनः श्मशाने ।
> देहश्चितायां परलोकमार्गे
> कर्मानुगो गच्छति एक एव ॥

મનુષ્ય જ્યારે અપ્રતિક્રિય કાળગતિથી મરણને શરણ થાય છે ત્યારે તેની મિલકત સાથે જાય છે કે કેમ? એના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે-માણસ જ્યારે અશ્રિત થઇ પરલોક જાય છે ત્યારે તેની મિલકતમાંનું જે ધન હોય છે કે જેના સંબંધમાં તે મરનાર ધણી એક ક્ષણ માત્ર પણ વાયુનો પણ વિશ્વાસ ન કરતો હતો તે સંખ્યાબંધ રોકડ તથા સુવર્ણ વગેરે ધન પૃથ્વીમાં જ્યાં દાટેલું હોય કે પેટી પટારામાં કે મજબુત તીજોરીમાં પૂરતા બંદોબસ્તથી જાળવી રાખ્યું હોય તે ત્યાંજ પડ્યું રહે છે તેમાંથી વધારે તો શું પણ એક રાતી પાઇ પણ સાથે લઇ શકાતી નથી તેમજ હાથી ઘોડા અને ગાય ભેંસ વગેરે પશુઓ હોય છે તેઓ પણ ગોષ્ટ મંદુરા અને ગોકુલ વગેરે સ્થાનોમાં જ્યાં જ્યાં બાંધેલા હોય છે ત્યાંજ બાંધ્યા રહે છે તેઓમાંનું કોઇપણ સાથે જતું નથી પોતાની સ્ત્રી કે જેને અર્ધાંગના ગણીને ઘણાં ઘણાં લાડ લડાવવામાં આવેલા હોય, તેણીની ઇચ્છા પ્રમાણે ઘરેણાં તથા લુગડાં લઇ દીધાં હોય, તેપણ મૃત થયેલા પતિની પાછળ ઘરના દરવાજા સુધી આવીને પાછી વળે છે પુત્રો માતાઓ ભાઇઓ મિત્રો, જ્ઞાતિઓ અને બીજા પરિચિત લોકો મરણ પામેનારનો અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાટે સ્મશાનસુધી આવે છે તેથી આગળ વધી શકતા નથી અને મરણ પામેલા મનુષ્યનો આ દેહ કે જેથી બીજો કોઇપણ પદાર્થ વિશેષ પ્રેમપાત્ર નથી હોતો તે પણ ચિતાસુધીજ પાછળ આવે છે તેથી આગળ જઇ શકતો નથી ફક્ત એક પુણ્ય

રોપકારમાં અને ભોગવટો લેવાવાળા સ્વોપકારમાં બિલકુલ કોઇ વખત પણ કશો ઉપયોગ કરતો ન હોય તે મનુષ્ય જો તેવા કશા કામમાં ન લેવામાં આવતા ધનથી મિલકતવાળો ધનવાળો કહેવાય તો તે ધનથી આપણે કે જેઓ તે ધનના ધણી ન હોવાથી તેમાંથી કશો ભોગવટો કે ધર્માદિ કરી શકતા નથી તેઓ પણ ધનવાળા મિલકતવાળા શામાટે ન કહેવાઇએ? કેમકે તે ધનમાથી કશીપણ ઉપયોગ ન લેવાય એ બાબતમાં બન્ને પક્ષમા સમાન છે આ સ્થળમાં એક શંકા થય છે કે પોતાના ધનમાથી જે મનુષ્ય કશો પરોપકાર ન કરતા ફક્ત સ્વોપકાર જ કરે એટલે પોતેજ અભીષ્ટ ખાનપાન વસ્ત્ર આભૂષણ સાધન ગીત નૃત્ય અને બીજા પણ જે જે સાંસારિક સુખો કહેવાય છે તેઓનો ભાગવટો લેતો હોય તે મનુષ્ય પોતાની મિલકતનો માલિક કહેવાય કે કેમ? એ શંકાના સમાધાનમા કહેવામા આવે છે કે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચારવર્ણો તથા બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થ અને સન્યાસી એ ચાર આશ્રમિઓ કે જેઓ ચાતુર્વર્ણ્યં મયા સૃષ્ટં ગુણકર્મવિભાગશઃ એ ગીતાના વચનોમા નિર્દિષ્ટ કરેલા છે તથા તે તે વર્ણોમાટે અને આશ્રમિઓ માટે જે જે સ્વધર્મ તરીકે વ્યવહારવર્તનો વદિ ધર્મશાસ્ત્રોમા ઉપદિષ્ટ કરેલા છે તેઓમાથી ગૃહસ્થ ધર્મપ્રમાણે ચાલનાર મનુષ્ય ગૃહસ્થ મનુષ્ય કોટિમા ગણી શકાય છે અને તેવો મનુષ્ય કેવળ ઉદરભરી [પેટભરો] થઇ શકતો નથી કારણ કે તે કદાચ નિર્ધન હોવાથી દાનાદિ ધર્મ ન કરી શકતો હોય તો તે વાત બાજુપર રાખો પણ તેણે જે પંચ મહાયજ્ઞો વગેરે ધર્મો હમેશા કરવાનાં છે તેઓના આચરણથી સાધારણ પદ્ધતિથી તેના હાથથી પરોપકારાદિ સત્કર્મ અવશ્ય થાયજ છે તેથી તેવા સ્વધર્મસ્થ મનુષ્યને માટે કશો વાંધો નથી પણ જે મનુષ્ય સ્વધર્મનિષ્ઠ ન હોય અને કેવળ ઉદરભરી હોય તેને તો આકૃતિથી મનુષ્ય જેવો છતા ગુણોથી પશુઆય, જેવોજ ગણવામા આવે છે કહ્યું છે કે—

येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः।
ते मर्त्यलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति॥

જે મનુષ્યમા વિદ્યા તપ પરોપકાર પારમાર્થિક જ્ઞાન સ્વધર્મ નિયમો અને યમો એઓ સઘળા કે જેટલા મેળવી શકાય તેટલા ગુણો ન હોય તેઓ મનુષ્યનો માત્ર એક દેહ ધારીને ભાર કરનારાં મનુષ્યના આકારવાળાં પશુઓજ ફરે છે એમ સમજવાનું છે પેટ ભરવામાંજ લાગેલા હોવાથી જે માણસ પરમાર્થમા કંઇ સમજતો ન હોય તે તો જે પૂર્વે કરેલા પરમાર્થના પ્રભાવથી પોતે સુખનો અનુભવ કરી રહ્યો છે તે તરફ કશું ધ્યાન ન દેવાથી મિલકતને એકઠી કરવામાંજ પોતાની મિલકતના સ્વામિત્વનો ઉપયોગ કરે છે

ધનના સંબંધમા ઉપરના મૂળસૂત્રાત્મક શ્લોકમા ધનમાથી પરમાર્થ કરવો અને પોતાને માટે પણ ધનનો ઉપયોગ કરવો એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તેને ટેકો આપનાર આ એક બીજું પણ મહાવાક્ય છે—

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति॥

આ જગતમા જે ધન વગેરે સપતિ જો વામા આવે છે તેના ત્રણ માર્ગો થતા જણાય છે એક માર્ગમા દાન બીજા માર્ગમા ભોગ અને ત્રીજા માર્ગમા નાશ થાય છે જે સપત્તિ [મીલકત] પી હોય છે તેનો ઉપભોગ ના ાદિ ધાર્મિક ક્રિયાઓમા પ્રધાનતાથી અને શારીરભોગ ક્રિયામા અપ્રધાનતાથી થાય છે અને જે સપત્તિ આસુરી હોય છે તેનો ઉપયોગ દુર્વ્યસનો, જુગાર હિસા અપેયપાન અભક્ષ્યભક્ષણ અને અગમ્યાગમન વગેરે અસત્ ક્રિયાઓદ્વારા અથવા તો ૈવી કોપને લીધે તસ્કર શત્રુ અને અ યા િના સપાટામા આવી જવાથી ના ામાજ થાય છે પોતાની સમૃદ્ધિનો ભોગવટો લેવો એમ જે કહેવામા આવે છે તેનો અર્થ આવો નથી કે ફક્ત મિલકતના મ ીકે એ જ ઉત્તમ ઉત્તમ ખાનપાન વસ્ત્ર વગેરેથી થતા સુખનો અનુભવ કરી બેસી રહેવુ પ રતુ, માતાપિતા, સતીસ્ત્રી બાળ ો વૃદ્ધો અનુજબધુઓ અને તેવો જે જે અતિથિ વગેરે પોષ્યવર્ગ હોય તે સર્વના પોષણપૂર્વક પોતે સપત્તિનો ઉપભોગ લેવો જોઇએ જે મનુ ય એવા પ્રકારે ધનમાથી ભોગવટો લેતો નથી તેમ સરીપયોગ પણ કરતો ોથી તે અવશ્ય પશ્ચાત્તાપનેજ પાત્ર થાય છે એમા કશો સદેહ નથી

આ વિષયમા આ પ્રમાણે કહેવામા આ યુ છે કે જ્યારે પૂર્વકાળમા ધર્મના ભૂષણરૂપ ધારાનગરીમા રાજાભોજ કે જે ગીર્વાણ વિદ્યાનો આધાર હતા રાજનીતિરૂપ રત્નોના સાગર હતા સપત્તિઓના પ્રભુ હતા અ નાથોના નાથ હતા અને પડિતોના પરખ હતા, તે પોતે એક દિવસ સભા ભરી રાજસિહાસન પર બિરાજતા હતા અને પ્રજાને યથાર્થ યાય આપતા હતા, તે વખતે કેટલાએક કાર્યોની સમાપ્તિ થતા તેમની દૃષ્ટિ પોતાની સામેના નજીક ા પ્રદેશમાં બેઠેલી મક્ષિકાઓઉપર પડી રાજાએ જ્યા ધ્યાન દઇને જોયુ તો માખીઓ પોતાના હાથ પગ ઘસતી હતી અને મોઢાને કુટતી હતી તે જોઈ રાજાના મનમાં ઘણો વિસ્મય થયો કે આ માખીઓ આમ ાામાટે કરે છે? કેટલીએક વારસુધી જોયા કર્યુ તેમા જે જે માખીઓ નજરે પડી તે સઘળીની ચેષ્ટા તે પ્રમાણેજ જોવામા આવી ત્યારે રાજાએ તે માખીઓની તેવી આશ્ચર્યકારક પ્રવૃત્તિ જોઇ સભામા બેઠેલા મ ત્રીઓ, ઉપમ ત્રીઓ ગૃહસ્થો અમલ ારો પડિતો, કવિઓ ભાટચારણો અને છડી ારપર્યંત લોકોને પુછ્યુ કે તમો આ માખીઓ હાથપગ ઘસે છે તથા મોઢુ કુટે છે તેનુ કારણ ક ી શકતા હોતો કહો મને એ બાબત જાણવામાટે ઘણી ઉત્કઠા થઇ છે

- રાજાભોજનુ એવુ પ્રશ્ન સાભળી સર્વ સભાસદોનુ ધ્યાન માખીઓતરફ ખેચાયુ સર્વ લોકોએ ત્યા તપાસીને જોયુ તો રાજાના કહેવાપ્રમાણેજ જોવામા આ યુ મ યલોકો એકબીજાસામે જોવા લાગ્યા અને મનમા મુઝાવા લાગ્યા કે આનો ઉત્તર શુ ેવો? કોઇ સમજુ પ્રા ી હોય તો તેને પુ ીને પણ જાણી શકીએ પણ આતો સૂક્ષ્મપ્રાણી ે ી શ ાની શકે તેનુ

નથી કેટલાએક લોકોએ કહ્યુ કે રાજન! એ નમાબે હાથપગ ધસવા એ માળીઓનો સ્વ ભાવજ હોય છે અને સ્વભાવની બાબતમાં કારણ શોધવાની જરૂર રહેતી નથી શાસ્ત્રમાં પણ નહિ સ્વભાવ પર્યનુયોક્તવ્ય એવુ વચન કહેલુ છે એ ઉત્તર રાજા ભોજને બિલકુલ ગમ્યો નહિ તેથી તેણે તેઓને કહ્યુ કે એ વાત તો હુ પણ જાણુ છુ એથી આગળ વધી કાંઇ વિશેષ ઉત્તર જાણતા હોતો કહો

પછી વધ નેકોએ કહ્યુ કે આ હુવે કન નકાર નમાણ આ માળીઓને સ જ વિષજ વ પિત્તપ્રકોપ હોવાથી હાથ વગેરેમા ખ જવાળ આવતી હોય તેથી તેઓ તે ઘસતી હોવી જોઇએ એ ઉત્તર પણ રાજાને નિયુ ક્તિ તથા તર્કવાદી લાગવાથી આદ પાત્ર થયો નહિ ત્યારે પછી કેટલાએક ધર્મવાદીઓએ કહ્યુ કે કિંવદની નમાણે જ્યારે ધરતી પર પાડવો ગયા હતા ત્યા એક વખતે તેઓએ પ્રથમ ગામમા માળીઓને જોઇ કે તેઓ મહા અપવિત્ર જગામા પડી રહી હતી અને તુરતજ અન્નપાનઉપર પણ આવી તે બેસતી હતી તે જોઇને યુધિષ્ઠિર રાજાએ કહ્યુ કે હવે અહી સર વાશે નહિ કારણ કે આ મક્ષિકાઓ એક કાર કરી દેશે માટે હવે આપણે અહીં રહેવુ નથી એમ કહી પાડવો હિમાલ તરફ ચાલી નિકળ્યા ત્યારથી એ તે મક્ષિકાઓ ગતમાંથી વસ્તીવાળા નગરમા તે વખતેજ ખ્યાત થઇ કે અને કળિયુગની તેઓ દાસી છે કે તેથી ધર્મને હાનિ પહોંચાડે છે એ મક્ષિકાઓ અપવિત્ર પદાર્થોથી દૂષિત થયેલા પોતાના હાથ પગવગેરેને સાફ કર્યા કરે છે તેથી તેવો દેખાવ થાય છે એવો ઉત્તર પણ રાજાના મનમા સતોષ સમાધાનકારક થયો નહિ

એ પ્રમાણે અનુક્રમથી જેને જેમ પ્રતિભાસિત થયુ તેણે તેમ તે વિષયમા ઉત્તર આપ્યો તેઓમાની કોઇપણ ઉત્તરથી રાજાના મનનું સમાધાન થયુ નહિ ત્યારે સર્વ સભ્યો વિચારમાં પડી ગયા અને રાજા પણ ખિન્ન થઇ ગયા રાજાએ વિચાર કરી પંડિતોની મંડળી તરફ નજર કરી કહ્યુ કે અરે! આપણે આ ચાલતી બાબતના ખુલાસા માટે જેઓને પુછવુ જોઇએ તેઓને તો ખાસ કરી પુછતા નથી એ આપણી મ્હોટી ભૂલ છે આ કામ તો પંડિતોનુજ છે કારણ કે સાહિત્યશાસ્ત્ર સબંધી ઉત્પ્રેક્ષાઓ અને સમસ્યાઓની સુક્ષ્મ યુક્તિઓ તેઓના ધ્યાનમા હોય છે તેથી તેઓ આ વિષયનુ સમાધાન કરી શકે એવો સભવ છે એમ ધારી રાજાએ પંડિતોને ઉદ્દેશીને કહ્યુ કે રાજપંડિતો! તમો આ ચાલતા વિષયની શંકાનુ સમાધાન કરો એ વિષયના સમાધાનનુ શ્રવણ કરવામાટે હુ ઘણો આતુર છુ રાજાનુ એ પ્રમાણે વચન સાભળી પંડિતો એકબીજાસામે જોવા લાગ્યા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે કોઇ શ દર્શનની ઉત્સર્ગાપવાદસબધી તકરાર હોય કે કોઇ ધર્મશાસ્ત્રની વારસા વગેરેની ભાંજગડ હોય કે કોઇ ન્યાય શાસ્ત્રના હેત્વાભાસ વગેરે બાધા હોય કે કોઇ પૂર્વ મીમાસાનો વાક્યસબધી વિચાર હોય કે કોઇ

નિરીશ્વર સેશ્વર સાખ્ય દર્શનની મુશ્કેલી હોય કે કોઇ વૈશેષિક દર્શનની શકા હોય કે કોઇ જૈનપથની સપ્તભગી વગેરે જાળની ઘુચવણી હોય કે કોઇ બૌદ્ધ લોકોના ક્ષણિક વાદ સબધી પૂર્વપક્ષ હોય કે કોઇ ચાર્વાકના અનુયાયીઓની ચર્ચા હોય કે કોઇ મત્ર તત્ર પ્રતિપાદક આગમગ્રથોના મત્રોદ્ધાર યત્રોદ્ધાર વગેરે સદિગ્ધ વિષય હોય કે કોઇ યજ્ઞ યાગ સબધી વિષયોનો ઉપદેશ કરનાર શ્રૌત સ્માર્ત કલ્પ ગ્રથોની અભેદ્ય દુર્ભેદ્ય ગ્રથિનો ભેદ કરવો હોય કે કોઇ અપૌરૂષેય વેદવાક્ય ના અર્થનિર્ણયમાટે યાસ્કમુનિપ્રણીત નિરૂક્ત ગ્રથને લગાવવો હોય કે કોઇ પિગલાચાર્યપ્રણીત છદોવિષયનો વિવેક કરવો હોય કે કોઇ જ્યોતિ શાસ્ત્ર કે જે ગણિત સ્કધ ફલાદેશ સ્કધ અને મુહૂર્ત સ્કધાત્મક ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત છે ત સબધી ગણના હોય કે કોઈ શુક્રનીતિ વિદુરનીતિ ચાણક્યનીતિનો પ્રપચ હોય કે કોઇ કવિ પડિત શ્રીહર્ષ કવિએ ન્યાયશાસ્ત્રના ખડનના ઉદ્દેશે મુખ્ય કરીને સત્ખ્યાતિ અસત્ખ્યાતિ અખ્યાતિ અને અયથાખ્યાતિનુ ખડન કરીને નિજ મત અનિર્વચનીય ખ્યાતિનું સ્થાપન કરવામાટે રચેલા ખડનખડખાદ્ય જેવા દુર્ભેદ્ય ગ્રથનુ તાત્પર્ય શોધવાનો પ્રયત્ન કરવો હોય કે કોઇ વ્યાસપ્રણીત અષ્ટાદશ પુરાણોનો સબધ મેળવવો હોય કે કોઇ પચ મહાકાવ્યમાનો અભિધા લક્ષણા વ્યજના અને ગૌણી વૃત્તિસબધી સમન્વય કરવો હોય કે કોઈ વિશ્વકોશ અમરકોશ વગેરે કોશગ્રથોસબધી નામલિગોના અન શાસનને ઠેકાણે પાડવુ હોય કે કોઇ મહાભારત વગેરે ઇતિહાસગ્રથો તથા રામાયણ વગેરે આદિકાવ્યગ્રથોના વક્તવ્યની વ્યવસ્થા કરવી હોય તો તેવા કાર્યમા આપણુ લોકોનુ કામ છે પણ રાજાએ જે આ અકાંડ તાડવજેવો પ્રશ્ન ઉપાડયો છે તેનું આપણે શુ કરવુ ! એમ પરસ્પરમા ચર્ચા ચાલતાં છેવટ આ નિશ્ચયઉપર આવ્યા કે આ પ્રકૃત પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવો એ કઇ જેવી તેવી બાબત નથી કારણ કે જે જે લોકોએ તેવિષે ઉત્તર આપ્યા તેઓથી રાજાના મનનુ સમાધાન થયુ નથી તેથીજ એ બાબતનો બોજ મ આપણી મહતીઉપર આવી પડેલો છે તેથી તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાટે આપણે અમુક વખતની મુદત માગવી જોઇએ કે જેથી આપણને પૂરતો અવકાશ મળવાથી કોઇપણ માર્ગ મળી આવશે

એ પ્રમાણે એકમત કરી પડિતોએ, રાજપાસે પ્રશ્નના ઉત્તરમાટે એક માસની મુદત માગી રાજાએ તે વાતનો નિરૂપાય થઇને સ્વીકાર કર્યો પડિતો તથા બીજા સર્વ સભ્યો પોતપોતાને સ્થાને ગયા રાજકીય લોકોમા તથા નગરીના લોકોમા એ બાબતની ચર્ચા ચાલુ થઇ પડિતો શુ ઉત્તર આપશે? જે ઉત્તર આપશે તે રાજાને રૂચશે કે કેમ ! વગેરે વાતો થવા લાગી જેમ જેમ એક માસમાથી દિવસો ઓછા થવા લાગ્યા તેમ તેમ રાજા ખુશી થવા લાગ્યા અને પડિતોને પોતાના અવધિમાથી દિવસો ઓછા થતા હોય તેમ ભાસવા લાગ્યુ પડિતોએ વળી ઘણી મહેનત કરી [illegible] પડિતો નાહીંમતિ

અને દિવસો ભાગ જવા આવ્યા ત્યારે સર્વ મળીને કાલીદાસપંડિતની ઘેર ગયા કાલિદાસપંડિતે સર્વ વિદ્વાનોને અભ્યુત્થાન દઈ સત્કાર કર્યો જો કે અનિધિ થઇને આ વેના વિદ્વાનો રાજસભામાં વખતોવખત કાલિદાસપંડિતનો વિશેષ સત્કાર થતો અને પોતાનો તેવો સત્કાર ન થતો તેથી કાલિદાસપંડિત ઉપર મત્સરભાવથી વર્તનારા હતા તો કાલિદાસમાં એવી શું વિદ્યા છે એવી અધિક વિદ્યા હોયતો અમારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરે ઇત્યાદિ અવગણવા પણ પરોક્ષમાં બોલતા અને તે સર્વ વૃત્તાન્ત કાલિદાસપંડિતથી અજાણ ન હતો તોપણ જાણીને પોતાને ઘેર આવેલો દુશ્મન હોય તોપણ તેનો સત્કાર કરવો એ નિયમને નજરી કાલિદાસે પ્રાર્થના કરી કે શી આજ્ઞા છે? પંડિતોએ કહ્યું કે આપથી રાનના નતનિરતી ચયા કે અમો અજાણ નથી માસ પૂરો થવા આવ્યો છે હવે પંડિતોની આજીવિકા તથા લાજ તમારા હાથમાં છે તમો પણ પંડિતો સાથે છો માટે તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરો એ પ્રમાણે તેઓનું વચન સાંભળી કાલિદાસે કહ્યું કે તમો સર્વ નિશ્ચિંત રહો અધિક ચિંતા તેઓમ ન વેતા શ્રી આદ્યશક્તિ જગન્માતા ત્રિપુરસુંદરીનું ધ્યાન કરો તેની કૃપાથી આવશે કષ્ટસમુદ્રને તરી જાઈશું એમ કહી સર્વને વિદાય કર્યા એ માસ પૂર્ણ થતા રાજાએ સભા ભરી સર્વ પંડિતોને બોલાવ્યા પંડિતો આવી યોગ્ય આસનપર બેઠા રાજાએ તુરતજ કહ્યું કે તમારો એક માસનો અવધિ પૂરો થઈ ગયો છે માટે આજ તમારે મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવો છે આ વાત તમારા જાણવામાં છે! તુર્ત ઉત્તર આપો

રાજાનું વચન સાંભળી સર્વ પંડિતોએ કાલિદાસનું નામ આપ્યું કે એનો ઉત્તર કાલિદાસપંડિત દેશે રાજાએ કાલિદાસતરફ તે વાતની પ્રેરણા કરતા કાલિદાસપંડિતે કહ્યું કે રાજન્! ઉદારતાથી પુણ્ય પ્રતાપથી અને સરસ્વતી દેવીપ્રતિ અપૂર્વ સદ્ભક્તિના પ્રભાવથી આપને કોઈ પદાર્થ દુર્લભ નથી આપ કેવળ બીજા રાજાઓની પેઠે પૃથ્વીનાજ પાલક નથી પણ સરસ્વતીના પણ પાલક છો તેથી જે દિવસો પ્રશ્ન આપે કરેલો છે તેનો ઉત્તર પણ સંપૂર્ણ રીતિથી જાણો છો છતા પંડિતોનો મહિમા વધારવામાટે અને સંસ્કૃત વિદ્યાને ઉત્તેજન દેવાના હેતુથી પોતાના દાખનારી બીજા લોકોને શીખામણ આપવામાટે આ પ્રશ્ન આપે કહાવેલો છે આ મક્ષિકાઓ હાથપગ ઘસે છે તથા માથું કુટે છે તેનું કારણ આ પ્રમાણે છે કે એ મક્ષિકાઓ પોતે શબ્દદ્વારા બોલવાની શક્તિવગરની હોવાને લીધે હાથ પગની ચેષ્ટાથી આપણને સૂચના દે છે કે અમો (મક્ષિકાઓ) મોટો પરિશ્રમ કરી અનેક દૂર દેશમા જઈ અસંખ્ય વૃક્ષ લતાઓ અને પુષ્પોમાંથી મધુર મધુર રસ લઈ તેને એક મધપુડામાં ભરીએ છીએ એ રસમાંથી અમો જરાપણ રસને ચાખતી નથી અને જે કોઇ બીજો માણસ લેવા આવે છે તો અમો અમારી વિચાણી વગેરેથી નથી દેવા શકીએ જીવે ? જેથી તેને વીણીના દશ ... ખવા થાય ?

એ અમારી મિનક્તરૂપ મધુર રસનો અમોએ ઉપયોગ કર્યો નહિ તેમ બીજાને પણ ઉપયોગ કરવા આપ્યો નહિ અને જે પ્રાણી આશાથી આ ને તેનો ઉપ ાગને બ વે અપકાર કર્યો ટેથી કોપ પામેલા પરમેશ્વરેજ મોકનેન હોય શુ ! તેમ પારાધિ લોકોએ આવી જે ટક્ષમા અમારૂ મધપૂ લાગેલુ હતુ તેની નીચે અસહ્ય ધૂમા ાસહિત અનિ કર્યો કે જેના તાપથી અમારે મનાત ા થી અમારી સન્ચી મિલકતસાથે તે સ્થાનને છોડવુ પડયુ એટલુજ નહિ પણ તે માખ લામા અમારા કેટલાએક ઇષ્ટ જનોના પ્રાણ પણ ગયા એ પ્રમાણે થવાથી જેમ કોઇ દય લોભી મનુ નના ધનને કોઇ ચોરીજાય કે પ ડાની જાય ત્યારે તે માણસ નિરપાય થઇને હાથ પગ ઘસવા લાગે છે-પસ્તાવા લાગે છે અને ઓટ્ માથુ કૂટવા લાગે છે તેમ અમો પણ અમારી મિનક્તને ભોગવી શક્યા નહિ તેમ તેમાથી પરોપકાર પણ કરી શક્યા નહિ અને પરોપકારને બ લે ઉન્ટ પરને કષ્ટ દીધુ તે બાબતનો અમોને પશ્ચાત્તાપ થાય છે તેને લીધે અમો હાથ પગ ઘસીએ છીએ અને ઓઢુ કૂટીએ છીએ ત્યારે કોઈપણ પ્રાણી પોતે કરેલા અકૃત્યસબધી પશ્ચાત્તાપને પામે છે ત્યારે કરેલુ અકૃત્ય સાધારણ હોય તો તો મનમાજ તેનો પરિતાપ સળગીને શાન્ત થઈ જાય છે પણ જો તે અકૃત્ય અસાધારણ ભૂલ વાળુ હોય તો તેટલાથી નહિ અટકતા તેના કર્ત્તાથી રોદનવગેરે બાહ્યક્રિયાઓ પણ થઇ જાય છે શોક ખેદ અને પશ્ચાત્તાપ એ શરીરને તથા મનને પરાધીન કરી દઇ મનુષ્યને મુડાના વાંદરાની પેઠે નચાવે છે એટલા માટે જે કોઈ મનુષ્ય અમારી પેરે પ્રયત્ન કરીને સચેલી મિનક્તને પોતે ભોગવતો નથી તથા બીજાને ભોગવવા પણ દેતો નથી તે મનુષ્યની છેવટ અમારાજેવી (માખીઓ જેવી) હાથ પગ ઘસતા રહેવાનીજ શા આવવાની એમા કશો સદેહ નથી એ પ્રમાણે કાલિ ાસ પડિતે મેઘની પેઠે ગભીર અવાજથી તથા દમ ભાભરેની છટાદાર નિ શક ભા ષણપદ્ધતિથી કહેલા માખીઓના હાથપગ ઘસવાના તથા મો કૂટવાના કારણને સાભળી ાજા ભોજ તથા બીજા સભાસદ લોકો અને પડિતો સાન આશ્ચર્યની સાથે પ્રશસાના શબ્દોથી મુક્ત ધ યવા ની દૃષ્ટિસાથે પુષ્પોની વૃષ્ટિ કાલીદાસ પડિતઉપર કરવા લાગ્યા અને बहुरत्ना वसुन्धरा એ કિ વદતી આ કાલિ ાસ ાડિત જેવા મહાત્મા પુરૂષોને ઉદ્દેશીનેજ ચાલુ છે એમ વિચક્ષણ પુરૂષો કહેવા લાગ્યા બીજા પડિતો કે જેઓ ભણેલા હતા પણ ગણેલા નહતા તેઓએ કાલિ ાસની અપ્રતિમ પ્રતિભાનો અનુભવ કરી તેને દડવત્ પ્રણામ કર્યા અને કાલિદાસે રાજા તરફથી મળેલા સત્કારનો તે પડિતોનો પણ સથેજ સત્કાર કરીને સ્વીકાર કર્યો એવા એવા અનેક દુર્ગમ્ય નવાના ઉત્તરો આપી રાજાના મનને અત્યત આનદ આ પતા હોવાથી રાજાની અસાધારણ પ્રીતિ તે પડિત ઉપર થઇ હતી એ પ્રમાણે રાજા ભોજ તથા કાલિદાસ પડિતના સબધમા ચાલતી કિવદતી ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે કે મિનક્તનો માલિક કોણ !

પ્રકાશિત પત્રો

કહોને શું બને કિસ્સા બ। નામે ભાગીને—ક
દિ જો મેમ્બરો ફાવે ભરાવા આપ પેગીન
રે તો એમની ુદી ફરજ સાચી સમેગીને--કહો ૧

ભવા સુ સાંસુ ી જાણો તમારો ભાવ બગીન
રો ે હા ેહા સુધી પડીને પાવ લેગીને—કહો ૨

અનિ મ યાય દેખીને ો ોધ એક ટુગી લે
બનો તો બા પચાગી હો બને જો શીર ુગીને—કહો ૩

બનાવ્યા લોકમાં મોગી ોતાની નાક ીગીને
ચગી સા સામગી મના િયે ચાપીજ ચિગીને– કહો ૪

નિતીને ન્યાય ાનો ભરાવે ઉચ ખીગીને
ચગાવે કાગની રીતે અકેનો ક ીગીને– કહો ૫

બને નવા ગી હાથે મહા દુખ મોત વેરીને
ના એ તોપ મોહડેની જનુ મુ કેન ગીને--કહો ૬

રબ્બાએ હાર થાને ન ાની ખાન બેચાએ
બ્બાને ળ ે ાપા ુરી ઉધી વસીગી છે– કહો ૭

મન તો મુખ્યમ ને કરે વર ાગા ગિરીને
સહાય સુધરેલાંની કરે ોમીન ોરીને-- હો ૮

યા ુક અધિપતીય પ્રકાને ન્યાય પેગી છે
ત્યહા આનદ શુ છાપા વમે વે। ભીગીને--કહો ૯

ેરો। સાચને માટે મને કિસ્સો પ્રકાશીને
પરંતુ ોપા લા હેમે જગતમા હસ ાની છે—કહો ૧

કવિ અબ—ચા ાનેર

બેહુલા

લેખક—શ્રીયુત ડૉ. ભાઈલાલ નરભેશંકર અધિકારી-જામનગર

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૬૮ થી]

તે મંડળથી જરા દૂર હિંતાળની જોષ્ટિ સાથે કદાવર તેજના પુંજ જેવો સોદાગર જાને શંકાપૂર્ણ ચક્ષુઓને ઉંચે ચડાવી મહેશ્વરનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. વિવાહ નિર્વિઘ્ન રહ્યાબાદ ચાંદ સોદાગરે સામ વણિકને કહ્યું 'હું હમણાંજ પુત્ર તથા પુત્રવધૂને લઈ સિધાવીશ. વિવાહની રાત્રિ કન્યાને પિતૃગૃહેજ વિતાવવી જોઈએ એ પ્રથા લાંબા કાળથી ચાલી આવેછે તેથી સામ સોદાગરનો સાળો વર્ધમાનનો રહેવાસી નીનાબગ્દાસ મ્હોટો વાંધો ઉઠાવવા લાગ્યો. ચાંદ સોદાગરનો નાનો ભાઈ—નલનતિનો જમાઈ ધનપતિ પણ એ સ્ખારત વિરૂદ્ધ દલીલ કરી બેઠો! આ તરફ અમળા અને નિકટની નિવાસી રમણીઓ પણ અનુચિત નતાન સાંભળી મ્હોડાં બગાડી બેઠી.

ચાંદ વહેવાઈને એકાંતમાં બોલાવી જઈ તેનો હાથ પકડી ભામ મનનો ઉભરો ઠાલવ કહાડવા ઉભા ઉરી નહિ પણ આંખમાંથી અશ્રુજળધારા વહેતી રાખી તે કંઇ નહિ બોલી શકતો હોવાથી અને તેનો ગભરાટ જોઇ સામ વણિક ઠંડો થઇ ગયો ત્યારે ચાંદ જરાવાર છાતીપર પત્થર મુકી ગદ્ગદ સ્વરે બોલ્યો— વહેવાઈ! મારી દુર્બળતામાટે ક્ષમા કરશો પણ જે કષ્ટથી મારાં ચક્ષુમાંથી પાણી વછુટયાં છે તે સામાન્ય નથી. વિવાહના વાસગૃહમાં મારા પુત્રનું સર્પદંશથી, જીવન જવાની દહેશત રહે છે. મારા ૭ દીકરાઓ સર્પદંશનથી માર્યા ગયા છે મનસા સાથે મારે અણબનાવ છે તે તમે ક્યાં નથી જાણતા? મે ચંપકનગરને સિમાડે પર્વતપર લોખંડનું મજબુત ઘર બનાવી રાખ્યું છે આજ રાત્રે પુત્ર તથા પુત્રવધૂને ત્યાં રાખવા વિચાર છે પહેલી આફત એ વટી ગયા તો પછી નવો વહુને લઇ અહિં આવશે ને જેટલા દિવસ તમે રાખવા માગશો તેટલા દિવસ રહી જશે તેતો હવે તમારૂંજ સંતાન છે. સામ વણિકે શ્વાસ લઇ બોલ્યો તમે આ બધી વાતો છાની રાખી કેમ? પહેલાથી ખબર પડી હોત તો એવે ઠેકાણે મારી દીકરી નાખવા રાજી થાત નહિ!

[૫]

ચાંદસોદાગરે પુત્ર તથા પુત્રવધૂને લઇ સાતાલીપર્વતના લોખંડના ઘરમાં રાખ્યાં અને પોતે ઉન્મત્તની માફક જેઠિકા હાથમાં

લઇ તે ઘરના સર્વ સ્ત્રીઓને ખબરદાર રહેવાનું કહી આખીરાત ઉજાગરો કરવા લાગો તે લોહગૃહમાં પ્રવેશ કરતાજ બેહુલાનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું અને સહસા અજાણ્યે હાથ પરી જતા બેહુલાનો પાતાનો સિંદૂરનો સેંથો ભૂસાઇ ગયો શરમાતી શરમાતી અને બ્હીતી બ્હીતી અનુમુખી બેહુલા પાણીના ભરેલા એક દી-દીપ્ત મેઘની કેડ રૂપ છટાથી ઘરને દીપાવતી સ્વામીની શય્યા પાસે હાજર થઇ અને ઘરમાં આવી ફરીથી ગ્લી ઉપાડી પોતાની મેળે સિંદૂર પૂર્યો

બેહુલાએ દૈવજ્ઞાની ગણનાની વાત સાંભળી હતી એટલે તે સ્વામીને આખ ભરી ભરી જોવા લાગી લક્ષ્મી દર ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં જ સૂ ગયો હતો ફૂલની માળાઓએ તેની છાતી પાસે ઢળી પરી ચ નથી દીધી રહેલ મૂર્તિને વનદેવતાની મા સુશોભિત કરી મેની હતી તે માળાને ગાઢસ્વામાટે બીરૂ બાલિકા જેવી હાથ લબાવી શરીરનો સ્પર્શ કરવા જાય છે કે તરતજ લક્ષ્મી દરની ઉંઘ ભાગી પડી મારી આખની કીકી પ્રાણની પ્રતિમા! એકવાર મારી બાથમાં લેવાદે બોલી લક્ષ્મીન્દરે તેને પાસે આવવા કહ્યું શરમથી બેહુલા જરા છેટે ખસી ગઇ લક્ષ્મીન્દર ફરીથી સુઇ ગયો

આખને ઘેરાવા ન દઇ બેહુલા બેઠી બેઠી પતિની રૂપસુધાનું પાન કરવા લાગી લક્ષ્મીન્દરની ઉંઘ વળી ઉડી ગઈ અને તે ટગર ટગર જોવા લાગ્યો સ્વર્ણ પ્રતિમા સરખી બેહુલાને જોઇ કહેવા લાગ્યો કે જો મને બહુ ભુખ લાગી છે અને જરા ચાંગણા ચોખાના રાંધી ?।

લક્ષ્મીન્દરને ફરીથી ઊંઘ ચઢી ગઈ બેહુલા આગલી મોટી રાત્રે તે ગૃહમાં કેવી રીતે ભાત રાંધી ખવડાવે તેની ચિંતામાં પડી વર ઘરમાં એ ધુમ ધરે અને ચાર પાંચ નાળિયેર હતા ત્રણ નાળિયેર લઇ ચુનો મા ડો એ દમાં આખાના નાળિએરનું પાણી ભરી ગ્રામ માહેના ચોખા ઓર્યા અને પોતાનો સુવાળા પ સ્ત્રનો છેડો ફાડી સુનામાં દેવતા નાકટાની મેળ ના ભાત રાંધવા બેઠી

આ તરફ આ ગ્રામમાં એ ધમ ગેર મેઘ ટહુકા મનસાદેવી વિરાટ સર્પોનું સ્મરણ કરવા લ ગા તે ઘરની ટોચપર એક ઉમ અગ્નિશિખા પતાકાની નાક ફરક્યા કરતી હતી સર્પ ગા ઊભ ર મણિઓ ઘરમાં સર્વત્ર ઝકઝક થઇ હ ા હત મનસાનંદ આ હાનથી દિગદિગ ત ની ભર્યા ત્યા આ પા તેઓમાં ાઇ કોઇ એ એક માથાવાળો હતો કોઇ કોઇની દેહ ચક્રાકૃતિવાળી હતી અને વિચિત્ર વર્ણોની શોભા પામી ટી હતી ાઠ કોઇના શરીર વગ સ્વરૂ રેખ મય જણાતા હતા તક્ષ વગેરે અસંખ્ય સર્પો ત્યા ઉપર ન થવા તેઓની ગતિની મ ન મંદ પડી જણાયો અને સંહાર ક્રિન તવા ચા ર્યો િતનેય પણ હાર ખાવી પડી

લક્ષ્મીન્દરને કરવા કોણ જશે તે બાબત દેવી પૂછપરછ કરવા લાગ્યા પણ સર્વ સ માજ માથું નમાવી બેઠા એક કાળ લાલ ચનુવાળો સર્પ બોલ્યો સાતાલી

પર્વતપર જે બધી જડીબૂટીઓ સંઘરવામાં આવી છે તેની ગંધ દૂરથી આવતાં અમને દમનું દર્દ પેદા થયું છે. વિપદત નિકામી નણ શિરનાગો મહિજગ બોપો મયૂર અને નકુળના હાથમાંથી અમને બચાવશે કોણ? તેઓના ભયથી મારા મામાના દીકરા ભાઈઓએ પૂર્વજોનું વાસસ્થાન સાતાળ તજી નીલગિરિમાં આવી આશ્રય લીધો છે.

શક સર્પ રેષભરેલાં ચક્ષુઓ આમતેમ ફેરવતો બોલ્યો યાદમોદાગર જગતમાં જેટલા જાનારાઓ છે તેઓને સાતાની પર્વતપર ભેગા કરી બેઠો છે તેઓ મળતાં મન ભાંગી જડમૂળ નાખે છે એટલે અહિકુળ દરમાજ મૃત્યુના જડબામાં પડે છે લોખંડના ઘરમાં એક કાણું કે પણ જે મધાસ નીઓ પહેરા ભરે છે તેઓમાંનો એક એક જણ ચતુર અને વારાફરતી એક એક તેનો એક એક વાર ખાઇ આખ એવી તો લાનચોગ કરી મેલે છે કે તેઓની સામે જતાંજ અમને ત્રાસ થાય છે તેઓના હાથમાં જે ફિર એક થયું હશે તેનાથી અમારું આવી બનના સભર કે અરવાજે અમારા ફિરથી તેઓને કશું થવાનું નથી તેઓ માનું ભીનું રી કરે ના ન આવે પણ તેઓની સગીનતા ગો ખાવાથી ગોમાં નાગ બચાવનો મુશ્કેલ છે

મનેસાહેબી ફરીથી મોયા- આ બધા નમાના મારનાઓની વાતો નાબળવા માગતી નથી અહિકુળમાં થ એવો એ પાપ નથી કે જે સરગી નડનરો આ ર્લ્ગ નગી ના નામગૃહમાં પેઠી તેને ખ જે સઘગી વિટંબણાઓ રસ્તે આડી પડવાની છે તે બધી મારા જાણવામાં છે પણ તે હું ન માનાઓને મ્હોડે સાભળવા ચાહતી નથી જેને વિષ મા કરો ભય ન હોય તે ખુશીથી આગળ પડે

તે વખતે વિકરાળ કૃષ્ણ નાની બકરાજ સર્પ આગળ આવ્યો અને ચુપચુપ વીનો માનીતો થયો હોય એવા ભાવથી માથું ભારે રાખી સાતાની પર્વતતરફ રવાના થયો.

એ વેળા બેહુલા સતી અ ન ગધતી હતી તે કાળ રાત્રિએ તેનરફથી એક શ સ ભળાતો હતો આ વાણીઓ ઘરની ચોબાજુ આગ મારી વચમાં વચમાં ઉડો નિસાસો મૂકતો હતો તેનોજ તે પ્રતિધ્વનિ હોવો જોઈએ લોખંડની દિવાનની એક જગો એથી લોહપિંડ તુટી જતાં અને તે લો હચૂર્ણ ખરી પડતાં અચાનક બેહુલાએ જોયું તે તપાસી જોયું તો નસાનો ભૂકો! તે માણાને રસ્તેથી ફણાધર બકરાજે પ્રવેશ કર્યો બેહુલાએ એક સોનાની વાટકીમાં કાચું દૂધ તથા સોનેરી કેળાં રાખી તે સર્પની સામે ધર્યાં ખાવાની લાલચે બકરાજનું માથું નીચું કરાવી વાટકીમાં ગેરવી નખાવ્યું અને સોનાની સાણસીવતી એની એ ગરદનમાં સર્પને કે ફરી લીધો ગતિના બીજે પ્રહરે મારત સર્પને અને ત્રીજે પ્રહરે ઉ ય-કાગ સર્પને એવી રીતે દ મ્યા એ રાત્રે બ ના લખ્મી રને ભાન ખારા ઓના નવા લાગી પણ તે ભર નિ ામાં હતો એને તેણે કશી દા દીધી નહિ

મગમ િનની િથી તથા શ્રમથી

ઉપવાસી બેહુલા થાકી લોથપોથ થઇ ગઇ હતી ત્યારે બંદીવાનોને એક મ્હોટા પાદ । નીચે દાબી રાખી મેહુલા સ્વામીના ચરણ પાસે આવી બેઠી તેના બ ને ચમુઓ ઉ ઘમા ઘેરાવા લાગ્યાં વારવાર આખ ખોલી ખો લીને ચ્ તરફ તાકી રહેતી હતી અને ઝોના ખાયા કરતી હતી તે વેગા વાયુની ગતિવાળી કાળ નાગણીએ મનસાદેવીની ધ ચકી ખાઇ ઝિ મા હો નાખ્યુ —તે ગૃ માં પ્રવેશ કરતી વખતે અવાન ે ણ એ સ્વરથી કાગ ાાગણીનો અ તરા મા સુકાઇ ગયો-થોડીવાર તો ચસી શકી પણ નહિ કાપુ આણે શાવાસ્તે વિનિ ચાદે તે સમજે ાઇ ા અનિષ્ટની આશકામા ાા ી ઘુમ પાડી હતી

ચોગ વખત નિવશ ર । કાગ નાગણી પાછી આવતા ાાગી તે વખતે બેહુના ક્ષણ કાળને વાસ્તે ઉઘી જઇ સ્વામીના ચરણ કમળપાસે ાાઈ પડી હતી તેના નિ ત લલાટપર અ ુ નિતાની રેખા જાગી રહી હતી

ન ગતિથી કાગ નાગણી લક્ષ્મી ગના પગપાસે જ । પહોચી તે વખતે ઉઘમા પડખુ ફેરવવા જતા તેનો પગ નાગણીના દેહસાથે અથડાયો કે ાગ નાગણીએ ફણુ ચ ાવી તેને ભરી લીધો લક્ષ્મી દર ચીસ પાડતો ઉભો થયો—

જાગ રે બેહુલા સાયતી એક ટાણે
તને પકરી કાગ નિદ્રાએ અને ડીધો કાણે?

બેહુલા હળાકળી જાગી ઉઠી અને કાગ નાગણને ્તગતિથી તે રસ્તેથી બહાર નિ ળતા જોઇ કે તરતજ કટાર લઇ આડ આ ગળી જેટલી તેની પુછડી કાપી નાખી પુચ્છ- હીન કાગ નાગણી સપાગતધ સરી પડી

તે વેગા પુવ આમાશમા સૂર્યોદય થયો હતો સન । પુત્ર તથા પુત્રવધૂનુ મ્હો જોવા માટે સાતાલી પર્વતપર હૈમવતીની પેઠે આ ાિપ હસ્તે ઉભી હતી અને ત્રિશૂળધારી મહાદેવની પેઠે તે સ્વાભાવે િ તાની જોટિકા નઇ ભાનુના િરણ જેવો ઉજ્જવલ દેહવાળો ચ ઘર ચિત્રના પ ની પેઠે સ્થિર ઉભો હતો ચદ્રધર વિપદનુ વા ગ વટાઇ ગયુ ધારતો હતો છતાં તેનુ વક્ષ:સ્થલ શામાટે ધ ધક પતુ હતુ ઓ ત ને તેના હાથારતે પાટલા ફ ખી થઇ ચોમેર િ નાખતો હતા તેની ખબર પડતી નહતી (અપૂર્ણ)

॥ ॐ ॥

सत्पुत्र नचिकेता,

યાને

આર્યાવર્તની ધર્મભાવના અને આત્મદૃષ્ટિ

લેખક—શ્રીયુત દલપતરામ લક્ષ્મીશંકર નવલખા—જામનગર.

સત્પુત્ર, સન્નારીઓ અને સત્પુરૂષોના દૃષ્ટાંતો આપણા જીવનમાં અનેકવાર મળી આવે છે. ઉત્તમ દૃષ્ટાંતો આપણને જે અસર કરે છે તેવી બીજા કશાથી થતી નથી એ અનુભવસિદ્ધ છે. આપણાં દેવમંદિરોમાં અને ગૃહોમાં પુરાણોની પ્રિય કથાઓ વંચાય છે તે ઉત્તમ દૃષ્ટાંતોની મહત્તાનો [illegible] પુરાવો છે.

પુરાણ—કાળ આજથી લગભગ બેહજાર વરસથી પણ વધારે વરસ પહેલાનો છે. તેની પહેલાં સ્મૃતિ-કાળ અને એ સ્મૃતિ કાળથી પહેલાં શ્રુતિ એટલે ઉપનિષદ્-કાળ આપણા [illegible] માં વર્તતો હતો. એ [illegible] અતિ [illegible] સમયમાં-ઉપનિષદ્-કાળમાં આપણા દેશમાં [illegible] આત્મજ્ઞાન કેટલા ઉત્તમ [illegible] તે [illegible] આર્યોની [illegible] સમીપ [illegible] આ લેખ લખ્યો છે.

ગૌતમ [illegible] વાજશ્રવા નામે [illegible] હતા [illegible] આરુણિ [illegible] ઉદ્દાલક હતાં તેને નચિકેતા નામનો પુત્ર હતો.

એક વખતે વાજશ્રવા ઋષિએ યજ્ઞ કરી તેની દક્ષિણામાં પોતાની ગાયોનું દાન આપ્યું.

ગાયો સર્વ પ્રકારનું અન્ન [illegible] અને તેમનું પોષણ સુગમ હોવાથી તેઓનું દાન ઉત્તમ ગણાય છે. પિતાએ દાનમાં આપેલી ગાયો વૃદ્ધ હોઇને જલપાન તૃણભક્ષણ [illegible] અને ગર્ભ ધારણ કરવાને અસમર્થ હતી. આવી ગાયોનું દાન [illegible] જેવું અને દાન લેનારને અસંતોષ તથા ઉપાધિ જનક હોવાથી અફળ દાન કરનાર જાણી પુત્ર નચિકેતાએ કહ્યું કે મને આપ કોને આપો છો?

પિતાએ એ વચન સાંભળવાની દરકાર કરી નહિ. પુત્રે બીજીવાર એજ એ વચન કહ્યું ને પિતાએ ગણકાર્યું નહિ. પાછો ત્રીજીવાર એજ [illegible]. આથી પિતાએ ગુસ્સે થઇ નચિકેતાને કહ્યું કે તને હું યમને આપું છું.

નચિકેતાએ વિચાર્યું કે પિતાના મનોભાવ [illegible] પ્રસંગપરથી જાણી લઇ આજ્ઞા [illegible] તે રાજ [illegible] યમનો

છુ ને તેમની તમામ આનાઓ આદરપૂર્વક પૂરેપૂરી મે પાળેલી છે આથી હુ પિતાને અતિ પ્રિય છુ છતા તેમણે મને યમને આપ્યો તે ઠીક થયુ નહિ મારા વિનાથી યમનું કંઇ પણ પ્રયોજન સિદ્ધ થવાનુ નહિ હોય તો પણ મારે પિતાનુ વચન પાળવુ જોઇએ અને તેમને સત્યવચની કરવા જોઇએ

પિતા વાજશ્રવાને નચિકેતાએ કહ્યુ કે ભાલાસ ધાન્યના છોડ પેઠે પુન પુન ઉત્પત્તિ નાશ પામ્યા કરે છે અનિત્ય શરીરમા ન ચનને મિથ્યા કરવો નથી પૂર્વજોને અને સાંપ્રત સત્પુરૂષોને જોઇ તેનું અનુકરણ કરી માટે આપના વચન સત્ય કરવા જોઇએ

એ વચનો સાભળી ઋષિ વાજશ્રવાએ પોતાના વહાલા પુત્ર નચિકેતાને યમ લોકમા મોકલ્યો આ વખતે યમરાજા અન્ય લોકમા ગયેલા તેથી નચિકેતાને તેમના ઘરમાટે ત્રણ રાત્રિ રોકાવુ પડ્યુ

યમરાજ જ્યારે પાછા યમલોકમા આવ્યા ત્યારે તેમના મંત્રીઓએ તેમને અતિથિ-સત્કાર માટે પ્રાર્થના કરી કે—

અતિથિ એ અગ્નિનુ સ્વરૂપ છે તેની શાંતિને માટે જળ આસન અને ભોજનનુ અર્પણ કરવુ એ સત્પુરૂષોનો ઉત્તમોત્તમ ધર્મ છે જે અલ્પ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો એ ઉત્તમ ધર્મનો અનાદર કરી અતિથિરૂપ અગ્નિની શાંતિ કરતા નથી તેમના પિતૃઓ ને સ્વર્ગનુ સંપાદન આ લોક ને પરલોક સબધી ઇચ્છિત સત્પુરૂષોના સમાગમનુ ફળ શુભવાણીનું ફળ અને પુત્રો તથા પશુઆદિ સર્વ નષ્ટ થાય છે

પોતાનાં અતિથિરૂપ નચિકેતાને નમસ્કાર કરી ભોજનવિના ત્રણ રાત્રિ કાઢ્યાબદલ ત્રણ વર માગી લેવા યમરાજાએ જણાવ્યુ

નચિકેતા—મારા પિતા શાંત સંકલ્પ પ્રસન્નમન અને ક્રોધરહિત થઇ મને આપે પાછો મોકલવાનું જાણે અને તેઓ પ્રેમપૂર્વક મને બોલાવે એવો વર પ્રથમ હુ માગુ છુ

યમ—ઉદ્દાલક મારા અનુગ્રહથી સુખપૂર્વક શયન કરશે અને ક્રોધરહિત થઇ તને એ સારીરીતે બોલાવશે પહેલાં જેવો પૂર્વે તેવો સ્નેહ હતો તેવા જ સ્નેહથી તારા પ્રતિ વર્તશે હવે તુ બીજો વર માગ

નચિકેતા—મૃત્યુ નો ભય ક્ષુધા તૃષા જરા અને મૃત્યુ રહેતા છે પણ સ્વર્ગમા તેમાનું કંઇ નથી માટે સ્વર્ગના સાધનભૂત અગ્નિ જે તમે જાણો છો તે મને કહો

અગ્નિ જગતના આદિરૂપ અનંતરૂપ સ્વર્ગપ્રાપ્તિના સાધનભૂત અને બુદ્ધિરૂપ ગુહામા સ્થિત છે એમ યમે કહ્યુ વળી તેના ધારણ માટે જે ઇંટો જેટલી સંખ્યામા જેરીતે જોઇએ તે બધુ પણ કહ્યુ

(અપૂર્ણ)

બાળકોનો જય શામાં છે?

લેખક—શ્રીયુત કવિ અભાશંકર હરિશંકર-વાંકાનેર.

આ સમારમા જીવન નિર્વાહ કરનાર દરેક મ્હોટી ઉમ્મરનાં માણસોએ તો પોતાનો જય-ફતેહ-ઉનતિ શામા છે તે વાતનો ખુબ શોધ-વિચાર કરીને નિશ્ચય કરી તે તે વસ્તુ કે માગ ગ્રહણ કરી લીધો છે અને તે પ્રમાણે વરતી પોતપોતાની ઉન્નતિ કરે છે પણ બાળકોનો જય શાની અંદર છે? એ વાતનો વિચાર બહુ અલ્પ માણસોએ કર્યો હશે તેનો વિચાર અને નિર્ણય કરવો એજ સહુથી અગત્યનું અને પ્રથમ કર્તવ્ય છે કેમકે બાલ્યાવસ્થા એ મ્હોટાઇનો પાયો છે જો પાયો પાકો નથી હોતો તો ગમે તેવુ સારૂ અને મ્હોટુ બનાવેલુ મકાન પણ ક્ષણવારમા એકદમ કાચુજ અને ભ યવાળુ રહે છે તેથી જયરૂપ મકાન શામાં છે તે જાણી તેને બનાવવુ એ બુદ્ધિમાન કડિયા-કારીગરોનુ સાચુ કર્તવ્ય છે ઇશ્વર ભકિત ગુરૂભકિત વિદ્યાભકિત નિતિ બ્રહ્મ ચર્ય વગેરે બાળકોના જયના ઉપાયો અનેક છે પરંતુ તેમાની મ્હોટો અને મજબુત રહેલો તના મુખ્ય રસ્તો આ છે

માતાપિતાની સેવા અને તેનુ આજ્ઞાપાલન ધ્યાનમા રાખજો! તમારે પોતાની માતાને પૃથ્વીથી પણ અતિશે મ્હોટી અને પિતાને આકાશથી પણ અતિ વિશાળ પદવી વાળી સમજવા જુઓ, જેમ પૃથ્વી આપણી દુનીયાનો ભાર ઉપાડે છે ને પોતાની ઉપર અનેક રીતનો ભાર નાખવા છતા પણ તે આપણને સુખજ આપે છે, અન્ન આપે છે અને પાલન કરે છે તેવીજ રીતે તમારી મા પણ તમારે માટે અનેક કષ્ટ સહન કરે છે અને બચપણથી તમને પાળે છે જેવી રીતે આકાશ બધાની ઉપર છાયા કરી રહે છે અને તમામની ભલાઇ માટે મેહ વરસાવે છે તેવીજ રીતે તમારા પિતા પણ તમારા ઉપર છત્રરૂપે રહેછે અને હજારો ઉપાયોથી તમારૂ રક્ષણ અને પાલન કરે છે

તમારા સુખને માટે તમારા માતાપિતા જે જે દુઃખ ઉઠાવે છે તેનો બદલો દેવા કદી તમે અસખ્ય વરસોસુધી તેની સેવા કરો તોપણ તેમાથી મુકત થઇ શકો નહિ

ઘણા માણસો બાળકોને માટે ઇશ્વરભકિત ગુરૂઆજ્ઞા વિગેરે સહુથી પ્રથમ ઉપયોગી કહે છે અને તેથીજ જપ તથા મહત્તા વગ વાન મહિમા કરી સકે છે અલબત આ વાતો પણ ઓછી મહત્ત્વની નથી પણ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી વિચારનુ એ છે કે જે બધુ આપણાથી બારેજ શીખી શકાય છે [illegible] ઉમ્મરલાયક થઇ નિશાળોમા જતાં આવતા થઇએ ત્યારે અને પહેલાની અ

વરસામાં તો આપણે માતાપિતાની ગોદમાં અને તેઓની દૃષ્ટિમાજ હોઈએ છીએ તથી આપણ દુધ ખાન પાન વિગેરે તેઓની પાસેથી મેળવીને શરીરનું પોષણ કરી ઉછરવાનું હોયછે સારી નઠારી બુદ્ધિ અને શુભ અશુભ લખણો—આદતો મનની ટેવો જ્ઞાન અજ્ઞાન એ સર્વ સમજુતી પણ આપણને—બાળકોને ત્યાંથીજ મળે છે અને કેળવવાની હોય છે જીદગીની દરેક ક્રિયા અને રીત રિવાજ આપણને પ્રથમ ત્યાંથીજ સમજવાના હોય છે ખાવુ ચાલવુ અને કયાં જવા આવવાથી સુખ દુખ થાયછે એ સમજ આપણને પ્રથમ તેની પાસથીજ મળે છે માટે જેઓ આપણે તેની આજ્ઞામાં રહી તેની પાસેથી શીખી સાંભળી લીધુ હશે તેવુ આપણને અતિ ઉપયોગી થવાનુ હશે માટે તેમનુ કહેવુ એવી રીતે માનો કે જેથી તેઓને માતાપિતાના આપણા ઉપર જ ... નારાજી ... ન થાય અને તેમનુ મન સ ... પામવાથી આપણને બીજા અનેક મ ... રતાની માહિતી મળી જગતની ... તથા ... પરાય ... ર ... સંસારમાં ... આ ... રહેણીકરણી ગતરીતા ... તથા શુભ ... ખબર ... આવશે અને ... ધર્મની ... તથા ખુબીઓ જાણી ... સારો રસ્તો ... કરી ... દર ... શીખીશુ ... તરીકે ... અને તેના ... વાત પ્રસિદ્ધ છે કે ... ગામના ... ખબર ન હતી તેની પાસે જવાથી મૃત્યુ થાય છે એમ તેની માએ ... હતો છતા પણ જો ... તેના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો અને માતાની આજ્ઞા ન માની તો તે ... મરણ પામ્યુ—છેવટ ... જગતમાંથી તેને ... જવુ પડયુ

તેવીજ રીતે કૌરવો દુર્યોધનઆદિ એકસો ભાઈઓએ જો પિતા ધૃતરાષ્ટ્રની શિખામણ ... માની પવિત્ર પાંડવોસાથે વેર બાંધ્યુ તો અંતે સૌને મરવુજ પડયુ આ ઉપરથી દરેક બાળકે સમજવુ જોઈએ કે માતાપિતાની આજ્ઞા અને તેઓની દરેક વાતપર લક્ષ દઈ તે પ્રમાણે ચાલવુ એજ બાળકોના જયનો અને સુખનો રસ્તો છે અને સુખી તથા લાંબુ આયુષ મેળવવાનો પ્રથમ ઉપાય છે કેમકે તેઓની મોટી ઉમ્મર હોવાથી દરેક રીતભાતનો પુરતો અનુભવ તેમને હોયછે અને આપણા ઉપર અતિ પ્રેમ હોવાથી તેઓ આપણને સુખના સારા રસ્તાઓ બતાવે છે

સંસારનો એ નિયમ છે કે એક માણસ બીજાને પોતાના કરતા મ્હોટો થઈ જાય એ પસંદ પડતુ નથી પરંતુ ફક્ત એ માતાપિતાજ એવા અતિ ઉદાર છે ... પોતાના પુત્રપુત્રીને પોતાના ... પણ ... વાતોમાં ... અને તેમની ... જોઈ ... ખ ... માનામાં ... નિત્ય સવાર સાંજ તેમને પ્રણામ કરો અને તેમના વચનપર વિશ્વાસ રાખી તેમને માન આપો એમની માનમર્યાદાનુ સદા ધ્યાન રાખો સભાગે માતપિતાનુ ... વધારવામાં સદા તત્પર રહો અને એવુ કામ કરો કે જેથી માતાપિતાનુ ચિત્ત પ્રસન્ન રહે

માતાપિતાનુ કહેવુ માનો અને સદા તે ... રતા રહો કે તેઓ આપણા ઉપર નારાજ ન થાય ... છોકરાઓ એવા હોય છે કે જે પોતાના ... માબાપોની સેવા તો નથી કરતા ... એની ઉપર ચિડાય છે અને તેને દુઃખ આપે છે ... બાળકો ... નીચ કહેવાય છે ...

ભલુ કદી પણ ક્યાંય થતુ નથી કેમકે માતાપિતાનું અંતઃકરણ તેઓનાથી નારાજ થવાથી તેઓ કોઇ વખતે સારી સલાહ આપવાનું બંધ કરી દે છે સારા રસ્તા બતાવવાનું બંધ કરે છે, તેથી પછી બાળકને દુઃખની વખતે છુટવાનો રસ્તો ન મળતાં મુંઝાઇને મરવુજ પડે છે ને જીવે છે તો માતપિતાની નારાજી જોઇથી પછી દુનીયાના બીજા માણસો પણ તેને ખરાબ સમજી સોબત કરતા નથી માટે મોટા મોટા વિદ્વાનોનું કહેવુ છે કે 'પુત્ર તેજ છે કે જે માતાપિતાના હુકમમાં રહે છે

માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવાના ઉત્તમ નમુનારૂપ બાળકો આપણા દેશમાં બે થઇ ગયા છે એક શ્રવણ અને બીજા શ્રી રામચંદ્રજી તેમની વાતો વખતપર વાંચો અને સાંભળો તો સમજાશે કે માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવાથી તેઓને કેવુ અત્યંત સુખ અને મોટાઇ મળી હતી, માટે બાળકોનો જય તો તેમાંજ છે કે " માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવી શિક્ષા માનવી અને તેમના કહેવામુજબ કામકાજ કરવુ અને વરતવુ કહ્યુ છે કે —

માત, પિતાની શીખ જો માને બાળ સદાય,
લહે લાભ તે જન્મનો નહિતર વ્યર્થ જણાય

એટલામાટે માતાપિતાની આજ્ઞા માનવી એજ બાલકોનું પરમ કર્તવ્ય છે તેમાંજ બાળકોનુ ભલુ છે અને તેજ બાળકોની ચડતીનો ઉપાય છે તેમાંજ તેનો જય છે

જે જે બાળકો આ વાતને કદી પણ નહિ ભૂલશે તો તેથી જગતમાં તેઓ મ્હોટા માણસ થઇ સુખી થશે

सदुपदेश

૫૬

શું ખાની મરડાય? મુરખ!
ધન જન યૌવન ગર્વથી ન ભૂલો ડોળા ખાય—મુરખ ૧
તુજ નજરે તડકા છાયા આ આવે છે ને જાય— ૨
માત તાત નહિ નેહ સ્વારથથી ભાઇ ભાઇ કે બાપ— ૩
વનિતા અંગના ? રથ સ્થિતા, અંગનના કરમાય—, ૪
જે તારે કરવાં કર્મ શુભ તે વિચાર મનમાંય— ૫
નિશાન જશે નગારાં ગવાતાં જોતે જોતે ચુપ થાય— ૬
ગોકુલપતિ ગિરિવરધારીને તુજથી કેમ ન ભજાય?— ૭

ચિત્તવૃત્તિવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર

અનુવાદક—શ્રીયુત ' અભ્યાસી '

પ્રકરણ ૬ ઠું

કેટલાક સંભવિત અંતરાયો કે વાધાઓ

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૫૬ થી]

આ પછી કેટલાએક વાધા કે વિરોધો [illegible] આડે આવવા સંભવ છે તે સર્વની વિગતથી ચર્ચા થવી યોગ્ય છે

સ્થૂળ શરીરના મરણપ્રસંગથી ઉદ્ભવતી શંકા

આપણા આગળ જેમ કહી ગયા [illegible] સુધી શારીર-સ્થૂળ શરીરનો [illegible] થયે નહિ ત્યાંસુધી પ્રીતિ કે રાગ અથવા અપ્રીતિ [illegible] [illegible] એ [illegible] સંપૂર્ણ [illegible] સંપૂર્ણ વિનાશ તગભગ અસંભવિત હોવા [illegible] જ્યારે પ્રીતિ કે [illegible] પોતાની [illegible] અર્પણ કરી મરણ પામવાનું અથવા [illegible] હામાન ખુન કરી તેનો અંત આણવાનું [illegible] છે ત્યારે આ [illegible] પ્રતિ [illegible] વિરોધ [illegible] નથી પામતું શું? આ પ્રશ્ન-શંકાનું સમાધાન એમ છે કે એવા પ્રસંગો (જો કે કવચિત્ બનવામાં હોય છતાં) [illegible] ઉદ્ભવે ત્યાં પણ [illegible] ઉતરી જોઈએ તો એ શરીરોનો [illegible] નહિ અંત આવે છે—મરણ થાય છે ત્યાં મરણોત્તર સ્થિતિમાં [illegible] તેને [illegible] (વાસના આદિ શરીરોમાં) એ ચિત્તવૃત્તિ-રાગ [illegible] નાશ થતો અનુભવાતો નથી પણ તેનું [illegible] (હતી પણ) [illegible] છે એટલે કે [illegible] કેવળ વિયોગનો અભાવ જ છે

સચિત્-ચેતના-ના સ્વભાવદ્વારા થતું સમાધાન

આ સ્થૂળ શરીરના મરણપછી કે તેથી વ્યતિરિક્ત પણ [illegible] જારી રહે છે એમ [illegible] ન માનવાવાળાઓને [illegible] ખુલાસો [illegible] સને [illegible] નહિ [illegible] તેમ [illegible] તેઓ [illegible] [illegible] કે [illegible] નિયત્વ કે [illegible] અગર પરસ્પર નો સંબંધ ([illegible]) મરણસાથે [illegible] પડતો નથી [illegible] સાબીત કરી હોતો તે [illegible] પારે એ માણસ

બીજા માણસના ભલામાટે કે કલ્યાણઅર્થે પોતાનો જીવ આપવા નિશ્ચયપૂર્વક રાજી ખુશીથી તત્પર થયો હોય છે તે પોતે મરણ પામેલ હોય છે ત્યારે બનેને તે કાર્ય કોઇ ને ન જણાવવાના હેતુથી છુપી રીતે વગર બોલે, સાવ એકાતમા કર્યું હોય બનેને તે નાસ્તિક મતનો કે 'જે વર્તમાનમા છે તેથી ઇતર વાત કે સ્થિતિ ન માનનારો હોય અથવા તે જીવાત્માના અસ્તિત્વમા કે મરણ પછી જીવન જારી રહી પુનર્જન્મની સ્થિતિ ભવિષ્યમા છે તે માનવાવાળો ન હોય તો પણ તેના મનનુ સુકૃત સબધનોથી નિરીક્ષણ કરીશુ તો ત્યા પાપ પોતે ગતકાળમાં કરેલ સ્વાર્પણ કાર્યનો અમુક પ્રકારે સ્વીકાર થવાની ઇચ્છા કોઇ ઢકાયેલ હેતુ રૂપે દબાયેલી જોવામા આવશેજ એ સ્વભાવ કે ચેતના-જ્ઞાન કે અતરજ્ઞાન કે જે કોઇ નામ આપો તેમા તેના આત્મસ્વાર્પણના સતત નિત્ય અનત મૂલ્યનુ સ્થાન ખાસ એટલુજ નહિ પણ એ ભાન કે જાણવાવાળો ચેતના-અશ બીજા સર્વ અગકરતા ચિરસ્થાયી બનતો નિરતરમાટે પ્રસરાતો વરતાઇ આવશે વસ્તુત ચેતનાના અગો અમુક થોડા સમયમાટે કે અમુક ચિરસ્થાયી એવા ભાગ પડી શકતાજ નથી તેમ ચેતના પોતા પરત્વે કંઇ ... અગે ભિન્ન સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરતી પણ નથી સસ્કૃત ભાષામા આ વાતને અનુરૂપ ... તેનો નીચેનો શ્લોક ... પહેલા ... સાતમો

मासाब्दयुगकल्पेषु गतागम्येष्वनेकधा ।
नोदेति नास्तमेत्येका संविदेषा स्वयंप्रभा ॥

ભૂતકાળના માસો વર્ષો, યુગો કે કલ્પોમા તેમજ ભવિષ્યના અનત કાળમા પણ જે કોઇ કદિ ઉદય કે અસ્ત પામતુ નથી પણ એકજ ચિરકાળ સ્થિતિ ભોગવનાર વસ્તુ છે તે આ સ્વય પ્રકાશ સવિત્ (ચેતના) consciousness છે વળી તેને મળતો બીજો શ્લોક ... આગળના ...

संविदो व्यभिचारस्तु नानुभूतोऽस्ति कर्हिचित् ॥
यदि तस्याप्यनुभवस्तर्ह्ययं येन साक्षिणा ।
अनुभूत स एवात्र शिष्टः संविद्वपुः स्वयम् ॥

ચેતના-સવિતની ચેષ્ટા કદિ બદલાયાની અનુભવાઇ નથી અને કોઇ દષ્ટાતમા તે બદલાયુ એમ ગણી ને માનો તોપણ તે સમયે તેનો દ્રષ્ટા ચેતનાસાથેજ ઓતપ્રોત થઇ રહે છે (આ સ્થિતિનુ નામ સમાધિ છે) થોડીવાર ઉપર આપણે ઉપર કહી ગયા કે ખરેખર રાગદ્વેષની પરિપૂર્ણતાએ પહોચેલ સયોગવાળા દષ્ટાતમા એટલે કે આત્મસ્વાર્પણમા મરણ થવાના પ્રસગ તેમજ ઘાત-ખુન થવાના પ્રસગો આગળ વર્ણવાઇ ગયેલ સિદ્ધાતનુ સમાધાન કરી શકે તેમ છે બીજા દષ્ટાતો [એટલે જેમા મરણ ન થાય ... તેથી ઉતરતી કિમત બની જાય] ઘણી વાર બની આવે છે પણ તે એવા નથી કે તેને લઇને પેલા સિદ્ધાતનુ સમાધાન કરવાની જરૂર પડે

રાગ કે દ્વેષના પરિણામે નિપજેલ મરણના ઉદાહરણો અને તે પ્રસગે તે બનવાનો

વાસ્તવિક અર્થ શુ ?

... પ્રેમ કે રાગને માટે ... તેને માટે આત્મભોગ આપ...

સમયે જોવામા આવે છે જો બ ને વચ્ચે સ્પર્ધા ન હોયનો તેમા સમાએલ વ્યાપી ર હેલ દ્વેષને આદુર્ભાવ પામવાપણુ હોતુંજ નથી પ્રવાસીઓની નિત્યનોધ આદિ દ ષ્ટીકતોથી જણાય છે કે મનુષ્યોને દ તા મારીને ખાનાર પશુ સમાન જ ગ ની માણસો તેઓનો ભવિષ્યનો ભોગ–ખોરાક જે મનુષ્યો થોના સરજાએલ હોયછે તેમ ને પણ તેઓનો ઉપયોગ કરવાનો સમય સમીપ આવે ત્યાં સુધી તો બહુ મમતા અને મભાગથી લા લન પાલન કરે છે એટલુજ નહિ પણ તેઓને ખવરાની પીવરાવી હૃષ્ટપુષ્ટ–માતેલા રાખે છે અને તેમના અ ય વ્યવહારોમા લે સમાત્ર પણ દ્વેષનો અ કુર જોવામા આવતો નથી પર તુ જો તે ભોગ્ય મનુષ્ય પેલા તેના મારી નાખનારની સામે–પોતાના જીવનના બચાવમા પણ સામે થાય તો ભય કર ક્રોધ અને દ્વેષ એકાએક સાકાર થ ઇ જાયછે

(અપૂર્ણ)

મુજ સ્નેહભી ના શબ્દને, સ્વીકારજો સત્કારજો !

હરિગીત

(૧)

આવા પ્રલોભન શુ કરે ? આ સ્નેહવન વિના સખિ !
શાને લુભાવે સ્નેહીને ? પ્રતિ શ બ્દથી–પ્રતિ કૃમ થી
નિમ ત્રણો પ્રતિ ઉત્તરો આશ્વાસનો રસ ઉર્મિઓ
એ સર્વ સાધન શુ – છ તો હિ રસ જો નતારનો

(૨)

મીઠા અનેક સુખોભયા જે જ નસગા જીવનના
અ તર વિચારી જો સખિ ! સ શુ ક છે સ્નેહીતિના
એ ભાવના એ પ્રેરણા સ ુરા આપે સ્નેહીને
ન ન નમગે તમથકી ત્યમ દુધમા સાકર મળે

(૩)

ને ઉર્મિઓ સ્નેહી [illegible] ન ગુસ સહજ [illegible] ના મનમ કે
[illegible] આ કયુ ને તે [illegible] એનો [illegible] ઘરનાર કે
શુ શ [illegible] [illegible] હવે હૃદયનતના સત્સ્નેહ !
મુજ સ્નેહ ભીના શ બ્દ ને સ્વીકારજો સ ત્કારજો

[ર્મ જ] 'નનિતીન ત'

આયુર્વેદનું તથા ધર્મશાસ્ત્રનું પૂર્વજન્મવિષે

ઐકમત્ય

આસ્તિક લોકો પૂર્વજન્મનો સ્વીકાર કરે છે તથા નાસ્તિક લોકો પૂર્વજન્મનો સ્વીકાર કરતા નથી એ પ્રમાણે બંને પ્રતિવાદીની પરસ્પર વિરુદ્ધતામાં એક નિષ્પક્ષપાત ન્યાયાધીશની જરૂર છે એ ન્યાયાધીશ અથવા મધ્યસ્થ બંને પક્ષવાળા જેને કબુલ રાખે તેવો હોવો જોઇએ જ્યારે આસ્તિક લોકો તે બાબતમાં પોતાતરફના વેદાનુયાયી ધર્મશાસ્ત્રોને ન્યાયાધીશ ઠરાવે છે ત્યારે તે ઉપર આધાર નહિ રાખના નાસ્તિક લોકો આયુર્વેદ અથવા વૈદ્યકશાસ્ત્રને ન્યાય આપવાનું કામ સોંપે છે કારણ કે આયુર્વેદ શરીરના રોગોને શાંત કરવામાં શરીરને સુધારવામાં તથા દીર્ઘ આયુષ્ય આપવા વગેરેમાં દૃષ્ટાર્થ એટલે પ્રત્યક્ષ ફલ બતાવનાર છે અને ધર્મશાસ્ત્ર તેના ટાઇપ એવો પ્રત્યક્ષ ફલવાળું ન હોવાથી તે ઉપર આધાર શી રીતિથી રાખી શકાય એમ કહે છે વિવાદના સ્થાન રૂપ પૂર્વજન્મના સબંધમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ લોકોને તેવિષેના ન્યાયાધીશમાટે પણ વાંધો પડે એ આશ્ચર્ય નથી એ પ્રમાણે વિવાદ થતાં ઉપટ એવા સિદ્ધાંતઉપર વાત આવી કે આસ્તિક લોકોનું ધર્મશાસ્ત્ર તથા નાસ્તિક લોકોનું વૈદ્યકશાસ્ત્ર એ બન્નેની એક કમીટી કરી તેને પૂર્વજન્મના અસ્તિત્વ તથા નાસ્તિત્વવિષેના સિદ્ધાંતમાટે ન્યાયાધીશનું પદ આપવું જેથી બંને પક્ષવાળાને કશી વાંધો ઉઠાવાની શંકા રહે નહિ એ પ્રમાણે થતાં આયુર્વેદ તથા મનુસ્મૃતિવગેરે ધર્મશાસ્ત્ર એ બંનેની કમીટીએ ન્યાયાધીશની પદવી સ્વીકારી અને વાદી પ્રતિવાદીને કહ્યું કે તમો બંને પોતપોતાના પક્ષની દલીલો કરો

પ્રથમ આસ્તિક લોકોએ કહ્યું કે પૂર્વજન્મ ન હોયતો કૃતનાશ[1] અને અકૃતાભ્યાગમ[2] એ મહોટામાં મહોટો દોષ આવે છે તેથી પૂર્વજન્મ સ્વીકારવાવિના છુટકો નથી જગતમાં અનેક પ્રાણીઓ અનેક જાતિમાં જન્મે છે મરે છે અને જુદા જુદા પ્રકારનાં સુખ દુઃખોને ભોગવે છે એકજ દેશમાં એકજ કાળમાં અને એકજ માતપિતાની

ઉત્પન્ન થએલા પુત્રોમાં અથવા પુત્રીઓમા ર્હેની આકૃતિ ચેષ્ટા સ્વભાવ પ્ર નિ અને સુખ તથા ુ ખનો ભોગ ઇત્યાદિ બ ત્નેમા કોઇ રીતિથી મલતાપણુ આવતુ નથી તેમજ એકજ ગુરૂપાસે એકજ સ્થળમા એકજ સમયમા એકજ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ એક જાતના પરિશ્રમવગેરે સાધનોથી કર વામા આવતા છતા પણ વિદ્યાથી ઓને જ્ઞાન રૂપ ફલમા ઘણો ફેરફાર થતો જોવામા આવે છે તેમજ એકજ દેશમા એકજ કાલમા એકજ ધધામા એકજ પદ્ધતિથી કરવામા આવતા ઉદ્યોગોમા ્રયોગ ્રતા પુરૂષોને ફલનુ તારતમ્ય થતુ ્જોવામા આવે છે આવા અનેક પ્રસગોમા કારણો એક જાતના હોવા છતા પણ તેના કાર્યમાં ઘણ અ તર થાયછે કે જે સર્વ લોકોના અનુભવમા એક વાર નહિ પણ અનેકવાર આવ્યા કરે છે એ સર્વ જગતનુ વૈચિત્ર્ય સકારણ હોવુ જોઇએ પ્રત્યેક નસગમા કારણ ા વિચારવગરની વિયા શ્રીકરતા કારણયુક્ત વિયા શ્રેષ્ઠી વિશેષ પ્રમાણ હોવાથી ગ્રાહ્યકક્ષામા પ્રથમ સેવાજેવી છે તેથી સર્વાનુમતે સ્વીકાર કર વામા આવતા અનેક જાતના વિચિત્રપણામા તે તે પ્રાણીઓએ પૂર્વ જન્મમા અને આ જન્મમા કરેલા સારા નઠારા કર્મોસિવાય બીજુ ્ાર ણ ્રરી ્રકતુ નથી ઉપર કહેલી ક્રિયાવગેરેની સમાનતામા પણ તે તે કર્તા ઓના પૂર્વજન્મના કર્મોની અસમાનતાને લીધે ફલની પ્રાપ્તિમાં ફરફાર થ ે છે એ સિદ્ધાત ઉભા મૂકનારો હોવાથી નિશ્ચિત કરી શકાય તેવો ્રી આ જન્મમ તેવા

શુભકર્મો કર્યા ન હોય એટલુજ નહિ પણ તેને ્ ્લ ઉલટા નઠારા કર્મો કર્યા હોય છતા કેટલાએક લોકોને સારા ફલ મળ ા જોવામા આવે છે તે પ્રમાણે આ જન્મમા તેવાં નઠારા કર્મો કર્યા ન હોય એટલુ જ નહિ પણ સારા કર્મો કર્યા હોય છતા પણ કેટલાએક લોકોને નઠારા ફલ મલતા જોવામા આવે છે તેનુ કારણ કર્મો છે અને તે કર્મો આ જન્મના નહિ પણ પૂ ્ જન્મના છે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થાય નહિ એ પડિતોથી આરભી પામર લોકોસુધી શિરોમાન્ય તરીકે સ્વીકારાએલા નિયમપ્રમાણે જે ્ઇ સુખ મલે છે તે પૂર્ ્ત સારા કર્મો નજ ફલ છે અને જે ્ઇ દુ ખ મલે છે તે પૂર્વ ્ ્ નઠારા કર્મોનુંજ ફલ છે એ પ્રમાણે અમો (આસ્તિક લોકો) ધર્મશાસ્ત્રને આધાર પૂર્વજન્મના અસ્તિત્વને પાકા પાયાથી સિદ્ધ કરી આપીએ છીએ આ બાબતમા હજી ઓનનાનુ તો ઘણુ ્ તો પણ અવકાશના અભાવમા અતિસક્ષેપથીજ ્હી વકત પના સબધમા વિરામ કરીએ છીએ

ે પ્રમાણે આસ્તિક લોકોની લીના ્ર વણ ્રી યાવાધાતાની પદવીઉપર સ્થા પેર ધર્મશાસ્ત્ર તથા આત્વે ની કમીટીએ નાસ્તિક લોકોને કહ્યુ કે આસ્તિક ના ્રે જેમ પોતાના મતવ્યનિયયન ાખનારતી તોથી સ્થાપન કર્યુ તેમ તમો પણ પોતાના મત યવિયયનુ સ્થાપ ્ કરો તે પછી બેઉન બનેની દલીલો સાભળી અમોને જે યોગ્ય જણાશે તેવો ન્યાય આપીશુ

્સ્તિક ેો ્ ્ કે પૂર્વજન્મ

જ્યેષ્ઠ માસનું વર્ણન

વસંત તિલકા

અમારશુદ્ધિથિ થતો નથિ આ મઝારો
આ તાપ અગ્નિથિ થતો નહિ ચિત્ત ધારો
નિસીમ સૂર્યથિ થતો પણ ઘામ આ યો
આ ઉષ્ણનો વખત જેઠ જણાય આ યો ૧
આ ઉગ્ર તાપથિ તપેન અનેક પા।
ગોધી જતા જલભરેલ નવાણ ખાડા
થાકેલ લોક સહુ ઝાડતળે વિરામ્યો
આ તાપનો સમય જેઠ ગણાય આ યો ૨
ભારે પડે રશ્મિ ને તડકો તપાવે
પાણી તૃષા વધિ જતા મ શીતરાવે
પાણીનણો દુઃખ આતપ દાન નભ્યો
આ જેઠનો વખત તીવ્ર જણાય આ યો ૩
ભારે તપેલ તડકાથિ અનેક પખી
ગયા સુશીતળ જના મન સૌખ્ય ઝંખી
નાગીચિ ર જરૂર કોઇ જઇ ભરાયો
આ ઉષ્ણનો વખત જે જણાય આ યો ૪
વાયુ અને અધિક છે સહુ તાપે
ધાણી ન વેશ પણ જુસ કોઇ આપે
ધાર ખરો ધુપુ જને જનનો પિપાસા
આ ઉષ્ણનો સમય જેઠ જણાય આ યો ૫
એ છ માનવ નિહાળિ જમીન આખી
છે દડ આ વિરેજ તપાવે રાખી
આવો વિચાર અકનામ થિ રાયો
આ ઉષ્ણનો વખત જે જણાય આ યો ૬
નળી નદી સકલ દાન સુકાઇ જાતા
જેના નદી દુઃખદ કોઇ જરાય થાતા
જાણે સમસ્ત વસુધા તડકે તપાયો
આ ઉષ્ણનો વખત જે જણાય આ યો ૭
મોટા હી અ રગતણા ઉડે છે
જોતાં સ્વાજન ગયા તજિને દિસે છે
પ્યાસે જ શીથીજન જીવન પ ભાયા
આ તાપનો વખત જે જણાય આ યો ૮

ગોરજી કેશવલાલ રેવાશંકર—જામનગર

કાઠિયાવાડમા વંટોળિયાનો ભયંકર—
પ્રકોપ.

(પરજ)

"બેડા માહ બુડતો તારોરે અમે આપ પાર ઉતારોરે"
એ રાહ

વંટોળિરે રોગ મચા યોરે જાતે જમરાજ શુ આવ્યોરે.—ટેક
વિક્રમ સવત ઓગણી છોતેર જેઠ અધારી નોમ
શુક્રવારે વાયુ ચક્ર ચલાવ્યુ જાણે જણાયુ જેમ
રહી દિન ચાર સતાવીરે કરી હ બ્હાર ખુવારીરે ॥ ૧
ઉ મત્ત–નિદોષ–સધિ–ધતુર જે વાયુ ઓગણપચાસ
આમમા સપી કપાવવા આવ્યા કરવા સૌરાષ્ટ્રનો નાશ
મહા વૃક્ષરાજો પાડ્યા રે ભૂમિમાથી મૂળ ઉખાડયા રે ૨
પ્રથમ કાઠિયાવાડ કિનારે લીધી બ રની હાર
વેરાવળેથી ઉછળ્યો સિધુ મેઘની મૂશળધાર
પચાસ[1] ફૂટ લોઢના પાણી રે કરી મેદની ધુળધાણી રે
દક્ષિણ પૂર્વ મા સૂસવાટે વળી તોડયા તડોત તાર
ટ્રેનને રસ્તામા રોકી રાખી દિવસ ચારથી આર
બે ટ્રેનને વાગી ઉડીરે હજારોની હાની કીધી રે ૪
પખીના માળાઓ તુટવા લાગ્યા ને તુટી ઘરોની હાર
ના રા લક્ષની હાની પા તો વેરાવળી વેપા
નોર્ગા બોળી મગા યા રે ભાવેના ઠામ ા પાડ્યા રે[1] ૫
કે સુધી જળ રસ્તે બજારમા ઘરથી ન બ્હાર જવાય
ખાના પીવાનુ ન્યુ કશાથી બાલક્ના સુઝાય
રડે નાગા પગા ટાઢે રે આખે આસુડા પાડે રે ૬
નગર ને ગામ ડાનવા લાગ્યા ડોલ્યા મોટામોટા મ્હેલ
ગા ત ન તુટવા મા ા ગામમાં આવી રેલ
ઘરોમા પાણી ભરાણા રે ચાપગા જાય તણાણા રે ૭
માગરોળે મહા ઘોર મચાવ્યો ટાળ્યો નાવરનો દીપ
ટન–રાચિ–મોચિ–મા ૅ–વાળદના ઘર પાડયા થઇ મહીપ
માણસ તેર તેમા દબાયા રે દિવાનના કાટ ગયા રે ૮
મન્ના ા ર પડ્યા ના ઘર મા ાં બે ગળ હાળ
ડનામા અતીગો ાર ક્યો કા યો ન્ચર સાર
વિશેષ ગા યુ ુ રે બજા ુ નારક જુદુ રે ૯
ગોગનાથી નીન દર પેન ા વીગા ા–ગિ ના
તેમા દીધી દીવને લ લાખની માર એ થાડ માર ?
આ ર થઇ સાગ ઘેલી રે નાગ મોને વા લી રે ૧

[1] પચાસ

રાજુના ખાભા ને ડેડાણમાં વળી વાળ્યો વાયુએ દાટ
ઘરને ઉરાળી ખંડેર કીધા ઘડ્યો ઘણાનો ઘાટ
અધીર તે કોને કેવુ રે પાપફળ માની લેવુ રે ૧૧
ચોરવાડે ઘર ત્રીસ પાડીને લાખની કીધી રાખ
ધોરાજીના ઘર આઠસો ટાળ્યાં દેલવાડ દે શાખ
પ્રભુએ અમને ઉગાર્યા રે અંતે દરિયે તાર્યા રે ૧૨
પાલિતાણાતણા આગના ધાવને તાજા મ્યા દઇ ત્રાસ
શેત્રુંજીમા મહાપૂર આ પાથી ઘણા ઘરો પામ્યાં નાશ
રબારી રહે ન રગા મા રે ફાવે તેમ નીચે ફ્રમા મા રે! ૧૩
ન્યામાપુરે સતર છન્ન રે શુ પૂછ્યો અરમાવતી ઘાટ
મોરબી મે ર નતા લોકોને અ તર આપી ઉચાટ
પોચ્યો રાજકોટ મુકામે રે રાજાઓનાં મોટાં ધામે રે ૧૪
જુનિશી બગના જુના આડો ડડા ઢળ્યાં ને રૈનકદાર
લિંબડો–પીપળો–આમલી–આમા વાસનો કીધો સંહાર
ગુણીવાડ વાસ ઉપાડ્યો રે રંકોનો સઘ નસાડ્યો રે ૧૫
આજુબાજુ ગામ ને ગઢ ઘેયા કીધાં મેદાન મેદાન
રાત બધી લો જાગતા મેઘ જાપ જપે ભગવાન
દયાનિધિ આવી ઉગારો રે નથી કોઇ બેલી અમારો રે ૧૬
જોનજોનામા ચારસો ઘરને ભાગતા લાગી ન વાર
પ્રલયની વાતને જાણે આ જ સાક્ષાત્કાર
ગામા ખેતમા વા ળી રે બેશુમાર થઇ ખરાબી રે! ૧૭
ગયો ધરતુ મે બિચારૂ ચારસોનો લીધો ભોગ
જામનગરની આજુબાજુના લોક કરે છે શોક
જુનાગઢ જઇ ગિરનારે રે વગોળી માથા પ્રહારે રે ૧૮
વાઘ ને સિંહની પેઠે તડકી મૂકાવી વીરની હાક
ડગ ગડાડ ગાજે ગગન ત નહીં જાણું સંગ્રામ
ભાગ ડાર સુતાતા રે લોકો ત્રાહે ત્રાહે ભણતા રે ૧૯
તડ ત ત ત થાય અવાજ ને થરથરે થળ વિશાળ
ગામવાળા પોતા વાસ કરે ત્યા ધુ ધુ ધુ શ દ કરાળ
આકાશે ઉડે ગાળારે પે લોક કાયા પોતારે ૨૦
ને ને ગા વહે મેઘના પાણી વા ળી કાળી છવાર
ખળ ખળ ખળ ખળ નદીના નીરમાં વાયુ ફરફર થાય
ચોમાસુએ ખાતુ આવેરે કહાન તો પ્રેમે વધાવેરે ૨૧
ઉંડો ઉ ર શ્રીમત ર સ ઠાકોર રાજાધિરાજ
દીન પ્રજાને આશરો આપી ર ની રાખે લાજ
ફરજ તો બજાવોરે પ્રતાપ પ્રેમ બનાવે રે ૨૨
કવિ કહાનજી ધર્મસિંહ (રાજકોટ)

નબળી પાચન શકિત

અને તેથી થતા ભારે દુખ દેના દરદોનો સવથી મોટો દુશ્મન

ડો૦ એ૦ મોતીવાળાની

વનસ્પતિની હજમીયતની ગોળીઓ

માથાનો દરદ ચક્કર છાતી ઉપરના ખાટા ઓડકાર, વાયુ બગડેલી અથવા થરો ખાટી છુબ પીત ચમ [હિસ્ટેરીઆ] કમ પાત ઓર મારી મરેલુ કલેજુ પીઠ અંગોના દરદ તથા બીજા અનેક પ્રકારના બદ દુખ દેનારા રોગો ઉપર વો નબળી અપુરતી અને ધીમી પાચન શકતીથી પેદા થાય છે તે સરવે દરદોને પાચન શકતી વધારી તથા ભુખ ની તેજી કરી એ વનસ્પતિની ગોળીઓ મટાડે છે જે ઓરતો હિસ્ટિરિઆ અથવા ચમકથી હેરાન થતી હોય તેઓ આ ગોળીઓ વાપરી જોશે તો તેના થોડાક દિવસના ઉપયોગથી જે ગુણ થશે તે જોઇ તેઓ જરૂર તાજુબ થશે—જેમને અપુરતી પાચનશકતી સાથે કાંઇ ચામડીનું દરદ પણ લાગુ પડ્યુ હોય તો તેવાઓ માટે અમારી દરાજની ભુકી બહુજ ઉતમ છે અને તેવાઓએ આ ભુકીનો ઉપયોગ હજમીયતની ગોળીઓ સાથે ઉપયોગ કરવા ચુકવુ નહિ જો આ ગોળીઓથી સખત કબજ્યાત નહી તુટે તો તે માટે અમારો વખણાએલો વનસ્પતિનો જુલાબનો પાક તુરત મગાવી વાપરો એ પાકથી થતા ગુણો જોઇ દરદી પોતે અચંબો પામ્યા વિના રહેશે નહિ જેમના મોઢામાંથી ખરાબ વાસ નીકળતી હોય તેઓએ આ ગોળીઓ સાથે અમારા દાંતના સાધારણ દરરોજના વપરાશ માટેના મંજનનો ઉપયોગ કરવા ભુલવુ નહી એથી મોઢાની વાસ દુર થવા ઉપરાંત દાંત મજબુત થઇ સુંદર થાય છે લોહીના બગાડમાટે અમારી ટોનીક ઓફ લાઇફ નામની દવા બહુજ જાણીતી થઇ છે

કિંમત— હજમીયતની ગોળીઓ ની શીશી ૧ ના રૂ ।≈ દરાજની ભુકી ની શીશી ૧ ના । ।≈ જુલાબના પાક ની ડબી ૧ ના રૂ ॥ તથા દરરોજના વપરાશમાટેના મંજન ની શીશી ૧ ના રૂ । તથા ડબી ૧ ના રૂ ॥≈ અને લોહીના બીગાડમાટેની ટોનીક ઓફ લાઇફ નામની દવાની શીશી ૧ ના રૂ ૧। તથા રૂ ૨

એકલા બનાવનાર—ડા એ મોતીવાળા,

મારકેટ રોડ, ભાયખલા કલબની બાજુમા, ભાયખલા—મુંબઇ

સર્ટીફીકેટ

૧ મી અરદેશર ખરશેદજી ફરદુનજી તે એક વેળાના મુંબઇના શેરીફ તથા પારસી પંચાયતના ટરસ્ટી સાહેબના એક અને યુનાઇટેડ સ્પીરીટ તના વી ફંડના મ[illegible] જણાવે છે કે અજીરણ વીકાર તથા પીત વીકાર જેવા દુ વારીઓથી હેરાન થતો તે તમારી હજમીયાતની ગોળીઓ વાપરવાથી મટયાં છે

૨ મી એન એમ વડોદરા તે ન્યાય ખાતામા સરકારના આસીસ્ટંટ સેક્રેટરી સાહેબ લખે છે તમારી હજમીયતની ગોળીઓથી મને ફાયદો લાગે છે

ચેતવણી—મોતીવાળાની જુદી જુદી દવાની ઘણીએક બોગી બનાવટ થાયછે માટે લેનારાઓએ ડી બી મોતીવાળાના સીલ શીશીને અને છેડ બરાબર જોઇનેજ દવા લેવી

સાઉથ ઇન્ડિયાની આયુર્વેદિક કોન્ફરન્સ તથા એક્ઝીબીશન તરફથી
ફર્સ્ટ ક્લાસ સર્ટીફીકેટ મળ્યું છે

सिद्ध कल्पमकरध्वज

ગમે તેવા જુદીના દરદોમાટે એક અદ્ભુત મહાન શોધ

શોધક—આયુર્વેદરત્ન પંડિત એન વી શ્રીરામાચાર્યનુ પ્રીઝીશીયન ડૉક્ટર અને આયુર્વેદવિદ્ એન નરસિંહાચાર્ય રીમપૂર્ણ સમરહસ્તકાર

આ અક્સીર દવા ઘણા જુના વખતથી જણાયેલી છતા ચાલુ જમાનાની સસ્કૃતિવાળી નવીનપદ્ધતિથી બનાવવામા આવી છે દીવ્ય ગુણવત દેવામાં તે અમૃતતુલ્ય સિદ્ધ થઇ ચુકી છે

અશક્તિ ત્વચારોગ ચક્કરી માથાનો દુખાવો નસોની કમતાકાત હૃદ્‌રોગ સંધિવા વાયુ, હીસ્ટીરીયા કોઇપણ જાતનો સોજો મધુપ્રમેહ દરેક દમ ક્ષય ઉદરરોગ ગર્ભાશયની પીડા મૂત્રરોગ, પ્રમેહ સ્ત્રીઓના માસિક ધર્મને લગતો કોઇપણ જાતનો વ્યાધિ વગેરે સ્ત્રી પુરૂષોના ઘણા ઘણા કઠિન રોગોને દૂર કરેછે

યુવાવસ્થામાં થતી ભૂલોને લીધે પીડાતા મનુષ્યોને માટે આ ઔષધ અક્સીર ઇલાજ છે તે નોહીને સુધારી ચહેરામા રંગ લાવે છે અને નવુ જીવન આપે છે

આ દવા બનાવવામા મુકતા સુવર્ણ લોહ અને બીજી ચમત્કારિક વનસ્પતિઓ આવે છે ગમે તે ઋતુમાં કોઇપણ જાતની પરહેજની શીવાયમરજી પુરતો એક ટોનિક તરીકે તે વાપરી શકેછે

સેવનવિધિ દરેક શીશી સાથેજ સામેલ હોય છે કિમત—ગોળી ૧ ની શીશી ૧ નારૂ ૧ દશ વી પી ચાજ જુદુ

| રુ

તારનું સરનામું:
રેલિયાપીક એડસ
Kalpam
MADRAS

ધી મદ્રાસ આયુર્વેદિક ફાર્મસી,
પોસ્ટ બોક્ષ ન ૧૫૧
મદ્રાસ

દિલ્હી દરબાર.

અનુવા —શ્રીયુત વકીલ

પ્રકરણ ૧૨ મુ
મધ્ય રાત્રિના વિચારો

ગત પ્રકરણમા વર્ણવેલ બનાવની અસર લુનિઆ ભૂસી શકી નહિ પોતે પથારીમા ગઈ પણ ત્યા તો ચેન પડ્યુ નહિ સર વ્યાધિ દૂર કરવાનો મહેર મરસ ઉપાય નિ । અત્યાર તેગીના નસીબમાજ નહોતી પા દુનિયાની ચિંતાથી હમણાસુધી તે મુક્ત હતી પણ હવે તે ચિંતાએ તેને ચિંતાતુર બનાવી

પ્રેમના પારમા તે મધ્યાહ્ન ચૂકી હતી તે રજપૂત સરદારના પવિત્ર નમથી તેણી નિદાણતી હતી જે નમમંદિરમા પોતે દાખલ થવાની છે તે રસ્તો તેનો નુકશાન વાળો છે એમ તે સમજતી હતી અને કાચ લાખે કાજે તે રસ્તો વિનાશનુ મૂળ પણ થાય એ જાગનાર એ જે નવાબની બહાદુરીને કર શિક્ષા થયેલ છે, ભલે પછી તે દુગાર હોય તોપણ તેની સાથે જોડાણની ઇચ્છા ફળીભૂત થવી ઘણુ ચોડા સભર છે કારણ કે તેણીનુ હિત ચાહનાર તેના પ્રેમ દાદા તે વાતને મંજૂરી આપશેજ નહિ અને તેથી પરિણામ એ આવવાનુ કે હમ્મેશ તેને દુર્ભાગ્યની સાથે લડાઈઓ કરવાનીજ પોતાના હૃદયરંગના નાની જે ક્ષણે તે રજપુત આવ્યો તેજ ક્ષણે લુનિઆ અપમાનિત થવા લાગી અગાઉ તેગીને લગ્નનો ખ્યાલ માત્ર નહોતો આ યોદ્ધાથી જુદા પડવાનો ખ્યાલ માત્ર તેણી સહન કરી શકતી નહિ

રજપૂત સરદારની ઓળખાણ થયા પછીના દિવસો તેણી આનંદથી પસાર કરતી હતી રાતની માગણી ગઈ કાલેજ કરવામા આવી હતી બિમનસિંહ આ વખત નિર્દય થયો હશે ? આ સરદારને અંતઃકરણથી યત્નિએ 'શાહજાદા' કહી સંબોધ્યો તે તેને મંજૂર

યા હતુ આ તુવાન છે કોનુ? ક જેની પાછળ આ ય વે છે શાહજાદી! કયો શાહજાદ!? શા માટે તેણે આટલી આવના તકલીફ લીધી હશે? શાહજાદ ન હોય તો કોણ છે? આ બધી બાબતો સભવકારક મુંઝાયો લુનિઆ રી શકી નહિ આનદ અને ખની સાથે ભાની લાગણીએ તે અનુભવવા લાગી શાહ ન ! નો ચનિ તેને મ હેરાન ગ્યા લાગ્યો આખી રાત્રિ નિ ! ન આવી તેને આવી નભાતનો સમય થવા આ તો હતો

થોડ ૯ ભવાન વીસ સાભળી લુનિઆ ચમકી સ્પષ્ટ રીતે મિમનસિનો છાતીફાટ વિલાપ સાભળવાથી તે ચિતાતુર બની ગઈ ગાડાની માફક ખ બહાર દોડી જતી હતી યા હમી ! સામી મળી હમીદે પણ આ ભવાન અવાજ સાભળ્યો હતો તેથી પથારીમાંથી ઉઠી ગ છે તે જોવા તી તી પણ લુનિઆને જોઈ અ મી પડી હમીદે લુનિઆને પૂછ્યુ ?

લુનિઆનો ચહેરો ભયભીત હતો હમીદ એ ન આ જોઈને ક અકસ્માત્ બનેલ હો હમીદે પૂછ્યુ શુ છે? અવાજ કોનો અને ાથી આવે છે?

આ સાભળી રા ! તેની રીતે લુનિઆએ જવાબ વ ો ણ તી નથી તે જેમ લુનિઆ પોતાની શ્રી વાતો જા વવા જતી હતી ત્યા અ વી હમીદે કહ્યુ તારે ત્યાની જરૂર નથી હુ મ સ કરુ છુ

લુનિઆ કાંઈ કહેવા જતી હતી ત્યા મહમ જાન આ ો તે વામનર હતો બહુ રથી આવતો હોય એમ લાગ્યુ તણે ગ ગ કહ્યુ તરત—

મ મ જાન હુ કહેતો હતો ને લુનિઆ સમજી નહિ મહમદ તને ફરી કહ્યુ તરત— તરત મ મ જાન કહેવા માગતો હતો તે હમીદ સમજી ગઇ પરંતુ ગેડી ગઇ અને અ રથી બધ કરી લુનિઆના હાથ પકડી અદર ખેંચી લીધી તે દરમ્યાન— મહમદજાન ઉતાવળથી બહાર નીકળી ગયો

હમેશના નિયમપ્રમાણે સવારમાં વૃદ્ધ સનાતન મે કમા બેઠો હતો ત્યા મહમ જાન આ ો ત્યારે સનાતને તેને પૂછ્યુ શુ બહુ બગાડ છે? મહમદ તને પ્રત્યુત્તર આપ્યો હા— તમારે કાઇ ચિતા કરવા કારણ નથી

તેનુ શુ? તેના હજી મને કાઇ સમાચાર મ ા નથી

તારે તેની તપાસ કરવી જોઇએ અને ક્યા છે તે ખબર કરવુ જોઇએ

તે હુ ણ કરીશ ખાસ સભાળ રાખજે

હા સાહેબ એનો ફોજદારીઓ ષ્ટ્રચનામાટે આપનો ઉપકૃત છુ

હુ ધારુ છુ ક અકબર અને મારવાડ નથી નહિ અથવા તો બાદશાહને મ ર !

તેથી આર ા કાયને ખ ખબર થશે નહિ તે બાજુની આપણને આશ જ નથી

'આ સ્થળે એકાએક તેના આવવાનો હેતુ તુ સમજી શકે છે?

ના પણ આગનુ નક્કી ૃરી શ ક્યો છુ જનસો આહિ આની આપણી કીલચાન તપાસે છે

'તેઓ કોણ છે?

તે ગા ાત દુ કાઇ ચાક્કસ નિણય ઉપર આની શકો નથી

આજ વખતે બહારથી ગાડીનો અવાજ આવ્યો અને મહમદજાન તે જોવા ગયો વૃદ્ધ સનાતન નિ િ નતાની ૫ ેા રહયો

જરાનાર પછી મહમ નન પાછો આ ેા અને સાથે ખાન ાન દેખાતા એક નોગન સુવકને તેડી લા ેા અને દૃદ્ધ સનાતનને કહ્યુ કે આ ુવાન તમારી સાથે સુના ાત લેવા ઇન્છા નગવે છે

તેણે આ માણુસના ચહ ા નરે કેમની દ ષ્ટિથી જો ા તેને યોગ્ય માન આપ્યુ મહમ જાન બહાર ની ગી આસપાસ ભગઇ ગયો જેથી ્રી તે બ નેની વાતચીન પાતે સહેનાથા સાભગી શ

સુવાને ુ ઉમગાવ સાહેબ તમારી સાથે ખાન ગી વાતચીન કરવા માગી ા છે ુ ગા છુ કે કોઈ આપ ાને ્રી રીતે પણ સાભગી ગ ેા નહિ

સ્પ્સ ની મારી સાથે મારો દૃદ્ધ ગો મહમ જાન છે જે રમજ્યા મામ કૈપ ા ગા ા તે સિવાય ઘરમા બીજુ કોઇ નથી માટે તમારે જે કહેવુ હાય તે મર્ગા ા વિના સકોચે કહો આપ ્યાથી પધારો છો અને આ એકાત સ્થળમા શા હેતુથી પધરામણી થઇ છે તે હુ આપને પુછી ગકુ'

સુવાને કહ્યુ 'હુ આગ્રાથી આપને મળવા અવેલ છુ

મને મળવા આવો છો? શા હેતુસર?

મા જ જરૂરી કારણુસર હુ આપ કઇ બાજુ છો?

કઇ બાજુ—કઇ બાજુ કેમ?'

મા નામ અમદુલગની હો?'

આપનુ નામ કહો!'

હવાજ મે આપને જણાવેલ કે તમો કઇ બાજુ છો તે જાણુવા આવેલ છુ

વૃદ્ધ અજાણુપણાનો ઢાગ રી કહ્યુ આપ ુ હેવા માગો છો તે હુ નમજી શકતો નથી

મારા ધારવાપ્રમાણે તમો બધુ જાણો છો જેની માગી પાસે ખુનામો માગો છો'

સુવાન! તમો ખાન ાન જણાઓ છો ામાટે વિનાકારણે મને તકલીફ આપો છો? કાઇ કહેવુ હાય તે તરત કહો મારે બીજુ ામ છે

ુવાન ધીરે ધીરે બોલ્યો મા નામ ગહર નન

સનાતન હ યો અને કહ્યુ થા ા નમય પહેલાં તુ અબદલગની હતો હવે ગહરજાન થઇ ગઇ અને થોડા સમય ાા તુ ાર જાન પણ થઇ જાઇશ

એ કાઇ નવાઇ જેવુ નથી

દૃદ્ધ ઉમરાવ આ સાભગી બિગા મા ૫ ડ્યો,

મનમા વિચાર્યુ કે આ માણસ ગાંડો થયો જણાય છે તે બન્ને એ કારણ ?

યુવાને પોતાના ખીસ્સામાથી કાગળ એક કાઢ્યુ જે જોઇ તે વૃદ્ધ એકાએક કુદી પડ્યો તેણે આમ ધાર્યુ નહોતુ

પ્રકરણ ૧૯મુ

બાદશાહની છાવણી

ન લામો સમરથના ધારવામા આવતી લડાઇ અખેર થઇ મા ત્યા બાપ અને દીકરા વચ્ચે તથા ભાઇ ભાઇ વચ્ચેની હતી પોતાના દેશના રક્ષણવાસ્તે જો બાદશાહ દુશ્મનસામે લડ્યો હોત તો લોકોને કાઇ કહેવાપણુ રહેત નહિ હમેશની મોજશોખ તથા ... બાદશાહ પાત ના ... એ જ લડાઇ ... લાગી ... ભામના વધ ... એમ લોકોએ અવશ્ય મા ... બાપ અને દીકરાવચ્ચેની આ લડાઇના કારણુથી લોક અજાત હતા

લશ્કરના મોખરે ખુદ બાદશાહ જહાંગીર હતો અનુપમ સુદરી નુરજહાન સખ્યાબધ બાદીઓસહિત પોતાના ખાવિદની સાથે હતી અને સાથે કુમાર શહેરીયાર હતો

જહાંગીરે સીક્રીનજીક રમણીય છાવણી નાખી ઉપર બાદશાહી ધ્વજ ફરકતી હતી

લડનારાઓ ભાગ્યેજ જાણતા હતા કે શા માટે કોની સાથે લડવાનુ છે ? આ બાબત ઘણા ગપાટાઓ સભળાતા હતા એમ કહેવાતુ કે મોટા લશ્કર સહિત શાહજાદો ખુરમ રજપુતાના તરફ જાય છે એમ પણ વાત થતી હતી કે શૂરવીર ભીમસીંહની ઇચ્છા શાહજાદા ખુરમને તખ્ત અપાવવાની છે અને તેને મદદ કરતા અગ્રેસર સરદાર મોહબતખાન છે તેઓ ... આગ્રા તરફ જતુ હતુ પણ આ સઘળાનુ કારણ કુમાર ખુરમ કોઇ પણ નથી ખુરમના રહેઠાણ સબધી કોઇ ... જાણતુ નથી આ દુનીયામાં તે ... છે કે કેમ તે ... તેઓ ... શકતા નહિ ... સત્તાધીશ નુરજહાન નો તે ભોગ પણ થયો હોય એમ વાતો થતી વળી એમ પણ કહેવાતુ કે જો તેને મારી નાખવામા આવેલ હોય તો ભીમસિંહ અને મોહબતખાન શા માટે લડે છે? કુમાર જીવતે હોવો જોઇએ પણ રજપુતછાવણીમાં નથી એટલુ તો ચોક્કસ હતુ

પરતુ ભીમસિહ અને મોહબતખાન સામે લડવા ગયો હતો તેને મગજાને ... બાદશાહે પોતાની છાવણી સીકરીમા નાખી તેથી લોકોને વિશેષ નવાઇ થઇ લોકોને શકા થઇ કે આ શાહ પોતે પોતાની ... ચાલથી વાકેફ છે કે કેમ અથવા તો તે પોતાની મહારાણીના કહેવા પ્રમાણે વર્તે છે કે શુ ?

પણ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે ... જહાંગીર મહાન વિદ્વાન મહાન કવિ અને બીજા સદ્ગુણોથી અલકૃત હતો ... જો તેણે પોતે પોતાના રાજ્ય વહીવટમા ધ્યાન આપ્યુ હોત તો પ્રજા વધારે સુખી અને સારા ... ભોગવત પણ કોઇ કાંઇ ... શકતુ જ નહિ જહાંગીર વિલાસપ્રિય હતો જો કોઇપણ પ્રસગે સહેજ ઇસારામાત્રથી જહાંગીર

પોતે નુરજહાનથી ટાળેન છે એમ જણાવેલ હોત તો દરેક રીતે તેને પૂરતી મ મળત અને એક ક્ષણમા નુરજહાન હતી નહતી થઇ જાત પણ વો દી ા કહાસે?

ા શાહની ગાનણી એ ખરેખર મોજ શોખનુ સ્થળ હતુ સુદર નાચનારીઓનુ નૃત્ય સર્વ સમય ચાલુજ રહેતુ રગ રાગ અને આનદ સર્વ સમય પુર બહારથી ભભકતા નુરજહાન પોતાનો સમય વૃથા ગુમાવતી ન હતી તેણી પોતાના ીમક હલાલ સરદારની મ દથી ફતેહપુર મીકરીને ઘેરો ઘાલતી હતી લુચ્ચાઇથી ભરપુર મહા રાણી પોતાનુ કાય ુશ્મનોને જાણ થ્યા વગર છુપી રીતે બુદ્ધિપુવક કરતી હતી

પ્રકરણ ૧૪મુ

તજાયલુ શાહેન

થો ા સમય ઉપર જે પ્રેમ પ્રસગને આપણે બીજી અ ય ઉપયોગી હકીકત જાણવામાં રોકાયા તે પ્રસગ ફરી અનુભવવા ચાલો' આસપાસની દુનિયાનુ ભાન ભુલી દુનિયા અને હિમતસિધ એકબીજાસાથે ચાદની રાત્રિએ આનદથી વખત વીતાવતા હતા પોતાના વિરૂદ્ધ કાવતુ રચવામા આવે છે તે વાતનુ હિમતસિધને સ્વપ્ન પણ ન હતુ તેણે ધાર્યુ કે અજીતસિહ અથવા અનિલ સિહના કોઇ સિપ ઇઓએ લુલિઆને પકડી મોટુ બધ કરેલ હશે અને તેનુ કારણ લુલિઆના અસાધારણ લાવણ્યથી તેઓની અધમ વૃત્તિ ઉશ્કેરાઇ ગઇ હશે અજીતસિહ અને અનિલસિહની વળણુક દપકાને પા ા નહતી કારણ કે આવા બહાદુર ગરવીરો આવા મધુર પુષ્પને આમ ચગળી નાખવા પ્રયત્ન કરે નહિ લૂનિઆને ઘેર સહી સના મત રાખી જયારે તે પાછો ફરતો હતો ત્યારે તેને એક રજપુત સિપાઇ સામો મળ્યો

વિચાર નિમગ્ન થઇને ચા ેા જતો હતો ત્યા રજપુત સિપ ઇએ તેને ુ કહ્યુ તે તે બરાબર સમજ્યો નહિ પણ તેના સામુ જોઇ રહ્યો અજાણ્યા માણસે હસતા હસતા કહ્યુ હ મણાને માટે જો તમે પ્રેમપ્રસગ છોડી આપો તો વધારે સારૂ

'અરે મારા વ્હાલા દોસ્ત તમારાથી કાઇ હુ છુપાવવા માગતો નથી મે સખ્યાબધ ખાનદાન કુટુબની સુદરીઓ મારી જીદગીમા જોયેલ છે પણ વિશુદ્ધ પ્રેમની લાગણી અગાઉ કદી મને થયેલ નહોતી

હાના દોસ્ત પ્રેમપ્રસગમા પડવા અત્યારે સમય નથી આપણી આસપાસ ભય વધતો જાય છે

'મારેમાટે કાઇ સમાચાર છે

'તમારે સમાચાર જોઇએ છીએ? લ ા તરતમાજ થશે ને હિમતવાન નુરજહાન બા શાહસાથે મે ાનમા આવેલી છે

ભલે તેઓ આ ા આપણે તેની બ રેબર નથી પરવીશ હાલે એનીજ આપણે રાહ જોઇએ છીએ પછી મામ સરળ છે

તે ાય નહિ ? કે અને આપણી હત થશે તોપણુ બહુ લ ભ નહિ થાય તેન મરણ તો અવશ્ય છે

ભીમસિંહ આવી રીતે મનુષ્યસંહાર કરવા મા મન નથી આપતા આવા અઘોર કૃત્યથી તુ તારા હાથને ન િન ે ે મને ગમતી વ ન નથી

રજપૂતો આવા નીચ મો રતાજ નથી તે તો માત્ર મોગલ દરબારમા જ થય છે

તમારો કહેવાનો અથ ૫મજી શકતો નથી

તે ત ાઇમા પરવીલ નહિ માતા જાય તો નુરજહાન તેને મારી ન ખાવશે

આથી િમ તેને મન ર આનંદ થયુ

ભીમસિંહે ુ ાસુસ ાા મ ે ખબર થય છે કે નર હાન ત ને શાહજા ા નો નાશ રવા ઇ ઠ છે મુ તા ા હોમા કહુ તો બ ાને હુ ી રીતે મારી નખા વવા માગે છે

શા માટે ?

શા માટે ! તે સમજત મન સહેલ ક હિન્દના ાિ ધના મહેનશાહનગીરે પોતાના ભાઇ શાનગીયારને તખ્ત અ ાાવવા નુર હાન ક્ર છે અ ા ત એવા અસાધારણ આ તને માટે કાં પસંદ ાી

િમન ભાઇ વ્યામ આ ા ા ન બ ા એ ચારે તરફ નજર ફરી રાત્રિ પૂરી થવા આવી હતી

વિલાપ ખ ધ થ ગયો અને િમન ભીમ સિંહને પૂછ્યુ કે શી બાબત છે? ભીમસિંહે શુ ા ા મજ ા નો નથી િ તાની અંદર ી ૫ ર જ આવતો હતો એમ મને લાગે છે

મિમનનુ હૃદય મધુર દુનિયામાટે બહુ ચિંતાતુર બ ુ અને વિચાર્યુ કે ઇ એક હરામખોરે મારી હ ચૈયરીઉપર દુમનો નો હશે ત્મ વ્રુદ્ધ ઉમરાવના ઘર તરફથી અવાજ આવતો હતો તેથી તે વિચાર કર દો આ અવાજ શુ અને ક્યાંથી ? નિરાશા વાળી મિમને વિચાર્યુ કે ચારે તરફ બ કયો રસ્તો લેવો તે કાંઇ સમજાતુ નથી

ભીમસિંહે કહ્યુ આ શહેરનજીક નુર ા ાે છાવણી નાખી છે અને મે આજરાતે તેની તપાસ લીધી છે

શુ કહે છે ! કદાચ કોઇએ તને એ ગપ્પા ા ો હોય તો ?

દરેક મોજશોખમા ગુલતાન હતા ઓરતો અને દારૂ સિવાય કાંઇ હતુ જ નહિ નાચ રમ દા ની મોજ મજાહ ચારે તરફ જણાતી હતી દરેક બેભાન હતા ગ ી મે મારવાડના સિપાઇનો પોશાક પહેર્યો હતા ત્યા મ ે પ્રવેશ મેળવે ા

તે તે ત્યા શુ જાણ્યુ છે? ધ્યાનના ગેટ ગો ા છે ?

ભીમસિંહે ત તરફ ાર રી અને ઉ તેઓ આપણા જાણ ાથી ાો વારો આ શહેર ઘેરી લેવા ઇચ્છે નમ ઉ્યા ા છે

ભીમસિંહ તે કહ્યુ તેમ બસે બધા મો જ શોખમા ગુલતાન રહેવ પણ મદાંધ બુદ્ધિશાળી નુર હાને શાન્તિથી અને હુશિયારીથી આપણને ઘેરી લીધા છે અને આપણે-

બિમલસિંહ કુદ્યો અને થોડાક પગના ખસ્યો. પડખેના વગડા છપરામાથી એક નાંદરો કુદ્યો અને તેના પગ વચ્ચે આવી ઉભો. આવા નિર્જન એકાંત સ્થળે વાંદરાની હાજરીથી તે બહાદુર સરદાર ભયભીત થયા અને તે વાદરાપ્રાણી ઉચાડી આંખે જોઈ રહ્યા, વાદરાના આકારના પ્રાણીએ તેના પ્રત્યે નજર કરી ભયંકર રીતે હાસ્ય કર્યું અને મારે તેણે કહ્યુ " તમારા માટે આ પત્ર સારે તેઓને મહુજ આનંદિત થયુ

તે એવુ પ્રાણી હતુ કે કોઇ તેને વાદરા સિવાય ઓળખી શકે જ નહિ પ્રાણી બે પગે ઉભુ થયુ અને બગલમાથી કાગળનો ટુકડો એચી કાઢ્યો જે જોઇ બીમસિંહે પૂછ્યુ તુ કોણ છે ?

હુ દુલાની

દુલાની! આવા વિચિત્ર દેખાવથી તુ આવી કેમ ?

રાજકુમાર સાંભળો નકામી વાત કરવામા એક ક્ષણ પણ ગુમાવવાની નથી આખુ ઘર શાહના સિપાઇઓથી ઘેરાયેલુ છે અને આ જગાએથી કોઇ નાસી છુટી શકશે નહિ

બિમલે બીમસિંહ તરફ નજર નાખી અને બીમસિંહે તે પત્ર ઉઘાડી વાચી બિમલને આપ્યો કાગળ દુલાનીને નામનો હતો.

મરિયમ બીબીનુ ઘર—શાહની છાવણીમા રહેની

બીમસિંહે પુછ્યુ આ પત્ર ક્યાથી ?

દુલાનીએ બીમસિંહના કાનમા કાંઇ કહ્યુ બીમસિંહે કહ્યુ 'એક ક્ષણ પણ ગુમાવવી નહિ. જાઓ જાઓ મરીયમ બીબીનું ઘર

બિમલસિંહે પુછ્યુ અને તમારુ શું ?

બીમસિંહે કહ્યુ મારો ઘોડો બહાર તૈયાર છે મારવાડની છાવણીમા મારવાડી સિપાઇઓ સાથે ભળી જઇશ

પણ તે કાર્ય સહીસલામત નથી

રજપુત ભયથી ડરતો નથી. જાઓ જાઓ

"તને ભયવાળા સ્થળે જવા દેવા મારી મરજી નથી

જાઓ, જો તમો આવી રીતે સમય ગુમાવશો તો આપણને વધારે ભય નડશે"

થોડા પગલા આગળ વધી બિમલ ઉભો રહયો અને કહ્યુ ' મારી જીદગીના જોખમે મારે સુનિઆનુ રક્ષણ કરવુ જોઇએ—તેને કેમ બચાવવી ?

બીમસિંહ તરફથી જવાબ મળે તે પહેલા દુલાનીએ કહ્યુ જ્યાસુધી હુ જીવતી છુ ત્યાસુધી તમો ચિંતા ન કરો

બિમલસિંહે વાદરાની આકૃતિવાળા તે પ્રાણી તરફ ચિંતાતુર નજર નાખી ત્યારે બીમસિંહે કહ્યુ તમે ચિંતા ન કરો આપણા સબંધીઓએ તેના રક્ષણમાટે સઘળી ગોઠવણ કરેલ છે તમો તરત જાઓ નહિતર જો તમારા ઉપર આફત આવી તો સઘળુ ધુળ ધાણી થશે

દુલાનીએ કહ્યુ રાજકુમાર દુલાનીમાટે પ્રાણ પાથરનાર ઘણા છે હુ આ શહેરમાથી ખસવાની નથી અને એક ગાપરેથી બીજે

છાપરે આમતેમ કુદાકુદ કરીશ જો મોગનો આ શહેરમા દાખલ થશે તો પરિણામ એવુ આવશે કે આખી જીદગી યા કરશે ભયાનક ચીસો અને દુ ખદાયક વિલાપ થોડી મીનીટઉપર મે કર્યો તેથી તેને આ જગ્યા ભયભીત લાગી હશે

નિમને કહ્યુ મારી ચિંતા દૂર થઇ તે અવાજ કરનાર નમોજ હતા કેમ?

દુલાનીએ કહ્યુ તે સિવાય ઉપાય નહોતો નહિતર ગહરજાન અને જોઇ જાન અરે તે બહુ ભયાન માણસ છે

તે કોણ છે?

ગુર જ્હાનનો જાસુસ

તે અહિ છે? શાણીસ ? છે?

અરે હા થોડા સમયઉપર એકાએક હુ તેના મો ! આગળ હતી અને જો તે ચીસો ન પાડી હોત તો હુ પકડાઇ ગઇ હોત

હમણા તે કયા છે?

" તે સલાબતખાનના ઘેર ગયા છે

કેહુ ભલા કરો તેમાથી છુટવાનો રસ્તો?

મારામા અને તેનામા રસ્તો મળશે ગહરજાનને છુટી મુકવા જેવી નથી આજ હાથે એમરો તે શહેરની અંદર આ ગ્યા જણાય છે બીમસિંહે બ્મનને પકડો મારી અને તેતે પણ જ ગલમા મા રો રો

નિમ્મક ત્યા રોકાનો નહિ તે પણ હમણા મા ગયો અને ત્યા સતાનો દુલાલી એક નિશ્વાસ મેલી કેટલો સમય ત્યાંજ ઉભી રહી પણ અંતા જ વધતો ગયો તેથી દુલાની ત્યાથી ચાલી ગઇ

પ્રકરણ ૧૫ મુ

વા રે

બીજે સવારે મહાન્ મોગલ નર રે હતે હપુરમીકરીને ઘેરો ઘા લો દરવાજાપાસે મહાન સરદાર પોતે રહ્યો અને તેની પરવા નગીવમર કો । હાર કે અંદર જઇ શકતું નહિ સરદારે ઝદ સલાબતને બોલાવ્યો સંધ્યા મહાપુરકેનીએ આ નો અને સ દારને નમન કયુ તેની નાખી સફેદ દાઢી અને ગંભીર દેખાવથી જોનારના મનમા માનની લાગણી ઉત્પ ન થતી સરદારે સલાબતને પડખે બેસા ડ્યો દરેક જાણતા હતા કે સલાબત પવિત્ર માણસ છે અને ધર્મ ધ્યાનમાજ રો કાયેલો રહે છે

સરદારે તેને નમન કરી પૂછ્યુ હુ દીલગીર છુ કે તમને તસદી આપવી પડે છે પણ બાદશાહનો હુકમ માનવોજ જોઇએ

સલાબતે કહ્યુ બાદશાહે આ શહેર ન જીક છાવણી નાખી છે મને તે ખબર ગઇ રાત્રેજ થયા આ કે મારે તેને નમન કરવા જવુ જોઇએ આપનુ શુ ફરમાન છે? બાદશાહે અમને યાદ કર્યા તેથી અમારે તેનો ઉપકાર માનવો જોઇએ હું આશા રાખુ છુ કે આ શાહ અહિ પધારશે

હજુ મને તે બાબતનો હુકમ મ ળો નથી

ત્યારે તમો બધા અહિ કેમ---?

"આ શહેરને ઘેરો ઘાલવાનો મને હુકમ થયો છે અને આ શહેરમાથી આવવા જવાની મનાઇ ફરમાવેલી છે અપણ

ઘણીજ ગુણકારી દેશી માત્રા

"અપૂર્વ માનિની વસંત"

વર્તમાન કાળમાં ધાતુક્ષીણતા શરીરની અશક્તિ અને મગજની નબળાઈ આ પુરૂષોમાં ઘણીજ ફેલાયલી છે આ સર્વને બહુજ સારી અને નિર્ભયરીતે મટાડવામાટે તથા અરૂચિ અપચો મંદાગ્નિ પાંડુ ચહેરાની ફીકાશ વગેરેને સત્વર દૂર કરી શરીરમાં લોહીનો વધારો વીર્યવૃદ્ધિ મુખપર લાલી અને તેજસ્વીતા મગજની પુષ્ટિ અને બદનની તાકાત પ્રાપ્ત કરવામાટે આ અપૂર્વ માનિની વસંત અદ્વિતીય છે ઉંચામાં ઉંચી કસ્તુરી અંબર શુદ્ધ સહસ્રપુટી અભ્રક ભસ્મ સુવર્ણ રૂપું ઇત્યાદિ અતિ મોંઘી ચીજો મોટા પ્રમાણમાં મેળવીને યથાશાસ્ત્ર આ અપૂર્વ માત્રા બનાવવામાં આવેલી છે વૈદ્યકના ઘણા અનુભવ ઉપરથી અમોએ આ માત્રા બનાવેલીછે અને ગત પચીસ વર્ષથી હજારો દરદીઓપર અજમાવી અજબ ફાયદો અનુભવેલો છે અને સંખ્યાબંધ સર્ટીફીકેટો મેળવેલાછે પોતાના તન મનને તરબત્તર બનાવવા ઇચ્છનારાઓએ અન્ય વસાણાને બદલે (અગર તેની સાથે) આ માત્રાનો જરૂર જરૂર ઉપયોગ કરી જોવો એવી અમારી ખાસ ભલામણ છે કીંમત સોનાના વરક ચઢાવેલી ગોળીઓ તોલા એકના રૂપીઆ બાર અને ચાંદીના વરક ચઢાવેલીના રૂપીઆ દસ વી પી અને ટપાલ ખર્ચ જુદું બીજા દેશી વસાણાને ત્યાથી વીસ પચીસ રૂપીએ તોલાના ભાવથી મળતી વસંત માલતીની ગોળીઓ કરતા પણ આ માત્રા ઘણી ચઢીઆતી છે એમ અનુભવથી ખાત્રી થયાવિના રહેતી નથી માત્રા એકથી બે ગોળી સાધારણ અનુપાન ઇલાયચી સાકર નાખેલું આશરે અરધો શેર દૂધ ગોળી ચાવી જઈ ઉપર પીવું નાગરવેલના પાનના બીડામાં લેવી હોય તો એક ગોળી વાપરવી જેથી લાંબા વખત સુધી મુખ સુવાસિત બને છે પથ્ય કોઇપણ જાતની પાળવાની નથી પોતાના શરીરની હકીકત લખી મોકલનારને ખાસ અનુપાન અને બીજી સલાહ મફત લખી મોકલવામાં આવશે ચાર આનાની ટીકીટ મોકલવેથી આ ગોળી નમુના તરીકે મોકલીશું

મળવાનું ઠેકાણું—ભોગીલાલ નીહાલચંદ

વડી કોર્ટના વકીલ ને ધન્વંતરીના સંપાદક–વીસનગર

અધિપતિ-શંકરલાલ મણિશંકર ગોવિંદજી બી એ

અંકુશ.

પુસ્તક ત્રીજું] અષાડ [અંક ૯ મો.

નિશ્ચિત જીવન

વાર્ષિક લવાજમ હિંદ માટે રૂ. ૧-૮-૦ –
„ „ દેશાવર માટે રૂ ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત
જામનગર—કાઠીઆવાડ

Printed at the Atank Nigrah Printing Works-Jamnagar

ઘણીજ ગુણકારી દેશી માત્રા

"અપૂર્વ માલિની વસંત"

વર્તમાનકાળમાં ધાતુક્ષીણતા શરીરની અશક્તિ અને મગજની નબળાઈ સ્ત્રી પુરૂષોમાં ઘણીજ ફેલાયલી છે. આ સર્વેને બહુજ સારી અને નિર્દોષરીતે મટાડવામાટે તથા અરૂચિ અપચો મંદાગ્નિ પાંડુ ચહેરાની ફીકાશ વગેરેને સત્વર દૂર કરી શરીરમાં લોહીનો વધારો વીર્યવૃદ્ધિ મુખપર લાલી અને તેજસ્વીતા મગજની પુષ્ટી અને બદનની તાકાત પ્રાપ્ત કરવામાટે આ અપૂર્વ માલિની વસંત અદ્વિતીય છે. ઉત્તમ ઉંચી કસ્તુરી અંબર શુદ્ધ સહસ્રપુટી અભ્રક ભસ્મ સુવર્ણ રૂપું ઈત્યાદિ અતિ મોંઘી ચીજો મોટા પ્રમાણમાં મેળવીને યથાશાસ્ત્ર આ અમૂલ્ય માત્રા બનાવવામાં આવેલી છે. વૈદકના લાંબા અનુભવ ઉપરથી અમોએ આ માત્રા બનાવેલી છે અને ગત પચીસ વર્ષથી હજારો દરદીઓપર અજમાવી અજબ ફાયદો અનુભવેલો છે અને સંખ્યાબંધ સર્ટીફીકેટો મેળવેલા છે. પોતાના તન મનને તર બનાવવા ઈચ્છનારાઓએ અન્ય વસાણાને બદલે (અગર તેની સાથે) આ માત્રાનો જરૂર જરૂર ઉપયોગ કરી જોવો એવી અમારી ખાસ ભલામણ છે. કીમત સોનાના વરક ચઢાવેલી ગોળીઓ તોલા એકના રૂપીઆ બાર અને ચાંદીના વરક ચઢાવેલીના રૂપીઆ દશ. વી. પી. અને ટપાલ ખર્ચ જુદું. બીજા દેશી વૈદ્યોને ત્યાંથી વીશ પચીશ રૂપીએ તોલાના ભાવથી મળતી વસંત માલતીની ગોળીઓ કરતાં પણ આ માત્રા ઘણીજ ચઢીઆતી છે એમ અનુભવથી ખાત્રી થયાવિના રહેતી નથી. માત્રા એકથી બે ગોળી. સાધારણ અનુપાન ઈલાયચી સાકર નાખેલું આશરે અરધો શેર દૂધ ગોળી ચાવી જઈ ઉપર પીવું. નાગરવેલના પાનના બીડામાં લેવી હોય તો એક ગોળી વાપરવી જેથી લાંબા વખત સુધી મુખ સુવાસિત રહે છે. પરેજ કોઈપણ જાતની પાળવાની નથી. પોતાના શરીરની હકીકત લખી મોકલનારને ખાસ અનુપાન અને બીજી સલાહ મફત લખી મોકલવામાં આવશે. અર્ધા આનાની ટીકીટ મોકલેથી આ ગોળી નમુના તરીકે મોકલીશું.

મળવાનું ઠેકાણું—ભોગીલાલ [illegible]
વડી કોર્ટના વકીલ ને ધન્વંતરીના સંપાદક—વીસનગર

— વિષયાનુક્રમ —

ॐ

અંકુશ.

ANKUSH

પુસ્તક ત્રીજું | અશાડ ૧૯૭૬ | અંક ૯ મો

*કિંશુકાન્યોક્તિ

ગઝલ (કવ્વાલી)

ફુલાએ કેમ કિંશુક તું નકામી કાન્તિને પામી,
ભ્રમરને કામનું ક્યાં છે? રૂપાળું રૂપ છે તોયે—ફુલાયે—૨
નિપેલી દલને દેખી, નકામી શું કરે શેખી?
પ્રમોદી ક્યાં પરાગો છે? પરાગી કોપની માંહે—ફુલાયે

કદાચિત્ કાન્તિને પેખી, કરે સત્કાર સારો જે,
પરિચય પામતાં તારો, ગણે ના ગુણ તું માં એ—ફુલાયે

રૂપાળું રૂપ તેથી શું? વધેલું વૃક્ષ તેથી શું?
સુગંધી સુમનની સાથે કદી ના સ્થાન તું પામે—ફુલાયે

વેણીશંકર કાનજી દવે,
સીનિયર શિક્ષક—ભાણવડ

---

* रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसंभवा ।
विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुका ॥

સુવાસહીન ખાખરાના પુષ્પ (કેસુડાં) જેવા વિદ્યાહીન પુરૂષો ભલે રૂપ અને યૌવન-સંપન્ન હોય તથા ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ્યા હોય તોપણ શોભતા નથી

સ્વતંત્રતા.

લેખ —શ્રીયુત મથુરેશ્વરરામ બળવન્તરામ હોરા—સુરત

વાઇ રહ્યા છે વાયરા ઉપરાછાપરી પૃથ્વીના હૃદયપર ચારે ખુણેથી લોકોમાં એકજ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતા કે સ્વતંત્રતા સ્વતંત્રતા સ્વતંત્રતા ત્યારે શું આશય છે કે તેમાં સર્વ મનુષ્યો આકર્ષાય છે આ નાદ તો ગુરૂ તેની તીવ્ર અસરથી સપડાઇ ગયેલા છે પશ્ચિમ પ્રદેશમાંથી ઉદ્‌ભવ થતાં પૂર્વમાં તેની ગતિ ત્વરાથી પ્રસરી છે સર્વના મુખમાંથી એક જ સામાન્ય ઉચ્ચારણ થતું આપણે શ્રવણ કરીશું કે અમે સ્વતંત્ર જન્મ્યા છીએ અને સ્વતંત્રતા એ ઉપરનો જ મળી હક છે તે અમે કેમ જવા દઇશું આ કથનમાં કેટલે અંશે સત્ય સમાયેલું છે તે શોધી કહાડવું એ પ્રત્યેક વિચારવાન પુરૂષનું કર્તવ્ય છે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા ક્યાં રહેલી છે તે જો સમજાય તો વર્તમાનકાળમાં ચાલી રહેલા નાના પ્રકારના વાદવિવાદોનું સત્ય સ્વરૂપ પ્રકટ થાય

સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિખિલ બ્રહ્માંડનું નિરીક્ષણ કરીશું તો શું દિસે છે? ગ્રહ નક્ષત્ર શશિ ધ્રુવ અને અસંખ્ય તારાઓ કે આપણી પૃથ્વીના સરખા માત્ર ગોળાઓ છે તે નિરંતર અખંડિત વેગથી ગતિ કરી રહેલા છે વિશાળ અનંત આકાશમાં પૃથ્વીના કોઇપણ આધાર વિના એ સર્વ અધર કેમ રહી શકતા હશે? રહે-દા કોની સૂક્ષ્મરેખાઓથી તે સર્વ સંકળાયેલા છે સમસ્ત બ્રહ્માંડના અધિપતિ પરમેશ્વરની મહાન્ શક્તિ ચૈતન્યરૂપ સર્વવ્યાપક આત્મિના પ્રવાહમાં તરતા એ સર્વ ગોળાઓ પોતપોતાનું કામ અહોનિશ કર્યા જાય છે જો કદાચિત એકની સ્થિતિમાં વિકૃતિ થાય છે તો તેનું પરિણામ સંકળાયેલા સર્વને ભોગવવું પડે છે મનુષ્યજાતિનું નિવાસ-સ્થાન આ પૃથ્વીનો ગોળો એજ સંકલનામાં સ્થિત છે વિરાટ બ્રહ્માંડને એક મહાન્ યંત્રરૂપે નિરીક્ષણ કરતાં આપણને દેખાશે કે તે અનેક અવયવોથી ચાલે છે યંત્રના ભિન્ન ભિન્ન અંગો એક બીજાને અનુસરી એકબીજાને અનુકૂળ રહી પોતપોતાનું કર્તવ્ય કરે જાય છે આ યંત્રની નિયમ ક્રમસર ચાલ્યું જાય છે કોઇ પણ અંગ સ્વતંત્રતાની ધુનમાં સ્વછંદે વર્તે છે તો તે યંત્રનો અધિકારી તેને ઠોકી ઠીકને ઠેકાણે આણે છે! એટલું થતાં છતાં જો તે અવયવ ઠેકાણે ન આવે અને અનુકૂળતાની હદ આગળ વધે તો તેને યંત્રમાંથી કહાડી નાખીને નિરૂપયોગી વસ્તુતરીકે નાખી દેવામાં આવે છે અને તેમ થતાં તે ખરાબ થઇને ધીરેધીરે નાશ પામે છે

આપણી પૃથ્વીના સબંધમાં વિશેષ વિચાર કરતાં આપણને જણાશે કે તે અપેક્ષારહિત નથી. જ્યાં બીજાની અપેક્ષા છે ત્યાં સ્વતંત્રતા સંભવેજ નહિ. અપેક્ષાની સાથે પરાધીનતા સદાય વળગેલી છે. શું પૃથ્વીને જળતત્વનો, અગ્નિતત્વનો, વાયુતત્વનો અને આકાશતત્વનો આશ્રય નથી? શું એ તત્વથી નિરાળું તેના જીવનનું અસ્તિત્વ સંભવી શકે છે? જો નથી સંભવતું તો સ્પષ્ટ છે કે પૃથ્વીને પરાધીનતા છે. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા નથી.

પૃથ્વી જેને આશ્રયે મનુષ્યનું જીવન છે તે જો સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર નથી તો મનુષ્ય સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર ક્યાંથી હોય? માણસ પણ બીજાની અપેક્ષા ધરાવે છે. તેને જળવિના નથી ચાલતું, અગ્નિવિના નથી ચાલતું, વાયુવિના નથી ચાલતું અને અન્ન તો પ્રાણનો આધાર છે. અન્ન અને વસ્ત્ર કૃષિકાર પૂરાં પાડે છે. દુધ, દહિં, માખણ અને ઘી ગાય, ભેંસ વગેરે પશુઓ આપે છે. કૃષિકાર અનાજ અને કપાસને ઉત્પન્ન કરનાર છે. તેના અનાજ અને કપાસને જુદાજુદા રૂપમાં મુકવાને બીજાઓની સહાયની આવશ્યકતા છે. વર્ષા, શીત, તાપથી રક્ષણ થવાની જરૂર છે અને તેજ કારણથી ઘર બાંધવામાં આવે છે. ઘર બાંધવામાં પણ કેટલાં સાધનની જરૂર છે? તે સર્વ પૂરાં પાડનાર બીજાઓ છે. સુથાર, કડીઆ, મજુરોની સહાય નહિ હોય તો સારાં મકાનો કેમ ઉભાં થઇ શકે?

માણસ જાતિએ નિવાસને માટે ગામો અને નગરો વસાવ્યાં છે, તેમાં પણ એજ મર્મ રહેલો છે. જ્યાં જથ્થા વિશેષ ત્યાં ભય ઓછો. જેથી શોધવાનો હેતુ બળની વૃદ્ધિ છે. એકકરતાં બેનું બળ વિશેષ છે અને અનેકનું અતિ વિશેષ છે. અહિં પણ અન્યોઅન્ય આશ્રયની, સહાયની અપેક્ષા રહેલી છે.

પશ્ચિમના પ્રદેશોમાંથી સ્વતંત્રતાનો ધ્વનિ ગાજતો આવતાં આપણે તેને અહિં ઉપાડી લીધો છે. પશ્ચિમ પ્રદેશની સર્વ વાતોનું આપણે અનુકરણ જ્યાં કરવા માંડેલું છે ત્યાં આ આશ્ચર્યકર્તા નથી. પશ્ચિમમાં સ્વતંત્રતાના સબળ ઘોષ ગાજી રહ્યા છે એ વાત ખરી છે, પણ ત્યાંની સંસ્થાઓની રચના તો મનુષ્યની સ્વતંત્રતાઉપર તરાપ મારનારી જણાય છે. ભારત વર્ષમાં પરાપૂર્વથી ચાર વર્ણ ચાલ્યા આવે છે અને તેના ઉપર અનેક પ્રકારની ટીકાઓનો વર્ષાદ વર્ષી રહેલો છે. પશ્ચિમમાં નિવાસકર્તાઓનું સમાજબંધારણ અગરજો પ્રથમ દૃષ્ટિએ જુદું અને સારૂં લાગે છે, તોપણ ઊંડો વિચાર કરતાં તેમાં જે પરાધીનતા વર્તે છે તેવી પરાધીનતા અહિંઆ નથી. એમજ જ્ઞાતિમધ્યે રાજા અને રંક જે સમાનતા અહિં ભોગવે છે તે ત્યાં નથી. ત્યાંનો પંક્તિભેદ અહિંના વર્ણભેદકરતાં વિશેષ ખરાબ છે. આ વિશેષ વિવેચન અહિં ઉચિત નથી. ત્યાંની બીજી સંસ્થાઓનો આપણે વિચાર કરીશું. આને માટે આપણે મોટાં મોટાં કારખાનાઓનું દૃષ્ટાંત લઇશું. ધનિકો એકત્ર થઇને જુદાં જુદાં મંડળો બાંધીને ગરીબ મજુરી કરનારાઉપર કેટલી સત્તા ચલાવી રહ્યા છે, તેઓને કેવી નબળી સ્થિતિમાં તેઓએ આણીને મુકયા છે તેનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ આપણને

અહિં આવતો નથી જેને પેટપૂરતું ખાવાનું નથી જેને રાત્રિએ લાંબા થઇ સુવાને માટે ઝુંપડું પણ નથી એવાની સંખ્યા ત્યાં કેટલી છે? હજારોની આનું પરિણામ અત્યંત નિવૃત્તિ અને અનીતિ છે અરે! દૂર દેશોમાં દૃષ્ટિ કરવા કરતાં આપણાજ–અનુકરણ કરવાવાળા દેશની સ્થિતિ તપાસીશું ઠેરઠેર મંડળો કંપનીઓની સ્થાપના થઇને સેંકડો મીલો ખડાઇ ગઇ છે અને કામ થૈ જાય છે શું છે સ્થિતિ તેમાં કામ કરતા મજુર વર્ગની? સવારથી તે સાંજ સુધી પશુની પેઠે જુસરીમાં જોતરાયલા તેઓને કામ કરવું પડે છે મજુરોને રહેવાનું મીલમાં નથી કે મીલની પાસે પણ નથી કેટનાકોનાં રહેવાના ઘરો અથવા ઝુંપડાં ઘણે આઘે હોય છે એવો દૂર રહેનારો મજુર સૂર્યોદય થતા પહેલાં એ વખત થઇ ગયો વખત થઇ ગયો એવી ચિંતામાં અને ચિંતામાં ઉંઘતો ઝબકીને જાગી ઉઠતો અંધારામાં આમતેમ ફાંફા મારતો અને અફળાતો કૂટાતો દાતણપાણીના સાધન શોધતો કુદરતની હાજતોને જેમતેમ તાબે થઇ પરવારી લેતો સૂકો રહાડો રોટલો અગર્યુ મીઠું ફાટેલા તુટેલા કપડામાં બાંધતો બાંધતો ઘેરથી નીકળતો રસ્તે ઉતાવળો ચાલતો ને વખતે દોડતો મીલને દરવાજે હાજરી લેવાને સમયે હાજર થઇ જાય છે મીલમાં દાખલ થતાં કામે વળગી પડે છે અને બાર કલાક સુધી જરાપણ વિશ્રામ વિના વ્યવસ્તરામાં પીસાય છે બપોરના એક કલાકની છુટી મળતાં પોતે ઘેરથી બાંધી આણેલું ખાવાનું ઉતાવળથી જેમ તેમ ખાઇને પાણી પી લે છે એટલામાંતો ૧૨ વાગે છે અને તેને ફરીથી જુસરીમાં જોડાવું પડે છે આ પ્રમાણે દરરોજ સવારથી તે સાંજસુધી કાનને બહેર પમાડનારા ભુંગળાના અને બાંધ સાંચાઓના મોટા થતા અવાજમાં આગળ તાપ પાછળ તાપ ઉપર તાપ નીચે તાપ, તાપથી ચોગરદમ ઘેરાયનો હાફતો પરસેવાથી નીગળતો ફરતા સાંચાઓની પાછળ તણે ઘસડાતો ગરીબ બિચારો મજુર કામ કર્યે જાય છે સમીસાંજ થતાં મીલમાંથી છુટી અધમુઓ થયેલો ધીરેધીરે રાતરે ઘેર જઇ પહોંચે છે તેને જે કંઇ મળ્યું તે ખાઇને લાંબો સાસોટ થઇ પડે છે આવી સ્થિતિમાં કુટુંબના સમાગમનું સુખ તેને શું મળતું હશે તેનો સુજ્ઞ પુરુષોએ વિચાર કરી લેવાનો છે આ જીવનને આપણે શું મનુષ્યજીવન ગણીશું? જંગલમાં વસનારાં પશુઓ આ મજુરના કરતા વધારે સુખી અને સ્વતંત્ર છે કામ કરતા જો જરાપણ અટકે છે તો ઉપરી અધિકારી જો દુષ્ટ હોય તો તેની ચાબુક અથવા સોટીનો સ્વાદ પણ શરીરે ચાખવો પડે છે આ જો ગુલામગિરી નથી તો બીજું શું છે? આવા સેંકડો અને હજારો મનુષ્યના શરીરના, તેની તંદુરસ્તીના તેના આનંદના તેના આયુષ્યના ભોગથી જે મોટો લાભ–નફો થાય છે તેવડે ધનિક–શેઠ હોનારો મોટી લાડી અને વાડીની સહેલમાં મગ્ન થતા ને મોટાઇ મારતા છાતી કહાડી મહાલતા ફરે છે મીલમાં આવી પરિસ્થિતિ છે તો કોલસા અને બીજી પૃથ્વીની અંદરના ભાગમાંથી ખોદકામ કરી બહાર કહાડી લાવવાની વસ્તુ

ઓના સબધમા જે મજૂરો મજુરદ્વારા એ લાભ મેળવે છે તેઓના નામદારોની સ્થિતિવિષે શુ કહેવુ?

પહેલા એટલે પચાસ અને સો વર્ષ પહેલા કારીગર અને મજુર વર્ગની શુ સ્થિતિ હતી તેનો વિચાર કરો તે વખતે મીનો નહોતી તેના જેવા કારખાના નહોતા પ્રત્યેક જન પોતપોતાનો ધધો ઉદ્યોગ સ્વતત્રપણે કરતો હતો પોતાને અનુકૂળ સમયે તે કામ હાથ ધરતો હતો વચ્ચે વચ્ચે આરામ લેતો હતો નચિતે ખાતો હતો બેસતો હતો ઉઠતો હતો પોતાનાં સગા અને સ્નેહીઓની સાથે, સમાગમમા ઘણુ ખરૂ રહેના સ્નેહની વૃદ્ધિ કરતો હતો, સસારવ્યવહારમા સારી રીતે, ભાગ લેતો હતો હાસ્ય વિનોદ અને રમત ગમત માટે તેને પૂરતો અવકાશ મળતો હતો પોતાના ઇષ્ટદેવનું ભજન કીર્તન કરીને મનુષ્યજન્મનો પરમ હેતુ સિદ્ધ કરવાને તે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરતો હતો એટલું જ્યાદિ આટલુજ નહિ પણ પોતાના ધધામા પોતાની કીર્તિ વધારવાને પોતાની વિચાર શક્તિ અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી નવી નવી કૃતિ અને યોજના શોધી કહાડતો હતો આ પ્રમાણે ચવાથી દેશની આર્થિક સ્થિતિને પણ લાભ થતો હતો સ્વતત્રપણે મનની શક્તિને વાપરવાથીજ મનની ખીલવણી થાય છે મજુર કારીગર વર્ગની હાલની સ્થિતિ મનની ખીલવણીને સહાયકારી છે એમ કોણ કહેશે આ સ્થિતિ કેવળ તામસી છે એ તમસ ટળીને જ્યાસુધી રજની વૃદ્ધિ સારી રીતે થશે નહિ ત્યાસુધી ઉન્નતગતિમા સુધારાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે શારીરિક બળને જેમ કેળવીને તેમાં વૃદ્ધિ કરવાની આવશ્યકતા છે તેવીજ આવશ્યકતા માનસિક શરીરમાટે છે

પશ્ચિમ પ્રદેશની સુધરેલી ગણાતી પ્રજાઓ સ્વતત્રતાના મોટા મોટા બખાળા તો બહુ નાખે છે પણ તેઓની કૃતિ બતાવી આપે છે સ્પષ્ટ રીતે કે આતો માત્ર જુઠા બખાળા બીજાઓને ભોળવવામાટે છે અને તેના અર્થ પ્રમાણે તેને અમલમા મુકનારા નથી ફીજી ટાપુમાં અને બીજા પ્રદેશોમા લખાણથી બધાઇને મજુરી કરવા જનારા અભણ માણસોની સ્થિતિ જુઓ

સમસ્ત જનમડળીનો સામાન્ય રીતે આપણે હવે જરા વિચાર કરીશુ મુખ્ય શહેરોના ઉપર આપણે દૃષ્ટિ કરીશુ તો આપણને શુ જણાશે? માણસને ઘર બાધવુ હોય તો તે કેવુ બાધવુ? પોતાની મરજી પ્રમાણેની બધી રચના કરી શકાય છે? ના બાધતાં પહેલા તેનો નકશો મ્યુનિસિપાલિટીમાં રજુ કરી તેમા જે જે ફેરફાર તે સૂચવે તે જો કબુલ કરવામા આવે તો માણસને ઘર બાધવાની પરવાનગી મળે છે પરવાનગી વિનાતો બધાયજ નહિ પૈસા હોય કે નહિ હોય પણ અમુક પ્રસગે ઘરને રીપેર અને રગ રોગાન કરાવવાની તેને-માલીકને માથે ફરજ નાખેલી છે પૈસાનુ સાધન-જોગવાઇ નહિ હોય તો શાહુકાર શોધી કરજ કહાડી ઘરની માલીકી અને તમારી પોતાની માનો પણ ઘરવેરા નામે કરજ તમારે આપવોજ પડે પાણીને માટે પહેલા ટાંકાં કુવાઓ

હતા તેને બદલે હવે નળો થયા છે નળનું પાણી મફત નથી મળતુ તેને માટે પણ પૈસા આપવા પડે છે કોઈ દિવસ જો નળ બ ગડે અથવા તેના સાંચાકામને સમારવુ હોય અથવા કોઈ કારણથી પાણી આપવુ બંધ થાયછે તો સઘળા લોકો પાણીવગર રહે એવી વખતે બધા એ પીડા ભોગવે લોકોપયોગી મીઠા પાણીના જાહેર કુવા ડા ક્તર સાહેબોના અભિપ્રાયને માન આપીને ઘણા ખરા પુરી નાખવામા આવેલા હોયછે એને પાણી મળવાનુ એ સાધન રહ્યુ નથી નળ થવાથી ખાનગી ટાંકા કુવા થોડાજ જોવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે ગ્યાસ બ ત્તી વીજળીના દીવાઓના સબંધમા સ મજવાનુ છે જો કોઈ કારણથી એવા દીવા પૂરા પા નાર યંત્ર અટકી પડે તો આખા શહેરમા એકી વેળાએ અંધારૂ થઈ જાયછે જે વખતે જુદા જુદા લોકો જુ ! જુદા કા મમા રોકાયલા પોતપોતાનું કામ કરતા અટકી પડે છે હાલની સ્થિતિમાં વખતે વખતે કામ કરનારાઓની હડતાલ પડેછે અને તેથી જે મુશ્કીનતો લોકોને વેઠવી પડેછે તે આગલા વખતમાં વેઠવી પડતી નહોતી જાજરૂઓ સાફ કરનાર ભંગીઓની હ તાલનો તમે વિચાર કરો ! પહેલા કઠણ જાજરૂ હતા તેમાથી નીકળતા બિંદુ પ્રવાહથી (Percolation) કુવાને નઠારી અસર થા યછે એ કારણ દર્શાવી તેને પુરાવી ન ખા મા અને તેની જગાએ દરરોજ સાફ કરવાના જાજરૂની રૂઢિ દાખલ થઈ એવા જાજરૂ ઓથી મોહોલાઓમાથી ગંદકી જતી રહી કે તેમાં વધી તેનો સર્વ કોઇને અનુભવ છે અને તેથી તેવિષે વિવાર કરવાની જ રૂર નથી પાણીના કુવાઓ બંધ થઇ ગયા છતા દ ણ જાજ ની પરવાનગી મળતાં શુ નુકશાન થશે તે સમજવુ કઠિન છે

શેહેરો અને ગામડાઓમાં માણસો સાથે શામાટે રહેછે તે આપણે ઉપર કહી ગયા આ પ્રમાણે ાં જથામાં માણસો રહે ત્યા પ્રત્યેક જણે બીજાઓની સાથે અનુકૂળ થ ઇને પોતાનુ વર્તન રાખવાનુ છે ઉંડ વિચાર કરતા જણાશે કે પરસ્પર રને હથી સફળાનુ એ હેતુ અહિ ખરેખરો રહેલો છે આ સસ્થાં ભ્રાતૃભાવની વૃદ્ધિ કરી મનુષ્યને પ્રેમનુ શિક્ષણ આપી કલ્યાણ કારી સુખને માર્ગે દોરનારી છે ન સમાજના સામાન્ય હિતને અર્થેજ સર્વ ન ઉપર અંકુશ રાખનાર રાજા હોય છે જેની સત્તાને સર્વ અને પ્રત્યેકજને આધીન થવાનું છે અહિંસા પરમો ધર્મ એ નીતિને અનુસરીને પ્રજાને માટે રાજતરફથી નિયમો કાયદાઓ બાધવામા આવે છે માણસે પોતાની ઇચ્છામાં આવે તે પ્રમાણે વર્તન રવા આ નિયમો તેને અટકાવે છે ે કૃત્ય બી નને હાનિ ક રનાર હોય તે કૃત્ય કરવાની કોઇને છુ નથી બીજાના તનને મનને તેની કીર્તિને તેની મીલકતને જે માણસ અનાચારથી હાનિ પ હોચાડે અથવા તેમ કરવા પ્રયત્ન કરે તે શિક્ષાને પાત્ર થાય છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાયછે કે માત્ર કાયિક કર્મઉપર સબળ અંકુશ છે એટલુજ નહિ પણ વાણીઉપર પણ છે મન વિશેષ સ્વતંત્રતા ભોગવે છે મનમા તમારે જે ે તરંગો ઉઠે તે તે ત

રંગોમાં તમે મોજ માનો તો તેમાં તમને કોઈ અટકાવી શકશે નહિ પણ તમારા મનના વિચારો અમલમાં મુકવાનો વખત આવે ત્યારે તમારે સાવચેતી વાપરવાની છે

ત્યારે પ્રશ્ન એ રહે છે કે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા કરતાં માનસિક સ્વતંત્રતા વિશેષ વિશાળ છે તેનાપર કંઈ અંકુશ નથી? એવું નથી મનને પણ પોતાના સારા અને નબળા વિચારોના ફળ ભોગવવા પડે છે સ્થૂળ દેહ ઉપર સ્થૂળ ભૂમિના અધિપતિ રાજાની સત્તા છે તેમજ મન જે સૂક્ષ્મ છે તેના ઉપર અન્ય સત્તા રહેલી છે દેહધારી જીવને સૃષ્ટિના નિયમને આધીન થયાવિના ચાલતુંજ નથી સૃષ્ટિના નિયમો તેજ ઇશ્વરની ઇચ્છારૂપ છે તેનો જે ભંગ કરેછે તે શિક્ષાને પાત્ર થાય છે જ્યાં સુધી સંસારમાં મોહીને તેની સાથે જોડાએલો જીવ રહેછે ત્યાં સુધી તે પરાધીન છે આ પરાધીનતાનું કારણ સ્વસ્વરૂપનું અજ્ઞાન છે સંસાર પ્રકૃતિમય છે અને પરમાત્મા તેથીપર છે જ્યાંસુધી જીવ સંસારને વળગેલો છે ત્યાંસુધી પ્રકૃતિની તેના ઉપર સત્તા છે આત્મા તેજ પરમાત્મા છે એવું જ્યારે જ્ઞાન થાય છે ત્યારે પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ ઓળખાય છે સમજાય છે અને અનુભવાય છે ત્યારે અવિદ્યા-અજ્ઞાન-નો અભાવ થતાં પ્રકૃતિ માયા મોહ નાશ પામે છે અને જે ત્રસરેણુથી અત્યારસુધી ગણાતો હતો તે પર જ્યોતિરૂપ આત્મા एकमेवाद्वितीयम् ગણાઈ રહે છે તેજ એક છે અને બીજું કંઈ નથી જ્યાં બીજું નથી ત્યાં શુદ્ધ, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોય એમાં શું કહેવું! આ સાચી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અકલિત પરમ આનંદની સ્થિતિ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી એજ મનુષ્ય જીવનનું કર્તવ્ય છે જો એ સ્વતંત્રતા મેળવવાને આપણે મથન કરીશું તો તેથી આપણને પોતાને લાભ છે એટલુંજ નહિ પણ બીજાઓને પણ છે પણ પ્રથમ તેને માટે અધિકારી થવાની આવશ્યક્તા છે ઉંચામાં ઉંચું ચારિત્ર સંપાદન કીધાવિના અધિકારી થવાતું નથી સત્ય પ્રમાણિકપણું વિનય, અક્રોધ અલોભ પ્રાણીમાત્રઉપર પ્રેમ વિવેક વૈરાગ્ય વૃત્તિ દેહ, ઇન્દ્રિય મન ઉપર અંકુશ આદિ સદ્ગુણોનું સેવન કીધાથી અધિકારી થવાય છે આ સદ્ગુણો જનમંડળમાં જેમ જેમ વિશેષ ખીલીને પ્રકાશતા જશે તેમ તેમ દેશની ઉન્નતિમાં વૃદ્ધિ થતી જશે સ્વદેશભક્તો જો દેશની સાચી સેવા કરવાને ઇચ્છતા હોય તો તેમણે આ ધર્મ અને નીતિનો માર્ગ પકડવો કે જેથી ધારેલા સ્થાને નિર્ભયપણે નિવાસ પહોંચાશે માટે પ્રયત્ન કરો પ્રયત્ન કરો મારા પ્રિય સ્વદેશી બંધુઓ એ ધર્મનીતિનો માર્ગ શોધી તેમાં વિચરવાને એ પંથે પ્રયાણ કરો તેમાં સ્થળે સ્થળે દૈવી સહાય તમને મળ્યા વિના રહેશે નહિ એમ નિઃશંકપણે મનમાં કોતરી રાખજો

प्रभुमिलननो महामंत्र[1]

ગઝલ—સોરઠી—

પામી નરતન યત્ન કરજે કે મળે પ્રભુ આ ભવે
જાશે નહિ તો દેહ દુર્લભ પથ માનવનો ખરે!—ટેક
પૂર્વ જન્મોનાં સુકૃતે દેહ માનવનો મળ્યો
ચિંતન નિરંજન શ્યામ રટજે! નકી ફેરો[1] તુજ ટળ્યો—પા
કંચનસરીખી સુંદર કાયા છે મળી પછી રટ હરિ
કે જન્મોજન્મની બાજી બગડી જાય પાછી સુધરી—પા
સુખદુઃખ વૈભવ માતપિતા યા મહેરો સંસાર સા
યમદૂત દંડાટનહાર વિસરે નકી ફેરે* તું ફર્યો—પા
નરતનરૂપી આ રત્ન મોઘું પ્રાપ્ત તુજને તો થયું
તો કામના જગ છોડીને ઉપયોગ કરવા સ્મર વિભુ!—પા
યદુવંશભૂષણ પ્રણતપાલક ખલવિનાશનહાર ને
રઘુકુલતિલક પ્રભુને રટી ભવસિંધુ તરી જા જે સુખે—પા
શા માટ આ યો જગતમાં? શા માટ કંચન તન મળ્યું?
વિચાર કરી તેનોય લે નરતન મળ્યે સુધાર્યું શું?—પા
નહિ ભજન કે કીધું સ્મરણ તે વ્યર્થ જન્મ ગુમાવિયો
પછી ઘેરશે યમદૂત ત્યારે સાન સૌ સમજશે તો—પા
ભજન કરજે મુદિત રે'જે શુદ્ધ ચિત્ત કરજે સખે!
ચન્દ્ર કે ચિત-શુદ્ધ થાતાં નક્કી પરમાત્મા મળે—પા

ચન્દ્રશંકર ધીરજરામ પંડયા—ઉમટના
(ગજપીપળા)

---

* હરિગીતમાં પણ બોલી શકાય.
૧ લક્ષચોર્યાશીનો

ચિત્તવૃત્તિવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર

અનુવા ક—શ્રીયુત "અભ્યાસી"

પ્રકરણ ૬ ઠું ચાલુ

[અનુસંધાન પૃ૦ ૭૧૩ થી]

આતો વનવાસીઓના વૃત્તાંતોની વાત કહી પણ તે પ્રત્યેક જણના અંગત અનુભવથી સાચી ઠરાવી શકાય તેની નથી તો ચાલો એવું દૃષ્ટાંત લઇએ કે જે લગભગ દરેક જણના નિત્યના અનુભવની બાબત ગણાઇ શકાય

મરઘાં, કુકડાં ઇત્યાદિ ઉછેરનાર કે માંસ કે ગોસ્તવગેરે વેચનારાળા ખાટકીઓવગેરે તેમના તે તે પશુઆદિ જાનવરો કે પ્રાણીઓનું બહુ સંભાળપૂર્વક જતન કરે છે કાઇ પ્રેમપૂર્વક કહેવાતું હોય તો સ્વાર્થને અંગે તેટલેસુધી પણ તેમને સાચવે છે અને જ્યાસૂધી તેઓનો ઉપયોગ કરવાનો સમય ન આવે ત્યાસુધી તો તેમનું પોષણ પણ એવી સારી રીતે કરે છે કે જાણે તે પ્રાણીઓનું જીવન વધે અને તે એટલેસુધી કે દ્વેષભાવનાઓના સંયોગ કરતા રાગ કે પ્રીતિ ભાવનાથી જાણે તેમ કરતા હોય એવું પણ લાગે ખરૂં પરંતુ જો પ્રસંગ આવે—એક પ્રાણી પણ સાહામું થાય તો અથવા પોતાનું માંસ આપવામાં જરા આનાકાની જેવું પણ કરે તો તેનો ધણી તેની શુ વલે કરે ? વાઘ આદિ વનચરો જે વખતે તેઓના ખોરાક એટલે કે શિકારનું કોઇ પ્રાણી કે પશુ સામે થાય તે વખતે તેની ગર્જના અને ભયાનક ક્રોધના આવેશનો પાર જે રહેતો નથી તે કાંઈ માત્ર દ્વેષને લઇને નહિ પણ પેતું સામે થવું અને પોતાનું માંસ પોતાના જીવનમાટે આપવાની ઇચ્છા થઇ એને સ્પર્ધા બંધાઇ અને પછી તે બળવાન પ્રાણીની વરિષ્ઠતા ના આવેશમાં બહાર આવેછે એટનુંજ તે દૃષ્ટાંત સૂચવે છે મતલબ વાસનાની સ્પર્ધા તે દ્વેષની અંતર્ગત રહેલ અગ્નિને બહાર લાવનાર અંશ છે માત્ર જો માત્ર આદિ ખોરાકની ગણના કરીએ તો તે જે હરણ જે વાઘનો શિકાર હોય તેને પેતો વાઘ તેની માદા [વાઘણ] કરતા ઓછું ચ્હાતો નથી એમ પણ કહેવાય છે કે દીપડા ચિત્તા વાઘ વગેરે તેઓના શિકાર—ભક્ષનો પ્રાણ લીધા પછી, તેના મરેલા શરીરોસાથે ગેલ

કરે છે દા તે વ્યાઘ્રાદિ જન્તુને-પોતાના શિકારને જેવુ જુવે છે કે તેનો નાશ લેવા જેટલુ તત્પર થાય છે તેવુ પોતાની માદાસમધે રના નથી અર્થાત્ તે મા ા એનો જવ લેના નથી કેમકે તે માદાદ્વારા ભવિષ્યના બીજા સુખો તેઓને પુન પુન અનુભવવાની ટેવ છે તેથી તે માદાનુ લાલન પાલન કરે છે અને તે તેમ ન કરે તો પોતાના ભવિષ્યના સુખના સાધન નષ્ટ થવા જેવુ થાય પા ભ્યો। દરસ્રુમમધે હેતા નથી એમને કે ત યામ નું તિન તે શિકારને સેવવા રના મારવામા સંધાય ન પા રથજે મા વ્ય પુરાણના છઠ્ઠમા અધ્યાયમાં ચાક્ષુષ મુનિનુ દૃષ્ટાન્ત આપવુ છે ન લાગે છે તે નામની ગોળખાતી વ્યક્તિ જેના તરના ગગી અને વૈરાગ્ય આદિ નિતિક્ષાના પ્રતાપે પ્રજ્ઞાને ઝ। મનુતરીકે તેને સ્વીકારવો પડ્યો હતો તેને અમુક જ્ઞાન ટિ ઉત્પન્ન થા પોતાની માતાના ઉદરમાથી જન્મ પામતા પોતાનો ગત જન્મ સ્મરણ આવવાના પરિણામે તુરત હસવુ આ વુ માતાએ ભયથી તે તુરતના મેના બાળકને પૂછ્યુ કે તારે આમ હસવાનુ કારણ શુ થય પ યુ ? તેના ઉત્તરમા તે કુમળા બાળને વાચા થઇ કે તુ મને ચાહે છે એ પણ તેજ પ્રમાણે આ ગની બિલાડી વાટ નેતી હતી કે જ્યારે પ્રસગ આવે ને તે મને મારી ખાઇ જાય। તેથી તે બિલાડી પણ [ભલે તે પોતાના ભક્ષના કારણથી] ચાહે છે આ સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઉપરની ખબર જોતાથી જેને તુ જોઇ શકતી નથી પણ હુ જોઈ શક છુ તે પણ મને ચાહે છે તે એટલા માટે કે સમય આવે મા ફર પીને તે શાન્ત થાય મતલબ તમો બધાં મને ચાહો છો ખરા પણ સહુના ચ્હાવાના રીતિનાં રાગના દૃષ્ટિબિન્દુઓ જુ । જુદાં છે

ટુકામા કહીએ તો, જનની એકપક્ષરૂપ સામાન્ય વાસના વિરોષ અશનું સ્વરૂપ આખરે રાગમાં અને તેજ જનની ભિન્ના સૂચ સામાન્ય વાસનાનું સ્વરૂપ રૂપમા વિશેષ અશનુ આખરે પરિણામ પામે છે તે નિર્વિ- વા છે

બીજુ ક લાએક ઉ દરણોમા દરસીપોજ ઉ ભવે છ જેમકે એક બીજાએ કરેલ સામ-સામા અપમાનઆદિના નસો તેમજ અ મુક વ્યક્તિની વરિષ્ઠતા મ્હોટાઇઆદિ કે પ્રતિ । કે પહેલા બીજાપણાના વિચારોમાં અમુક હેવાતી મ્હોટી વ્યક્તિની મદદના અથવા ત આશ્રય કરવાના નસ ામા જરૂર પડે તો અમુકને દુર કરવા (મારી નાખવા) સુધી જે ભાવનો સ્થાય છે તેવે સમયે તેમ થવા આ પ્રસ ગોએ જોઇએ તો અમુ માણસને અમુક પ્રકારની હાનિ પહોચ્યા ત્રીજ છે આ નિ વિના દ્વેષ ઉ દભવવાના બીજા આડકતરા કારણો કે હેતુઓ દેખાતા નથી સરકૃતમાં નીચે પ્રમાણે વાક્ય છે —

प्रकृति खलु सा महीयसा।
सहन्ते नान्यसमुन्नति यया ॥

તેનો ભાવાર્થ એ છે કે ગરિષ્ઠ વ્યક્તિઓનો એ સ્વભાવજ હોય છે કે તેઓ બીજાની

ઉન્નતિ ખમી શકતાજ નથી—આવા ટલા કે દૃષ્ટા તો હોર છે કે જ્યાં કેવળ દ્વેષભાવનાથી અમુક પ્રકારનુ મૃત્યુ પણ નીપજાવવામાં આવે

રાગ, દ્વેષ ઉભય કારણને લઇને નિપજતા મૃત્યુના દૃષ્ટાંતો

અને એમ પણ ગણાવાઇ શકાય કે યુદ્ધમા જે મરણવગેરે થાય છે તેમા ઉદારતા અને નાસ ઉભયજ ય કારણો હોય છે યોદ્ધાઓ પોતાના દેશ અને લોકના કલ્યાણ માટે સત્યપરાયણ ધર્મ-યુદ્ધમા લડે છે તેઓ માને છે કે તેઓ પોતે જે સામાના પ્રાણ હરે છે તે પોતાનો ધર્મ-ફરજ બજાવવાના કાર્યને અંગે છે અને તે પ્રસંગે તેઓનુ ઉદાર ચારિત્ર્ય છતા તે રાગથી પ્રેરાયલ હોય છે અને લડાઇમા મારામારી ખાતરજ કરવા જમીન કે રાજ્ય ખાતર લૂંટ ખાતર કે તેવી બીજી નીચ વાસના ખાતર સામાનાં પ્રાણ લેવામા આવે તે પ્રસંગે તે યુદ્ધમા લડતા લોકો દ્વેષથી ઉત્તેજિત થઇ એ કાર્યમા પ્રવર્તે છે

આ બધા દૃષ્ટાંતો જે ઉપર અપાઇ ગયા તે સર્વમાં હિંદુ ધર્મ સનાતન વૈદિક ધર્મ પ્રમાણે તો મરણોત્તર સ્થિતિમા પણ ચેતના સવિત્ દ્વારા ગતજીવનમાં કરેલ કાર્યોઆદિનુ સ્મરણ રહે છે અને ફરીથી પુનર્જન્મમા તે આદુર્ભાવ પામી તેની નિરંતરતા સ્થાપે છે એ કહેવાનુ તાત્પર્ય છે

સ્મરણ, ઇન્દ્રિયદ્વારા અને તેમા વ્યાપી રહેતી નિરંતરતા

દ્વેષ કે અનાકર્પણ જેનામા હોય છે, તે વ્યક્તિમા પ્રારંભમા ક્રોધ થાય છે, અને તેથી જેના પ્રતિ તે ક્રોધ થયો હોય તેને જેમ બને તેમ પોતાથી દૂર કરવાને પ્રયત્નશીલ બને છે અને તેની શરૂઆત ધીમે ધીમે પેલા પાસે જે સાધન કે સંપત્તિવગેરે હોય તે છીનવી લેવા અને તેને પોતાથી રંકો બનાવી દઈ દૂર રાખવામા થાય છે સામો માણસ પણ તે પ્રમાણે આચરણ પેના પ્રતિ આદરે છે અને પછી સામસામી મારામારી (મુક્કામુક્કી) વગેરે નિપજે છે અને પછી જે સબળ થાય છે તેનો ક્રોધ ગર્વમા અને અને નબળો પડે છે તેનો ભયમા પરિણામ પામે છે પેના સબળના મનમાં એમ આવી જાય છે કે મે તે નબળા માણસના હાંજા નરમ કરી નાખ્યા નબળી વ્યક્તિ એથી કરી કિન્તો વૈર હૃદયમા રાખી પોતે પહેલાં ફાવ્યો નહિ તેનો બદલો લેવાની તક જોતો બેસે છે સામાન્યમા સામાન્ય દ્વેષ કે અનાકર્પણનું આ સ્વરૂપ છે ઘણી વખતે કોઇ પ્રસંગે એક પક્ષનુ મરણ નિપજવાસુધી બનાવ બની જાય છે હવે બીજો જે માણસ પાછળ જીવતો રહે છે તેના હૃદયમા દ્વેષ જારી રહે છે અને પેલા મરનારનુ સ્મરણ તેના મનમા અને તેની ચેતનામા અવિચ્છિન્ન રહેવાના કારણથી તે દ્વેષનો સબંધ બનેને એકના સ્થળ શરીરના અભાવે પણ બંધ પડતો નથી દાખલા તરીકે જોઇશું તો પરાજય પામેના દુરમનોપ્રતિ સંબોધાતા ગર્વ અને અભિમાનના શબ્દો અનેક મામેદ તથા જયધ્વનિઓ અને સ્મારકો તેમજ તે જયનો ઉત્સવ અમુક દિવસે ઉજવાય છે તે

વગેરે પ્રસંગો ક્યાં ઓછા નજરે પડે છે? દ્વેષ સમ્બન્ધો બંધ પડી જાય છે અને પછી કોઇ સમયે તેને બદલે કુદરતી રીતે દ્વેષનો મોટો પેલા માણસમાં પશ્ચાત્તાપ વગેરે વિકારો ઉભરાય છે ત્યારે પણ એક બીજાનો દ્વેષ કરનાર તથા જેના પ્રતિ દ્વેષ કરવામાં આવ્યો હોય તેનો સમ્બન્ધ જારી રહે છે કેમકે સામસામાના મનમાં—ચેતનામાં એક બીજા નિરંતર વસતાજ રહે છે જો કે તે સમ્બન્ધનું સ્વરૂપ બદલાઇ બીજું બને ચડ્યું હોય એટલે કે દ્વેષને બદલે પશ્ચાત્તાપે ભલે સ્થાન લીધું હોય તોપણ પ્રથમનો સમ્બન્ધ તો ચાલુજ રહે છે આજ પ્રમાણે રાગ કે પ્રીતિ પક્ષે જોઇશું તો જેના ઉપર ઉપકાર કરેલ હોય તેનું સ્મરણ ઉપકારકના મનમાં તેમજ ઉપકારનું સ્મરણ ઉપકૃતના હૃદયમાં વાસો કરી રહ્યું હોય છે અને શુભ સ્મારક કે નામ રાખવા વગેરેના દૃષ્ટાન્તો તો અત્ર પણ પુષ્કળ મળી આવે છે આવી જાતના માનસિક ગુણધર્મના સિદ્ધાન્તોના મરણોત્તર પરિણામો ઉચ્ચતર ભૂમિકામાં આવ્યાના અસંખ્ય દાખલા પુરાણોમાં પણ માલુમ પડે છે

આ પ્રમાણે સર્વ જીવો રાગદ્વેષના સીધા બંધનથી કિંવા તે સંબંધીના સ્મરણ કે અંકિત જ્ઞાનથી આ લોકમાં એક બીજાપ્રતિ સંકળિત રહેલા છે અને એક બીજાના ઋણ ભવો ભોગે હોય તેમ બનેલા છે આ બંધન કે એવી અમુક પ્રકારનું આધ્યાત્મિક જ્ઞાન કે જેનું વર્ણન હવે પછીના યોગ્ય સ્થળે કરવામાં આવશે તે પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી તો સર્વ મનુષ્યો કે વ્યક્તિઓ ભોગવવાના છે?

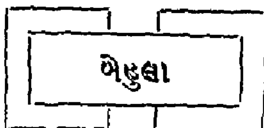
અન્ય વાંધાઓ કહેવાતા નિર્જીવ પદાર્થો પ્રતિ ચિત્તવૃત્તિઓનો અવકાશ

અત્રે બીજા બે વાંધાઓનો સંભવ છે નિર્જીવ-જીવનરહિત પદાર્થોપ્રતિ આપણી ચિત્તવૃત્તિઓ આકર્ષાતી નથી એ શું સત્ય છે? આપણને સમુદ્રમાં તથા અન્ય સ્થળે તોફાનનો અને વાવાઝોડાનો ભય લાગે છે અથવા ખાળકુવો જોઇ તિરસ્કારવૃત્તિ થાય છે અથવા તાપ વરસાદ ઝાકળ કે બરફના અત્યાચારથી આપણે ત્રાસ પામીએ છીએ કોઇ બાળકને પત્થર વાગવાથી તેના ઉપર ક્રોધ થઇ આવે છે એટલુંજ નહિ પણ તેને (પત્થરને) મારવા સુધી પણ તે તત્પર થાય છે આપણને ઘર આગળ રહેવાનું કોઇક વખતે મન થાય છે અથવા કોઇ પર્વત ગિરિરાજ કે બીજા જગતવગેરેનું સૌંદર્ય જોઇ આનંદ થઇ આવે છે તેમજ કોઇ રત્નમણિ ઝવેરાત કે કિનખાબ વગેરેની ઉત્તમ કારીગિરી જોઇ તેને હાથમાં લેવાની ઇચ્છા થઇ આવે છે આ બધા શું નિર્જીવ પદાર્થો નથી કે શું તેતરફ આપણી ચિત્તવૃત્તિઓ આકર્ષાતી નથી? એનો ઉત્તર એ છે કે તે સમયે અંતઃકરણમાં જે ચિત્રો થઇ આવે છે તેનું વર્ણન રૂપકઆરોપિત શબ્દોમાં આપણે કરીએ છીએ એ ચિત્તવૃત્તિઓ આકર્ષનાર પદાર્થોના ચિત્રો તો મનુષ્ય કે ચેતન પ્રાણીઓની પેઠે મનમાં તો ખડાં થાય છે અને તે પદાર્થોની પણ સુખ કિંવા દુઃખ (રાગદ્વેષ)નાં સ્વતંત્ર પાત્ર ન થાય કે નભાવાય તેવાં અને આપણા શરીરસાથે

ઓતપ્રોત ન થઇ શકે તેવા સાધનો તરીકેની ગણના પણ થાય છે જો તે પાચન થઇ જાય તેવા હોત તો તો તેને સારા કે બુરા ખોરાકના પદાર્થવત્ ગણી તેને હિતકર કે અહિતકરની સંજ્ઞા આપી તે કોટિમાં દાખલ કરતે અને તે કોટિ યથાર્થ ચિત્તવૃત્તિઓની કોટી ગણાય નહિ

હવે બીજો વારો આમણી માનસિક સ્થિતિઓ થાય કે બનાય તે સબંધનો છે તેનુ નામ સાપેક્ષદર્શક ચિત્તવૃત્તિઓ આપવામાં આવે છે જેમકે—નૂતનતા ભિન્નતા એકસ્વરતા સ્વતંત્રતા સંકોચતા વિસ્મયતા વગેરે કેટલીક ચિત્તવૃત્તિઓ શક્તિદર્શક છે જેમકે—નિશ્ચિતતા ભિન્નતામાં પણ અમુક પ્રકારની સમાનતા તુલના કે તર્કશક્તિની ઉત્કૃષ્ટતા ખુબી કે શુદ્ધતા ઇત્યાદિ વળી કેટલીક આહ્લાદદર્શક ચિત્તવૃત્તિઓ છે જેમ સૌંદર્ય સ્વરૂપ ઉપયોગિતા યોગ્યતા ભવ્યતા વગેરે નૈતિક કે ધાર્મિક ચિત્તવૃત્તિઓ કેટલીક છે જેમકે આત્મ (પોતાપ્રતિ) આદર આત્મગૌરવ, આત્મનમ્રતા ઇત્યાદિ કેટલીક શારીરિક શકિત કે કાર્યદક્ષતાની ચિત્તવૃત્તિઓ છે જેમકે પુરુષાર્થના વગેરે વગેરે આ પ્રકારના વાંધાનો ઉત્તર આ છે કે—એ પૃથક્ પૃથક્ ઉપર બતાવેલ ચિત્તવૃત્તિનું પૃથક્કરણ કીધું તો આગળ કહી ગયા તે કોઇ વિભાગમાં તેનો માંનો સમાસ થાય અથવા તો હવે પછીના પ્રકરણમાં જેને મિશ્રિત કે સેળભેળ ચિત્તવૃત્તિઓના નામથી કહેવામાં આવશે તેમાં ભળી જાય અને બાકીની ચિત્તવૃત્તિઓ જેનો તેમાં સમાસ ન થઇ શકે તે કાંતો રૂચિ કે અરૂચિના ભેદવાળા વિભાગમાં દાખલ થાય કિંવા સુખ કે દુઃખ જનક સંવેદનો કે ક્રિયાને બળ આપવાવાળી ઊર્મિઓમાં વગણી શકાય

બેહુલા

લેખ —શ્રીયુત ડૉ. ભાઇલાલ નર્મદાશંકર અધિકારી-જામનગર

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨ થી]

(૬)

એવે વખતે સનકા ઘરમાંહી અરણ્ય રો દન-ધ્વનિ સાંભળી વ્યાકુળ થવા લાગી તેની સાહેલીઓએ દરવાજાને ધક્કા મારી બારણું ખોલી નાખ્યું બેહુલાએ કાળ નાગણીનો પીછો કર્યો ત્યારે એકવાર બારણું ખોલ્યું હતું પણ તે પાછું બંધ કર્યું નહોતું બેહુલા રડતી હતી —

અમૃત સમાન પ્રભુરે તારી મુખની વાણી
પુનરપિ ન સુણી મુજ અભાગણી
હાથના શંખલા ભાંગીશ કરીશ કંકણ ચૂર
ભૂસી નાખીશ હું સેંથાનો સિંદૂર
આ સુંદર રૂપે પ્રભુરે પ્રકાશી રજની
નાગણીએ રૂપ હતું નહિ ચ... ભરી
ચંપા કળિસમ નથી હો તારી કામ ન આગળી
મારા તું પ્રભુરે અભાગી બેહુલાની ...
ચાદ ચખુ મેલી

બધાઓએ ઘરમાં દાખલ થઇ જોયું તો સ્વામીનું શબ ખોળાપર ધારણ કરી કેશપાશ છુટા કરી સિંદૂરથી પાળ રંગી દીની માફક બેહુલા બેઠી છે તે જે અસ્ફુટ સ્વરે રડતી હતી તે તેઓ અંદર જતાં બધા... ગયું હતું જેવળ સાક્ષી સ્વરૂપ એક ઉજવળ અશ્રુ ગાલપર વ... વળગી રહ્યું હતું સનકાની સાહેલીઓ બેહુલાને ગાળો ભાંડવા લાગી નઠીમની આગળી બેહુલાએ વિવાહની રહેલીજ રાતે સ્વામીનો જીવ લીધો ને ! નારા સઘાની પહેલા પ્રથમની સિંદૂરની રખડી હજુ ગઇ નથી પવસ્ત્ર મેલા થયાં નથી પગલા ચાલવામાં છુટા પગી નહિ વિવાહની પહેલીજ રાત્રે વંશનો દીવો ઠારી નાખ્યો !

નઠીમની આગળી બેહુલાએ કાસકીને દાંતે લગનને દિવસે ચોટ ન કાઢ્યાં પહેલાં પતિને ખાધો સન ! પુત્રનું કરમાયેલ છાડ જેવું ... રવી જ જ રિત બનેલું મુખમંડળ જોઇ ઉ મૂ લિત તરની ... તેજ રચળે ધબ નીચે પડી ગઇ ચાદ એક ક્ષણ માટે પણ ત્યાં ન શોભતા તે જગાએથી ચાલતો થયો.

બેહુલાએ સ્ત્રીઓની નિંદા સાંભળી નહોતી તેનું મન તેતરફ હતુંજ નહિ જે મની છેલ્લી ઘડીએ સ્વામીએ એકવાર તેનો અંગ સ્પર્શ કરવા ઇચ્છ્યું હતું અને જે મની છેલ્લી ઘડીએ એકવાર તેના હાથના રાખેલ

ભાન ખાવા માગ્યુ હતુ, બેહુલા તે દઇ શકી, નહિ, તેના કષ્ટમાં, તેનુ હૃદય વઢાઇ જતુ હતુ સ્ત્રીઓએ તેને નશીબની આગળી અને કાસકીના દાંતા જેવા દાંત વાળી કહી તે બરાબર છે તેમ ન હોય તો પછી આવુ કમનસીબ થાયજ શાને? વિવાહની રાત્રેજ પતિનુ મૃત્યુ કેમ થાય! બેહુલાની આંખ ફાટમફાટ થઇ પાણી વહેવા લાગી ગયા હતાં તે તેણે ખાળી લીધા

એકવાર જરા આખ ખોની બેહુલા જુએ છે તો પ્રૌઢ સ્નેહ-વિહ્વળ મૂર્છા પામેતી સનકા સ્વર્ગેથી પડી ગયેલ કિન્નરી હોય એમ ભોયપર પડેલી જોઇ એવી સાસુને લઇ તે સૌભાગ્ય ચિ હ ધારણ કરી એક દિવસપણ સસારનો લાવો લઇ શકી નહિ!

"પરમ સુદર લખાના લાબા માથાના વાળ ગ્રાતિલા લઇ ચાલ્યા' ગાગુડે તે વાર

બેહુલાને આજ કોઇ જાતની લજ્જા કે શરમ હતી નહિ તેપણુ સ્વામીના શબસાથે સાથે ચાલી. લખાવાસ્તે પછી-સુગધી લાકડાંની ચિતા ખ કવામા આવી-બેહુલા તે ચિતાને પડખે જઇ બોલવા લાગી જો આને અગ્નિ દ દેશો તો હુ આની સાથે સાથે ચિતામાં બળી મરીશ પણ આને બાળવાની જરૂર નથી, સપથી ખાયેલાને બાળવાનો નિયમ છે નહિ એને તરાપાસાથે તરતુ મૂકી દીએ વખતે કોઇ ઝાડનારની કૃપાથી તેનુ જીવન પાછુ આવવા સભવ છે અને તે તરાપાસાથે હુ પણ જઇશ

બધાએ બેહુલાની વાતને અનુમોદન આપ્યુ બેહુલાની સાથે જવાની વાત "એક વાતની વાત' માની ઉડાવી દીધી કોઇ તે વિષે કઇ બોલ્યુ નહિ પણ જ્યારે તરાપો તૈયાર થઇ ગાંગુડાના પાણીમાં તરતો થયો અને તેમાં શબ રાખવામાં આવ્યુ ત્યારે પટ્ટાબરધારી સિંદૂર ચદનથી લીંપાયેલ લલાટવાળી સાક્ષાત દેવીસરખી પ્રતિમા તે તરાપાપર જઇ બેઠી. બધાઓ તે જોઇ હાય 'હાય કરી હાથ ઘસવા લાગ્યા જેઓએ 'અભાગણી વગેરે કહી બેહુલાને કેટલીએ ગાળો આપી હતી તેઓ આવી આવીને કેટલીએ રીતે મનાવવા લાગી એવી અક્કલવગરની બાળિકા તો કોઇએ કયારેય જોઇ નહિ હોય બાળિકા યુવતી વૃદ્ધ કે ગમે તેનો સ્વામી મરીજાય ત્યારે તેઓ વિધવા થઇ ઘરમાજ વસવાની પણ સ્વર્ગસ્થ સ્વામીને બચાવ્યો એવી વાત કોઇએ સાભળી છે? તેઓ જળજળી આંખે બેહુલાના મૃણાલ જેવા કોમળ કરને હાથમાં લઇ લઇને મનાવવા લાગી પણ બેહુલા ગાંગુડાના જળમાં નિશ્ચળ થઇ તરાપામા બેસી રહી શોકમા ચિત્રમય બનેલી અને ધૂળમા ખરડાયેલી સનકા ડસકતી ડસકતી ગાગુડાને તીરે આવી બોલી- ભૂડી ઘેરથી અપવાસ કરી આવી છે એક વેળા મુઠી ભાત પણ ખાધા નથી આવ બા! મારા લખાનો શોક વારૂ મ્હોડુ જોઇ શમાવવાની કોશેષ કરીશ" પણ બેહુલા એક ટળી બીજી થઇ નહિ તે તરાપામાથી ઉગી પણ નહિ

તે વખતે ખરો મધ્યાહ્ન તપી રહ્યો હતો. ચપકનગરના લોકો ગાગુડાને કિનારે માના

નહોતાં લોકોની આવ ચારે બાજુથી ચાલી આવતી હતી તેઓ આંખો તો આંસુઓથી ભરી મૂકી ગળગળાં થઈ કહેવા લાગ્યાં અરે બુદ્ધિહીન તરુણ જનની ! અમને છોડી ચાલ્યા જતાં નહિ તમારો સ્વામી નથી પણ અમે ચંપકનગરી તમારાં સંતાન છીએ અમને મૂકી જશોમા

સનકા ઉચ્ચ સ્વરે હૃદયફાટ રડતી રડતી બોલી મારી સાવિત્રી ફેર વળી આવ હું લખાનો શોક તને જોઈ ભૂલી જઈશ ગામડે ગામડાથી દેશ વિદેશની લોકો આવી જુએ છે તો સ્વામીના શબપાસે સ્થિર સૌદામિનીની પેઠે સાધ્વી બેસી રહી છે ગાગુડના નીરમાં તરાપો તણાતો જાય છે ને લોકો કહે છે અમે સીતા તથા સાવિત્રીની વાત પુરાણમાં સાંભળી છે આ જુઓ એમાંની એક ચંપનગરમાં નજરોનજર જોવામાં આવે છે

ગાગુડના તરંગોના આઘાતથી ધસડાતો ધસડાતો તરાપો જતો થયો અને તેની સાથે સાથે બેહુલા જે દેશમાં મૃત્યુ નથી તે દેશમાં મારા સ્વામીનું જીવન પાછું મેળવીશ એવો ખ્યાલ કરતી ચાલી

શોકાતુર માતા સનકા કોઈ રીતે નદીનો કાંઠો ન છોડતાં ધૂળમાં આળોટી આળોટી માથા પછાડવા લાગી બેહુલા છેવટ તાણી તાણીને તેને કહેવા લાગી વાસરઘરમાં કડવા તેલનો દીવો બળે છે તે ઓરડાનો બારણાઓ બંધ રાખવો મારા સ્વામીના પ્રાણનો ઉદ્ધાર કરી ત્યાંસુધી પાછી ન વળું ત્યાંલગી દીવો ઠરી જવો જોઈએ નહિ વાસરઘરમાં સોનાની થાળીમાં જે પાન રાખી મૂક્યાં છે તે દાડમના ઝાડ નીચે દાટી રાખજો" ચોમેરથી સેંકડો શોકાતુર નરનારીઓ બે હાથ ઊંચા કરી બોલાવી વારવાર કહેવા લાગ્યા "માતા તારું મોં જોઈ અમારું હૈયું ફાટી જાય છે—કમનસીબ માતાને પાછા વળી આવો" બેહુલા ઉત્તરમાં સજળ નેત્રે હાથ જોડી દેવતાઓ આગળ બોલી "તમે આશીર્વાદ દીઓ કે જેથી હું મારા પતિને સજીવન કરી શકું" જોતાં ન જોતાં બેહુલા શબ તથા તરાપો નદીના તરંગોમાં બહુ દૂર ચાલ્યા ગયાં

આ મહાશોકની કહાણી ચોમેર ફરી વળી એકલી નાનકડી બાળા મગરમચ્છ જેવાં ફાડી ખાનારા પ્રાણીઓથી ભરેલી નદીના તરંગોસાથે અથડાતી સ્વામીનું શબ લઈ રવાના થઈ છે એમ બધાઓ શોરબકોર કરવા લાગ્યા જે લોકોએ એ દૃશ્ય જોયું હતું તેઓ એ વાત રડતા રડતા કહેવા લાગ્યા અને સાંભળનારા ગળગળા થઈ આંખમાંથી આંસુ વહેવડાવા લાગ્યા ચંપકવાસીઓએ તે ગાગુડના નદીના જળને ગંગાજળ કરતાં પણ વધારે પવિત્ર માની લીધું—એ નદીમાં સતી લક્ષ્મી ચાલ્યાં ગયા જાણી તે નદીના તીરની માટી પવિત્ર સમજી પોટલીમાં બાંધી પોતાના દેવોની મૂર્તિ સાથે એક જગ્યાએ રાખી મૂકી

સનકા લખા તથા વહુની વાત મનમાં લાવી દિવસરાત અજ્ઞાન અવસ્થામાં પડી

રહી તેને સાત્વના દેવામાટે સોગરે ઘરમા એકવાર માટે પણ પગ મૂકો નહોતો બધા કહેવા લાગ્યા કે સોદાગર ગાડો થઇ જગલે જગલમા ભગ્કતો ફરેછે શુધ્ધિમા આ પા ગલી નારે સનકા એ વાત સાભળતી કે ગાડી તરત તેને મૂર્છા આવી જતી

(૭)

પરતુ સોદાગરની બુદ્ધિ ખસી ગઇ નહોતી' લાલ પીતામ્બર પહેરી રૂદ્રાક્ષની માળા ધારણ કરી સોદાગર સાતાનીપર્વતના જગને જગલમા ભમ્યા કરતો સધ્યાનખતે જ્યારે પર્વતના શૃગની ટોચ ભેદી છિન્ન ભિન્ન થઇ મેઘપક્તિ ઉડતી ત્યારે તે મનમા ધારતો કે એ ત્ર્યમ્બકની વિશાળ જટાજૂટ હોની જોઇએ ગાગુ નદીની છોળોથી અફળાતુ ગિરિનુ પાદમૂળ જોઇ તેના મનમા થતુ કે નગ્નકાય મહેશ્વરની જટામાથી શુભ્ર ગગાધારાનુ અવતરણ તેે થાય છે કયારે કયારે વાવ ડૂવામા કટનારવિન્દનુ દર્શન થતુ ત્યારે ધારતો કે હરના ત્રિનેત્ર નકારી નિકળ્યા છે કોઇ વખત રાતના પર્વતના શિખર ઉપરથી ચન્દ્રની કળા આવી નિકળતી જોઇ તે જટાજૂટની દીપી રહેલ ચન્દ્રચૂડ સમજી લઇ તે ગિરિને અસખ્યવાર પ્રણામ કરતો પાછલી રાત્રિએ કરમાઇ ગયેલ નક્ષત્રપંકિત તે ગિરિના શિખરપર ફરી વળી ત્તેને શોભા આપતી તેઓને હરના અગને શોભા આપતી રૂદ્રાક્ષ સમજતો અથવા શિવદેહનુ શુભ્ર ભસ્મચિન્હ ધારી ભકિતભાવે ગદ્ગદ્કઠે શકરસ્તોત્રનો પાઠ કરવા બેસી જતો તો કોઇ કોઇ વેળા ગાગુડાના અસ્પષ્ટ શબ્દ થી આમા મની તેમાં હરના મુખથી ઉચ્ચારાતા ૐકારનો આભાસ પામતો વિસરાત તે એવીરીતે શિવધ્યાનમા ચકચૂર રહ્યા કરતો

મારો નખો કયા? એવુ ક્ષણે ક્ષણે કોઇ બૂમ ચિસ પાડતુ હોય—તિરસ્કારથી કોઇનુ હૃદય ચિરાઇ જતુ હોય અને વાત ન જોની શકવાથી કેવળ ઉના નિસાસો કોઇ પ્રાણુએેા યત્રણામા તરફડતુ હોય એમ જાણી ચિત્તભ્રમ સોદાગર તે કાણી સ્વર તથા નિશ્વાસ પડતા શબ્દ ની કલ્પનામા વિચલિત થઇ પોતાના વરતદ દષ્ટિ નાખતો હતો અને તે વખતે તેના ચક્ષુઓમાથી અશ્રુઓ ટપકી રહેતા હતા

કોઇ વખતે શિવમૂર્તિનુ ધ્યાન ધરી બેસતો ત્યારે જાણે કોઇ ઉમાદિની રમણી કોઇ પ્રાણપ્રતિમાને છાતીએ લઇ આરાવગરની નદીના તરગોસાથે ઉછળતી તણાતી જતી હોય એમ જોતો એ તે ગાણુ? તેનો નિર્ણય કરવા જતા સોદાગરનો મોરરીઝ્ઝનો કાળ વીતી જતો અને તેનકી પાછા તેની આખમાથી અશ્રુઓ સરવા લાગતા ત્યારે ફરીને જરા જીવને ઠેકાણે રાખી તે શકર સ્તવનનો પાઠ આરભી દેતો તે વખતે ઉચ્ચ કઠે ઉચ્ચારાતા હર હર શબ્દ થી તે પહાડ ડગમગવા લાગતો

અપૂર્ણ

ભારતવાસી સ્ત્રીઓનુ શિક્ષણ

લેખક—શ્રાયુત સન ત નરસ્વત ત્ર વૈધરાજ પ ડિત શિવશ ર શર્મા
હવેની અધિકારી-જામનગર

[અનુસધાન પૃ૪ ૨૬૪ થી]

તાનધ્વજપુરીમા વિક્રમરાજાનો માધવ નામે એક પુત્ર હતો તે માધવ એક દિવસે કે લાએક લશ્કરમાથે મૃગયા કરવામાટે ઘણ નિર્જન વનમા ગયો હતો સમય વિતીત થઇ જવાથી રાજકુમાર પોતાના લશ્કરને છોડી પોતાના બે ત્રણેક ઘોડા સાથે અત્યત વેગથી એક ઢોરના હરણની પાછળ થતો નિર્જન અને ઘાટા વનમા આવી પહોચ્યો સુ દર વનની શોભા અને અકૃત્રિમ સ્વરૂપ જેના જોતા તેની દ્રષ્ટિએ એ સુશોભિત પુષ્પવાળુ સરોવર જોવામા આવ્યુ અને સરોવરના કાઠાઉપર એક નવયાવનના જોશ વાળી યુવતી જાહેર રૂ રવામાટે ઉભેલી જોવામા આવી

રાજકુમાર માધવે તે યાતુ મનોહર સ્વરૂપ દેખી એકદમ મુગ્ધ થતા તેની સાથે લગ્ન કરી સદ્ચારીતરીકે જીવન નિર્ગમન કરવાનો સ ક૫ પોતાના મનમા રોપ્યો અને તેની સાથે વિનયપૂર્વક વાગ્વ્યવહાર કરવાનો આરભ કર્યો

કુવર માધવે કહ્યુ કે આપ કોણ છો અને આપનુ નામ શુ છે? હુ આપના અ ત કરણના સદ્ભાવને પ્રકટ કરનાર આપનુ સૌ દર્ય જોઇ આપની સાથે લગ્ન કરવા ચાહુ છુ

કન્યાએ જવાબ આપ્યો કે રાજપુત્ર! મારૂ નામ ચન્દ્રકના છે અને હુ વીરબાહુની સ્ત્રી છુ આપે જે પ્રશ્ન કર્યો છે તેનો પ્રત્યુત્તર યથામતિ આપુ છુ કે રાજશાસનમા દરેક લોક પાપ અથવા કલકિત કાર્યોથી દૂર રહેછે વળી શાસનકર્તા ખુદ રાજા પોતે આવાં કુકર્મોનો આરભ કરે અને પોતાના ધર્મનુ રક્ષણ ન કરે તો સમગ્ર દુનિયા પણ દુષ્ટ કાર્યો કરવામા પાપબુદ્ધિ માને નહિ માટે રજપુત! આપ ધર્મ પૂર્વક સદાચરણનો ત્યાગ ન કરો આપના વશજોમા કોઇએ અદ્યાપિ દુષ્ટત્વ રૂ નથી મારા જેવી એક ની અબળા સ્ત્રીઉપર આપ વીરપુરૂષના પરાક્રમની કાર્ય પણ આપનો યશ વધશે નહિ પરસ્ત્રીના સગથી થયેલી દુષ્કીર્તિ કલ્પપર્યંત રહે છે આ દુર્લભ મનુષ્યજન્મ પામીને સદ્ધર્મનુ પાલન કરી પુણ્યોપાર્જન કરવુ ઉચિત છે અન્યથા કામાદિકના સેવનથી પાપ કરવુ પડે છે પાપથી મરણ થાયછે અને છેવટે મરણ પછી નરકનુ અસહ્ય દુખ અનુભવવુ પડેછે

તેથી માસ મૂત્ર વિષ્ટાવિગેરેથી બનાવેલા આ મનોહર શરીરને દેખી કામાસક્ત થવુ ઉચિત નથી જુઓ માછના પોતાના અજ્ઞાનને લીધે માસ ચોટાડેલા લોઢાના સુયાને ખાવા જાયછે આથી તૂર્તજ નિશ્ચય મરણાધીન થઇ જાયછે આથી હે રાજપુત્ર! આપ સ્વયમેવ જ્ઞાની હોઇ અગ્નિરૂપી માસથી આનન્દિત થઇ પાપ ગ્રાહક ગણવા ઉત્સાહી ન થાઓ કારણ કે સુખનુ મૂલ વિવેક છે અને દુ ખનુ મૂલ અવિવેક છે વળી સાભળો કે પનઉદ્વીપમા ની વ્યતી નગરી છે તેમા ગુણાકર રાજા રાજ્ય કરે છે રાજાની સ્ત્રીનુ નામ સુશીલા છે અને તે રાજાને સુલોચના નામની એક સુંદર સોળ વર્ષની કન્યા છે તે સુલોચનાના સદ્‌ગુણ, રૂપ શીલ અને વિદ્યાનુ વર્ણન થઇ શકે તેમ નથી હુ પહેલા સુલોચનાની દાસીતરીકે હતી હાલમા મારા લગ્ન થયા આ આ દેશમા આવીછુ સુલોચનાજેવી રૂપવતી અને ગુણવતી રાજકુમારી અ ૫ લો મા ભાગ્યેજ હોઇ શકે તેમ કહેવામા અતિશયોક્તિ નથી માટે આપ આપને યોગ્ય સુલોચના રાજકુમારી સાથે લગ્ન કરવાનો ઉત્સાહ ધરાવો કારણ કે સિંહ પોતે પોતાની પાસે રહેલી શિયાળનો ત્યાગ કરેછે અને પોતાની સાથે યોગ્ય સિંહણનુ ગ્રહણ કરેછે તેવી રીતે આપ સુલોચનાસાથે વિવાહ કરવાની ઇચ્છા કરો જેવી નરપુત્રની સુલોચના પણ આપના જેવા સત્પતિને પામીને પોતાને યોગ્ય સુખને અનુસરશે તે વાત સિદ્ધ છે

આ વાત સાભળી કુમાર માધવે તૂર્તજ ઉત્સુક મનથી સ કલ્પે વદન કરી તેમના સદેશા મુજબ દીવ્યતીનગર તરફ જવાની તૈયારી કરી એક દિવસમા ત્યા પહોચી કોઇએક સુગધી નામના રાજમાળીસાથે સોનાની વીંટી સહિત એક પત્ર રાજકુમારી સુલોચનાને મોકલા યો એ પત્રમા એવો અભિપ્રાય હતો કે હે સુદરી રાજકુમારી સુલોચના! તમારા દૈવત રૂપ અને સદ્‌ગુણ સાભળી સમુ પાર ઉતરી હુ તમારા નગરમા આવ્યો છુ એથી આપ મારી પત્નીતરીકે થઇ મારૂં અભિલષિત સિદ્ધ કરો કારણ કે કમલિનીના ગુણને ભ્રમરજ જાણેછે પરતુ દેડકુ જાણી શકતુ નથી તેમજ આકાશમા શુક્ર મગળ વિગેરે અસખ્ય તારા હોવા છતા કુમુદિની ચ દ્ર વિના કોઇને ચાહતી નથી

રાજમાળીએ આ પત્રિકા રાજકુમારી સુલોચનાને મોકલાવી ગુણવતી સુલોચનાએ રાજકુમારનો પત્ર વાચી તૂર્તજ અન્ય પત્ર દ્વારા ઉત્તર આપ્યો કે આપનો પત્ર વાચી આશય વિદિત થયો પરતુ અત્યારના વર્તમાનમુજબ આપને નિવેદન કરૂં છુ જે આજ મારા લગ્નસગના અધિવાસનુ મુહૂર્ત અને આવતી કાલે મારો વિવાહ થશે અને મારા પિતાના આરભેલા કામ માથી હુ બાધ કરી શકુ તેમ નથી તેમજ દરેક મનુષ્યે અસાધ્ય કાર્યમા પરિશ્રમ કરવો ઉચિત નથી કારણ કે જો કાર્ય સિદ્ધ થાય તો પરિશ્રમ જણાતો નથી પરતુ કાર્યની સિદ્ધિ ન થાય તો કેવળ શ્રમજ છે છે તથાપિ આપ મારેમાટે મહાકષ્ટ ઉઠાવી સમુદ્રનુ ઉલ્લઘન કરી અત્રે પધાર્યા છો તેથી એક ઉપાય જણાવુછુ જે ... લગ્નમડપ...

હું સર્વ અલંકાર અને સુંદર વસ્ત્રો ધારણ કરી પૂજન કરવા આવીશ ત્યારે મારો જ અલૌ હાથ હું ઉંચો રાખીશ એ વખતે જે મારો હાથ ગ્રહણ કરશે તે મારા પ્રાણપતિ બનશે આવા હેતુની પત્રિકા રાજકુમારી સુલોચનાએ આમંત્રણ આવેલા માળીસાથે રાજકુમાર માધવને મોકલાવી પોતાની અપ્રતિમ કળાનો અને વિદ્યાનો સદુપયોગ કરી બતાવ્યો હતો.

તાત્પર્ય એ કે જો ચન્દ્રલા દાસી પોતે વિદ્યાવતી કે સદ્ગુણવાળી ન હોત તો રાજકુમારથી મુગ્ધ થઇ પોતાના અમૂલ્ય શીલવ્રતને લાંછિત કરી પાપભાગિની થાત તેમજ રાજકુમારી સુલોચના પણ જો શિક્ષિતા અગર ધાર્મિક કેળવણીવિનાની હોત તો પોતાના ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઇ ઉત્તમકુળને કલંકિત કરવામા સંજાત રહેત નહિ પરન્તુ ઉત્તમ ભાગ્ય સ્ત્રીરત્નોએ ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક દરેક પ્રકારની ઉત્તમ કેળવણીનો લાભ લીધેલો હોવાથી અત્યારસુધી પણ સતી સ્ત્રીઓમા પોતાના યશસ્વી નામો સ્થાપ્યા છે

ઉદયપુરના મહારાણાપાસે એક ભવાનીસિંહ નામનો શૂરવીર ચૌહાણ રાજા હતો તે દયા ધર્મ તથા દાનવગેરેથી હમેશા વિમુખ રહેતો હતો મહારાણાપાસે પણ ધર્મ-દયા-દાનવગેરેની નિંદા વખતેવખત કરતો હતો અને દરેક સરદારોને જણાવતો કે તમારે કોઇએ મારી આજ્ઞાસિવાય અન્ન દેવું નહિ એ ભવાનીસિંહની સ્ત્રીનું નામ વિદ્યાવતી હતુ વિદ્યાવતી અતિશય અને ધર્મનિષ્ઠ હતી કારણ કે પોતાના માતપિતાને ઘેર વિદ્યાવતીએ ઘણીજ સારી વિદ્યા ભણી પાતિવ્રત્યધર્મનું દરેક શિક્ષણ મેળવ્યુ હતુ વિદ્યાવતી પોતાના પતિ ભવાનીસિંહની દાન દયા ધર્મ વગેરેમા વિમુખવૃત્તિ જોઇ બહુજ વિચારમાં પડી હતી અને નિશ્ચય કર્યો કે જો આ શહેરમા કોઇ દાનપુણ્ય કરશે નહિ તો કોઇને સુખ થશે નહિ કારણ કે મનુષ્યોને સહાય કરનારો ધર્મ છે તેમ પતિની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવુ એ પણ સર્વથા અનુચિત છે વળી મારા પતિને હું દાનપુણ્ય કરૂં છુ તેવી ખબર મળે તો તુરતજ મારો નાશ કરે અને મારી હત્યા કરવાથી મારા પતિને પાપ લાગે તેમ લોકમા પણ તે નિંદાપાત્ર થાય માટે તેમ કરવુ પણ ઠીક નથી

આવી રીતે વિચાર કરી વિદ્યાવતી પોતાના પતિપાસે નમ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરવા લાગી કે સ્વામિનાથ! કોઇપણ દુખી મનુષ્યને આપણા રાજ્યમાં અન્નદાન દેવુ અત્યાવશ્યક છે દાનદેવુ રક્ષણ કરવુ વિગેરે રાજાઓનાં મુખ્ય કર્તવ્યો છે માટે આપ ભૂખ્યાં મનુષ્યને અન્ન આપવાની મને આજ્ઞા આપો આવુ વાક્ય સાંભળતા ભવાનીસિંહ અત્યન્ત ક્રોધાક્રાન્ત થઇને કહેવા લાગ્યો કે દુષ્ટ સ્ત્રી! તું આજ મારી આજ્ઞાનુ ઉલ્લંઘન કરવા ચાહે છે! મોટા મોટા સરદારોએ હજુસુધી મારી આજ્ઞા ઓળંગી નથી આજે તો એક વખત તુને હું ક્ષમા કરૂંછું હવેથી પુનઃ આવુ વચન બોલીશ તો તારો નાશ કરવામા આવશે. વિદ્યાવતી પોતાના પતિની ઉગ્રતા જોઇ એકદમ શાન્ત થઇ ગઇ અને વિચારવા લાગી કે ધર્મથી જો દુખ થતુ હોય તો

દરેક રાજાએ તેમ પ્રજાઓ ધર્માચરણ કરે નહિ પણ વિનાશકાલે વિપરીતબુદ્ધિ । તે વાકયાનુસાર મારા પતિની મતિ ભ્રષ્ટ થઇ ગઇ છે છતા મારે મારા પાતિવ્રત્યપૂર્વક ધર્માચરણ કરવુ અત્યાવશ્યક છે એ નણુ નિશ્ચયી વિદ્યાવતીએ પોતાના પતિની પાસે પ્રાર્થના કરી કહ્યુ કે સ્વામિનાથ મને સાસુ સસરાવિગેરેની સાથે ભોજન કરતાં લજ્જા પ્રાપ્ત થાય છે માટે મારે માટે કોઇ અન્ય સ્થળે ભોજન આવે એવી આજ્ઞા આપો આવુ પોતાની રાણીનુ વચન સાંભળી ભવાનીસિંહે રસોઇયાને બોલાવીને કહ્યુ કે વિદ્યાવતી રાણીમાટે તેના બગીચામા ભોજન મોકલાવવુ એમ હુકમ આપ્યો તે વખતે અન્ય દુષ્ટ રાણીઓએ તે રાજાને જણાવ્યુ કે વિદ્યાવતી તો દાન દેવામાટેજ પોતાનુ ભોજન જૂદુ મગાવવા ઇચ્છે છે રાજાએ કહ્યુ કે વિદ્યાવતી જેટલુ જમી શકે તેટલુજ ભોજન મોકલાવવુ આવી આજ્ઞા થતા વિદ્યાવતીમાટે સાંજ સવાર બન્ને વખતના ભોજન માટે ૧૦ દશ રોટલી દરરોજ મોકલાવા લાગી વિદ્યાવતીએ તેમાથી ૪ ચાર રોટલી પોતાની ક્ષુધાશાંતિમાટે રાખી દરરોજ ૬ ૭ રોટલી કોઇપણ અનાથીને આપવાનો વિચાર કર્યો હવે પોતે સ્ત્રીજાતિ અને વળી રાણી હોવાથી કોઇને બોલાવી શકાય નહિ તેમ જો રાજાને માલૂમ પડે તો પ્રાણનાશ સિવાય અન્ય પરિણામ ન આવે એવો પૂર્વાપર વિચાર કરી છેવટે નિશ્ચય કર્યો કે આ મારા મહેલની પછવાડે ખાઇ છે ત્યા કોઇ આવી શકે તેમ નથી માટે બારીયેથી દરરોજ ૬ ૭ રોટલી દાનતરીકે બુભુક્ષિતોને અર્પણ કરી દેવી ઠીક છે આમ ધારી તેણે તે મુજબ વર્તવા માંડ્યુ આવી રીતે ત્રણવર્ષો વીતી ગયા એક દિવસ મહારાણાનુ પત્ર આવ્યુ કે શૂરવીર ભવાનીસિંહ-સરદાર! આપણા રાજ્યમા ભીલ લોકોએ બહુજ ઉપદ્રવ મચાવ્યો છે, અને પ્રજા બહુ દુઃખી છે માટે એકદમ ત્યાં જઇ ભીલ લોકોનો નાશ કરી આપણી પ્રજાનું રક્ષણ કરો. આવી રીતે સમાચાર મળતાં ભવાનીસિંહ તુર્તજ પોતાના માતાપિતાની આજ્ઞા લઇ પોતાની સ્ત્રીઓને મળી તેમજ માનીતી વિદ્યાવતીને મળી મોટા લશ્કરની સાથે ભીલ લોકોનો નાશ કરવામાટે રવાના થયા અને નિર્દિષ્ટ સ્થાનમા જઇ ભિલ્લોની સાથે ભયંકર યુદ્ધ કરવામા જોડાયા ભવાનીસિંહ યુદ્ધમાં ગયાબાદ વિદ્યાવતી પોતાના પતિની ચિન્તા કરવા લાગી અને મનમાં વિચારવા લાગી કે, હવે મારા પતિ મને કયારે મળશે? રણસંગ્રામમા ભવાનીસિંહ અને ભિલ્લોનુ પરસ્પર યુદ્ધ મચી રહ્યુ છે તેવામા એક ચમત્કાર થયો કે ભવાનીસિંહના જેટલાં તીરો ફેંકવામા આવતા હતા તે દરેક ભિલ્લોને લાગતા હતાં અને પ્રાણહારી થતા હતાં પણ ભિલ્લોના જે બાણો

આવતા હતા તે અસંખ્ય રોટલીઓ ઝીલી લેતી હતી એક તીર પણ ભવાનીસિંહને લાગ્યુ નહિ ભવાનીસિંહે શત્રુઓનો નાશ કરી પોતાની સુરક્ષિત સેનાસાથે તુરત જ પોતાના શહેરમા આવી વિજયવૃત્તાંત મહારાણાને નિવેદન કર્યુ મહારાણા તરફથી તેને ર બે લાખ સોનામહોરનુ ઇનામ આપવામા આવ્યુ તે લઇને ભવાનીસિંહ પોતાને ઘેર આવી માતપિતાને પ્રણામ કરી સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યુ ત્યારબાદ તે બહુ પ્રસન્ન ચિત્તથી પોતાની માનીની રાણી વિદ્યાવતીપાસે ગયો અને પોતાના વિજયનો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો અને બોલ્યો કે હુ પ્રિયે ! મેં યુદ્ધ કર્યુ તે વખતે એક આશ્ચર્ય જોયુ કે મારા ઉપર જેટલા તીરો જતા હતા તે તો શત્રુઓને વિંધી નાખતા હતા પરંતુ મારી સામે તે વખતે અસંખ્ય રોટલીઓ આવી હતી તેથી શત્રુઓના દરેક બાણો રોટલીમા અટકી જતા હતા અને મને એકપણ બાણ લાગ્યુ નહિ આ ચમત્કારિક વૃત્તાંત મેં મહારાણાને કે અન્ય કોઇને કહ્યા નથી આમા શુ ભેદ છે તે જણાતો નથી વિદ્યાવતી પોતાના પતિનાં વાક્ય સાંભળી બોલી ઉઠી કે—સ્વામિનાથ! આપ વિદ્વાનોને બોલાવી નિર્ણય કરો જેથી માલૂમ પડશે ત્યારે ભવાનીસિંહે પંડિતોને બોલાવી તેની સમક્ષ પોતાના યુદ્ધની ચમત્કારિક વાત જણાવી એ ન દરેક પંડિતે કહ્યુ કે હે રાજન ! આ બધો પ્રભાવ કોઇ મોટા અન્નદાનનો છે કારણ કે દાન પુણ્ય દરેક રક્ષણ

કર્તાનુ રક્ષણ કરે છે આવુ બ્રાહ્મણમંડલનું કહેવુ સાંભળી ભવાનીસિંહ યથાયોગ્ય રીતે બ્રાહ્મણોનો સત્કાર કરી સભાવિસર્જન કરી ઘેર ગયા કારણકે તેને આગળ શિવાય બીજા કોઇ પુણ્યની વાત જરાપણ પ્રસન્ન નહતી ત્યારબાદ તે પોતાની પતિવ્રતા સ્ત્રી વિદ્યાવતીપાસે ગયા અને બ્રાહ્મણોના કહેવામુજબ સર્વે જણાવ્યુ ત્યારે વિદ્યાવતી નમ્રતાથી હાથજોડી પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે મહારાજ! આપની આજ્ઞા ન હતી તથાપિ મેં દરરોજ મારા ભોજન માથી ૬ ૭ રોટલી દાનરીતે આપી છે અને તે આજ પર્યંત થયા દાન કરૂ છુ માટે આ બધો પ્રતાપ અન્નદાનનો છે કેવલ ૬ ૭ રોટલીના દાનથી જ્યારે આટલો ચમત્કાર જોવામા આવ્યો ત્યારે સારી રીતે અન્નથી અતિથિઓનો સત્કાર કરવામા આવે તો તેના પુણ્યનો પાર રહેતો નથી.

ત્યારે ભવાનીસિંહ પણ પોતાની સ્ત્રીની ધર્મ ક્રિયા જોઇ બહુ પ્રસન્ન થયા અને દરરોજ અન્ન પુણ્ય કરવામાં ઉત્સુક થયા હતા આ ઉપરથી તાત્પર્ય એટલુ સમજવાનુ છે કે આગળના વિદ્યાવતી જેવા સ્ત્રીરત્નોએ ધાર્મિક ઉંચી ધાર્મિક કેળવણી લીધેલી હતી અને રેક રીતે રેક ભાવે તે અનુકરણીય હતા આધુનિક સ્ત્રીરત્નોએ પણ વિદ્યાવતી જેવી અપ્રતિમ યુવતીની હરીફાઇ કરી પોતાના શાસનામોને ચિરસ્મરણીય કરવા ઉચિત છે

મનુષ્યજાતની પ્રકૃતિ અને વિકૃતિસંબંધે પ્રાચીન આયુર્વેદાચાર્યોનો અભિપ્રાય

લેખક---શ્રીયુત વૈદ્ય કાવિનાસ વિ. પોપટભાઈ શાસ્ત્રી-જામનગર

પ્રકૃતિ એટલે શું? અને વિકૃતિ એટલે શું? તે પહેલા જાણવાની ખાસ જરૂર છે કુદરતી રીતે માણસના મન અને શરીરની જે મૂળ સ્થિતિ બંધાયેલી હોયછે તેનું નામ પ્રકૃતિ કહેવાયછે તે પ્રકૃતિ, જાતિને મળતી કુળને મળતી દેશને અનુસરતી કાલને અનુસરતી અવસ્થાને અનુસરનારી અને આત્માને અધીન એવી રીતે ૭ પ્રકારની છે આવી રીતે પ્રકૃતિના વૈદ્યકશાસ્ત્રમા ૭ ભેદો લખેના છે પરંતુ તાત્વિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરી જોતા તેના અનેક ભેદો અનુભવમાં આવે છે વળી પ્રાચીન સંસ્કૃત વૈદ્યકશાસ્ત્રમા લખેલુ છે કે જગતમા જેટલી આકૃતિઓ નજરે પડે છે તેટલીજ પ્રકૃતિઓ છે ટુંકામા જેટલા મનુષ્યો છે તેટલીજ પ્રકૃતિઓ છે એટલે એક માણસની પ્રકૃતિ બીજા માણસથી મળતી આવતી નથી જગન્નિયંતા સર્વસાક્ષી ઇશ્વરે મનુષ્યજાતને અસમાન પ્રકૃતિઓવાળીજ ઉત્પન્ન કરેલ છે શરીર અને મનની સ્થિતિનું જેમા પરિવર્ત્તન થઈ જાયછે તેને વિકૃતિ કહેવામા આવે છે વિકૃતિ એ લક્ષણથી ઉત્પન્ન થયેની લક્ષ્યથી ઉત્પન્ન થયેલી અને નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થયેની એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની વૈદ્યકશાસ્ત્રમા જણાવેલ છે માણસના શરીરમા લક્ષણો હેતુભૂત થાયછે ત્યારે લક્ષણનિમિત્ત વિકૃતિ કહેવાય છે આ લક્ષણોમાના કેટલાએક લક્ષણો શરીરની સાથે બંધાયેલા હોય છે જે લક્ષણો તેને શરીરમાં કોઈપણ અવસરને મેળવીને તે તે રોગને ઉત્પન્ન કરે છે જેનુ નિદાનમા કહ્યા પ્રમાણે લક્ષણ જોવામા આવે છે તેને લક્ષ્યનિમિત્ત વિકૃતિ કહેવામાં આવે છે આ ઉપરથી વિદ્વાન્ વૈદ્યલોકો આયુષ્યના પ્રમાણને જાણી શકે છે તેમજ આયુષ્યના ક્ષયના નિમિત્તભૂત અને મરવાને તૈયાર થયેલ મનુષ્યના ચિહ્નને અનુસરનારી જે વિકૃતિ છે તેનો અંતર્ગત આયુષના જ્ઞાનને માટે વિદ્વાન્ વૈદ્યો ઉપદેશ કરે છે જેવી રીતે પ્રકૃતિઓ અનેક પ્રકારની છે તેવીજ રીતે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી જોતા વિકૃતિઓ પણ અનેક પ્રકારની નજરે પડે છે

પ્રાચીન કાળમા દેશી વૈદ્યો એવા તો વિદ્વાન્ અને અનુભવી હતા કે તેઓ દરદીની પ્રકૃતિને તુરત જાણી શકતા હતા અને તેથી દરદીની પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવતુ ઔષધ આપવામાં આવતુ હતું જેથી સત્વર રોગ પ્રશાન્ત થઇ જવા પામતો હતો હાલના કેટલાએક વૈદ્યો પ્રકૃતિના નામથી પણ અજ્ઞાત છે તો તેઓ તેના રહસ્યને તો ક્યાંથીજ સમજી શકે? વિદ્વાન્ વૈદ્ય હોય અને અનુભવી હોય, તેને પ્રકૃતિ અને વિકૃતિનુ સહજમાં જ્ઞાન થઇ શકે છે પરંતુ આજકાલ તો કેટલાએક લેભાગુ, અનાડી ઉંટવૈદ્યો પ્રકૃતિ

જોરેનો જે આયુર્વેદમા નિર્ણય કરવાનું લખેલું છે તે કર્યાવગર એકાદ જડિબુટી કે અશાસ્ત્રીય ઉપાય અજમાવે છે પરિણામમા દવા માફક આવતી નથી એટલે તેવીજ જાતની બીજી કોઇપણ બનાવટ આપવામા આવે છે તે પણ માફક ન આવે એ બનવાજોગ છે કારણકે તે દરદીની પ્રકૃતિ અને ઔષધોના ગુણોનો વિચાર કર્યાવગર અધર બાજીએ આપવામા આવેલ છે આમ થવાથી દરદીને નિરાશ થઇને જવુ પડે છે પ્રાચીન સસ્કૃત વૈદકશાસ્ત્રથી જનસમાજ ઘણોજ અજ્ઞાત છે એમ કહીએ તો પણ કંઇ ખોટુ નથી કારણ કે રોગીને કોઇપણ દવા આપતાં પહેલાં તેની પ્રકૃતિ અને ઔષધનો ગુણ દોષ અને પ્રભાવ વગેરે જાણવા એ વૈદ્યને માટે ખાસ જરૂરનુ છે પ્રાચીન વૈદકશાસ્ત્રમાં આ સબંધે સવિસ્તર વર્ણન કરવામા આવેલ છે પરતુ તેને વાંચનાર અને તેપ્રમાણે વર્તન કરનારનો લગભગ અભાવ હોવાથી દેશીવૈદ્ય લગભગ આંધળે બહેરૂં કુટયા કરે છે

પ્રાચીન વૈદકશાસ્ત્રમા રોગની પરીક્ષા કરવાસબધે જેટલું સવિસ્તર વર્ણન કરવામા આવેલ છે તે ઘુ બીજા કોઈ કે હકીમી વગેરે વૈદકના ગ્રથોમા લખેલુ નથી એમ મારા અનુભવમા આવેલ છે દેશીવૈદ્યોને યશ ઓછો મળે છે તેનો મૂળ ઉદ્દેશ ઉપર લખી જણાવેલ પોતાની ગફલતજ છે પ્રકૃતિ અને વિકૃતિસબધે સપૂર્ણ જ્ઞાન થયાપછી વૈદ્ય દેશકાળ અવસ્થા અને માત્રા વગેરેનો નિર્ણય કરવો જરૂરનો છે ત્યારપછી દવા આપવી અને તે દરદીને અનુકૂળ આવશે કે નહિ તે જાણવાની ખાસ જરૂર છે દવાની બાબતમા પણ કેટલોક ગોટાળો ચાલ્યો જાય છે કારણ કે ઔષધી ૭ માસ પછી ગુણવગરની થઇ જાય છે અને રસાયનો શાસ્ત્રમાં લખ્યા મુજબ જો બનાવવામા ન આવે તો તે પણ ગુણહીનજ થઈ જાય છે આવી જાતનાં ગુણવગરનાં ઔષધોનો સયોગ કરવામા આવે તો તૈયાર કરેલ બનાવટ મનમાનુ કામ કરી શકતી નથી વળી કોઇ ચીજ વધારે મોંઘી પડતી હોવાથી નાખવામા આવતી નથી તેથી પણ દવાના પાઠનો ભગ થાય છે અને દરદીને ફાયદો થતો નથી દવા તૈયાર કરવાની બાબતમાં પણ વૈદ્ય ઘણીજ સાવચેતી રાખવી જોઇએ પ્રકૃતિનો વિચાર કરી યુક્તિ પુરઃસર અપાયેલી ઔષધ જેવો જોઇએ તેવો ફાયદો કરી શકે છે એ નિસદેહ છે માટે રોગીને ઔષધ આપતા પહેલા પ્રકૃતિવગેરેનો નિર્ણય કરવો એ ખાસ જરૂરનો છે

ઉપર લખી જણાવેલ બીના ધ્યાનમા લેતાં સારી રીતે જાણી શકાશે કે ઔષધોપચાર કરતા પણ રોગ આરામ ન થવાના અનેક કારણો છે જેમાનાં થોડાએક કારણો સક્ષિપ્તમા ઉપર લખી જણાવવામા આવેલ છે

આજકાલ જનસમાજ દવાદારૂ વગેરેની બાબતમાં લાખો રૂપીઆ ઉડાવી દે છે પરતુ તેના બદલામા દરદીઓને જેવો જોઇએ તેવો લાભ થતો જોવામા આવતો નથી તે ઉપર લખી જણાવેલ કે લાએક કારણોને આભારી છે તે કારણો જનસમાજને ખાસ જાણવા

જોયા છે એમ ધારી લખવામા આવેલ છે રોગોત્પત્તિના તમામ કારણો લખતા અને પ્રકૃતિ અને વિકૃતિના વિષયસબંધે વધ રે વિવેચન કરતા આ લેખ ઘણોજ મોટો થઇ જાય એમ ધારી આ વિષયને સક્ષેપમા લખવામા આવેલ છે તે વિષયોનુ પ્રસગોપાત્ત વર્ણન કરવામા આવશે

હવે આ પ્રસગ સમાપ્ત કરતા પહેલાં અમો જણાવીએ છીએ કે જ્યારે કાઇપણ માણસને કોઇપણ પ્રકારનો વ્યાધિ લાગુ પડે ત્યારે કોઇપણ પ્રકૃતિને સમજનાર અને અનુભવી વિદ્વાન્ વૈદ્યને પોતાની તબીયત બતાવી તેમનાજ ઔષધનુ સેવન કરવુ એ સર્વથા હિતકર છે

‘નહિ વચનબાણે વીંધજો’

(ગઝલ સોરઠ)

આશાભર્યા હૃદયે બિચારા દીનમ ખુ આવતા
નિરખી તમારા મહાલયો નિજ હાથને લબાવતા

ના! ના! નહિ ધનદાન કો એ રાકડા રજાડજો
વદી વેણ આવેશોભર્યા અગાર ના વર્ષાવજો

લુટશો ના! છુટશો ના! પ્રેમભીના પુષ્પને
વિષમય કરશો નહિ ૯ યના સ્નેહઝરણુને

આપ્યુ જીવન અર્પણ કયુ તવ પ્રેમવેદી ઉપરે
કટુવેણથી ના દિલ એ દુભાવજો નિર્દય અરે!

નિજ માતના વચનો કુડા નવ બાલ ધ્રુવે સાખિયા
બ કેશભાતા દેશ ત્યાગી રામને શરણે ગયા

શિર ફૂટજો પત્થરપરે ભાલા ગમે તો ભોકજો
સભાળજો કદિ કોઇને નહિ વચનબાણે વીંધજો

કોલેજ છાત્રાલય
ગિરિનગર

રમણિક ર મહેતા

કચ અને દેવયાની

(કચનું આત્મબળ)

વસંતતિલકા

નીચી દગે શિર નમાવા નચિંત બેમે
વિદ્યામહીં પરમ રાગ વિશુદ્ધ વેરે
જાણે ન અન્ય ક્રમ શુક્રગૃહે રહીને
વિદ્યા ભણે કચ બૃહસ્પતિપુત્ર પ્રેમે ૧

આશા ઉરનાં પુર્યાં નેત્ર કરેજ ઉંચા
પૂજા કરી ગુરુતણી ભણતો સુવિદ્યા
આગેની કાર્ય ગુરુનું લઈ અન્ય વાત
એકાંત સ્થાનમહિં મન રહે સુશાંત ૨

છે અન્ય કેણ ગૃહમાં નહિ ભાન તેને
શિષ્યો તૌજ બહુ કહે રમતું ન જેને
છે એક પુત્રી ગુરુની પર દેવયાની
જોતી રહે બહુ [illegible] મા સુશાની ૩

છે નમ્ર ઉત્તમ સુશીલ સ્વભાવ જેને
છે શાન્ત નમ્ર ચિત્તમાં શુક્ર જેવો
છે સુંદર સ્વરૂપ કામથકી વિશેષ
મોહી રહી ઉરસ્થતા કચથી વિશેષ ૪

સૌ દેવવાન દુહિતા સહ કામસુન્ત
સંજીવિનીરૂપ સરસ્વતિ જેમ શિન ન
તેના ઉરે કચસ્વરૂપ રમી રહ્યું છે
ત્યાગી બધું કચવિષે દિલ તો દયું છે ૫

ઉપજાતિ

ગૃહે મળ્યાનો નહિ યોગ થાય,
વિચારી એવું સરતીર જાય
સંધ્યા કરે જ્યાં કચ ધ્યાનમાંહે
આવી કુમારી ઊભી સ્તબ્ધ ત્યાંહે ૬

ઘડો મુકી ભૂપર મૂક ઉભી
ન બોલવા હિંમત ઉર આવી
રંભા યથા શુક સમીપ ઉભી
ગુરૂપ્રભાથી ઉર બીક લાગી ૭

સરોર્મિઓ ત્યાં સમિરે રમે છે
ધીમા ધીમા તીર પરે પડે છે
છેરે ઉભા સારસ શ ૦ જોને
'શું જોશો શું જોશો' ઉરોર્મિ બોને ૮

કદંબ ઉગ્યાં સર તીર ઉંચા,
કેકા અને કોયલ શબ્દ ગુંજ્યા
લાવી ઉરે હિંમત નીચું જોતી
બોલી સુંવાળા કચને નમંતી ૯

દેવયાની—

સમાધિમાં મન ઋષિકુમાર !
સામે જુવો ત્યાગી બધો વિચાર
ગુરૂસુતાની ઉરકેરી વાત
ધારો ચિત્તે દિવ્ય કુમાર ! ભ્રાત ! ૧૦

ભીક્ષમાં વાવન મગ્ન બાળ !
હો જ્ઞાનમાં શૃંગાધરી વિશાળ
કાંતિ ભુલાવે નકી કામદેવ
ન શુક્રનું આવું મહા સ્વરૂપ ૧૧

રે ચિત્ત યોગ્યું પ્રિય ! આપમાંહે
ધારો મને મગ્ન કરી હું સાથે

નય ક છે આપ પ્રભાવ પૂર્ણ
સામુ જુવો હુ નમુ આપ ચર્ણ ૧૨
મ દાકા તા

કચ—

રે રે દૂરે ગુરૂતણી સુતા કેમ આવી તું આહીં?
આ એકા ત સ્થળ ન ગણ્યુ તુ જાણી જાગે ગુરૂથી
આવા આવા અઘટિત બધા કેમ શબ્દો વદે છે
તું શુ જાણે મદન મુજથી દૂરને દૂર રે છે ૧૩

વિદ્યા સાધી પછી મનુજને મોહ ખોટો લગે શુ!
જ્ઞાતા કોઇ ભુલ કરી દ્યે રે! કુમાર્ગે જશે શુ?
જ્હોયે શુ રિ નદિજ શુક ઠ ભામનુ ના તમોથી
રે તુ સાથે પણ ન ભગનુ એવી એથમ-વ્રતિત ૧૪

નાનિ સુતો સકળ ભણીનો છે ગુરૂપુત્રી બ્હેન
કો કયાંથી હુ તમ કર ગ્રહુ જો ગુરૂ આપ કહેય
બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવ મળી મથે આપવી આપવાને
તોયે મારૂ અણુજ બળ આ આત્મનું વે ન માને ૧૫

શીલ તજી ગુરુમહિ તમે મૂકી મે વદ ખોટા
મા કુબાડો મુજ તણ બધુ કો લહે હેમ ખોટા
મૂળ છ દ નિજ ગુ તણી અપ્સરાઓ કરી તો
ના તુ જાણે કચ હિ થશે મોહથી મ દ પેનો ૧૬

દેવયાની—

સૃષ્ટિમાંહે તમ વિણ મને અ ય વા શ્ય લાગે
વિદ્યા બુદ્ધિ પરમ પ્રભુનુ જ્ઞાન છે આપમાહે
દીસે શાંતિ અનુપમ ગુણ યૌવનશ્રી મનોજ્ઞ
ના કો દેખુ ઋષિકુળતનું સત્ય વાતે પ્રપન્ન ૧૭

જેવાં જ્ઞાની ઋષિકુળમહીં કર્દમ-દેવહૂતી
ગુણી શા તા અરૂ ધતી સહ જેમ વશિષ્ટ જ્ઞાની
મોટા દાદા મરિચસુત ને દિવ્ય દિતી અદિતી
તેવી છુ હુ તમ સહ થવા પ્રેમની દિવ્ય મૂર્તિ ૧૮

કચ—

ના લોભાવે પ્રિય ભગિનિ હે ! તુચ્છ માની મને તું
મોહ્યા હોયે ઋષિવર ઘણા માન ના તે સમો હું
તેઓ મેળ્યા પરમ પ્રભુની ગૂઢ ઇચ્છાજ એવી
મારી પાસે તુજ બળ બધું નષ્ટ થાશે ભગિની ! ૧૯
નીતિ તોડી નહિજ પરણું ના વૃથા માર ફાંફાં
ચાની જા તું તુજ ગૃહનિર મૂકી દે મારી આશા
જે સિદ્ધાંતે હૃદય દૃઢ છે ફેરવું તે નહીંજ
મારા પાકા હૃદયગઢને તું શું જાણી શકેજ ૨૦

શિખરિણી

નચીકેતા નાના યમગૃહ ગયા જ્ઞાન ગ્રહવા
યમે લોભાવીને બહુ બહુ કહ્યું સૌખ્ય ધરવા
અહા તે વીરાનું અનુપમ થયું આત્મબળ શું
નકી તેવા બાળો ઋષિકુળમહીં હોય કચ શું ? ૨૧

દેવયાની—

ન માનો કે માનો મુજ જીવન સર્વસ્વ અરપ્યું
પડી પાયે વદું મુજ સુખ તમો સાથ નિરમ્યું
તમોને ના ત્યાગું વર અહીં સુણો ધર વિચરૂં,
મનાઓ હે શાણા ! તમ ગુણપરે મુગ્ધ થઉં છું ૨૨

ઉપજાતિ

કચ—

વિશેષ સંભાષણ વ્યર્થ તુથી
ન બોલ મિથ્યા મુજથી હવેથી
વૃથા લઈ શાપ ગૃહે જઈશ
આ બ્રહ્મનો કોપ બુરો સહીશ ૨૩

અનુષ્ટુપ્

દેવયાની—

આશા ભંગ કરી મારી ધીર ! શી દક્ષતા તને
વિદ્યા મારા પિતાકેરી નિષ્ફળા બનજો તને ૨૪

કચ—

મોહથી અંધ હે બાળા ! સારાસાર વિચાર ના
બ્રહ્મપુત્ર નહીં થાશે તુજને વરનાર હા ! ૨૫

ભાઈશંકર કુબેરજી શુક્લ

દુનિયાની મહાન લડાઈ
શરૂઆતના ચિંતાતુર દિવસોમાં
હિંદથી ફ્રાન્સસુધીની દરિયાઈ મુસાફરી

લેખ—શ્રી અરદેશર એસ નાગલા, ઇજાર માસતર-જામનગર

(અનુસંધાન-પુસ્તક ૨ પૃ ૪૮૫ થી)

અમારી સ્ટીમરમાંથી ઉતરી અમો કિનારે ગયા પછી ગોક જરથોસ્તની સાથે વાત ચિતમાં પંદર મિનિટ અને ત્યાં ગાડી કના બીજા પંદરેક મિનિટ કહાડયા આ એડન શહેર જોવાને મારૂં મન ઉતાવળ કરવા લાગ્યું મારા બચપણથી એડન શહેરના વખાણ જુદે જુદે મોહોડેથી સાંભળેલાં સ્નેહીઓની પાસેથી ઉતરેનાર એ મુલકની તારીફ મન પર આવેલી અને જે આટલી મુદત મારા દિલમાં ઘર કરી બેઠેલી તે એડન જોવાનો આજે વખત આવી લાગ્યો પણ એમ કાઇ એક બે કલાકમાં એડન જોવાઇ જવાનું હતું? વળી થોડી મિનિટ તો ભો । નેમોનેડથી મગજને તર કરવામાં કહાડવામાં આવી હવે એડન જોવની શી બાત કરી એડન ટાપુ એ મોહોટા ભાગમાં વહેરાન છે આ ટાપુને માટે બહુ વખાણ સાંભળેલા પણ આ વખતે સાંઇના રણથી કે જે ખુણે ભે તે કારણથી તે ખુલ્લુ-સુકુ - ગીતુ જળતુ અથવા જણાતુ હતુ ત્યાં એ નવાના સાહેબોની જહોજલાલી બહુ સારી છે અને તેમની આફીસ અને દુકાનમાં હિ પાય માણસોના ગોટા । નવાપા લાગ તો જ્યાં જોઇએ ત્યાં સુનમસુનાનો મામલો આને લગતા મારા મારા વિચારો મેં જણાવ્યા ત્યારે એડનના મેં જુના રહીશ શ્રી મેરામજી દા પટેલ ઉકમાઇથી કહેવા લાગ્યા "વાહ ! વાઓ ભેદ ખરા અમારા ટાંકાં તો જુઓ ઠીક બીજું કાંઇ નહિ તેમાં । જવાબજ એડન શહેરનું આલીશાનપણું આવી રહ્યુ અમારા એ મિત્ર ગૃહસ્થ વારવાર ટાંકા જેવાની ભલામણ કરવા લાગ્યા તેથી આખરે અમો તે જોવા આવ્યા ટાંકા હતા ત્યાં પહોંચ્યા અને જોયું તો જાણે જામનગરના ચાર પાંચ નાહાના નાહાના તળાવો મારી સામીપામી જોઇ અમારા મિત્ર જરા ડવાયલા દેખાયા તો પણ તેમણે જણાવ્યું અને કહ્યુ કે આ । એ ટાંકા તો સાલોમનના વખતનાં છે વળી સાથેજ કોઇ કહેવા લાગ્યા કે એ તો ખોદાઇ એ ઉપરથી ઉતારીને મોકલ્યા છે ! સારૂં મોંમાં કોઇ મોટી વાત છે સાલોમનના વખતના મહાન બાંધકામો અને કોતર કામને ઇજીપ્ટની પીરામીડ અને એનો આ । જુઓ સાથે સરખાવેલ અને આ ટાંકા પહાડમાંથી કોતરી કહાડેલ કહો અને ખુદ સાલોમનના વખતના છે એમ માનવામાં આવે તેણુ । પ્રિય વર્ણ

ચકો! જો તમારે યૂરોપ જતા રસ્તામા એડન ખાતે ઉતરવાનું હોય તો આ ટાકા જોવા જજો અને તેમાં વખતે કાઇ મ જેવોબી આનદ ન આવે તોપણ તેના બને તેમના વખાણ કરજો અને પરાણે પગાળે પાચ પચીસ સવાલ પણ પૂછજો નહિતો ફે ! તમાં ખપરો એડન ! એડન ! જોવાઇ રહ્યું સ્ટીમરપર પહોચવાનો વખત થવા આવ્યો હવે એ નવો મીઠો છોડવો જોઈએ

સ્ટીમરપર જતી વખતનો દેખાવ વર્ષોના વર્ષો સુધી મારા મગજમાથી ભૂલાશે નહિ ટાનસાના રજકણોથી સ્ટીમર બેગમ જાણે કાળો નેમાસ સજી રહ્યા । મારતી હની આપણે તો આપણી જગાએ સુખરુપ પહોચી ગયા તા ૧૦-૧૧-૯૪ની સાજના બેગમ દરિયામા આગળ વધી આ વખતે બેગમ સાહેબ થકી સ્ટીમરમા આમતેમ આગ ળવાજેવુ ન હતુ ખીસામાં હાથ નાખી અનગના અનગ ઉભા રહી જોવાજેવુ હતુ આ જો હરવા ફરવાનુ બધુ તો કમબખ્તી સમજવી ફરતા ફરતા યા હાથ લાગી ત્તર ત્યાં કાળી જાપની વધામણી સમજવી

બલી સ્ટીમર બેગમે એ સ્થિતિમાં દશેક કલાકની મુસાફરી કરી હો તે દરમ્યાન તો ધમધમ કરતા મગજો તથા આમતેમ સ ખાદ્યાખાધ દોડાદોડ કરતા ચાલાક મેંમરોએ તેને નોવી સાફ કરી મૂકી કે એક કલાકના અરસામા કોઇ તનેસમાતથી જો તે આગા ઉ જેવી ચકચકાટવાળી બની ગઇ આખી સ્ટીમરમા એક પણ ડાઘો નાનો સરખો પણ નજ જોવામા આવે નહિ પણ આહા ! આ એક નવી પીડા ઉભી થઇ આવવી બધી ગરમી ક્યાથી ફુટી નિકળી ? તરતજ અમોએ સાભળ્યુ કે આપણે રેડસીમાં આવી પહોચ્યા છીએ મે સાંભળ્યુ હતુ કે રાતો સમુદ્ર ઘણોજ ગરમ રહે છે તેનો આજરોજ અહીં જાતે અનુભવ થયો ચામડી તો બળુ બળુ થવા લાગી સદરાનું સ ધાનાશ અને બેચેની ખાણુ ખરાબ એવી હાલત થઇ પડી છુટના ડબ્બરના તળીયાં પીગળી જાય તે તો વળી વધારામા ડેકપર તો હજી ગરમી થોડી ઘણી સહન થાય પણ સુવાના રૂમમા ગયા કે કઠ-ણાઈનો પાર નહિ અરબ્બી ઈતિહા-સમા સાત દઝખખાનાની કથા આપણે વા-ચતા હતા તેમાંનું ગુમ થયેલ એકાદ દઝ-ખખાન આ હશે રાતના ખાવાનુ પણ ફાવે સુજે નહિ ખરૂ કહુ છુ કે રેડસીની મુસાફરીના પાંચે દીવસો તો આપણે તો રમત તમેતી ભાજી વગેરે નહિ જેવો ખોરાક લઇને સુઇ રહીને ચલાવ્યુ મારા વહાલા દિન જોને તો પોતાની કેબીનમા રાત અને દિવસ ઇલેક્ટ્રિક પખા ચાલુ રહે અને બીસ્કીટોનનો મારો ચાલુ રહે એ મોજમા કાઇ ખરમી જણાય નહિ આ સ્થિતિમાં આગળ વધતાં અધારી રાતે જાણે સમુદ્રી તોફાનને વાનો ગોળો ચઢી આવ્યો હોય અને લોટને તડકવા થઇ આવ્યો હોય તેમ થવા એ—ઓના મનરજક અવાજો આવવા લાગ્યા અમને પણ જરા વિમાસ થઇ આપણે તો કેબીનમા જઇ સુઇ ગયા ચોવીસરમા જાણે બધ એકદમ મરી ગયુ અને સ્ટીમર પાછી પ્રથમની પેઠે સપાટ ચાલવા લાગી. જો-

પાછળ ગઇ તેઓએ એ સ્ટીમરને ઘેરી ઉભી રહેવાની ફરજ પાડી અમારી સ્ટીમર બહુજ ધીરે ધીરે આગળ વધતી હતી રાત પડવા આવી હતી તમામ સ્ટીમરોપર તરેહવાર વાતો ચાલવા લાગી કોઈ કહેવા લાગ્યા કે એ તો એમડનની સાથેની સ્ટીમર હતી કોઇએ કહ્યુ કે એ સ્ટીમર એમડનમાટે પાણી તથા ખાધાખોરાકીથી ભરેલી હતી અમારી મુસાફરી તો આગળ વધતી હતી એડન છોડયા અમોને ત્રણ દિવસ થયા હતા એક બે દિવસમાં જાણીતી સુવેઝની નહેર જોવાની હતી પસાર થયેલી સ્ટીમરસબંધી કંઇ ચોકસ ખબર આવ્યા ન હતા આપણે તો ગુપચુપ કેબીનમાં જઇ પરમાત્માનું નામ લઇ વિચારમાં ને વિચારમાં નિદ્રામાતાને આધીન થયા

તા ૧૩-૧૧-૧૪ની સવારમાં જરા દાતણપાણી કરી ચહપાણી લ એટલે કાંઇક ખબર મેળવવાને સ્ટીમરના ડેકપર આપણે પહોંચ્યા તેટલામાં બન ક્રુઝરો પૂર વેગમાં આવતી જણાઇ અને સીગનલ કરતી અમારી ડાબી સાઇડેથી આગળ પસાર થઈ ગઇ

બપોરના બેને સુમારે બીજી ત્રણ સ્ટીમરો સામેથી આવતી જણાઇ તેમાંની બે સ્ટીમરો અમારી જમણી સાઇડેથી અને એક સ્ટીમર ડાબી સાઇડેથી પસાર થઇ સાંજના છનો અમલ થયે દરિયો બહુજ શાંત હતો અમારી ડાબી બાજુ નાહાના નાહાના પહાડો દેખાવા લાગ્યા રાત પડી અમો જમ્યા અને રાત સુખમાં પસાર કરી

તા ૧૪-૧૧-૧૪ની સવારના સાત બજે દરિયો તળાવની પેઠે બહુજ શાંત હતો આ બે ટાકનો પૂરતા વેગથી આગળ વધતો હતો એક બ્રીટીશ ક્રુઝર પૂરતી ઝડપથી અમારી બાજુમાંથી નિકળી આગળ ગઈ હતી આખો દિવસ એમ ને એમ પસાર થયો સાંજના ૭ કલાકે ડાબી તરફ મોહોટા મોટા પહાડો ખુલ્લા દેખાવા લાગ્યા રાત પડી હમેશ પ્રમાણે ભોજન લઇ પેલા હીંદુસ્તાની ગુરખાઓની કેટલીક રમુજી વાતો સાંભળી અમો ખુશ ખુશાલ સુઇ ગયા

તા ૧૫-૧૧-૧૪ની સવારના સાત બજે હમેશપ્રમાણે દાતણપાણી કરી અમારા મિત્ર મી બમનજી પેસ્તનજી કોહોનાનીસાથે અમો સ્ટીમરની ડેકપર જઇ બેઠા ત્યાંનું કાંઇ કાંઇ ફેરફાર જણાવા લાગ્યો સૂરજ મુદલ દેખાતો ન હતો ઝાકળ બહુજ પડતી હતી ધુમસને લીધે અમારી સાથે ચાલતી સ્ટીમરો પણ દેખાતી બંધ પડી બપોરના બારને સુમારે જમણી તરફ મોહોટા પહાડો દેખાવા લાગ્યા આગળ વધતા એક પહાડ પર ખુલ્લી રીતે દીવાદાંડી પણ દેખાઇ અને તેની બાજુમાં એક બ્રીટીશ ફ્લેગ પણ ઉડતો જણાયો અમારી સ્ટીમરની બન્ને બાજુની બીજી સ્ટીમરો સીગનલ કરતી પસાર થવા લાગી એક ફ્રેન્ચ મેલ સ્ટીમર પણ જમણી બાજુથી પૂર ઝડપમાં પસાર થઇ રાત પડવા આવી સુમારે નવ બજે સામેના ભાગમાં ત્રણ ચાર બત્તીઓ દેખાવા લાગી અમો

આગળજ વધતા હતા દરિયો શાતજ હતો પેલી નવ ઝીણી બત્તીઓ દેખાતી હતી તે હવે જૂદી જૂદી ાતી લીતી અને સરદ એમ ખુલ્લી સાનુમ પ‌ વા ાગી આ બત્તીઓવિરે અમોને એક ખનાસીએ ખુલાસો કર્યો કે સુ વેજની નહેરથી થોડા માઈલ દૂ આ બત્તીઓ લાઈટ હાઉસનુ કામ કરે છે ાની આ જુએ એ લાઈટ હાઉસ પણ ેખાયુ અને ગત પડતા માવેત હોવાથી ે છોડી અમો કેબીનમાં ગયા

અભિલાષ

(ત્રોટક)

[૧]

બહુ કાનથી અલ રહ્યા ૮ પ્રભુ!
તુજને નહી ઓળખતો હુ પ્રભુ!
મુજ પાનક માત પિતા તુ નનુ!
ગુરૂ પૂજ્ય અનુપમ મિત્ર પ્રભુ!

મુજ ઉરમા
મુજ અતરમાં

તુજ પ્રેમ સ્વરૂપ વિરાજ પ્રભુ!

[૨]

શમતા નથી આ દુખ દં પ્રભુ!
ગમતા નથી આ રસરગ પ્રભુ!
તુજને મળતા તલમ હું પ્રભુ!
મુજ અત વિ તન એજ નનુ!

તુજને મળવુ
તુ ‌ રૂપ થવુ

કયમ એ અભિલાષ પૂરાય પ્રભુ!

'નલિનીકાન્ત'

[રસકુંજ]

કંઈ કંઈ જાણવાજેવું

લાંબી ઉમ્મરવાળાં જાનવરો

હાથી લગભગ વરસ સુધી જીવે છે આ વાતની સાબેતીમા એટલુંજ જણવું બસ છે કે કેટલાક હાથીઓ ૧૩ વરસ સુધી તેમના ધણીઓ અને વણીઓના વારસોના હાથમા રહ્યા છે અને જ્યારે તેઓને જંગ લમાંથી પહેલ વહેલા પકડવામાં આ વા હતા ત્યારે તેમની ઉમ્મર કોણ જાણે કેટલી હશે ઉંટ ૪ –૫ વરસ સુધી ઘોડાઓ ૨ –૩ વરસ સુધી બળદ ૨ વરસ સુધી મેંઢા ૮–૯ વ રસ સુધી અને કુતરાઓ ૧૨–૧૪ વરસ સુધી જીવે છે કેટલીક જાતના પક્ષીઓ પણ ઘણી લાંબી ઉમ્મરસુધી જીવે છે સા રસ ૧ સો વરસ સુધી કાગડાઓ તેથી પણ વધારે વરસ જીવે છે એટલાજ વાસ્તે શું ડા માણસને બોલતા આપણે કહીએ છીએ કે એના વખતના કાગડા પણ મરી ગયા છે શિકારી નદીઓ પણ લાંબી ઉમ્મર કાઢે છે પોપટ ૬ –૮ વરસના ઘરડા થએલા જ ણાયા છે ગની મરઘા અને મગના બતક હંસ અને એના ૮ બીજ પક્ષીઓ દશ કે પંદરથી વધારે વરસ કાઢતા નથી એક કા ચબાને ૧૬૩૩ની સાલમાં વિલાયતના એક નામીચા મહેલના બાગમા મુકવામા આવ્યો હતો એ કાચબો છે ૧૭૫૩ની સાલમાં મરી ગયો અને તે પણ વગી ખતી મોતે નહિ પણ એક અકસ્માત બનાવથી પાણી મા રહેનારાં જાનવરો પણ ઘણી લાંબી જીંદગી કાઢે છે મગરમચ્છ ૪ વરસ સુધી જીવે છે

અસલના વખતના ઘડિયાળો

આજ સેંકડો વરસથયાં ઘડીઆળની શોધ કરવામાં આવી છે અને અસલના વખતનાં ઘડીઆળોના કદ વજન અને કીમતમાં હાલના વખત સાથે સરખાવતા કેટલો મોટો ફેરફાર થયો છે તે જણાશે

અસલના વખતમાં ગજવામાં મુકવાની ઘડીઆળો કદમાં એક પ્યાલાની રકાબી જેવડાં મોટાં હતાં અને મોટાં ઘડીઆળોની માફક વજનદાર હતાં એક્સન બાસામાં વોચ નો અર્થ ચોકી કરવી થાય છે તે ઉપરથી ગજવામાં મુકવાના નાના ઘડીઆળોને એ નામ આપવામાં આવ્યું છે ૧૫૪૭ ના વરસમાં છઠ્ઠા એડવર્ડ રાજાની પાસે એક નાનું ઘડીઆળ હતું તેનું ઢાંકણું સોનાનું હતું અને તેની ઉપર સોનાનો દાગ ચડાવેલો હતો તેનું પેનડ્યુલમ સીસાનું હતું

આશરે ૧૫૫ ના વરસમાં વજનની જગ્યાએ કમાન લાગુ પાડવામાં આવી હતી

તેમાં એક સીધો સ્ટીલનો કટકો હતો પણ પાછળથી તેમા સુધારો કરી વિટાએલી કમાન બનાવવામાં આવી આપની પડતી હતી અને માત્ર તેમા એકજ કાટો હતો તેના ડાયલ યાને તખ્તી પીતળ અથવા રૂપાની બનાવવામા આવી હતી તખતીઉપર જે આ હાલ કાચ આવેછે તેમ કાચ નહિ હતો પણ ફકત ઢાકણ આવતુ હતુ તેનો વ્યાસ આશરે ચારથી પાંચ ઇચનો હતો એક સારૂ ને સાધારણ ધડીઆળ બનાવવાને લગભગ એક વર્ષ લાગતુ હતુ તેની કિંમત ૪૦૦ થી ૫૦૦૦ રૂા બેસતી હતી

૧૭૬૪ ના વરસમા આનર્ડ નામે એક ઘડીઆળીએ પોતાને હાથે એક નાનું ઘડીઆળ બનાવ્યુ હતુ અને તેમા ટકોરી વાગતી હતી તે ત્રીજા જયોજ રાજાને ભેટ આપ્યુ હતુ તે ધડીઆળનુ કદ એક બે આનીના જેટલુ હતુ અને તે સવળા મળી ૧૨૦ કટકાનુ બનેલુ હતુ તેનુ વજન પોણા તોલાને આશરે હતુ

દુનિઆમા સૌથી નાનામા નાનુ ધડીઆળ ન્યુયૉર્કના એક ઝવેરીની દુકાનમા હતુ તે ઇંચ લાંબુ અને એક સોનાના પેન હોલ્ડરના આકારનુ હતુ તેમાથી ઘણોજ ઝીણો વાજાનો અવાજ નીકળતો હતો તેથી આ કલાકના સ્થાનઉપર તે ઘડીઆળ ચોકસ ખબર કરતુ હતુ તે ઘડીઆળમાં એક છ ચના સોળમા ભાગના વ્યાસની ત્રણ ઝીણી ડાયલો ગોઠવેલી હતી તેમાની એકમા એક વાડીઆના દહાડા બીજામા વર્ષના બાર મહીના અને ત્રીજામા કલાક મીનીટ અને સેકંડ જણાતી હતી એ ઘડીઆળ માટે એવુ કહેવાએલુ છે કે તેના જેવુ નાનુ ઘડીઆળ દુનિઆમા માત્ર એકજ બનાવવામા આવ્યુ હતુ અને એવુ બીજુ કદિ પણ બન્યુ નથી તે એક જર્મન ઘડીઆળીએ બનાવ્યુ હતુ અને તે બનાવી બરાબર ચાલુ કરવાને તેને બે વર્ષ લાગ્યા હતા

હાથીનો પસ્તાવો

માણસજાત પોતાના વાંકને માટે પસ્તાવો કરેછે તેમ હાથી પણ પોતાના વાંકને માટે પસ્તાવો કરેછે એવુ જણાય છે બરમાના થીબા રાજાનો હાથી ઘણો તોફાની હતો એક વખત રાજાએ હાથીઓ વખાણવા માટે હાથીપાસે માવત ઉભો હતો ત્યા કહ્યું ત્યારે માવતે તે હાથીને ઘણો વખોડયો જે આવો ખરાબ છે ને તેને છોડવો નહિ વગેરે વચનો માવતે કહ્યા તે હાથીને બહુજ લાગ્યા હશે રાજાએ માવતનુ કહ્યુ ન ગણતા તેને છોડવાનુ કહ્યુ તેથી માવતે હાથીને ખીજની મસ્ત કર્યો ત્યારે બીજા હાથીઓસાથ તેને છોડયો તેવોજ તેણે સૌના દેખતાં માવતને ઉપાડી ત્રણવાર ઉંચે ફેંકી અફાળ્યો

મારી નાખ્યો માવત મરી ગયાના ખબર તેની સ્ત્રીને થયા એટલે તે સ્ત્રી પોતાના છોકરાને તેડી હાથીપાસે આવી ઉભી રહીને તેને ગાળો દેવા માંડી ને કહેવા લાગી કે લે હવે અમને પણ મારી નાખ એ રસે પશુ રૂ છે તુને જરા પણ વિચાર ન આવ્યો વગેરે અનેક કડવા વચનો કહ્યા આ વખતે સૌ લોકોને એમજ લાગતુ હતુ કે તે બાઇની છોકરાને હાથી મારી નાખશે પરંતુ તેમ ન કરતા તેણે જે વચનો કહ્યાં તેથી તે શરમાતો હોય તેમ માથુ ને સુંઢ નીચી નમાવી જાણે પોતે પસ્તાવો કરતો હોય તેમ જણાતુ પછી હાથીએ તે માવતને ઉપાડી તે બાઇના ખોળામા મૂકયો છોકરો માવત હતો પારે જેમ હાથીની ગરદન પર ઉભો રહેતો તેમ જઇ ઉભો રહેતા પણ તે કાંઇ બોલ્યો નહિ ને છોકરાને ઉપાડીને પોતાની ડોકપર જે ઠેકાણે તે છોકરાનો બાપ બેસતો ત્યાં બેસાડ્યો લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા રાજાએ બાઇને કહ્યુ કે તુ હાથીને બોલાવી અહીં લાવ તેથી બાઇએ હાથીને બોલાવ્યો તેથી ત્યાં આવી ઉભો આ ઉપરથી રાજાએ કહ્યુ કે હાથીનો માવત તુજ પછી બાઇ તે હાથીપર બેસી જતી હાથીએ તે બાઇના છોકરા સિવાય બીજાને માવતતરીકે પોતાની ગરદનપર બેસવા દીધા નહિ ફક્ત તેના અસલ માવતના છોકરાનેજ તે જગ્યા તેણે આપી

— સાભિપ્રાય સ્વીકાર —

રસમંજરી— બનાર તથા પ્રકટ કરનાર મોરબી નિવાસી બાપુશંકર કુબેરજી શુક્લ કિંમત આઠ આના મુખપૃષ્ઠમા ચિત્તાકર્ષક સુંદર ચિત્રસાથેના આ પુસ્તકમાં પ્રભાસવર્ણન તિરોવ્રજ ચરિત્ર ઉદ્ધવ શતક માયા વિજય નાટક મદ મહેશ સવા સમદ (જેમાં ઉર્વશી મેનકા, રાજા અને પરમહંસ વગેરે જુદા જુદા સાત સવાલ છે) વગેરે પ્રકરણોમા પદ્યરચનાનો સારો પ્રયાસ કર્યો છે માત્રામેળ પદ્યરચના અક્ષરમેળ પદ્યાની રચના તે રચનારના અભ્યાસની કસરતની કસોટી કરાવે છે તે જોવુ જોઇતુ નથી રચનારે એમા વિશેષ ધ્યાન રાખવુ પડે છે સંસ્કૃત પદ્યની પેઠે આવા ગુજરાતી પદ્યમાં પણ તેના નિયમો જાળવવાનું વિશેષ લક્ષ રાખવુ એ તેના કવિના રચનારાઓને શોભાનદ છે

આ લુ વિ ષ ય ની ચ ર્ચા.

ખીલાફત-ટર્કીઆયની સુલેહની શરતોથી કચવાયને હિદુસ્તાનના મુસલમાનભાઇઓ તથા તેની સાથે હિદુભાઇઓએ પણ પોતાની દુભાયેલી લાગણી પ્રકટ કરવા ૧લી ઓગસ્ટે ત્રીજો ખીલાફત ડે પાળી કેટલાકોએ પોતાના સરમારી ટાઇટલો પણ છોડયા છે ટર્કી મહા રાજ્યના આગેવાનો સુલેહની શરતોપર સહી કરવાને પેરીસ ગયેલા છે હજીપણ ટર્કીના લાભમાટે યૂરોપ ગયેલુ ડેપ્યુટેશન બનતા પ્રયત્નો કરે છે

મહારાષ્ટ્રવાસી લોકનાયક શ્રીબાલગગાધર તિલક જેમનુ કઇ આકળા સ્વભાવનુ રાજ દ્વારીપદ પ્રખ્યાત હોવાની સાથે વિદ્વાન પણ પણ સર્વમા ય હતુ અને જેમણે જન સમૂહમા પ્યાર તથા પ્રધાનપદ મેળવેલ હતા તેઓ ઑગસ્ટની ૧લી તારીખે મુ બઇમા સ્વર્ગવાસી થયા છે લોકોની ન કલ્પી શકાય તેવી અસાધારણ સ ખ્યાએ તેમને છેવટનુ માન આપ્યુ હતુ અને કહેવાય છે કે તેમનો એક નોકર ટો તેમના તરફની અસાધારણ લાગણીને લીધે મગજનું સમતોલપદ ખોઇ બેસી તેમની બળતી ચિતામા કૂદી પડયો હતો પણ તેને તે વખતે તુરતજ બચાવી લેવામા આવ્યો હતો

ગયા વર્ષના પ જાબ પ્રકરણમા અખ્યાતિમા આવેલ સર ાર ડાયરને તેના ઉનાતગભયા તથા અધિકારી સાહસને માટે સરકારે એ ખાતામાથી રૂખસદ આપવાને લીધે તેના પક્ષવાળાઓ તેને મદદ કરવાની વિચિત્ર ચે ષ્ટાઓ કરવા લાગ્યા છે અને તેમ કરી હિદી પ્રજાનો અણુગમો વેદોવારની સાથે તેઓ સરકારે ગેરેલા ઘાવરૈખાને ભુસી ના ખવાની ઇચ્છા દેખાડવા લાગ્યા છે

ખીલાફતને અ ગે સરકાર સાથેના અસહ- કારતરફ વિદુષી એનીબીસાંટ સર સુરેદ્ર- રકરવગેરે કેટલાએક અગ્રગણ્યોએ અણુગમો દેખાડવા માડયો છે

મિત્રરાજ્યોએ સ્થાપેલુ પોલેડનું સ્વતત્ર રાજ્ય રશિયાપર આક્રમણ કરવા ગયેલુ સાથી પાછુ રશિયાના આક્રમણનુ ભોગ બ નતું જાય છે તેને બચાવવા મિત્રરાજ્યો બનતો યત્ન કરવામા ગુથાયાં છે

ચીનતરફ અ દર અ દરના કલેશે ત્યા ઘણી અશાતિ અને આખી દુનિયામા વસ- વસો પેદા કરેલ છે

ટર્કીના નેશનાલીસ્ટોને મિત્રરાજ્યોની મ દદથી વશ કરવાના પ્રયત્નની આગેવાની લેવામા ગ્રીસનું શરીર વધતું જતું જણાય છે થોડા વખત પહેલા બાલ્કન રાજ્યોમાં બ લગેરવા આગેવાની ધરાવતુ હતુ પણ જર્મન મહાયુદ્ધપછી બનગેરિયાએ પેતાનું તે પ ગુમા યુ છે અને હાલ એ સમૂદમાં આગળ પડતુ ગ્રીસ થયુ છે ટર્ક મહારાજ્યની ગ જધાની કોન્સ્ટેન્ટીનોપલથી બીજા નબરનુ શહેર એડ્રીયાનોપલ જે વળી સુ ત ટક સ ત્તામા હતું તે પછી તેપર બનગેરિયાએ આક્રમણ કરી પેતાના કબજામા લીધુ હતું પણ પ છુ ટર્કીના હાથમાંજ રહ્યુ હતુ તે વળી હાલ ગ્રીસના તાબામા આ યુ છે પ્રા ણીઓ જેમ એક સત્તાથી બીજી સત્તા નીચે પોતાના પ્રાર બ્ધઅનુસાર જાય છે તેમ જ મીન પણ પોતાના પ્રારબ્ધાનુસાર એ હા થથી બીજાના હાથપર ફર્યા કરે છ

બોધ વચનો

લેખક—શ્રીયુત દલપતરામ ગૌરીશંકર નવલખા-જામનગર

યશની ઇચ્છા ઘણું કરી દરેક મનુષ્યને હોય છે પણ તે એકસરખી હોતી નથી સૌજન્યશાળી પુરૂષોને યશ પ્રાણ કરતાં અધિક પ્રિય હોય છે કેટલાંક એવા પણ છે કે તેને યશની બહુ દરકાર હોતી નથી પણ થોડા અપવાદ સિવાય એવો સામાન્ય સિદ્ધાંત બાંધવાને હરકત નથી કે યશની ઇચ્છાથી રહિત કોઇ મનુષ્ય હોઇ શકેજ નહિ એપરથી યશની ઇચ્છા કુદરતેજ સરજાવી છે એમ સાબીત થાય છે, તે ઇચ્છા પાર પાડવાસારૂ મનુષ્ય માત્રે નીચેના નિયમો ધારણ કરવા જોઇએ [૧] નીતિસર ચાલવું [૨] નિયમિત રીતે કર્તવ્ય બજાવવું [૩] હિંમત અને દૃઢતા છોડવી નહિ [૪] સત્ય ભાષણ અને સરલતા રાખવી

* * *

નીતિસર વર્ત્યાવગર યશની આશા આકાશ-કુસમવતજ સમજવી કોઇકામમાં યશ મેળવવાસારૂ નીતિ નિયમ અને નિશ્ચય એ ત્રણે બહુજ જરૂરના છે જ્યાં નીતિ છે ત્યાંજ યશ છે એ કુદરતી નિયમ કોઇની ફેરવી શકાય નહિજ નીતિવિના કદી યશ પણ મળે પરંતુ તે ક્ષણભંગુરજ સમજવો સ્થયી અને નિર્મળ યશ તો નીતિના અવલંબનથીજ પ્રાપ્ત થાય છે

* * *

અનીતિમાન વિચાર મહા અનર્થનું મૂળ છે યશ એવી સુંદર, આકર્ષક અને અમૂલ્ય વસ્તુ છે કે તે મેળવવાનું કામ બહુ દુર્લભ છે પરંતુ નીતિ તેને બહુ અંગે સુલભ કરી શકે

જાપાનીસો રશિયાસાથેની લડાઇમાં નીતિના નિયમોને ચુસ્તપણે અવલંબીને લડતા હતા તે જોઇને અંતિક ચુસ્ત પુરૂષો તેમના જયવિષે ખાત્રીબંધ થયા હતા અને એક મહાન રાજ્યસાથેની લડાઇમાં ફતેહ મેળવવાનો યશ તેઓનેજ મળશે એવું ધારતા હતા નેપોલીઅનની નીતિને ટોચે મુકનારી સોમી વતપુર તેને સુયશનો ભોકતા થવામાં અંતરાયરૂપ થઇ પડી હતી વોશિંગ્ટન પોતાના સુયશથીજ વિખ્યાત થયો છે તેનાં ઘણાં કારણોમાંનું એક કારણ તો એ છે કે તેણે ચુસ્તપણે નીતિનું શરણ લીધું હતું નીતિમાનનોજ સર્વદા જયજ છે

* * *

યથાયોગ્ય કર્તવ્ય બજાવ્યાવિના યશની આશા પાયાવગર ભીંત ચણવા જેવીજ છે નિજ કર્તવ્ય સંપૂર્ણ રીતે બજાવવું એ કુદરતી નિયમોને તાબે થવા જેવું છે કર્તવ્યભ્રષ્ટ મનુષ્ય કુદરતના એક અતિ અગત્યના નિયમનો ભંગ કરે છે તેથી તેવા માણસોની યશની આશા આકાશકુસુમવતજ થઇ પડે છે માટે સુજ્ઞ મનુષ્યે તે સર્વદા કર્તવ્યપરાયણજ રહેવું ઘટે છે

* * *

મનુષ્ય માત્રને નાનપણથી પડેલી ટેવ ફેરવવી જો કે મુશ્કેલ છે છતાં જો દૃઢતા હોય તો નિયમિતપણે વર્તવાની સારી ટેવ ધીમેધીમે પાડી શકાય નિયમિતપણે કર્તવ્યપરાયણ રહેવું એ બજાવવા ધારેલા કર્તવ્યની ચાવી બરોબર છે તે ચાવી પૂરેપૂરા ભાગમાં આવ્યાપછી યશને માટે નિરાશ થવાનું ભાગ્યેજ કારણ રહેતું નથી

For Shareholders Only

The Encyclopædic Directory Co, Limited

ALLAHABAD

LOANS DEPARTMENT

1 Loans are usually granted or arranged for upon the security of —

(a) Promissory notes debentures stock and other security of the Government of India or of the United Kingdom of Great Britain and Ireland and securities of the Government of Ceylon

(b) Bond debentures and annuities charged by the Imperial Parliament on the revenues of India

( ) Stock or debentures of or shares in Railway or other joint Stock Companies

(d) Debentures or other securities for money issued by or on behalf of any Municipal body or any District Broad or any body of Commissioners for making improvements in any port or of trustees of any port

(e) Life Policies having a surrender value

(f) Bullion or other goods which or the documents of title to which are deposited with or assigned to the Company as security for such loans

(g) accepted bills of exchange and promissory notes indorsed by the payees and Joint and several promissory notes of *three* or more persons or firms unconnected with each other in general partnership

2 Loans are secured only for *Shareholders of the Company*

3 The maximum amount that can be recommended for any shareholder is *five times* the face value of shares held by him

4 The minimum rate of interest charged is 9 percent and the maximum 12 percent

5 The shareholder shall pay to the Company one percent as commission on the amount of loans granted or arranged for

6 All correspondence is strictly private and confidential

દિલ્હી દરબાર.

અનુવાદક--શ્રીયુત વકીલ

પ્રકરણ ૧૨ મુ ચાલુ

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૬૦ થી)

વૃદ્ધ સનાતનને બહુજ નવાઇ લાગી અને કહ્યુ 'શા માટે તેવો હુકમ છે' મારા અને મસીદના મુ નાસિવાય આ શહેરમાં કોઇ છેજ નહિ

મને તેવો હુકમ છે માટે ખોટુ નગા જતા નહિ

મોલવીને પણ બહાર જવાનો હુકમ નથી?

'કોઇને રજા નથી

ના મારે!

તે હુ જાણતો નથી શો। સવાલ પુછુ તેનો જવાબ આપો

વૃદ્ધ માથાઉપર હાથ મેલી ક્હ્યુ ાાદ સાહેનો હુકમ માનવોજ જોઇએ

તમારા અને મોલવીસિવાય આ ઘરે રમા બીજુ કોણ કોણ છે?

'હુ–મારો નોકર મદમ જાન અને દગી।

"તમને ખાત્રી છે કે તેસિવાય અ૫ કોઇ નથી ના

'ઉમરાવસાહેબ ધ્યાન રાખજો કે મારો ભય કે

'હુ આશા રાખુ છુ કે આ સાહ સારી રીતે જાણે છે કે મવાબન કોઇ દિવસ જુ ગોનતો નથી

'તમારે ત્યા બીજો માણસ છે એ બાબ તનો અમારીપાસે અગ્ગ પુરાવો છે

સાહેબ! તે ત ન જુ છે

સ ય હમણાજ બહાર આવશે તમારી પુત્રી અથવા પૌત્રી આ શહેરમાં તમારી સાથે તમારા ઘરમા રહેછે તેની તમે ના પાડો છો?

સાક્ષસ ના–કોઇ નથી'

કારણ તે બાલિકા તમારા સબંધવાળી ન હોય કદાચ તે મદમદજાન અને દગી ની પુત્રી હોય

હોવજ નહિ જો મારા નોકરની પુત્રી અથવા પૌત્રી મારા ઘરમા રહેતી હોત તો

હું તે જાણતોજ હોઉં

ત્યારે તમે—તેની સાફ ના પાડો છો કેમ?

હા—ચોક્કસ ના પાડું છું

તમારા એ નોકરોસિવાય કોઈ નથીને?

ના નથી હોયતો શામાટે બતાવું?

તે હું કેમ કહી શકું? આ શહેરની તપાસ કરવા મને હુકમ થયેલ છે સઘળે તપાસ કરતા જે હશે તે જણાશે છતાં તમો ના કહો છો કેમ?

જી હા ના કહું છું

સરદારે કહ્યું તમો ચોક્કસ કહો છો કે ખુશ્રમ આદિ સતાયેલ નથી

કોણ ખુશ્રમ? શું તે આદિ સતાયેલ?

હા અમને તેવા સમાચાર છે

અસંભવિત જો તેમ હોય તો હું જાણતોજ હોત

તમો જાણતા નથી પણ તે અત્ર છુપાયો છે

વૃદ્ધ ગુસ્સે થયો અને કહ્યું શું મારી વૃદ્ધાવસ્થામાં મારું આ રીતે અપમાન કરવાનો બાદશાહનો હુકમ છે?

તેમ નથી કેમ ન હોય પણ જ્યારે તમો તે આદિકા અને ખુશ્રમ એ તેની હાજરી છુપાવો છો ત્યારે બાદશાહની કચેરીમાં તમોને મોકલાવી આપવાને મને ફરમાન થયેલ છે

આ શાહનો હુકમ માનવો જોઈએ મને ઘેર જવા દીઓ અને તૈયાર થઈ આવી તો પછી પડીશ

વૃદ્ધ સલાબત ઘેર જતો હતો ત્યાં સરદારે કહ્યું તમને ઘેર પાછા ન જવા દેવાનું ફરમાન છે

ત્યારે શું હું કેદી છું?

હા—એમજ બાદશાહના હુકમને માન આપવુંજ જોઈએ

વૃદ્ધ સલાબતના ચહેરાઉપર ભયની નિશાની આ સમયે પ્રત્યક્ષ થતી હતી પણ ચાલાક અને બુદ્ધિવાન હોવાથી લાગણીઓને રોકી તેણે અવાજે કહ્યું બાદશાહના હુકમને તાબે થવું જો એ પણ મારા નોકરને સમાચાર તો મોકલો ને! મારે ઘેર બધું અવ્યવસ્થિત છે

બાદશાહવિરૂદ્ધ કાવત્રાં રચવાથી તમારા બન્ને નોકરો પણ કેદ પકડાયા છે તે તમને જણાવું છું

શું હમીદ અને મહમદખાન કેદ છે અને તે પણ બાદશાહવિરૂદ્ધ કાવત્રામાટે? સરદાર! તમો શું કહો છો તે હું કાંઈ સમજી શકતો નથી

માફ કરો વિગેરે કાંઈ કહેવાનું ફરમાન નથી

મારા નોકરોને ક્યાં રાખ્યા છે તે તો કહો

તેઓને હમણાંજ કારાગૃહે લઈ જવામાં આવશે

આ સમાચાર વૃદ્ધને માટે અતિશય ખરાબ હતા તે મનમાં પણ વિચાર કરતો હતો પણ સરદાર પોતાને બારીકીથી તપાસે છે તે જોઈને હિંમત લાવી પૂછ્યું શું તેમો ગુન્હેગાર સાબીત થઈ ચૂક્યા છે?

હા કોણે સાબીત કર્યું? મહમદખાને

તે કોણુ છે? કોઈએક થોડા વખતપ હેલા મને મલ્યુ હતુ અને ગદરજાન નામ આપેલ હતુ'

'ઉમરાવસાહેબ કંઇ કહેવાતુ નથી"

ત્યારે મ દગારતરીક મને પણ ત્યા લઇ જવામા આવશે કે?

'તે સમાચાર તમને આપી શકુ નહિ તમને બાદશાહપાસે મોકલવાનુ ફરમાન છે

આવી વૃદ્ધઅવસ્થામા બાદશાહ મારા ઉ પર આવો અ યાય કરશે?

એકાએક ચારે તરફથી ભયાનક અવાજ આવ્યો મોગલ સિપાઇઓ બોલી ઉઠયા ના દરો—વાદરો—

તે વા રો ન હતો—તે તો ...નાવી વા રાની આકૃતિનુ પ્રાણીજ

પ્રકરણ ૧૬ મુ

શોધ

જ્યારે મોગલસર ાર વૃદ્ધ સનાબતસાથે વાતચીત કરતો હતો તેજ સમયે એક પ ત્થર સરદારને લાગ્યો અને તોબાહ કરતો તે તરત કુદી ઉભો થયો તેને ઇજા થઇ અને નાક લગભગ તૂટીજવાજેવુ થયુ આ બા ાત આટલેથીજ અટળી નહિ પણ પત્થર અને ગોળીઓનો વરસ વરસવા લાગ્યો આ ક્યાથી આવે છે ને દરેક તેના મ ત્યા અને એક વા રાનુ આ ૃ ય છે એમ તેઓને જ ણાયુ ને ગાળીને પકડવા મહેનત કરી પણ કોઇ સર ારે હુકમ કર્યો કે ગમે તે ઉપાયે વાદરાને મારી નાખવો' અને આ હુકમનો અમલ કરવા કેટલાક સિપાઇઓ વાદરાની પાછળ પડયા

વૃદ્ધ સનાબતતરફ આગળ ચીવી બીજા કેટલાક સિપાઇઓને સરદારે હુકમ કર્યો કે "આ વૃદ્ધ માણસને બાદશાહપાસે લઇ જાઓ

જ્યારે સિપાઇઓ નજીક આ યા ત્યારે સનાબતે બુમ પાડી કે મહેરબાની કરીને મારૂ અપમાન ન કરો હુ મારી મેળેજ આવુ છુ

ધીમેથી સલાબત ઉભો થયો અને પૂછયુ મારા નોકરોને એક વખત મને મળવા તો દીઓ

સરદાર કે જેનો મિજાજ થયેલ ઇજાને પરિણામે ઠેકાણે ન હતો તે બો યો નહિ

સનાબતે જવાબ વાળ્યો નહિ અને સ રદારના હુકમને તાબે થઇ સિપાઇઓપાછળ ચા યો

બા શાહ ી ન ા એજ કાયદો હતો વૃદ્ધ સલાબત મૃ યુ નજરઆગળ માનમ પ તાં પણ હિમ્મત હાર્યો નહિ અને તેણે મનની સ્થિતિ સમતોલ જાળવી રાખી મહમ જાન અને હમી । કયાં છે એ તેને ખબર નહોતી તેમજ તેનુ શુ થશે તે પણ તે જાણતો નહોતો

સલાબતના ગયાપછી મોગલ સ ારે સિપાઇઓને કહ્યુ યા રાખજો કે આપણે બહુ ગભીર ફરજ બજાવવાની છે અને આ પણી ફતહઉપર આપણા ભવિષ્યનો આધાર છે દસ હાની ટુકડી બની શહેરની તપાસ કરો ોકસાઇથી દરેકે રેક મ ાન તપાસજો અને જો કોઇ મન ષ્યઆકૃતિ તમારી નજરે ...

એ નાદ છે તે મારી સભાળ રાખશે

ત્યારે તમને વધારે, વખત તકલીફ આપવી જોઇએ નહિ પણ થે ! સવાલ પુછુ તેના જવાબ તમારે આપવાજ પ ડે

ભલે પુછો

કોઇ આદિ સતાન રહેલ છે?

નહિ

ત્યારે વૃદ્ધ સના ા ન અને ેના નોકરો સિવાય આદિ ઇ નથી?

તે સિવાય કોઇ નહિ

તમે ભૂલની વાતો કરો છો?

ન ન ન

હવે આરામ લીયો

મોનરીકુવર ેરીસર ાર આગળ ચા ો મનમા વિચાયુ કે આ મુસલમાન ફકીર શા મ ન ગુઠ બોલે છે! કદાચ આ શહેરની હદ તથી તે અજાન હોય મ ા તો કાઇ અમ નતુ નથી ને કોઇ સતાયેન હો તો મળી આવશે આમ વિચારી તે બહાદુર સર ાર મહમ ેકીએ એકાએક ન ો માગ્યો

પ્રકરણ ૧૭ મુ

ભૂલ કે ભવુ પ?

મોગનસર ારે સકારણ ો મારો હતો તેણે મા ડુ કે ભરકર ઝરી નાગ પોતાને હમલા કરશે અના ઝ અમેઝમ ઝરી ના મોજ હતો ેનામાટ બહુ મોરા ા માર્યો અને તરવાર હાની પણ નાગ કયા હતો? દરેક દિશાએ નજર રી પણ સા પની નિશાની મળી નહિ તેણે ધાયુ કે નિર્જન વાહેરમાં કદાચ સાપ પા ા રમા પેસી ગયો હશે એણે તે વિચારથી આશ્વાસન લીધુ જે દિશાતરફથી પોતાના સિપાઇઓનો અવાજ આવતો હતો તે તરફ વ યો બહુ ઉતાવળથી ચાલતો હતો થોડક ગયાના ાછળ કોઇ ે કેમ તે નેતો પા ા કોઇ મ નમ પડતુ ન હતુ વળી આગળ વધતો અને તેને જ ભાતુ કે કોઇએક તેની પાછળ પ ન છે વળી પોતાસાગે કોઇ ના ળને જુએ છે એમ તને જણાતુ મહુ અસ્વસ્થ થયો વળી જરા આગળ વધ્યો અને એકદો કોઇએક ઓરતનો મધુર સગીતના સ્વર તેને સભ ળાયો આ શહેરમાં ના ી રસતુ નથી? અહીં અમારી હાજરી ના રસનાર ને ો કાઇ તેનો વિચાર પ ા થતો નહિ હોત? હવે તેઓ કયા જઇ શકશે?

દરવાજો ખુ લો હતો અને નાગી તરવારે તે ઘરમા ાખલ થયો પણ આ ઘરની કોઇ સભાળ રાખનાર ન જ ણાતા તેને બહુ નવાઇ લાગી સા ળા ખ ો ધાર્યું ર કાયેલા હતા ઘરમા કોઇ ન હતુ ના સગીતનો મધરસ્વર તેને સભળાયા કરતો હતો તેણે મોગ અના ે પૂછ્યુ

પ ણેતા ખ મા આ નિર્જ ા સ્થાનમા કો ા મીનાર ાનવે છે? સરદાર પ એના ખ મા ગયો ત્યા પણ કોઇ માનુષ પડ્યુ નહિ તેથી તે ોનો ઉ ો કે ા ગાયન છે? નગીના મામેના ખ મથી મધુર અવાજ આવે

છે એમ તેને જણાયુ ધરીમા જ્યાથી પોતે આ યો તેજ ખડમાથી મધુર અવાજ આ વેછે એમ જણાયુ તે ખડ તપાસ્યા તો કાંઇ પત્તો લાગ્યો નહિ અને અવાજતો ચાલુજ હતો

કહેવુ જોઇએ કે સરદાર બાયલો ન હતો પણ આ બનાવથી તેના મનમાં ભય અને આશ્ચર્યની લાગણીઓ થઇ ત્યા ચુપ ઉભો રહ્યા અને એકાએક તેના મોઢામાંથી શબ્દ નીકળી પડયો ' ભુત પ્રેતની વાતો કાંઈ પાયાવગરની જણાતી નથી

એકપળપછી મહમ રોકી [સરદાર] બોલી ઉઠયો અલ્લાહ અકબર' અને ધરમહાર પોતાથી બનતી ઉતાવળથી દોડી નીકળ્યો. એકાએક સરદારની પાછળ એક ગધેડુ એવી ભયકર રીતે ભૂક્યુ મહમદરોકી ભાન ભૂલી ગયો બહાર નીકળ્યો ત્યારે ઓરતોનુ અટહાસ્ય સાભળ્યુ સરદારે ત્યા વધારે વખત રોકાવામા ડહાપણ માન્યુ નહિ તેથી તે મુખ્ય દરવાજાતરફ ગયો સિપાઇઓ પોતાના સરદારને આવી ઉશ્કેરાયેલી સ્થિતિમા જોઇ વિસ્મય પામ્યા સરદારે અમયદ્ધરકતા બોલી પૂછ્યુ આ રસ્તે જતા કોઇ માણસને તમોએ જોયેલ છે?

સિપાઇઓ એકબીજાસમે જોઈ રહ્યા અને કહ્યુ કોઇ આ રસ્તે ગયુ નથી સરદારે કહ્યુ ત્યારે શુ મારી ભૂલ થઈ? મારી સાથે સાથ આવતા તમે કોઇને જોયેલ નથી તેઓએ પ્રણામ કરી કહ્યુ ના નામદાર અમે બધા ખાત્રી છે આ તો સમયપથના તપરાસવગરના જણાય છે"

'બહુ ઠીક—બીજે તપાસ કરો' આમ હુકમ આપીને મહમ ગોળી આગળ વધ્યો પોતાને વિતેલ વાત સિપાઇઓને તેણે જણાવી નહિ સિપાઇઓને પોતાની પાછળ સનાતનખાનપાસે આવવા કહ્યુ

બધા સનાતનના રહેઠાણતરફ ગયા મહમદજાન અને હમીદાને જ્યારે પકડવામાં આવેલ ત્યારથીજ તે મકાન ખુલ્લુ હતુ સલાબતના મકાનની તપાસ સરદારે કરી અને કોઇ ખાનગી રસ્તો શોધવા બહુ મહેનત કરી પણ ફોકટ દરેક પેટી તપાસી પણ કાંઇ કમાય મળ્યુ નહિ કે ઓરતનો કોઇ સામાન ત્યા માલુમ પડયો નહિ રખેને મરાણીને કોઇએ ખોટ સમજાવેલ હશે એમ સરદારે વિચાર કર્યો

ગદરજાન યા આ વાતથી સરદારે સિપાઇઓને પૂછ્યુ ગદરજાનના નામવાળી કોઇ વ્યક્તિને તમે જોઇ?

ના સાહેબ

'ચાલો બીજા મકાનોની તપાસ કરીએ

ઉમગવના વ માથી સરદાર બહાર આવ્યો ને વખતે મધ્યાહ્નનો સમય હતો એક સિપાઇએ કહ્યુ હતુ 'દિવસ વધો ગયો છે

વાકય પૂરુ થાય તે પહેલા ઘુરકીને સરદારે કહ્યુ નહિ પ્રથમ તપાસ અને પછી ખાનપાન—

સિપાઇઓ બીજુ કાઇ બોલ્યા વગર તૈયાર થયા. તેની પાછળ ચાલતા બીજા સિપાઇએ

ગોલ રોમાં તેને મળી અને સાજે રથગે નોકરીથી તપાસ કર્યા છતાં પણ ત્યા કાંઈ માલુમ પડયુ નથી એમ જણાવ્યુ

સરકાર પોતે જાતે બધી તપાસ કરતો હતો મનુષ્ય તો શું પણ કોઇ પશુ પક્ષી પગ લાગ્યાનું નહિ આ બધો અનુભવ સરકારને નવો હતો જ્યારે તે મરીયમ મહેલપાસે પહોંચ્યો ત્યારે બારના દરવાજાને તાળુ બેવડ દેખ્યુ તે જોઇ ત્યા થોડો સમય ઉભો રહ્યા અને વિચાર્યુ નવાઇ જેવુ છે આ એ જ મકાનને તાળું આ પન કે તાળુ બાકી દરવાજે સોનના ચુમતા

સોનાની સાથે માએ સિપાઇઓ ના રસ્તે તેની અંદર દાખલ થયા તો સરવેરાન સરદાર પ્રથમ દાખલ થયો અને સિપાઇઓ એ પછી એક પાછળ આ પા જ્યારે અંદર બધા દાખલ થયા ત્યારે તેઓએ જોયું તો ઘરતો વિનાશ થતી હોય તેમ સાથે પોતાનને ફરતી બોગી દિવાલો હતી અને મુખ્ય રસ્તો ના તેઓ આવ્યા ત્યારે તાળું હતુ તો પછી આ અંદર કોણ રહે? આ કોને ત્યા આ વિનાશ થાયછે? લોકો કહે કે આ શહેર નિર્જન છે અને આ વિનાશ કોણ કરે?

સરકારે કહ્યુ બાપનાઓ! શું કોઇ આ ગયુ? તમો અને તપાસ કરો કોણ મરી ગયુ છે? સિપાઇઓ ખસ્યા નહિ સરકાર હિમત અને બહાદુરીથી પોતે અંદર ગયો પણ કોઇ મનુષ્ય ત્યા માલુમ પડ્યુ નહિ એ જોઇ વિનાશ બંધ થઇ ગયો

સરકારે પોતાના માણસોને ખબર આપી બોલાવ્યા પણ તેઓ બધા પૂતળામાફક ઉભા રહ્યા તદ્દન ભાન ભૂલી તેઓ પાછા મરજી કરવા તત્પર હોય એમ અને સરદાર પણ પોતાની ગાળથી ભૂત વગેરેને છે એમ માની સિપાઇઓસાથે બહાર નિકળ્યો

પ્રકરણ ૧૮ મુ

ભાવણી છિન્ન ભિન્ન

ગત પ્રકરણમાં વર્ણવેલ વાત આપણા લકકરમા પસરી ગી સિપાઇઓ સર્વ તે થળ છોડી ચાલ્યા ગયા તેઓ બાદશાહના મહેલની સોનાને મહા નુકશાન થશે એમ જાણતા હતા તેથી તેને શહેર તરત છોડી જવા વિચાર થયો એક દિવસ પણ ત્યા રોકાવા કોઇની ઇચ્છા નહોતી અંદર અંદર વિચાર કરી સરદારને તે નિશ્ચય જ બાતવ્યા નક્કી કર્યુ સરદાર મદમ ગોસી સાથે પોતાની છાવણીમા હતો બનેલ બનાવો ઉપર ઘણી તાણી વિચાર કરતો હતો અને ગામેન આગરુ પાછી ભેગવવા તરત ર્ચના ખ્યાલમા હતો

સિપાઇઓની હકીકત ઉપરથી અમલદારે આવીને ખબર આપી સરકારે તેઓને પૂછ્યુ કાંઇ સમાચાર?

ના સાહેબ આજ બધી ચોકીથી તપાસ કરી શહેરમા કોઇ દાખલ થયેલ નથી તેમ કોઇ બહાર ગયેલ નથી

અપૂર્ણ

હાલના આ કાળા કહેરના સમયમાં

<u>નિરાધાર થએલાં</u>

અમે આ મ્હારો ન્હાનકડો ભાઈ

પૈસેજ શ્રીમંત નહિ

પણ

દિલના એ શ્રીમંતના

ખરી

હુલાવની રોજીના પૈસાએ

કરેલા દાનથીજ

ઉગર્યા છીએ

કેવળ

ધનનાજ શ્રીમંત નહિ

પણ

દિલના પુરા શ્રીમંતો

જરૂર

દિલની સાચી શ્રીમંતાઈ

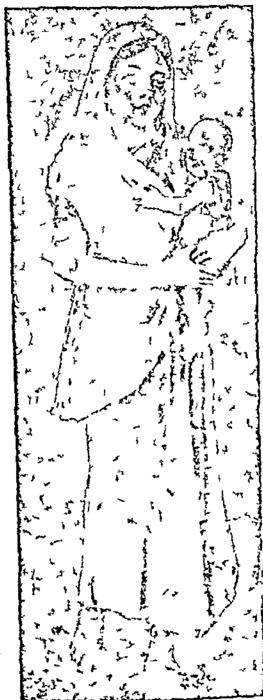
બતાવી

અમારા જેવા અનેક અનાથોને

બચાવો

રોજની જ બાલમા હમને

ભૂલતા ના

તેમારે જરૂર લખો—

મંત્રી-હિંદુ અનાથાશ્રમ,

નડીઆ

ઑલ ઇંડિઆની આયુર્વેદિક કોન્ફરન્સ તથા એક્ઝીબીશન તરફથી
ફર્સ્ટ ક્લાસ સર્ટીફીકેટ મળ્યું છે

सिद्ध कल्पमकरध्वज.

ગમે તેવા હઠીલા દરદોમાટે એક અદ્ભુત મહાન શોધ

શોધક—આયુર્વેદરત્ન પંડિત એ. વી. શ્રીરામાચારલુ ફીઝીશીયન ડૉક્ટર અને આયુર્વેદવૈદ્ય એન નરસિંહાચાર્ય રીટાયર્ડ સબરજીસ્ટ્રાર

આ અકસીર દવા ઘણા જૂના વખતથી જણાયેલી છતાં ચાલુ જમાનાની સંસ્કૃતિવાળી પ્રયોગપદ્ધતિથી બનાવવામા આવી છે દીર્ઘજીવિત દેવામાં તે અમૃતતુલ્ય સિદ્ધ થઇ ચુકી છે

અશક્તિ, ત્વચારોગ, ચકરી, માથાનો દુખાવો નસોની કમતાકાત ઉન્માદ, સંધિવા વાઇ, હીસ્ટીરીયા કોઇપણ જાતનો સોજો મધુપ્રમેહ હરસ, દમ ક્ષય ઉદરરોગ, ગર્ભાશયની પીડા મૂત્રરોગ, પ્રમેહ સ્ત્રીઓના માસિક ધર્મને લગતો કોઇપણ જાતનો વ્યાધિ વગેરે સ્ત્રી પુરૂષોના ઘણા ઘણા કઠિન રોગોને દૂર કરેછે

યુવાવસ્થામાં થની ભૂલોને લીધે પીડાતા મનુષ્યોને માટે આ ઔષધ અકસીર ઇલાજ છે, તે લોહીને સુધારી ચહેરામા રંગ લાવે છે અને નવું જીવન અર્પે છે

આ દવા બનાવવામા મુક્તા સુવર્ણ લોહ અને બીજી ચમત્કારિક વનસ્પતિઓ આવે છે ગમે તે ઋતુમાં કોઇપણ જાતની પરહેજની પીડાવગરજ સ્ત્રી પુરૂષો એક ટોનિક તરીકે તે વાપરી શકેછે

સેવનવિધિ દરેક શીશી સાથેજ સામેલ હોય છે કિંમત-ગોળી ૧૦ ની શીશી ૧ ના રૂ ૧૦ દશ વી પી ચાર્જ જુદુ

ટેલિગ્રાફીક એડ્રેસ
Kalpam
MADRAS

ધી મદ્રાસ આયુર્વેદિક ફાર્મસી,
પોસ્ટ બોક્ષ ન ૧૫૨
મદ્રાસ.

નબળી પાચન શકિત

અને તેથી થતા ભારે દુખ દેતા દર્દોનો સવથી મોટો હુનીકુ

ડૉ૦ બે૦ મોતીવાળાની

વનસ્પતિની હજમીયતની ગોળીઓ

માથાનાં દરદ ચક્કર છાતી ઉપરના ખાટા ઓડકાર, વાયુ બગડેલી અથવા થરો બાજેલી જીભ પીત ચમક [હિસ્ટિરિઆ] કબજીઆત બેહેર મારી ગયેનુ કલેજુ પીઠ અને નાં દરદ તથા ઘણાએક પ્રકારના બહુ દુખ દેનારા ઉપદ્રવો કે નબળી અપુરતી અને ધીમી પાચન શકતીથી પેદા થાય છે તે સરવે દરદોને પાચન શકતી વધારી તથ ના । તેજી ‑રી એ વનસ્પતિની ગોળીઓ મટાડે છે જે સ્ત્રીઓ હિસ્ટિરિઆ અથવા ચમકથી હેરાન થતી હોય તેઓ આ ગોળીઓ વાપરી જોશે તો તેના થોડા દિવસના ઉપયોગથી જે ગુણ થશે તે જોઇ તેઓ જરૂર તાજુબ થશે.—જેમને અપુરતી પાચનશક્તી સાથે કોઇ ચામડીનુ દરદ પણ લાગુ પડયુ હોય તો તેવાઓ માટે અમારી દરાજની ભુકી બહુજ ઉત્તમ છે અને તેવાઓએ આ ભુકીનો ઉપયોગ હજમીયતની ગોળીઓ સાથે ઉપયોગ કરવા ચુકવુ નહિ જો આ ગોળીઓથી સખત કબજીઆત નહી તુટે તો તે માટે અમારો વખણાયેલો વનસ્પતિનો જુલાબનો પાક જરૂર મગાવી વાપરો એ પાકથી થતા ગુણો જોઇ દરદી પોતે અચંબો પામ્યા વિના રહેશે નહિ જેમના મોઢામાથી ખ રાબ વાસ ની કળતી હોય તેઓએ આ ગોળીઓ સાથે અમારા દાંતના સાધારણ દરરોજના વપરાસ માટેના મંજનનો ઉપયોગ કરવા ભુલવુ નહી એથી મોઢામા વાસ દુર થયા ઉપરાંત દાંત મજબુત થઇ સુંદર થાય છે લોહીના બગાડમાટે અમારી ટોનીક ઓફ લાઇફ નામની દવા બહુજ જાણીતી થઇ છે

કિંમત— હજમીયતની ગોળીઓ ની શીશી ૧ ના રૂ ।= દરાજની ભુકી ની શીશી ૧ ના રૂ ।= જુલાબના પાક ની ડબી ૧ ના રૂ ॥ તથા દરરોજના વપરાસમાટેના મંજન ની શીશી ૧ ના રૂ । તથા ડબી ૧ ના રૂ ॥= અને લોહી । બીગાડમાટેની ટોનીક ઓફ લાઇફ નામની દવાની શીશી ૧ ના રૂ ૧॥ તથા રૂ ૨

એકલા બનાવનાર—ડૉ બે મોતીવાળા,

મોરલેંડ રોડ, ભાયખલા કલબની બાજુમા, ભાયખલા—મુંબઇ

સર્ટીફીકેટ

૧ મી અરદેશર ખરશેદજી ફરદુનજી તે એક વેળાના મુબઇના શેરીફ તથા પારસી પંચાયતના ત્રસ્ટી સાહેબના બેટા અને મુનાઇટેડ સ્પીનીંગ તથા વી કું ના મંત્રી જણાવે છે કે અજીરણ વીકાર તથા પીત વીકાર જેથી હુ વારીઘડીએ હેરાન થતો તે તમારી હજમીયતની ગોળીઓ વાપરવાથી મટયાં છે"

૨ મી એન એમ વહાડયા તે ન્યાય ખાતામા સરકારના આસીસ્ટંટ સેક્રટરી સાહેબ લખે છે 'તમારી હજમીયતની ગોળીઓથી મને ફાયદો લાગે છે

ચેતવણી—મોતીવાળાની જુદી જુદી દવાની ઘણીએક ખોટી બનાવટ થાયછે માટે લેનારાઓએ ડૉ. બી મોતીવાળાના સીલ શીશીને અને છેક બરાબર જોઇનેજ દવા લેવી

અધિપતિ-શંકરલાલ મણિશંકર ગોવિંદજી બી. એ.

અંકુશ.

ANKUSH

[illegible]] શ્રાવણ [અંક ૧૦ મો

વાર્ષિક લવાજમ હિં૦ માટે રૂ ૨-૮-૦
" " દેશાવર માટે રૂ ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત
જામનગર—કાઠીઆવાડ

Printed at the Atank Nigrah Printing Works-Jamnagar

THE

Indian Commercial Museum and Intelligence Bureau

RAJKOT

Kathiawar—India

This Bureau aims to promote and consolidate Indian business with various parts of the British Empire and friendly countries puts its services FREE of CHARGE at the disposal of respectable firms and furnishes Agents, Agencies, Addresses of Exporters, Importers, Manufacturers etc.

This Museum exhibits Indian and foreign merchandise samples and articles of reference on its premises. Keeps up correspondence with various commercial & industrial bodies inland and abroad exchanges printed matter undertakes distribution of samples and advertisement furnishes enquiries and reports translates catalogues and price lists into various Indian languages and supplies information for the inland raw products etc.

For Shareholders Only

The Encyclopædic Directory Co, Limited

ALLAHABAD

LOANS DEPARTMENT

1 Loans are usually granted or arranged for upon the security of —

(a) Promissory notes debentures stock and other security of the Government of India or of the United Kingdom of Great Britain and Ireland and securities of the Government of Ceylon

(b) Bonds debentures and annuities charged by the Imperial Parliament on the revenues of India

( ) Stock or debentures of or shares in Railway or other joint Stock Companies

(d) Debentures or other securities for money issued by or on behalf of any Municipal body or any District Board or any body of Commissioners for making improvements in any port or of trustees of any port

( ) Life Policies hav ng a urrent r alue

(f) Bullion or other g od which or the document f t tle to which a e deposited with or assi ned to the Company e s curity for such loa s

(g) accepted bill of exchange and promissory no es indorsed by th p yees and Joint and s veral p omis ory notes f *three* r more pe ons or fir s unconn cted with each othe in gen ral partn rsh p

2 Loans are s cured only fo *Sha lolde s of the Company*

3 Th maximum amount that can be reco mmended for any hareholder s *f ie ti e* th face val e of share held by him

4 The m n m im rate of int e t cl arge l i 9 percent and the maximum 1 percent

The h reholder hall pay to th Company one percent as comm s ion on the a mount of lo ns granted or arra d for

6 All corre pondence is strictly private and confidential

— વિષયાનુક્રમ —

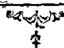
ॐ

અંકુશ

ANKUSH

પુસ્તક ત્રીજું | શ્રાવણ ૧૯૭૬ | અંક ૧૦ મો

"દિલ્દાર! અમ—"

(ગઝલ)

દિલ્દાર! અમ ચક્ષે જગતમાં આપ એક લલામ છો
અંતરતણા બસ જીંદગીભર આપે હા આરામ છો—

પ્રિય! આપ સુભગ વિલોકિને મનડું અમારૂં નાચતું,
એ આપના ગુણગાનમાં મસ્તાન હરદમ ગાયતું—

ના આપની મૈત્રીવિના અભિલાષ ચિત્તમેં અંતરે;
પ્રેમના ઉમળકા જીગરના મદુ આપ પદકમળે સુગે—

ગુલ્તાન બનીને આપના મચીએ હમેશાં પ્યારમાં,
આનંદીએ મસ્ત રહાનતા શુચિ આપના સહચારમાં—

ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઓઝા—મુંબઈ

મ ર્મ રહસ્ય

લેખ —શ્રીયુત મનુનચરામ બળવચરામ-સુરત

કાળની મહાન્ બલિહારી છે તેનુ ચક્ર નિરતર ફર્યા કરેછે અને તેની નવનવા ગો પ્રદર્શિત થાય છે વસ્તુસ્થિતિ સદાય એક નહિ રહેતા વારવાર પરાવર્તના કરે છે ઉગના સ્વરૂપમા પણ સત્વ રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણો પોતપાતાની સત્તાની પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહેલા છે આ ઉપરથી થોડા વર્ષ ઉપર જાણ તનુ શુ શ ન થતુ હતુ અને અત્યારે શુ થાય છે તેનો વિચાર કરો નવી નવી શોધ ઉપર રોજ થતી ગયેછે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓની માનીનતા નિર્ધારી રી હેતી નથી જે વ ખતે જે વાત સત્ય સ્વીકારવામા આવતી હતી તેમા હવે ભેદ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે વિ જ્ઞાનશાસ્ત્રની અપૂર્ણતાનુ આ પ્રમાણ છે પૃથ્વીઉપર વસ્તુની પૂર્ણતા છેજ નહિ સપૂર્ણ સત્ય નિરંજન સ્વત માત્ર એકજ છે અને સમસ્ત સૃષ્ટિ તેનો અંશ માત્ર છે અંશ તે પૂર્ણ કેમ હોઇ શકે ? અ ામા પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાની ગુપ્ત શક્તિ છે ખરી પણ જ્યાસુધી તે શક્તિ સપૂર્ણ વિકાસ પામે નહિ અને સપૂર્ણ પ્રકાશ પડે નહિ ત્યાસુધી વસ્તુસ્વરૂપ યથાર્થ સમજાય નહિ સામાન્ય રીતે સમજાયાનુ અભિમાન થાય છે તે આ ઉપરથી જણાઇ આવ્યા

વિના રહેતુ નથી ચોડા વર્ષ પહેલા પશ્ચિમ પ્રદેશના વિદ્વાનોના વિચાર કેટલાકને વેદ વા પ્રમાણે હતા આર્ય ઋષિ મુનિઓના તેનાથી ભિન્ન સિદ્ધાન્તો અનુક્રમનુ ભાનકરાવ નારા હતા એમ કહેવામા આવતુ હતુ કે મનુષ્યજાતિની પ્રથમ અવસ્થા કેવલ જગ લી હતી અને તે ધીરે ધીરે સુધરતાં આધુનિક પક્તિએ પહોચેલી છે અને તેથી પૂર્વ કાળના વિચારોને મોટુ સ્વરૂપ આપવુ એ તો મૂર્ખાઇનુ ચિહ્ન છે પરતુ આપણે ભૂલી જવુ નહિ જોઇએ કે એક પ્રાણી— મનુષ્યની જેમની તે મરણપર્યન્ત ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થા હોય છે તેજ પ્રમાણે એક પ્રજાને પણ હોય છે જે પ્રજાને પણ બાળ પણાની અવસ્થાની સર્વ સ્થિતિમાથી પસાર થવુ પડે છે એક બાળકને શિક્ષણ આપનારો ગુરુ હોય તમજ પ્રજાને માટે પણ સમજવાનુ છે ગુરુ જે ઉંચુ શિક્ષણ આપેછે તે બાળક ગ્રહણ કરે છે તેનો અભ્યાસ કરે છે, અને ગુરુની આજ્ઞાને આધીન રહે છે ચારે નવી પ્રજા થવા માડે છે ત્યારે તે અજ્ઞાન હોય છે એ વાત ખરી છે અને તેમાથી ગુરુ પદ ધારણ કરી શકે એવુ કોઇ મળી શકતુ નથી અને તેનાજ માટે તેની પૂર્વે થયે

ગએના શિષ્ટજનોમાથી કોઇ પૃથ્વીઉપર અવતાર ધારણ કરે છે શ્રીમ ભાગવતઆદિ પુરાણોનુ અવલોકન કરતા જણાય છે કે—

સપત્તિ સદ્ આસુરી
દુખકરી વિ રવા મારશે
માયા મોહથી તારશે
પુરવના પાપો પુરા હારશે
વી ગુણ પ્રચારશે
વતણી રે ઉર્ના કારશે
આ સસાર સમુદ્રથી
સુજનને તે પાર ઉતારશે
જે મ વતરમા યુગેયુગ
બ નિત્યે મથે ભૂતળે
ગોધે વેદ પ્ર નનુ પાલન કરે
જ્ઞાનોપદેશે પળે
કર્મોમા ૈરાય દે ઋષિ
મનુ ને સિદ્ધ સનમાં તે
યોગી ત્તાત્રેયનો
જન વો પા ળજને વ નિ

આ વાત ધ્યાનમા રાખતા પૂર્વ મા થઇ ગએલી સર્વ મનુષ્યજાતિના આશ્ચર્ય અને બોધ પમાડે એવા ચરિત્રો અને કૃત્યોનુ ણ રહષ્ટ નગટ પડી તુરત સમ તો આવા મહાન પુ ા જે થન કરી ગયા છે તેમાં છિદ્ર શોધવા તેના દોષ શોધવાના પ્રયત્નોને આપણે યાની દૃષ્ટિએ જોવાની જરૂર છે કેમકે નિર મર વો એ આપણ તત્વ નથી અને સ જનને તે યોગ્ય નથી

સાંપ્રત સમયમા પૃથ્વીઉપર નિવાસ ર્તા મનુષ્યોનો મોટો ભાગ આર્યજન્ન છે એ આર્યજનમાં જે મહાન્ ઋષિઓ—મહા માઓ થઇ ગયા છે તેઓ દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા સત્યને ઓળખવાવાળા અને અગાધ શક્તિવાળા હતા અને તેથીજ તેમના ઉપદેશો અને તેમના ગ્રથો અદ્યાપિ આ આપણા ભારતવર્ષમા સ માન પામેછે અને પૂજાયછે મનુષ્યજન્મનો પરમ હેતુ સિદ્ધ કરીને તેઓ ઉંચી કોટિએ જઇ બિરાજેના છે અને તેથી એ હેતુ સિદ્ધ કરવાના સાધન તેઓને પરિપૂર્ણરીતે ાત છે એ સાધનો માણસમાત્રના ક યાણાર્થે તેઓ બતાવી ગએના છે ઋષિઓમા સર્વ સમાન નથી, તેમા ભિ ન ભિન્ન વર્ગ પડેલા છે કેટલાક મહર્ષિ કેટલાક મત્રવેત્તા કેટલાક વેદવેત્તા અને કેટનાક બ્રહ્મવેત્તા છે ભૃગુ, કાશ્યપ, દધીચિ જમદગ્નિ શૌનકઆદિ મત્રવેત્તા છે માત્ર બ્રાહ્મણોજ મત્રવેત્તા છે એમ નથી ભગવાન વૈવસ્વતમનુ અને પુરૂરવા રાજા એ બ ને ક્ષત્રિય છતા મત્રવેત્તા છે વૈશ્ય મત્રજ્ઞાની પણ થયેલા છે મત્સ્યપુરાણનો ૧૪૫ મો અધ્યાય જેમા જુદા જુદા વર્ગના ઘણા ઋષિઓના નામ ગણાવ્યા છે તેમા છેવટે કહ્યુ છે કે એ બાણુ ઋષિએ વેદમાના મત્ર બહાર નગટ કર્યા તેઓમા કોઇ બ્રાહ્મણ કોઇ ક્ષત્રિય અને કોઇ વૈશ્ય છે

ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या ऋषिपुत्रान्निबोधत।
ऋषिकाणां सुता ह्येते ऋषिपुत्रा श्रुतर्षयः ॥

આ ઋષિઓને મત્રવેત્તા હેતા કે વેદના સબધમા ઋષિઓને દ્રષ્ટા ગણેના છે કેમકે જગતકર્તાના બાણે મસ્તકમા વિચારના જે સ્વરૂપો બધાયેલા હોય તે સ્વરૂપોને ન-

ત્યક્ષ તેઓએ દિવ્ય ચક્ષુથી જોએલાં છે અતંગનો શબ્દ એટને આકાશવાણીને જે શ્રવણ કરે છે તેને જોતા કહે છે

વળી યુરોપખંડના પંડિતો અને આપણા ભારત વર્ષના અંગ્રેજી વિદ્યા શીખેલ કેળવણી પામેલા ગણાતા પુરૂષોમાં કેટલાએક એમ માને છે અને કહે છે કે મંત્ર તે અર્થરહિત અસ્પષ્ટ પશુની ગિરાનું ભાજન છે બીજમંત્રોને તો તેઓ મૃષાર્થક અસબંદ્ધ પ્રલાપ ગણીને હાસ્ય કરે છે ઘણીવાર આપણે જોઇએ છીએ કે જે વિદ્યાન અપરાપલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને જાતે યત્ન કીધુ નથી તે વિદ્યામાં શું સાચું તત્વ સમાયેલુ છે તે સમજ્યાવિના પુષ્પ તેના ઉપર ટીકા કરવા – તેને હસી કહાડવા તત્પર થઇ જાય છે એવાને માટે શું કહેવું? તે સુજ્ઞજન પોતે વિચારી લેશે

મંત્ર એટલે શું? શબ્દનું વ્યક્ત સ્વરૂપ તે મંત્ર ઇશ્વરથી સકળ સૃષ્ટિની વ્યક્તિ છે એ નિર્વિવાદ છે પ્રથમ જ્ઞાનશક્તિથી સૃષ્ટિના કલ્પના થાય છે કલ્પનામાં જેની રચના રચાય તે માની લેવાથી મતત્વની સ્થિતિ થાય છે પછી ક્રિયાશક્તિની ના થાયછે પછી વાણીરૂપ થતા શ વર્ણરૂપે પ્રત્યક્ષ પ્રગટ પડે છે ઇશ્વર શબ્દનું સ્વરૂપ છે કારણ છે અને તેથી તેને શબ્દબ્રહ્મ કથન કરવામાં આવે છે શ એ આકાશનો ગુણ છે પણ આપણે જેને આકાશ સમજીએ છીએ તે તો મૂળ આકાશની છાયા તેનુ વિકાર પામેલું રૂપ છે જે આદિ આકાશ કહ્યું તે બ્રહ્મરૂપ છે પરબ્રહ્મ કાર્યમાં તેના કારણનો ગુણ તેના કારણની શક્તિ ગુપ્ત રહેલા હોય છે શ્રી ગણેશનુ પૂજન વારવાર શુભ અશુભ સર્વ પ્રસંગે હિંદુઓમા થતુ આપણે જોઇએ છીએ તેના ભક્તો તેને ઇશ્વરરૂપ બ્રહ્મરૂપમાને છે પે દેવના સહસ્ર નામોમાં એક નામ ગજાનન છે ગજ શબ્દનો સાધારણ અર્થ હાથી થાયછે અને તેથી હાથીના જેવી તેને સૂંઢ છે એવી સાધારણ માન્યતા છે પણ ગજનો અર્થ શબ્દ થાયછે અને આનનનો અર્થ મુખ છે શબ્દ જેનું મુખ છે તે ગજાનન એટલે આકાશ જેનો ગુણ શબ્દ છે તેના અધિષ્ઠાતા દેવ અથવા પરબ્રહ્મ તે ગણપતિ છે (જુઓ એ વિશેષ ખુલાસામાટે મહેશ્વર મહિમા) આજ કારણથી ૐકારને પ્રણવ બ્રહ્મ સર્વ મંત્રમાં નાયક કહે છે

ओंकारः प्रणवो ब्रह्म सर्वमंत्रेषु नायकः ।

ત્રિપાદભૂતિ મહાનારાયણ ઉપનિષદ પ્રમાણે

प्रणवात्मकं ब्रह्म । प्रणवात्मकत्वेनाक ब्रह्म

બ્રહ્મવિદ્યાઉપનિષદમાં પણ કહ્યું છે કે—

ॐ मित्येकाक्षरं ब्रह्म यदुक्तं ब्रह्मवादिभिः । अकारे संस्थितो ब्रह्मा उकारे विष्णुरास्थित ॥ मकारे संस्थितो रुद्रस्ततोऽस्यान्तः परात्परः ॥

નિરાકાર બ્રહ્મ અને સાકાર બ્રહ્મ બન્ને બ્રહ્મ વાચક ૐકાર છે તેના પ્રમાણ અને અન્ય મળે છે અને તેથીજ અક્ષર એટને અવિનાશી કથન કરવામાં આવે છે અક્ષર બ્રહ્મ તે એજ છે જ્ઞાન ઇચ્છા ને ક્રિયા એ ત્રણેનુ એક સ્વરૂપ ૐકાર છે ઓમ્ તેજ સચ્ચિદાનંદ અને તેમાં ચારે વેદ સમાયેલા છે જ્ઞાન

ઋચાથી ઋગ્વેદ, યજુ(ર્)ામ(થી) યજુર્વેદ, સામ(થી) સામવેદ અને એ ત્રણની એકતા અથર્વવેદ માંડુકયોપનિષદ્ પ્રમાણે સર્વ ૐકાર રૂપ છે અને ૐકાર તે બ્રહ્મ છે

મન એટલે વિચારવું અને એ મન્ ધાતુ ઉપરથી મન્ત્ર શબ્દ બનેલો છે કલ્પના અથવા વિચારને ગતિ પ્રાપ્ત થતાં તે વાણીરૂપે પ્રકટ થાય છે આ વ્યક્ત થએલું સ્વરૂપ તે મન્ત્ર છે વિચારનું બળ કેટલું છે તે સ્પષ્ટ રીતે અર્વાચીન સ્થળે હવે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે વિચારનું સ્વરૂપ બંધાઈ નવીન વ્યક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે વ્યક્તિનું જીવન તેને વિચારનારાથી મળેલી શક્તિના ઉપર આધાર રાખે છે વાણી શબ્દથી ચાલી છે માટે અનંત શબ્દ બ્રહ્મ તેજ મન્ત્ર છે શબ્દ બે પ્રકાર છે ધ્વનિરૂપ અને વર્ણાત્મક એ વસ્તુ અથડાતાં જે નાદ અથવા શબ્દ થાય છે તે ધ્વનિ છે અને ધ્વનિમાં અર્થ સમજાતો નથી ધ્વનિ મન્ત્રનું શરીર છે સાધારણ રીતે વર્ણની અમુક પ્રકારે કરેલી રચનાને મન્ત્ર કહેવામાં આવે છે

વર્ણ શબ્દના બે અર્થ થાય છે શબ્દ અને રંગ એવી રીતે જેના શબ્દ અને રંગમાં ભેદ નથી શબ્દ છે ત્યાં રંગ અને રંગ છે ત્યાં શબ્દ છે સનત્કુમાર સંહિતામાં અને માતૃકાવિવેકમાં સ્વર તથા વ્યંજનોની ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયા અને રંગ છે તે દર્શાવ્યું છે ક્રિયા અથવા ભાવનાથી રંગમય જે ચિત્ર પડે છે ઉત્પન્ન થાય છે તેને દર્શાવનાર શબ્દ તે મન્ત્ર છે રંગ જો બરાબર નહિ પુરાય તો ચિત્રનું રૂપ ધારેલું નિવડતું નથી અને તેના પરિણામે ઇચ્છિત ફળ મળતું નથી આજ કારણથી આપણા મુનિઓએ મનન શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કેમ કરવું તેના નિયમો બાંધેલા છે સુર અને ધ્વનિ ઉપર લક્ષ રાખવાની ઘણી આવશ્યકતા છે તે આ ઉપરથી સહજ સમજાય જાય છે મન્ત્રનું ભાષાન્તર કરવું સાધનમાં કેવળ નિરર્થક છે એમ કહેવાની જરૂર નથી

આપણે ઉપર જે શબ્દબ્રહ્મ કહી ગયા તેનું બીજું નામ મન્ત્રેશ્વર છે અને બિંદુશક્તિ તે તેજ છે બાહ્યતત્ત્વ સૃષ્ટિનું સ્ફુરણ, અહીં પ્રદર્શિત થાય છે આ સ્થિતિનું યથાર્થ જ્ઞાન થવા માટે જરા વિશેષ વિસ્તારની આવશ્યકતા છે પ્રથમ પરા સંવિત્ છે જેની સમજ આપણને દેવતાઓ અને સરસ્વતી પોતે પણ શક્તિમાન નથી તે અને તેની શક્તિ અભિન્નરૂપે એક રસ રહેલા છે પરા શિવતત્ત્વ અને શક્તિતત્ત્વ એ બેનું એકત્ર સ્વરૂપ તે પ્રથમ સ્પંદ છે અહીં જ્ઞાન માત્ર છે તેની પછી ના (ક્રિયાશક્તિ) જે મન્ત્રમહેશ્વર ગણાય છે તે છે એ નાદ અવ્યક્ત છે અને પાછળની શબ્દ રૂપ થાય છે સ્થિતિ તે ઉન્મેષની છે બંધ નેત્રની સ્થિતિ તે નિમેષ છે નિમેષમાં સૃષ્ટિની આખી છાયા પડે છે સૃષ્ટિ થવાને વિકૃતિ થતાં શબ્દ અને અર્થ ઉભયનું સંયોગ સ્વરૂપ તે વાચ્ય બ્રહ્મ પ્રથમ તત્ત્વ મન્ત્રેશ્વર છે અહીં ઉન્મેષ છે ૐકારને પ્રથમ મન્ત્ર આદિ અનાદિ મન્ત્ર, મન્ત્રોમાં શિરોમણિ મન્ત્ર રૂપે માટે કથન કરવામાં આવે છે તે આથી સ્પષ્ટ થાય છે

એ પ્રણવ કે ૐકાર શામાટે કહે છે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર અથર્વવેદના શિરઉપનિષદ્માં આપેલો છે કે— यस्मादुच्चार्यमाणमेव प्राणान् ऊर्ध्वमुत्क्रामयति (એના ઉચ્ચારમાત્રથી પ્રાણોની ઊર્ધ્વ ગતિ થાય છે) એને પ્રણવ કહે છે તેનું કારણ यस्मादुच्चार्यमाण एव ऋग्यजुःसामाथर्वाङ्गिरसं ब्रह्म ब्राह्मणेभ्यः प्रणामयति नामयति (જેના ઉચ્ચારથી ચતુર્વેદ બ્રહ્મ બ્રાહ્મણો નમે છે)

સમસ્ત બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ ત્રણ એ લે ૐકારથી છે ઓમ્–ઓમ્ શબ્દની બ્રહ્મા યજુ છે એમ યજુર્વેદ જાણનારા કહે છે અને તેજ પ્રમાણે ઋગ્વેદ અને શામવેદમાં કહેલું છે (લિંગપુરાણ પૂર્વાર્દ્ધ અધ્યાય ૧૭મો)

ओमींकाराक्षित वाङ्मय निलयुद्ध त्रयोऽक्षेऽस्मे प्रतिष्ठित ओमींकार सव वाङ्मय वश्यकर चतुर्गे ऽत्र प्रतिष्ठित

અક્ષમાલિકોપનિષત્

ૐકારમાં સર્વ અક્ષર સમાયેલા છે અને તે શ બ્રહ્મ છે તેની દ બ્રહ્મના અક્ષ મય સ્વરૂપનું લિંગપુરાણના ઉપર કથન કરેલા અધ્યાયમાં વિસ્તારથી વર્ણન છે મિંદુસહિત પ્રત્યેક અક્ષર બીજમંત્ર છે વર્ણમાળા તે બીજમંત્રોની માળા છે બ્ર વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ રૂપે છે અને તેની ત્રણ પ્રકારે છે

ओमिति ब्रह्मति यदि दसमात्प्रकारेण

નારદ પરિવ્રાજક ઉપનિષત્

બ્રહ્માંડે તેવું પિંડે અને પિંડાડે તેવું બ્રહ્માંડે એજ નિયમ છે ભિન્નભિન્ન ભુવનાની ભૂમિકાની જેથી અને તેની રચના છે તેનું પોષણ અને રક્ષણ છે તેનો સંહાર છે તેની અને તેની રીતે પ્રત્યે મનુષ્યમાટે સમજવાનું છે

ભિન્નભિન્ન વર્ણ અથવા અક્ષરોના સ્થાન ભિન્નભિન્ન હોય છે એ કારણથી સંસ્કૃત અક્ષરોની ઘણીજ ચતુરાઈભરેલી વગણી કરવામાં આવેલી છે તેમાં કંઠ તાળુ મૂર્ધા દંત અને ઓષ્ટ સ્થાની અક્ષરો ગણેલા છે અમુક અક્ષરોને અમુક સ્થાનસાથેજ સંબંધ છે અને તે સ્થાનેથી તેનું ઉચ્ચારણ થતા શરીરની અમુક શક્તિ પ્રદીપ્ત થાય છે વળી પૃથ્વી પાણી તેજ વાયુ ને આકાશ એ પંચભૂતની ઉત્પત્તિ બ્રહ્મની અને પ્રણવ તેજ બ્રહ્મ છે અને તેમાંથી જ અક્ષરોની વ્યક્તિ છે તો એ વર્ણો પંચભૂતને અનુસરતા અને અનુકૂળ હોય એ સ્વાભાવિક છે પુરૂષ અને પ્રકૃતિ અથવા બ્રહ્મ ચૈતન્ય અને માયા મય સકળ સૃષ્ટિ છે પ્રકૃતિ તે માયાનુંજ રૂપ છે અને વસ્તુમાત્રના રૂપનું કારણ તે છે ઉપાધિ શરીરરૂપે ચૈતન્યને ધારણ કરવાવાળી તે છે પ્રકૃતિની વિકૃતિરૂપના અનેક ભેદનું મૂળ અથવા કારણ છે બીજમંત્રોની અનેકતા તામાટે છે તે આ ઉપરથી લક્ષમાં આવે છે બીજમંત્રશિવાય અપર મંત્રો પણ આ ણે તગીએ છીએ એ મંત્રો જુદાજુદા દેવતાઓના સંબંધના છે બ્રહ્મા વિષ્ણુ રૂદ્ર ગણપતિ સરસ્વતી દુર્ગા લક્ષ્મી આદિ દેવદેવીઓ મનાય છે સર્વ મનુષ્યોની વૃત્તિ સ્વભાવ રૂચિ એક સરખા હોતા નથી અને તેથી સર્વને સામાન્ય એક ઇષ્ટ દેવ નથી જે દેવ કોઇ માણસ પોતાનો ઇષ્ટ લેખે છે તેને તે ઇશ્વરરૂપ સકળ જગતનો કર્તા માને છે બ્રહ્મ મન વાણી બુદ્ધિથી પર છે તેનું સંપૂર્ણ યથાર્થ વર્ણન શબ્દથી થઇ શકતું નથી એ લે શબ્દમાં તે સમાતો નથી તેનું કાંઇ નામ નથી તે નનામો છે તેના જે નામ કહેવાય છે તે માત્ર તેની શક્તિ તેની કૃતિ તેના ચરિત્રસૂચક છે દૃષ્ટાન્ત લેતા શંકર એટલે કલ્યાણ કરવાવાળા ત્રિપુરાંતક ત્રણ પુરનો નાશ કરનાર ગંગાધર ગંગાજીને ધારણ કરનારા યોગીશ્વર યોગીના ઇશ્વર આદિ નામ જુદાજુદા છતાં મૂર્તિ એકજ છે તેજ પ્રમાણે અન્ય દેવતા અને દેવીઓને માટે સમજી લેવાનું છે જુદાજુદા દેવના જુદાજુદા મંત્રોમાટે જુદા જુદા બીજ કેમ હોય? તેનું કારણ હવે સમજાય છે

અપૂર્ણ

સંસારને કેમ સમજાવવો?

સકળ સંસારને રિઝવો? કહો કઈ રીત સમજાવું—ટેક

મુખ ને માય ધારૂ તો કહે પાખંડ ઉગા છે
વચન જો સંભળાવુ તો કહેનો કૂડો છે— સકળ ૧

અતી તાણુ વહેવારે કહે તો તતનાગો છે,
કરી ખામોશ છો તો ગણે છે ગર્જવાજો છે— સકળ ૨

ધરૂ જો સ્વાંગ ફક્કડ તો કહે કે ફૈલી-ફુદી છે
અતી કમ અવસ્તનાળો કહેશે અક્કલમંદી છે— સકળ ૩

કદાપી નોકરી કરતા કહે ભૂખેજ ભગા છે
વળી સ્વાતંત્ર વિચરતા કહે છે જે કરમભાગ છે—સકળ ૪

સહી નુકશાન જે લેતા કહે બુડથલ અને બેગમ
કરીએ નમ્ર ઉત્તર તો કહે નિર્વીકમા છે મ— સકળ ૫

બહુ જો કામ કરીએ તો કહેશે કૈંક કારણ છે
મિતાવર્ત રાખતા માને ધરે છે અશુભ ધારણુને— સકળ ૬

ચઢી શકાર અને ફરતા કહેશે ધૂર્ત ઢોંગી છે
કમાના પામીએ સિગન નહિ શક્તિ નિરાગી છે— સકળ ૭

રમાના રાગમા રહુ તો કહેશે શઠનો છે
નહી બોલાવુ તો કહેશે બ એ હારચલો છે— સકળ ૮

કરી જો માન ચહુ તો કહેશે ધન અધરો છે
બનુ નિરાભિમાની તો કહે કે લાનચૂડો છે— સકળ ૯

કરૂ કરકસર તો કંજૂસ-મખ્ખીચૂસ માને છે
ખરચમાં છૂટ રાખૂ તો ઉડાઉ લાલ જાણે છે— સકળ ૧૦

વદૂ વાકૂ વડાનુ તો ગણાવે દુર્જ અવગુણમા
ભળુ નાનાતણી સાથે કહે તો તગી છે ગુણમા— સકળ ૧૧

કહેશો કોઇ વિચારી વરતવુ રીતે ત્હારે
જરૂર આભાર માનીને અનુભવ "અમન" તે ધારે—સકળ ૧૨

કવિ અમન-વાકાનેર

જે શિલાપર તે બેઠી હતી તે તરફ હું ધીમે પગલે ગયો. ભૂલી પડેલી સુરસુંદરી નાકપથ જોવતી હોય તેમ તે આકાશતરફ જોઇ રહી હતી

સરલે ! એકાન્તનો ભંગ કર્યો તો ક્ષમા કરજો ? '

તેની વિચારમાળા તુટી ગઇ તે મ્હારા તરફ જોઇ મૂક રહી. મ્હારાથી પણ ન બોલાયું

રમેશ — તે મ્હારી પીઠ ફરી હોય એવા ભાવથી કહેવા લાગી — ગોર અજ્ઞાન અમળ તે એકાન્તના મળવું તે ત્હારાજેવા વિનીત અને કુલીન યુવકને ન છાજે ' તે શાન્તચિત્તે બોલી

મને બોધવચનની [illegible] થી હું પ્રેમભિક્ષા યાચું છુ. મ્હારાથી બોલાઇ જવાયું

[illegible] નમય [illegible] પણ મે ત્હારૂ અતર [illegible] છે ત્હારી અ [illegible] ભક્તિ નિ હાળી છે —

તે [illegible] નવેલ [illegible] ધીમેથી બોલી હતી.

ભવિષ્યમાં તે ભૂલને માટે તને પશ્ચાત્તાપ થશે, [illegible] દુ:ખનાં તીરો [illegible] તેની વાણીમાં [illegible] હતી

મ્હારા [illegible] પ્રેમનો ખ્યાલ દુ:ખ સહન કરવામાં [illegible] પણ કઠિન છે. મ્હારા [illegible] નું મો અભિમાન હતું

રમેશ ! વધારે [illegible]

[illegible] થતું છે તને પ્રેમદર્શન થાય એ તન અસંભવિત છે અનૈસર્ગિક છે કહી તે એતરફ ગા [illegible] માણસની [illegible] જોવા [illegible] તે [illegible] રમેશ ! હા વિસ્મરણ કરજે ત્હારી ભાવી અર્ધાંગના — [illegible] લગાય ત્યારપહેલાં તો તે મ્હારાથી થોડે-અંતરે જતી રહી હતી. હું પણ લોહચુંબ[illegible] ની માફક તેની પાછળ ખેંચાયો. પણ મ્હારા [illegible] તરફેણી તે અ [illegible] અદ્રશ્ય થઇ

[૨]

બે મહિનાસુધી મુંબઇના અસહ્ય [illegible] રની અનંત ધમચક્રમાં પ્રવૃત્ત થઇ મંજુલાની સ્મરણમૂર્તિને હૃદયમાંથી ખસેડવા [illegible] યત્ન કર્યો પરંતુ સઘળું [illegible] અંતે બાહુ ભરીને હાથ મૂકી ભાવીએ [illegible] હારસ્ [illegible] મ્હારી સાથે [illegible] મને કચરી નાખવા લાગ્યું

સાંસારિક [illegible] મ્હારી બેપરવાઇ જોઇ સઉને આશ્ચર્ય થતું પરંતુ [illegible] કે અસાધારણ સમરભૂમિમાં હું ઝૂમતો હતો તેનાથી સર્વ [illegible] અજ્ઞાન [illegible] મને લાગે છે કે હું મંજુલાને [illegible] અર્પી ચૂક્યો છુ તે ત્હારયની [illegible] હોત તો મ્હારા [illegible] માર્ગ [illegible] સરલ થઇ પડત

કાલક્રમે સઉનું [illegible] ગાયું [illegible] અમારે [illegible] મગજશ્રીમંત અને અવિવાહિત હતો. [illegible] વયે પહોંચેલી [illegible] મ્હારી સુતાને

આવી મ્હારો જીવ ખાવા લાગી એટલામાં દૂર મ્હારા શેઠ જે લાકે માટું વગાડ્યા આમાં ખરૂજ ૫કાય કે તેને મ્હાગ લગ્ન સંબંધમાટે અત્યંત ફેજારી પોતાના લાગના વડગનાની માને દારી સાથે બેઠો કરાવવા એક પણ તક ચૂક્તા નહિ તે સમયે હું બૈરીબ નરમાજ રહેતો કેમ હોઈ એમ મને લાગતું આ ઘોં વખત તેજની તિમાઓની એક મધ્યમ આકૃતિ નયનસમક્ષ તયા કરતી તેની વખાણ કરવા મ્હારી પાસે કોઈપણ ન આવતું છતાં મ્હારૂં મન તો તેનાજ તરફ ખેંચાતું ન સમજાય એવી રીતે હું અન્ય અંગનાઓને મંજુલાસાથે સરખાવતો જોકે આ ાન તેમના આશા શ્રમનો મૂલનીજ ઉચ્છેદ કરવા બસ હતું

જેમ જેમ વખત વહેવા લાગ્યો તેમ તેમ તો મંજુલાનું સ્મરણ વધારે તાજું થવા લાગ્યું વિવેકબુદ્ધિ ખોઈ બેઠો મેં મુ ાઈ સુધી હું ગુજરાતમાંજ આથડો ાર મને ખાતરી હતી કે તે ગુજરાતમાંજ હોવી જોઈએ તેથી તેમ તેય તે સમજી શકતો હતો આશામેંજ એ વિના રડી કહાડે છે અખિલ નગનખ મા તમામ ચનાનવી એ એક મહાનારત ાય હતું સમરન જગન ફરી બનાવવા તો દાિક નાકનિન થઈ થની આવશ્યકતા હતી

પાંચ છ બૂસ ા પછી મારો પક ના આદેશ પગી વન મ કોની પરો ા ફાવે સા શોધ-ખાળ કરતો ખરૂ પરન્તુ તેની કાર ચોરની નહી ી ી ન શકાય એમ વાદમાં પુરાતન કાળના એક ખંડિયેર જેવા મકાનપાસે હું ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતો ઉભો હતો બે દિવસ પૂર્વેજ શ્વેતાઓ ધારી મંજુલાએ તે જગા છોડી હતી એમ તે જીર્ણ બે જનગૃહના માલિકનું કહેવું હતું નિરાશાએ મ્હાગ સ્કંધઉપર સ્થાન લીધું—હું ૫ાવક પરિશ્રમના બોગે પણ પ્રણય ત્રિના શન ન થયા તેના દુઃખ નિવાસ સ્થાન જે ક્ષામા રહી હતી તેમાંજ ા રાત્રિ મે વ્યતીત કરી સાંના બેજ અને દુગધ ની નરપશુનું મગજ પણ પલનારમા ભમી જાય નિાલો ૫ ૫ડું થતી તેજ અને હવા આપવામાટે અત્તાવરૂ ઉપર ૫તી એક નાની સરણી વાનાયન! સામગ્રીમાં ખરૂ થયેલ જાજમ અને ભગ્ન ખુરશીએ સિવાય ત્યા અન્ય વસ્તુ ન હતી થા જુઓ ત્યાં ફરી અને ૫તંગના અસ્તિત્વની સંપૂર્ણ મા ખિતી મળતી હતી ખ ૃ જીવો તો મંજુલના અનુજનાથી પવિત્ર થયેલ ને સ્થન મ્હારે મન તો સ્વગ રન ાણ અધિક સુખ હતું બે દહાડા પૂર્વે આરામખુરશીપર બેઠેલી ચિંતાયુક્ત મંજુલાને હું જોઈ શકતો હતો દિન ક શિથિલ થયો હતો તેના નયનમાં શ્રુ યના હતી તેન શુષ્કએ ટતી નહાર ઉ ષ્ણ વાયુ ની જતો હતો પ્રથમ જે લલા ટમે થી શોભતું ત્યાં મેં નિવાસ તો હતો વધારે હું તેમ ન શકયે મ્હારાથી ઘુ ાભર બેસી ન શકાયું નયનમોવિન્દ અનુ કગથી વક્ષસ્થળ ભિજાવા લાગ્યુ—

(૩)

પૂરમાં ખાનમુખ મ દાસ્ય કરતે હતો

હુ મ્હારી સમાધિમાંથી જાગ્યો જે લાવણ્ય મતિ મૂર્ત્તિનુ મે આખી રાત ધ્યાન ધર્યું હતુ તેજ મનોમોહક મૂર્ત્તિ સન્હે મ્હારા સ સમક્ષ આવી બેઠી હતી તેની આખમા આ ગયુ હતુ

રમેશ! અહીંઆ શુ કરેછે?' તેણે કહ્યુ

'હુ તને ? શોધુ છુ ગગણને મહાત ર્ગાપડી મીનાના રાન થતા રામને જેવો આન થયો હશે તેના કરતા અધિક આ દ મે અનુભ યો

અસત્ય, કહી મંજુના શાત રહી તેના અવાજમા અ તેના હતી

મંજુના! મંજુના! મ્હારૂ હ ય ચોરી જો સ યાસત્યની સાબિતી તત્કાળ મગરો ારથી તે ચાલો ન તુ લાગથી ત્હારી ાંખમા ગા ાી મા ક ભગ્ના રહ્યુ હારી આ મમાથી અ રઓ ખયા મે આ ો લુછી મંજુના નવો વખત ભૂતળનુ હૃદય વાચતી હતી

મુખ ના દષ નવીન?

આજ બ ર વષ થયા મુબઇ છો શુ છે ર માગની ખબર નથી ત્યારે બીજા શુ સમાચાર આપુ? જમીનપરથી આ ો C ેરી મંજુનાએ મ્હારાતરફ જોતુ

હુ અહીંઆ શામાટે આ ો છ એ ય ા અયાચત છે મ્હારા અતરની અભિલાષા તે પ્રથમથીજ જાણી લીધી ર હ ય આરામ! ત્હારાવિના હાઉ વિશ્રામ ઝા હવે મ્હારે વખત ટકાવી શકુ તેમ નથી નો ય છુ યા મ્ર ત્વી તુ ત્હારો પ્રેમ —

' તને મ્હારા છે તા શ દો—'

'નહિ થાય મંજુલા! ત્હારૂ વિસ્મરણ મ્હારાથી નહિ થાય તો ભૂલી જવા ભીમ નિગ્રહ કર્યો એમ તરફ લક્ષ્મી વૈભવ ગી ત ફ મંજુલાપ્રેમ અ તે સ્વાથ ત્તિઓ પ્રેમને ચરણે પઝી આપી છે ક્ષણિક મ ખને લાત મારી હુ શાશ્વત સુખ ભોગવવા મથુ છુ તુ તે અપા શક તેમ છે

પવનના સપાટાથી વૃક્ષના પત્રો ર્ગ તેમ તે ધ્રુજવા લાગી મે ભુજલતા પ્રસારી તેણે મને જોરથી ધક્કા માર્યો તેની આખ સહસા ભીચાઇ ગઇ મુ ાર ાનતા વ્યાપી

મ્હારા પિતા ોણ હતા? તેની તને ખબર છે? તો મહામહેનતે શબ્દોઉચ્ચાર ર્યો

મંજુના પોતાનુ માથુ ીચુ નાખી મુખા તિ સતા ા લાગી

તુ મંજુના છો એ સિવાય વધારે જા ણવાની મ્હારે આવશ્યકતા થી હુ ગે કારીથી કે ો

મંજુનાએ માનુ ઉંચુ કરી મ્હારાસામે જોયુ તેના ઝીણી આ ો રમખી મમા૨ પરિપક્વ દાડમના ભાસથી રતા ારી ગા તે હસી ય તુ હાસ્યમા મીઠાશ ન હતી તે ઉભી થઇ ' હમણા તો હુ નઉ છુ નની મળીશ ની તે વિદ્યુતવેગે ચાલી ગઇ ો શામા તે ગઇ તેનરફ જોતો ચાસુની હ ભેગી ના

મને સુખી કરવા આ ાએ ે દિવસ સુ ી નવલ ો પરતુ મજુનાવિના મને સુખપ્રાપ્તિ નજ થઇ તેના આગમનની રાહ જોઇ થાક્યો પરતુ તે ગઇ તે ગઇજ ત્રીજે દિવસે પી ીવાળાને પૈસા ચૂ ાવવા ગયો ત્યા તેણે મ્હારા હાથમા ે પત્ર મૂક્યો મે આતુર નયને તે વાચ્યો તેમા નીચેપ્રમાણે લખ્યુ હતુ—

રમેશ!

આ મ્હારી ની મુલાકાત સમજ ે મ્હારી અ લાયકિથી થા ! શ તેમ નથી અને તેથી તને મ્હા મુ ી બનાવવા િ મત કરીશ નહિ મ્હા યાયેલ સનિકની મા ક હુ મથી નિ પ નુ પ્રેમામૃતના સિ નથી નુ ન ભૂસાર નવો મનપર ક ને કાવા મ પ ા હારા હ યનો રસસ્વાદ સુકાઇ ગયો છે આ ુ આ ુ જાણુ છુ વના હારી આરાધના થ રહી ! વનમા હજારો બગીચુ-એટલી િ ર થના ન મ રાવે! આ મન સન-એ મ્હારા ભવિ યનો માગ થો

મેશ! મ્હારા આ તીજ્ઞના તીન શ ે હારા હ યમાથી નેહીની ની વહેવ ાવો તે ુ વિચારી શ છુ તેને માટે તારી મા થાય ! તારી માન ો ન સ્તન ર ે મ્હા માને તો હવે તુ પરમારો જ અને સસારી ો ગી િ ી આ ર ક ના મથ ુ ઉ ય વન મા ે મ્હારા મા હ મા ભા કમ ા િ મ ુમાએ સ્થાન લીધ ે ખરૂ પરતુ તે સ્થાનમા કોઇ સુજ્ઞ અબળાને બિરાજેલી તે તારો આત્મા સતુષ્ટ થશે

મને શોધવા નિષ્ફળ ત્યત્ન ન કરીશ મ્હારુ જીવન અનાથને સનાથ કરવામા દુ ખીના ુ ખો હરવામા ને તરસ્યા અતરે રસ ભરવામા ગાળ્યુ છે ગાળ ુ અને મ્હારૂ અવશેષ વન પાણ તેજ પ્રમાણે સમાપ્ત કરવા નયત્ન શ

વાચ્યુ ી મામે ગામ રઝળી તપાસ ી પરતુ યાન મજુનાનો પત્તો ન લા ો આખરે હતાશ થઇ ઘેર ાે એક દિ સ વર્તમાનપત્ર વાચતા શ્રીમતી મજુના ી એ લીક લેખ જોયો સાથે એક ુવતિની હ મહારક છબી પણ હતી

પરથ મજુનાને આ ોએ ત ળ ો જાણી તે હૃદયની રાણી-મજુના— ુદ્ધિ આવતાં મે લેખ વા ો તેમા નીચે પ્રમાણે લખ્યુ ે—

શ્રીમતી મજુના ેને એક અનાથ બાળા તરીકે અમારા આશ્રમમા વાળી પાળી મે ી હોવા કયા તેમના માતાપિતા કો હતા વગેરે હકીકત જાણવા ય ન ક ા પરતુ બ યુ અમારામા ુ છે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાની તેમની નાનપણથીજ ઉમેદ હતી તે તે વરે પહોચતા પૂર્ણ કરી સેવા અને ત્યાગના સ ક પથી હ ય શુદ્ધ ક ુ તેમણે પોતાનુ વન ુ ખી િ નના પાયા કા થી પવિત્ર ક્યુ છે એ સુવાસિત પુ પ પ્રા િ વિક્રમે ત્યાગપ્રેરેલા નો નિ ય કો

ચુ ી લીધુ ! પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ આપે !

પ્રત્યેક આર્યઅબળા તેમના ઉચ્ચજીવનનું અનુકરણ કરશે એવી આશા સહિત—

મંત્રી—અનાથાશ્રમ,
અ માદાવાદ

* * * * * *

હવે હું એ છબીને નિરંતર સંમુખ રાખી ક્રર્યા કરૂં છુ તેના પવિત્ર ચરણમા હૃદય અશ્રુ ધરૂં છુ મને દુખી જોઈ તે કોઇ કોઇ વાર રડી દે છે પરન્તુ જ્યારે સ્વર્ગમેળાપની આશાથી હૃદયમાં અજવાળાં પ્રગટે છે ત્યારે તે હસે છે

શુ કામના ?

(હરિગીત ૯૬)

શુ મામના ધનધામ મેનત રત ી ા ભૂ ત ના
ુ કામના સ લા ત ત સતત્રને પરિવારના
ા મામની પદ્દી ધણેરી દાન પણ સઘળા ડયા
અતર પ્રભુ પ્રકટ્યા નહિ નહિ પ્રેમથી દર્શન કર્યા ? ૧

વેદો મને વળી આર ભ ુનો વાઓ મનગા જાણુનો
ુમમાં વમે દેવી સરસ્વતી જગ િા ત્ય થા ા જો
પ િતનો નાયક બને જનમ ચ તાગાપરનાેા
પણ આગ મન સુધરે નહિ તો જ મ નિ ષ્ ગ જનતણો ૨

રા ય ર્ીન મ યુ ને કુ મનો મદ ગી ગયા
ને સુર્ય ને ગુરને કમા પ્રતિ ધવિગુ સ ાગે કર્યા
બ_ ખાગમગા યુ ત્રિતને ાનત અને રેનો નમા
શુ મામનું એ સુખ મારુ જ્યાગ પ્રભુ જો ના મ યા ? ૩

ચિત્તવૃત્તિવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર

અનુવાદક—શ્રીયુત "અભ્યાસી"

પ્રકરણ ૭ મું

ચિત્તવૃત્તિઓ તથા ચારિત્ર્યનો પરસ્પરસ સંબંધ અથવા સદ્‌ગુણ–દુર્ગુણો

[અનુસંધાન પૃ. ૩૩૩ થી]

સદ્‌ગુણ–દુર્ગુણની વ્યાખ્યા

ગત પ્રકરણ વગેરેમાં જે જે વર્ણન કરી શક્યું છે તેથી સીધું તાત્પર્ય એ દેખાય છે કે મનુષ્ય જાતિમાં જે સદ્‌ગુણ દુર્ગુણ દેખાય છે તે તેની ચિત્તવૃત્તિના સ્થયી કે પ્રસંગ વશાત્ના સ્વરૂપ તરીકે છે એટલે કે માનસિક વાસનારૂપે સ્થિતિ અમુક ચિત્તવૃત્તિની નમભગ નિત્યની સ્થાયી છે અને જ્યારે કોઈ ખાસ કારણવશાત્ તે કેટલા પ્રકારની અમુક સમય સૂધી જાગ્રત થાય છે અને તે કે જ્યાંથી પહોંચે છે તે શ છ આવા સદ્‌ગુણો સમો ને બીજા મોસાને જે આચરણનું પાલન ચલાવે તે પણ તે વિજ્ઞાન સૂચવે છે અને અમુક ચિત્તવૃત્તિનું સ્થિરપણું અને પ્રસંગોપાત્તનું ચારિત્ર્ય અને તે કાળે અન્ય વૃત્તિઓ સાથે તે કઈ રીતે વર્તે છે તે બધા જ્ઞાનનો એ મત તાવે પ્રેમ–નાતિ આપણું કે જ્યારે તે ચિત્તવૃત્તિઓ પ્રાદુર્ભાવ પામે છે ત્યારે તેનું નામ સદ્‌ગુણ ... છે આ ... નાતિ અના પણ દૂષણો તે પ્રકટ થાય છે તો તે દુર્ગુણ સત્તાથી ઓળખાય છે દૃષ્ટાંત તરીકે એક મનુષ્ય કુટુંબનારીના સબંધ તેમ જ કુટુંબ સંબંધને લઈ ... મમતા ... છે અગત પ્રેમ જમરી રહે છે તે જ્યારે બીજાઓના સંપર્કમાં આવે છે ત્યારે તે પ્રેમભાવ તે સ ... ન થઈ ... કે પ્રેમભાવ કે જે સ્વાર્થે ગ્રહણ કરી રાખતી તેઓ પ્રેમ પોતાની ફરજ સમજી તે સ્થિતિ ... તે નાના પ્રમ પ્રીતિ મિત્રના સ્નેહ ... પારસામાં આવે છે અને તેનામાં સદ્‌ગુણ ... ગણાય છે પિતા તરીકેનો ... પ્રતિ દર્શાય છે તે પોતાના ... કેમ પણ કનિષ્ઠ ... મનુષ્ય ... નિરાશ્રિત ... દર્શાવતા ... ગુણ ... આ ... માટે મનુષ્ય ... જનો ... છે કે પોતાના ...

નારીઓને માતાસમાન અને ન્હાનેરાઓને સંતતિસમાન દરેક જણે ગણવી કે જેથી એક પિતા કે વડીલ તરીકેની અંગત ચિત્તવૃત્તિ એક સદ્‌ગુણમાં પર્યાપ્તિ પામે બાદ્ધ સંપ્રદાયના અહિંતની સ્થિતિ એક અમર્યાદિત પ્રેમ રાખવામા તથા એક માતા પોતાના પ્રથમ જ મેના પુત્રપ્રતિ જે સ્નેહ ભાવ રાખે તેથી પણ અધિકભાવ ધારણ કરવામા સમાઈ રહે છે ઇસુખ્રિસ્તના ધર્મમત પ્રમાણે પણ પ્રેમ એજ એક પવિત્ર ફરજનું અ । મ્રવાપણ સ્થાપિત કરે છે અને પોતા ઈ શક્તિમા જેટલો પ્રેમ રાખી શકાય તેટલો બીજા મનુષ્યપ્રતિ રાખવો એક મનુષ્યનુ કર્તવ્ય અને એજ સદ્‌ગુણ તેમા ।ખ્યો છે

બીજી બાજુ હવે તપાસીએ તો દરેક આ વચ્ચે વચ્ચે ના ગુર્ભાન પામતા હાન કે તિરસ્કાર । ગુસ્સાઓની પણ વૈર કે રીસાળપણાના દુર્ગુણતરીકે ગણાની ક વામા આવે છે તો પછી આનુ તાત્પર્ય એ આવે છે કે જો મનુષ્ય પોતાના સબંધમા આવતા નકે અન્ય મનુષ્યાદિ સાથ પ્રેમભાવથી વર્ત્તે તો તે સદ્‌ગુણી અને જો તેજ માણસ બીજાઓપર વેર અપ્રીતિ કે અરુચિની ભા । નાથી એટલે દ્વેષ વૃત્તી પોતાના વર્ત્ત । અ । વે ડે તો તે દુર્ગુણી ગણાય છે અને તેટલામાટે જો આપણે એમ વિભાગ કરીએ કે સદ્‌ગુણો તે પ્રેમ કે રાગ ભાવની ચિત્તવૃત્તિઓ ઈ કોટીમા અને ગુણો તે અપ્રીતિ કે ન ।નાની ચિત્તવૃત્તિઈ કોટીમા ખેન ગ ।ાં આવશ્યક કે તો તે યથાર્થ છે આ વાત કેટલાક દૃષ્ટાન્તોમાં તો એવી સચોટ બંધબેસતી થઇ પડેછે કે અમુક ચિત્તવૃત્તિનુ જ્યા નામ આપીએ ત્યાજ તેની ઇતર સ્પષ્ટતા કાંઇ ન કરતા તે માત્ર નામ આપના સાથે સદ્‌ગુણ કે દુર્ગુણની કોટીમાં તેની ગણના કરી દેવાય છે જેમકે અનુકમ્પા કિંવા દયા અને મદ, મતનમ અમુક સયોગમા એ ચિત્તવૃત્તિનું સ્પષ્ટીકરણ થવા સાથેજ જેનામા એ ચિત્તવૃત્તિનો ભાવ ક પાયો કહેવામા આવે છે તે વ્યક્તિનો સદ્‌ગુણ કે દુર્ગુણ આપણે વર્ણવ્યાપરોબર તે થાયછે

જે મુખ્ય ચિત્તવૃત્તિઓ આપણે આગલા અંકોમાં ગણાવી ગયા તે (રાગ દ્વેષ બને સબંધે) ના સ્થાયી સ્વરૂપો એટલે કે મનુષ્યમા તેની લાગણીતરિકે તેની અસર કરવાની શક્તિતરિકે તેની બાયા કે ભાત પાડવાતરિકે તેની લગભગ નિયમના બહાર હારમા રહેલીકરણીઉપર અસર કરી તેનુ ચારિત્ર્ય બાંધી રહે છે તેતરિકે પણ તેની વર્ગવારી કરીએ તો નીચે પ્રમાણે ।ારથા ।ઇ શકે—પ્રેમ કે રાગપક્ષે—

મુખ્ય મુખ્ય સદ્‌ગુણો અને દુર્ગુણોની પ્રયોગિક વર્ગવારી

જે ત્રણ પ્રકારની ચરની સ્થિતિદર્શક મ ો સમાન વ્યક્તિ વચ્ચે આપેલુ કે પ્રેમભાવની વ્યાખ્યા આપેલછે તે ચિત્તમાથી નીચેના સ ।ો મહુધા પ્રકટ થાય છે

।નના નુ ।િનના, મ ।તા ।। યના વિ ।। ।િનના

મિત્રાચારી મહાયકતા સાજ ૫ વાસ લ્ય કે સ દયતા સાનસાઇ

એજ પ્રમાણે એક વય કે વરિષ્ટ વ્યક્તિ પ્રતિ પ્રેમ કે રાગ ભાવને લઇ આ ગુણો ર ૬ થાય છે નરમાશ—બીજાની આ તમા ચ્ચે ન આવવાની પદ્ધતિ, શાંતિ પૂજ્ય ભાવના ગભીરતા આતુરતા ગૌરવ નિભક્તિા સ્થિરતા વગરવિચારે જે તે શ દો ન કહી નાખવાની વૃત્તિના લઘુતા આર્દ્રતા આજ્ઞાધારકતા અને ઉપકારકતા

એક નાનેરા કે કનિષ્ટ પ્રતિ રાગભાવનામાથી માયાળુતા—ગુણગ્રાહકતા—શુભેચ્છકતા ભનમન સાધ—અમવ તા—માધુર્ય—સુકોમળતા—દયાળુતા ઔદાર્ય—ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ગુણો પ્રભવે છે

હવે બ ૧ પક્ષે નીહાળી તો સમ વ્યક્તિ વ ચેના તે ભાવથી કરી કઠોરતા તોછડાઇ રીસાળપણ કોપાયમાનપણુ ઉશ્કેરાઇ ચીડી આપણુ બનાવવુ બીજાજ બોધ નાખવો નારાજ વગેરે દુગુણો જોવામા આવે છે

વડિલવગ કે વરિષ્ટ વ્યક્તિ પ્રતિ જો એ ચિત્તવૃતિ જામી તો બીકણતા હેમાએ ર રફેર ને અભ્યાસ સંકોચના ધિક્કારાપણુ વૈરભા ન વગેરે પરિણામ પામે છે

અને જો તે ભાવના કનિષ્ટ વ્યક્તિપ્રતિ શે થય તો ગવિષ્ટતા અતિ મ્હે ાા સામાની કાંઇ ગણના ન કરવાની રીતિ, આપણુ બીજામા વચ્ચે પડવાની ડોળઘાલુ થવાની પદ્ધતિ તિરસ્કારવૃત્તિ ચમ્ગી મારવામધીની મ્હોંગાઇ મગ રી વગેરે વગેરે દુગુણો ત્રાસ આપવાવાળા દુગુણો ઉદ્ભવે છે

આ પ્રકરણના પ્રારભમા આપણે જે નિદ્ધાંત કહ્યા તેમ્નાને પુરવાર રવાસા, તેમજ મનુષ્યની ટાતની વિકાસક્રમની ગતિ જોતા મનુષ્યજાતિમાં જે ચિત્તવૃત્તિઓ હાલ સ્પષ્ટ દેખાય છે કિવા તે વૃત્તિમા જે અરો કે ભેદો વગેરે અત્તગત રહેલા છે તેની સ્પષ્ટ સમજણ આપવાસારૂ ઉપર જે સદ્ગુણ દુર્ગુણનુ વિવેચન કર્યુ તે બસ છે એમ વાચક વગ ને લાગશે અનન્ય ચિત્તવૃત્તિ જેને નામ આપી શકાતુ થી તેની મનની સ્થિતિ કે વૃત્તિ ભાવનાઓનો તેમ કોઇ સમયે તેને સદ્ગુણ કે દુગુણ કહેવો એ પણ તુલના કરવી ભારે થઇ પડે તેવી તે ભાવનાઓની સ્થિતિનો પણ વખતે તેમા સમાસ થઇ જાય છે ખરો

વિષયવ્યવસ્થા આટલી સ્થિતિએ પહોંચ્યા પછી કે નીક માનસિક લક્ષણોમો કે સ્થિતિઓ સમજ શક છે અને તેથી કરી ગે લગ ા ચિતિઓનુ કાળજીપૂર્વક ૨૨ કરવુ યત્ર અત્યાપિ સુધી જે વસ્તુ ચક ર્યો વિષય ગેરાઇ સુધુ છે તેને બધબેસતી આવે એવી વિચારણા આગળ વધારી શકાય અને તેટલામાટેજ હવે પછીના આ ઠમા પ્રકરણમા તે ઉપર ચર્ચા કરવામા આવશે આ વિષયના અભ્યાસ ૧૨-૫ મી ા મને- ત્નોગીકપ મારે અને આટલુ કહેવુ દર્શિત છે કે, ચિત્તવૃત્તિજ ૨ સદ્ગુણ-દુગુણો ઉપર કહેવાઇ ગયા તથા બીજા કેટલાએક તેવા સદ્ગુણો દગુણોની વગ સારી થવામા કેટલાક બીજા સ યોગો વિદ્યમાન

હો । સાથે તેઓ આત્મલક્ષી છે કે પરલક્ષી છે કે મધ્યસ્થ છે તે ગણુ ઉપર એ ન ગંવારીની તુલનાનો આધાર છે દૃષ્ટાંત તરીકે જો કે એક વખત આગળ થોડા અગે સૂચન થઇ ગયુ છે તેમ આત્મ દશામાં વિશેષ અંશ આત્મલક્ષીપણુ નો (સ્વસંવેદીપણાનો) જેમ વ્યાપ્ત છે તેમ ગર્વિષ્ટ પણામા પરલક્ષપણાનો (પરસંવેદીપણાનો) વિશેષ અંશ વ્યાપ્ત છે કેમકે તે ગર્વિષ્ટપણુ અપર્યાપ્ત દશાન્તરમા આવે છે) જ્યારે આત્મસંતુષ્ટતા તો બ નેની મધ્યસ્થ ચિત્તસૂચક છે અલબત આ બધા મા ખ રેખો ભેદ પડનાર બાબત તો જ્ઞાનશક્તિ ધારણાશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિદર્શક જે ભેદ પાડનાર અંશો કે તત્વે પાયારૂપે છે તેજ આમા પણ છે

હવે સદ્દગુણ અને દુર્ગુણ એ શબ્દોમા વસ્તુત શુ શુ વિગત સમાયેલી હોય છે તેમજ એ સર્વ માનસિક વ્યાપારો અને તેના અરસપરસના સબધોનુ પૂર્ણ તાત્પર્ય શુ છે, તથા એક એટલે કે સદ્દગુણની કેમ વૃદ્ધિ, વિસ્તાર કરવો અને બીજાનો એટલે કે દુર્ગુણનો કેમ વિનાશ કરવો તે તેમજ તેને લગતા અન્ય પ્રશ્નોનુ નિરાકરણ ઇત્યાદિ બાબતો નૈતિક આ વીક્ષિકીશાસ્ત્ર, કે જે ખરૂ જોતાં આ ચિત્તવૃત્તિ આ વીક્ષિકીશાસ્ત્રનુ સહચારી છે તેને લગતી છે* આધ્યાત્મ આ વીક્ષિકીશાસ્ત્ર બારીકીથી જોશુ તો તે ચિત્તવૃત્તિશાસ્ત્રની પૂર્વે દર્શન કરાવનાર વિષય છે અમુક ચિત્તવૃત્તિઓ અંકુશમા રાખી તેને વ્યવસ્થિત કરી તે અભ્યાસના પરિણામે અમુક અમુક સદ્દગુણો ખીલવવા અને અમુક અમુક દુર્ગુણો દૂર કરવાની જે વ્યવહાર ઉપયોગી પદ્ધતિસૂચક છે તે પ્રકરણની ચર્ચા આગળ જતા જ્યારે કરીશુ ત્યારે ઉપર કહેલ માનસિક વ્યાપારો તથા તેના આમનસામન સબધોની રૂપરેખાના વિસ્તારમા ઉતરીશુ અત્યારે તે વાત આ સ્થળે ચર્ચાવી ઉચિત નથી

---

* આ પુસ્તકના પ્રકરણ બારનો (બી) વિભાગ જોશુ તો જણાશે આવશે કે સદ્દગુણ દુર્ગુણના પ્રતિભ પાયારૂપના અંશો વસ્તુ ગતિએ તો સત્ય અને અસત્ય માત્ર થયેલ છે જે મૂળમા રાગદ્વેષ (પ્રેમ કે અપ્રેમ) એકલા કે અનેકતાજ ર કરૂ છે સનાતન ધર્મ સવિશેષ શિક્ષણ ગ્રંથોધિગ ના ત્રીજા વિભાગસાથે પણ સરખાવશ-મુકામનો મ્રના પણ સૂચન છે

બેહુલા

લેખક—શ્રીયુત ડૉ. ભાઈલાલ નરભેશંકર અધિકારી-જામનગર

[અનુસંધાન પૃ. ૨૩૭ ની]

(૮)

આ તરફ નિછની નગરમાં માઠા સમાચાર પ્રસરી ગયા કે ગાંગુડ નદીમાં બેહુલા તરાપા સાથે તણાતી જાય છે. શામ વણિકને ઘેર કોઇએ એ વાત જાણે પાડી નહિ પણ અમળાનું હૃદય અત્યંત વિચલિત થવા લાગ્યું. તેના ઘરપર એક કાગડો કર્કશ કંઠે બોલતો હતો ત્યારે અમળા ધારતી કે તે કોઇ દુઃખની વાત કહે છે. બેહુલાની વાત મનમાં આવતાં રુદન કરતાં આંસુઓ ઢળી પડતાં હતાં અને કહેતી 'શું મારી બેહુલાપર કાંઇ આફત તૂટી પડ્યું ?'

પાંચમે દિવસ કોઇ બોલી ગયો કે બેહુલાના સમાચાર સારા નથી. તમે માણસ મોકલી ખબર કઢાવો. એ જાણથી અમળા અસ્થિર બની આમતેમ દોડાદોડ કરતી તેના કુશળ સમાચાર પૂછાવવા ઉતાવળ કરવા લાગી. તેનો મોટો દિકરો હરિસાધુ તેના બન્ને ભાઈ સુમત તથા શીરામસાધુને લઈ તપક નગર તરફ સિધાવ્યા. તેઓ વિવિધ પ્રકારની મિઠાઇઓ, જાતજાતના પક્ષીઓ તથા બીજી જોઇતી ચીજો લઇ ગાંગુડાના તીર તરફ રવાના થયા. રસ્તે જતાં જતાં હજારો નાબત કહેવા લાગ્યા 'તમારી માં કરીને એક કાંચન પ્રતિમાસરખી બેહુલા શબ લઇ તરાપાસાથે તણાતી તણાતી આવે છે.'

એ વાત સાંભળતાં જ એ ભાઇઓના મસ્તક પર વજ્રપાત થયો જણાયો. તેઓ થોડે દૂર આગળ વધ્યા કે સકળાથની બેહુલા તરાપામાં બેઠેલી અને મૃત સ્વામીના મુખ સામે જોઇ રહેલી દીઠી. તરાપો એક એક વાર ડુબકી મારતો હતો અને પાછો ઉપર આવી જતો હતો. એ નાનો તરાપો ડુબવા છતાં ડુબ્યો નહોતો. ઉપવાસથી ક્ષીણ થયેલી તે સૌ ભાઇઓની તેતરફ નજર નહોતી. તેના ઉજ્જવળ લલાટપર સિંદૂરનું બિંદુ વિદ્યમાન રહ્યું હતું. ભીંજાઇ ગયેલા પાલવની હ નોગની ફરકી રહ્યા હતા. ચારેબાજુથી કેટલીએ અસંખ્ય મગર મચ્છો તે શબને 'ઓહિયાં' કરવા દોડી આવતી હતી અને બેહુલાના હાથના મોઢેથી દૂર ભાગી જતી હતી અને અવિરત અશ્રુજળથી બેહુલાના બન્ને ગાલ પલળી ગયા હતા. હરિસાધુ સાંભળી બોલ્યા "બેની! તારી આવી હાલત

કા ? અપ્સરા જેવી શણુગારી કરી બે દિવસ થયા તને સાસરે મોકની તારી આ દશા કોણે કરી ? બોલતા બોલતા હરિસાધુ હોશ હટ રડી પડયો

બેહુલાએ કશી વાત કહ્યાવગર કેવળ કપાળે હાથ ઉંચો કરી બતાવ્યુ અને શ્રાવણની ધારાની પેઠે બન્ને આખમાથી પાણી પાડવા લાગી

હરિસાધુ ગદ્દગદ્દ કંઠે બોલ્યો "જે થવાનુ હતુ તે થયુ હવે લખાને લઇ તરાપો અહિ લગાવ અગરૂ તથા ચદન કાષ્ટની ચિતામા યત્નપૂર્વક લખાનો સંસ્કાર કરીશુ શબ લઇ પાણીમા તરવાનુ તાત્પર્ય શુ ? બુદ્ધિહીન ચાદસોદાગર મુઆ સાથે જીવતાને પણ પાણીમા ધકેલી દીએ છે ચંપકનગરના લોકો કેવ નિર્દય ! તને અભાગ કોશમા નાણ હશે ત્યા સુધી પાછી ત્યા જવા દઇશુ નહિ

બેહુલાએ શરીર હલાવી હલાવી અસમતિ જણાવી આ મૃતદેહમાં જીવનનો સંચાર કરી શકી તો ફરી પાછી વળી । સ્વામીની જે ગત થાશી પણ તેજ તીરઉપરના લોકો બેહુલાની અપદશા જોઇ રડવા લાગ્યા

હરિસાધુ પાછો ડચકાતો ડચકાતો બોલ્યો ' તુ આવણે ઘેર આવ ઘરમા માનેતી થઇ બેસીશ તુ માતુશ્રીની આંખની પુતળી છો પાચ-સાત દાસી અમારી મા કરીને એકની એક બ્હેન છો તને શખતા પહેરાની હશે શુ નહિ પણ મૂલ્યવાન સોનાની બગડીઓ પહેરાવીશ સિંદોરને બદલે કપાળે શ્યામ ગ લાબની ટપકી કરીશુ મત્સ્ય માસ તજવા જોઇશે પણ બીજી રીતે તને સાત વાનાની મિઠાઇ કરી ખવરાવીશુ તરાપામાં કુદી પડી છો તો ખરી પણ હમણાજ તને મગરમચ્છ ખાઇ જશે રસ્તામાં ગુડા લોકો તારાપર દુઃખ ગીતાડશે તું અત્યત રૂપાળી છો

બેહુના રડતી રડતી બોલી– મોટાભાઇ ! તમે પાછા વળી જાઓ હુ નિરામિષ હાડકુ હમેશ ચડાવવા તમારે ઘેર આવી શકીશ નહિ બાને કહેજો જેના હાથમા મને સોંપી આપી છે હુ તેનીજ સાથે રહેવાની છુ હુ તેને ઘોડી એક ઘડી પણ છુટી શકુ તેમ નથી ચંપકના ગાજનીએ એ સવળી ખાવાની વસ્તુઓ દાબી રાખો જો સ્વામીનુ જીવન પાછુ મેળવી શકીશ તો અમે આવી જમીશુ કાહે ઉભા ઉભા રહો છો શામાટે ! ' બેહુલાની આખમાથી પાછા ટપટપ કરતા પાણી પડવા લાગ્યા

જોતજોતા તરાપો ત્યાથી આગળ નીકળી ગયા એ કાણુ જાય છે ! ગંગાના પાણીમા તરાપામા તરતી મૃત સ્વામીને હાથના આંકડામા રાખી કોણ જાય છે ! જીવન–સંગિની ઘણી જોઇ હશે મરણ–સંગિની એકવાર જોઇ લીઓ સધવાના માથાપર સિંદોર ઘણા ઓએ જોયુ છે વિધવાના માથાપર સિંદોર જોઇ જાઓ તથા પ્રભાતનો તરૂણ સૂર્ય તે સિંદોરના બિંદુને ઉજ્વળ કરી રહેલ છે એ વાર નદીનુ જળ સંધ્યાના અવકાશમા દિક્ષનની સ્નાન જ્યોતિમા બેહુલાના દેહને ઢાંખી શોભા આપી રહ્યુ છે

વાઘના વાંસપાસે શબ લઇ જવા ના ગયુ તે સુંદર હ ગળી ગયો અને નજત

ચિત્રની પુતળીના માફક બેસી રહી હતી પવન લાગે કાંઇ ઊલટ થઇ ક તો વહેતો હતો. મેદુલા પોતે જગામાં છે કે સ્વપ્નમાં છે તે તેને કશી ખબર પડતી નહોતી આ કાંઇ કઇ બાજુ, નદી ક્યાં આવી ક્યાં ગ પવન ક્યાં ડરે છે અને અમારું ક્યાંથી ચરે? તેપણ તેને સમજ પડતી નહોતી તારા અદ દીવાદાંડી કે નૌકાનો દીવો કશુએ નહિ દેવ ! લાગે કે ધ્રુજિરા ની માફક તેને વડી મરજના કર્યા કરતું હતું—એનાંની શું એ પેર રનામાં કોઇ લાગે મુઆ તે શું જીવત થાય?—મેદુલા! તું તારી વાય ઇ મૂકી ઘેર ન ઓનતું રોય એમ મેદુલાએ સાંભળ્યું એમ મધ્યાપછી નોતરફથી એક વિકટ હો હો હો કરતું અટ્ટહાસ્ય ઉઠ્યું મેદુલાએ તે કા બળી નિભયપણે સ્વામીના કકાયને દ આલિંગન કર્યું અને તે વિકટ ધ્વનિ બધ પડી ગયો અચાનક મેઘધનુષ્ય પૂર્ણચંદ્રની પેટિમાં એક નાગકન્યાએ જેનું રૂપ મેદુલાના રૂપ જેવું હતું અસંખ્ય નરનારીઓ એકત્ર થઇ આનંદોત્સવ ઉજવતા હતા તેઓની વચ્ચમાં ગધર્વ જેવા દેખાતા પુરૂષો એ દુલાને ઉદ્દેશી બોલ્યા એ મ ! છિ! મુડદાના હાડપિંજરને છોડી ચાલી આવ સુગધી જગામાં હાર પોષાક દિવ્ય પુષ્પ માળા વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રાલંકારો પહેરી અહીં આવ સ્ત્રીઓનું યાવન અસ્થાયી છે તે એ વાર ગયું તો નદીના ઝાતની પેઠે પાછું આવશે નહિ આવ રસાલાપમાં તથા તરેહ તરેહના સુખો ભોગવી જીવન ગાળીએ મેદુલાએ તેઓને પ્રત્યક્ષ જોયા એ સ્વપ્ન તેને ન થાયું ગધર્વ પુરૂષોનો સ્વર રવ કાનને સાલાગનો હતો અને તેઓનું રૂપ તેની આંખ સમ્મુખ રહ્યું અમૃત હું તું એ દુલા પૂર્ણ થી ચતુ મોથી કાનમાં પૂર્ણ ના થી વધારે ને વધારે કાળજાને દ અતિ મન ભરવા લાગી અને એ ... એક માત્ર આશ્રય સમજી હતી પ્રત્યક્ષ પુ ગધર્વ પુરી જોતા ન જોતાં અ દૃ થઇ ગઇ તે વખતે તેને ત્રાસદાયક ટાઢે સજ્જ નમા લીધી અ મુ શરીર ગાત્રી કપવા લાગ્યુ અને તે ચિન્તાચિત તથા જર્જરિત થવા લાગી પચ્ચકાળ નિ શપ હતુને લીધે રૂંકુ છે થવા લાગ્યા અને પવન સા પો ચડેલ ચપ્પુની માફક ગાત્ર વિનવા બેઠી મેદુલાને અતિ સુકોમળ ગરમ શય્યાપર બેસી એક રમ રૂવાન જુવાનીઓ નને મેલાવતો જોયો મેદુલાએ તેનો તિર સ્કાર કરી આંખ બધ કરી અને ટાઢને વિસારવા શીતળ લખાને કકાળ છાતીએ ભરવી બેઠી રહી ટાઢની સાથે સાથે તે દસ્ય પણ લોપ થઇ ગયું

અચાનક મેદુલાએ શિયાળ તથા ધનાં ટોળાનો ચિત્કાર કરી બોલતાં સાભળ્યા આમાંના હાડકાં કેટલાંક દે અમે તે ખાવી ક્ષુધાનિવૃત્તિ કરીએ એથી તારૂં કશુએ બગડવાનું નથી તારા પેટમાં દયા છે અમને ઉતરીશ નહિ મેદુલા તેઓને એમ કહેતાં સાભળી બ્હીકથી હ ... જ ને છાતીએ દાબી પોતાના હીરૂ શરીરથી નાખ દઇ તાપા પડી રહી. વાઘ તથા શીયાળીઆ ભાગી ગયાં

ત્રીજે પહોરે ... મેદુલા તેની માના અમલાને જોવા લાગી હીરા શરીરવાળી

ધૂળથી ખરડાએલી અને આંખમાં દડ દડ કરતી વારિધારા વરસાવતી 'મારી નયન મણિ બેહુલા! આવ નિછનીમાં તારા બાપ શામ સોદાગરની દશા જોઇ જા' બોલતી અભાગણી હાય વોય કરતી હતી ગાંગુડાના જળમા કાષ્ઠ તરાપો નજરે પડતાં ગાંડીની માફક અમલા પડતા જતી હતી ચપક નગરનું કોઇ માણુસ આવતાં તેને પગે પડી કુટયા કરતી હેની કદલી વૃક્ષ આગળ જણાતા મૂર્છા પામતી હતી અને કેવળ મારી બેહુના મારી બેહુના! છાતીએ આવ' બોલ્યા કરતી હતી ભૂખ તરસે તથા હાય વોય કરી કરી તેનુ સોનાનુ અગ શ્યામ થઇ ગયુ હતુ જેને માટે વિશ્વના લોકો ઝુરી મરે છે તેની અભાગણી માતા તો ટકી શુ લઇ પ્રણ ધારણ કરી શકે? એકવાર મારા ઘરની રાણી! ધમ આવ' બોલતી બોલની ચક્ષુના જળે ગતી ભીં જવતી અમલા આવી બેહુલાનો હાથ પકડવા જતી હતી મુવાને તે કોણે જીવતો કર્યો છે! મારા કોઠામા પ્રાણ રહેતો નથી એકવાર જીવન આપી જા બોલી અમલા તેને ઝાલવા આવી માતાને જોઇ બેહુલાની આંખોમાથી પાણી પડવા લાગ્યા 'મા! હુ આવીશ નહિ મારાથી અવાશે નહિ કહી બેહુલા તે કકળને છાતીસરસુ કરી ડુસકડુસક કરી રોવા લાગી એટલામા અમલા અતર્હિત થઇ ગઇ

તે વખતે મા મા કહી બેહુલાએ રડવુ ચાલુ રાખ્યુ— મા કર્યાં છો અનાથને હાથ દે જો મારા હાથમા બળ નથી, પગમા બળ નથી દેહમાં બળ નથી મારું મહા કષ્ટનું ધન-સ્વામીનો બાકી રહેલો દેહ હુ હવે સાચવી શકતી નથી મારા દેહપરનાં કપડાં બળી ઉડી ગયા મા મારે આબરનું રક્ષણ કરવુ ભારે થઇ પડયુ છે મે ઘણુ દુખ વેઠયુ, મા, તુ જો દુખ દઇશ તો કોણ તે દૂર કરશે મે તે દુખ માથે ચડાવી લીધુ છે—મને કહે હિમત હારી બેઠી છુ—મા વિષહરી! દીન દુહિતાને ખોળે ઉચકી લે'

એટલામાં અપૂર્વ રૂપે છટાબધ આકાશનો પૂર્વભાગ ઉજ્જવળ ખીલી રહયો અને કોણ જાણે કોણે બેહુલાના હાથમા એક અમૃતનો પ્યાલો મૂકી આપ્યો! તે અમૃતનો પ્યાલો હાથમા આવતા બેહુલાનુ ઓનાઇ ગયેલુ રૂપ વધી આવવા લાગ્યુ અને તેથી તેના હૃદયમાં અપૂર્વ સાહસ સચરવા લાગ્યુ તે તેના અતરના અતરમાંથી સમજી કે હવે તેના સ્વામી બેઠો થશે અને તેમાટે નખપર દહાડા ગણવા લાગી કોણે સમજાવ્યુ તે સમજુ બેહુનાએ જાણ્યુ નહિ પણ તેને પૂરી ખાત્રી થઇ

અચાનક બેહુલાને પોતાની પૂર્વ જનમના પૂર્વ જનમની વાતો યાદ પડવા લાગી તેણે જોયુ તો છેલ્લા સાત જનમ ચિતાનલમાં પ્રાણત્યાગ કરેલો જણાયો અરૂણજેવા ઉજ્જવળ પટ્ટઅ પહેરી દિવ્ય સિંગારવાળે લલાટે તે સ્વામીસાથે સાતવાર ગ્રંથ થઇ હોય એમ જણાયુ દર વખતે તેણે વિવાહની પહેલી રાત્રિએજ સ્વામીને ગુમાવ્યો હોય સુખીસસારનો લાવો લેવા વિવાહનીરાત્રે કેટલો એ આનદ ભોગવી તેજ રાત્રે વિધવા થઇ બીજે દિવસે સ્વામીસાથે ચિતામા પોતે પ્રાણ વિસર્જન કરેલ તે પુણ્યે કરી આ જ

મર્માં સ્વામીને છોડી શક્તી ન હોય અને તેને મેળવવા તે પુણ્યેજ કરીને તેને મૃત્યુના દ્વારે આવવાનું આવી બન્યું હોય આવખતે તે સ્વામીને મેળવશેજ અને પ્રતિ ાદી વિધતા આવાર તેની સુકઠોર તપસ્યાથી નસન્ન થવા હોય એમ બેહુલાને આંગળીના ટેરવાપર એક એક દશ્ય થતા રહ્યું

(૧)

ઉત્કટ રજની મગી પ્રભાત થતા બે હુલાએ નેતા નામની ધોબણને ઘાટપર ... કપડાં ધોતાં દીઠી બેહુલાનો ત ાપો આસ્તે આસ્તે તે ઘાટપાસે આવી અટક્યો નેતા જોઇ બેહુલાને મનમા થવા લાગ્યુ એ આ શરીર ધારી હોવા છતાં અશરીરી કોઇ દેવી છે અને જો દેવમાં મૃત્યુ નથી તેનુ ઠેકાણું તે જા ણતી હોવી જોઇએ નહિતર એને જોઇ મારું હૃદય આમ ફૂલાઇ જાય કેમ?

આખો દિવસ બેહુલા ઘાટે તરાપો લગાવી નેતા ધોબણસામે લક્ષપૂર્વક જોવા લાગી પણ નેતાએ તેની સામે જોયુ નહિ

સવારના નેતાનો એક તોફાની દિકરો ક પડાં ધોતી વખતે પજવ્યા કરતો હતો એટલે તેણે તેની ગરદન દાબી મારી નાખ્યો અને લૂ ગડાં ધોવાના પત્થરપાસે મૂકી રાખ્યો ત્યાર તરફ તેણે પાછી નજર પણ નહોતી કરી અને આખો દિવસ કપડાં ધોયા કર્યા તેની ઝા પટથી કપડા નિર્મળ ચંદ્રધરની માફક ધવળ ઉજાશ નાખી રહ્યાં હતાં બેહુલાએ તેવાં શુભ્ર જુઇના ફૂલ જેવા ધોયેલા કપડા અ ગાઉ કોઇ દિવસ જોયા નહોતાં

સધ્યાવેળા તે મરેલા બાળકપર કેટલા પાણીનાં છાંટણા નાખી નેતાએ પોતાના દીકરાને જીવતો કરી લીધો! બાળક ઉંઘમાંથી ઉઠ્યો હોય એવુ મ્હો કરી ખૂબ ખડખડાટ હસી ઉભો થયો એટલે સુદ મુખવાળી નેતા કપડાં ગાંસડો માથે રાખી એક હાથથી બાળકને કાખમાં લઇ ઉંચે અધર ચડી જવા લાગી! ક્ષણ કાળમાં અપૂર્વ રૂપનો હિલ્લોળ નાખતી વિદ્યુત જેમ ઝબકી ચાલી જાય તેમ નેતા ધોબણ ચાલી ગઇ

બેહુલા આખી રાત તરાપામાં બેઠી બેઠી વિચારવા લાગી એ શુ મે સ્વપ્ન જોયું?

બીજે દહાડે ઘાટપર પાછી નેતા ધોબણ આવી હાજર થઇ અને બ ાળકને અગાઉની માફક મારી સુવડાવી દીધો અને સધ્યા વખતે લુગડાં ધોવાઇ રહ્યાં ત્યારે પાછો સ જીવન કર્યો પરતુ ... જુઇ જેવા શુભ્ર નઓ ગાઢ મેઘોત્તમ કૃષ્ણ કેશના ગુ ચ્છપર સ્થાપન કરી એક હાથમાં બાળકને હાથ લઇ અને બીજે હાથે જાગપય ત ... અવલ બિત પહેરેલ સાડીનો છેડો તાણી રૂપ વતા આકાશ તરફ ચડવાની તયારીપર હતી સારે બેહુલા એક ફુલની પાદડીની પેઠે તેના પગ તળે જઇ પડી

નેતા જરા ખમી ... હો મલકાવી બોલી— આવી વર ઘેલી છોકરી તો કયાં યે જોઇ નથી સ્વામીને ... હોય તો મારી સાથે સ્વગમાં ચાલ મહેશ્વર તારાપર તુષ્યમાન થયા છે

અપૂર્ણ

उन्नति क्याथी थाय?

વસંતતિલકાવૃત્ત

જે દેશના વીર સુતો ધરણી ધ્રુજાવે ને શત્રુનો ડર અહો! ક્ષણમા વિદારે
તે દેશના વીર સુતો અંધકે મોંએ છે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

ઉત્સાહ સાથ સ્ફુરતિ કર્તવ્યનિષ્ઠા, કાર્યે નથી નિ ભજે નન આત્મશ્રદ્ધા
ના જ્ના પ્રવૃત્તિ–હિલચાલ કદી જણાવે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

સ કાર્યસાથ પ્રીતિ ના હ યે ધરાવો, દુર્નીતિ ય વિચરી મતિભ્રષ્ટ થાઓ
કિંતુ ન જ્ઞાનિ હૃદયે તમને જરા યે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

શ્રીમંત શ્રી ખરચતા સ્વવિનાસઅર્થે ના પાઈ તો ખરચના પરન હિતાર્થે
રાડો અપાર ધનની ખરચી નચાવે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

ખોટા નરા કરીજ વિત્ત બધું ગુમાવે નિશાળ સ્થાપી કદી ના શિશુને ભણાવે
ભોગ પરી ફુસીજ આ ક ના વિચારે, રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

દારિદ્ર્યમા સડતા જનની લૂંટો છો કૃત્યો ખરા ન ધનકાજ અરે! કરો છો
દુઃખ થાય મોં જનના દિન ના દુઃખ થાયે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

નારી પરાઇ ઉપર પ્રીતિ અતિ ન લાવો વિકાર પત્ના નિજનીપણ નો બનાવો
અન્યાયઅંધ વિરી ફસોને લ ા છે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

આદર્શ દમ્પતી બૂ ાં તિ નયના ો ગાળે સુખે ન અરે! નિજ જિ ગીને
સ્ત્રી હેઓ ત વહનો ન હરે જરાયે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

જ્યાં બ્રહ્મચર્ય જ અખ નિ તો પળાતુ દૃષ્ટાંત જે સમજે નથી તો અ ાતુ
ત્યાં ના રહ્યું અરર! નામનિશાન હાવે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

સાહિત્ય ઉન્નતિ ન ચિત્ત ધરો આરામ–ઐશમહિ છે ગુનત ન ના કો
વાતુડિયા બનીજ ગામગપાટ મારે, રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

રે! નાટકો અનીતિના અહીંઆ ભજાવી ભાવી પ્રજા અરર! હે કુપથે ચડાવી
સત્તાધારી તદપિ ના દિલ એ વિચારે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

ન્યાયી સુશીલ સરકાર પ્રભુ કૃપાએ બ્રિટિશ તો મળીજ છે અધુના તમોને
કિન્તુ ન જો તમથી કાર્ય સધાય એકે રે! ઉન્નતિ પછી કહો તમ ક્યાથી થાયે?

ચંદ્રશંકર ધીરજલાલ પંડ્યા—ઉમરેઠ

※ શ્રાવણી પૂર્ણિમા ※

બ્રહ્મકર્મ

લેખક—શ્રીયુત વસંતમિત્ર-રાજકોટ

આજ શ્રાવણી પૂર્ણિમા-બ્રાહ્મણોનું અત્યંત મોટું પર્વ-તેમના બ્રહ્મત્વની સાક્ષિ પૂરનારો દિવસ-આ દિવસે તેમના બ્રહ્મકર્મ સંબંધી બે શબ્દ લખવા એ પ્રસંગને ઉચિત ગણાય

ભગવાને કિંવા આપણા સનાતન ધર્મે ચાતુર્વર્ણ્ય પૂર્વે નિર્માણ કરી તે રાષ્ટ્રને અત્યંત પોષક થાય તેમજ છું રાષ્ટ્ર એ એક કુટુંબ પ્રમાણેજ છે એટલે કુટુંબસંરક્ષણપ્રમાણેજ રાષ્ટ્રસંરક્ષણમાટે આત્મસામર્થ્ય શરીર સામર્થ્ય સંપત્તિ સામર્થ્ય અને ઉદ્યોગ સામર્થ્ય એ ચાર સામર્થ્ય અત્યંત આવશ્યક છે તે પૈકી આત્મ સામર્થ્ય અથવા પરમેશ્વરકૃપા કાયમ રાખી ઉન્નતિ કરવાનું કામ બ્રાહ્મણોને પ્રાપ્ત થયું શરીરસામર્થ્ય વધારવાનું કામ ક્ષત્રિયોને માથે આવ્યું સંપતિ સામર્થ્ય વધારવાનું કામ વૈશ્યને સોંપાયું અને આ ત્રણેનાં કાર્યો સુવ્યવસ્થિતપણે ચલાવવાને ખાસ ઉપયોગી અંગ મહેનત અથવા સેવા કરવાનું કામ શૂદ્રને આપવામાં આવ્યું આવી રીતે રાષ્ટ્રસંરક્ષણમાટે જ આ ચાતુર્વર્ણ્ય નિર્માણ થયું

આ ચાતુર્વર્ણ્ય આરંભમાં સ્વભાવજન્ય ગુણ અથવા ગુણકર્મવિભાગશ જો કે ઉત્પન્ન થયું તોપણ આપણા દૂરદર્શી ઋષિઓએ પરંપરાશક્તિ જોઇને તે પરંપરાગત કરી નાખ્યું આ ચાતુર્વર્ણ્યની પરંપરાપર કેટલાક લોકો આક્ષેપ મૂકે છે પરંતુ આ પરંપરામાં કેટલું સામર્થ્ય છે તેનો વિચાર કરતા નથી. કુટુંબનો કિંવા શહેરનો તો શું પરંતુ દેશનો પણ અમુક વિલક્ષણ ગુણ હોય છે એ ખુલે ખુલ્લું નજરે દેખાયા છતાં ચાતુર્વર્ણ્યની પરંપરામાટે વિરૂદ્ધતા દર્શાવવી એ અવિચારી અને હાનિકારક છે પરંપરાની આ શક્તિ જોઇનેજ આપણા દૂરદર્શી પૂર્વજોએ રાષ્ટ્રના આરંભમાં ગુણકર્મવિભાગશ ઉત્પન્ન કરેલ ચાતુર્વર્ણ્યને પરંપરાગત કરી નાખ્યું અને હમણાના હજાર પાંચસો વર્ષનો ઇતિહાસ બાજુએ મૂકી તેની પહેલાંના અનેક હજાર વર્ષ આપણું રાષ્ટ્ર અને આપણો ધર્મ અવિચ્છિન્ન સુખની અને આનંદથી ગાજતો હતો આ એકજ વાત તેમની દૂરદૃષ્ટિ અને આ પરંપરાનો પ્રભાવ દેખાડવાને પૂરતી છે અસ્તુ

ચાતુર્વર્ણ્ય એ આ રાષ્ટ્રમાંજ એક શરીરના અવયવ સમાન હોવાથી અને રાષ્ટ્રની દૃષ્ટિથી ચારેની સરખીજ ઉપયુક્તતા અને જરૂર હોવાથી તે સર્વ વર્ણ સમાન દરજ્જાના છે અને તેસંબંધી પરંપરામાં ઉચ્ચનીચપણાની ભાવના જોવામાં આવતી મત્સરબુદ્ધિ તે

ઉત્પન કરવામાં આવ્યાપહેલાં, હજારો વર્ષ સુધી કદી જાગૃત થઇ નહિ, કિબહુના ! પ્રત્યેકને પોતપોતાના ધર્મમાં અને વર્ણમાં રહીને મોક્ષસાધન કરવાનો માર્ગ ખુલ્લો અને સાધ્ય હોવાથી આ ભેદભાવ ઉત્પન થવાનુ કંઇપણ કારણજ નહોતુ અને જ્યાસુધી આ વિષમભાવ ઉત્પન કરવામા આવ્યો ન હોતો ત્યાસુધી હિંદુરાષ્ટ્ર અને હિંદુધર્મ ઘણોજ સરળતાથી ચાલતા હતા હમણા પણ આ મત્સર મનમાથી કાઢી નાખીને સર્વ જાતિ અને વર્ણ રાષ્ટ્રમાટે એક જુથ થઇ પોતાનુ કર્તવ્ય માની પ્રયત્ન કરે કે તરતજ હિંદુરાષ્ટ્રની પ્રાપ્રત અવનત દશા મટીને તેને ઉપર ચડતાં જરાય વખત લાગશે નહિ ! પરન્તુ

આ ચાતુર્વર્ણ્યવ્યવસ્થામા બ્રાહ્મણોપાસે લોકશિક્ષણ અને ધર્મસેવા કરવાના ઉચ્ચ કામ આવ્યા તેથી તેમને સ્વાભાવિક રીતેજ શ્રેષ્ઠપદ—ગુરૂપદ પ્રાપ્ત થયુ અને સમાજમા તેમનો દરજ્જો વધ્યો ધર્મનુ તેજ કાયમ રાખવાનું કામ બ્રાહ્મણોપાસે હતુ રાષ્ટ્રસંરક્ષણને આવશ્યક સમાજવ્યવસ્થા સયુક્ત રાખવાની એટલે પર્યાયથી કહીએ તો રાષ્ટ્રસંરક્ષણનીજ જવાબદારી બ્રાહ્મણોપર હતી રાષ્ટ્રમા નીતિસામર્થ્ય અને કર્તવ્યનિષ્ઠા કાયમ રાખવાની જવાબદારી પણ તેમનાજ પર હતી કિબહુના સર્વ રાષ્ટ્રના સંરક્ષણનું કામ તેમને માથેજ હતુ માટેજ બ્રાહ્મણોને ઉચ્ચપદ પ્રાપ્ત થયુ તેમને વર્ણગુરૂત્વનુ માન મળ્યુ તથાપિ આ માન તેમના સત્તાધિકારથી કિવા સમાજે નીમી દીધેલા કર્તવ્ય કરવાથીજ માન મળ્યુ નથી બાટલુ વર્ણગુરૂત્વનુ શ્રેષ્ઠ માન મળવાની મુખ્ય ચાવી જૂદીજ છે અને તે બ્રાહ્મણોની નિર્લોભવૃત્તિ કર્તવ્યતત્પરતા, ધર્મનિષ્ઠા, રાષ્ટ્રકલ્યાણની દૃષ્ટિ 'वसुधैव कुटुम्बकम्।' એ નીતિવાક્ય અને અપૂર્વ સ્વાર્થત્યાગ એ ગુણો છે એ ગુણોથીજ વર્ણગુરૂત્વનુ આ શ્રેષ્ઠ માન તેમનાતરફ આપોઆપજ ખેંચાઇ આવ્યુ તેમણે દ્રવ્યનો કદી લોભ કર્યો નહિ, આગળ ધુસી-આવીને માન ખાટવાની કદી લાલસા રાખી નહિ કિવા ઇતર વર્ણની સંપત્તિ જોઇને કદી વિષાદ કિવા મત્સર દેખાડ્યો નહિ પ્રચારમાં આવેલ બ્રાહ્મણોની વાતો જોઇએ તો 'એક ઘણોજ ગરીબ બ્રાહ્મણ હતો તેના ઘરમા કઇ ખાવાનુ નહોતુ તેના અંગઉપર પૂરા લુગડાં પણ નહોતા' એવુજ વર્ણન મળે છે 'એક ઘણોજ પૈસાદાર બ્રાહ્મણ હતો' એવુ વર્ણન ક્યારેય માલૂમ પડતુ નથી કેમ જાણે શ્રીમતો અને બ્રાહ્મણની પ્રકાશ અને અંધકારના જેટલીજ વિભક્તતા હોય! ઐશ્વર્ય અને સંપત્તિ મેળવવામાટે કિવા શૌર્ય અને પરાક્રમ દેખાડવામાટે તેમણે કદીપણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ આ કામ ઇતર વર્ણને સોંપી પોતે નિર્ધનતા અને ભિક્ષાવૃત્તિ સ્વીકારી, જે મળે તે ભિક્ષા આત્મસંરક્ષણપૂરતી મેળવીને ધાર્મિક અધ્યયન, ધ્યાનારાધન અને સમાજસેવા એજ તેમણે પોતાનુ કર્તવ્ય માન્યુ મરાઠા

તેમની નિર્લોભવૃત્તિ પરામાટેએ પહોંચી હતી અને તેથીજ તે કેતુ સ્પષ્ટ હોવાથી તેમને આપોઆપજ શ્રેષ્ઠપદ પ્રાપ્ત થયુ

તેમની કર્તવ્યતત્પરતા પણ એવી જ ઉત્કટ હતી ધર્મસાધનમાટે તે ગમે તે કષ્ટ સહન કરતા પોતાના રાજામાટે કિંબહુના રાષ્ટ્રમાટે લડવુ એ જેમ ક્ષત્રિયોનો ધર્મ અને તે યુદ્ધપ્રીત્યર્થ સહન કરવો પડતો ક્લેશ એજ જેને મન સુખ એવીજ રીતે રાષ્ટ્રો આવશ્યક ધાર્મિક સામર્થ્યમાટે કંદમૂળનો આહાર કરી દેહકષ્ટ સહન કરવાનું બ્રાહ્મણોનુ કર્તવ્ય થયુ હતું અને આવુ કષ્ટમય જીવન પણ સુખરૂપ માનીને તે પોતાનુ કર્તવ્ય અખંડ કર્યા જતા હતા કિંબહુના! તેમનું આયુષ્યજ કર્તવ્યરૂપ હતું તે જે જે કરતા તે રાષ્ટ્રને માટે કરતા યજ્ઞયાગાદિક કરતા તેમા પણ રાષ્ટ્રમાટે જ માગણી કરતા વેદોચ્ચારથી પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરતા તો તે પણ રાષ્ટ્ર માટે જ કરતા વેદમંત્રતરફ સહજ નજર કરતા પણ એવુ જણાઈ આવશે કે તેમાંની પ્રત્યેક ઋચાના પહેલા ચરણમા પરમેશ્વરની સ્તુતિ અને બીજા ચરણમા રાષ્ટ્રમાટે કંઈ ને કંઈ માગેલુ હોયછે રાષ્ટ્ર એજ તેમનુ દૈવત અને રાષ્ટ્રસેવા અથવા દેશસેવા એજ તેમની જીદગીનુ કામ હતુ તેમનુ સ્વ પરમા લીન થયુ હતુ અને પર સ્વ મા લીન થયુ હતુ તેમનો જન્મ પોતાનેજમાટે ન હોતા રાષ્ટ્રમાટેજ હતો કોઇપણ રાષ્ટ્રમાં સ્વાર્થી લોકસમૂહસાથે પરાર્થી અથવા રાષ્ટ્રકલ્યાણેચ્છુ એક ઉદાત્ત અલ્પ સંખ્યાવાળો વર્ગ હોય છે અને વર્ગ આપણા હિંદુરાજ્યમા બ્રાહ્મણવર્ગતરીકે ઓળખાતો હતો

સારાંશ દેશસેવા એજ બ્રાહ્મણોનો ધર્મ અને એજ બ્રાહ્મણોનું કર્મ હતું અને આ દૃષ્ટિ જ્યાંસુધી કાયમ હતી દ્રવ્યની લાલસા અને માનનો લોભ નહોતો લોકકલ્યાણની ખરા પરમાર્થની બુદ્ધિ જ્યાંસુધી કાયમ હતી અને લોકકલ્યાણમાટે પોતાના સુખને લાત મારી ગમે તે સંકટમાં ઝંપલાવવાનુ દિવ્ય કર્તવ્ય ત્યાંસુધી તે કરતા હતા ત્યાંસુધી તે વર્ણશ્રેષ્ઠ હતા ધર્મશ્રેષ્ઠ હતા શ્રેષ્ઠ હતા

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः ।
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥

એવી મનની ઉચ્ચ ભાવના રીતે તે કાર્ય કરતા હતા એ તેજ તે મહત્વને પહોંચ્યા તે यदृच्छालाभसंतुष्ट सर्वभूतहिते रत નિર્લોભી નિઃસ્પૃહ સ્વાર્થત્યાગી હતા તે સદૈવ ધર્મકર્મના ચિંતનમાં રહેતા લોકશિક્ષણાર્થે ફરતા રાષ્ટ્રકાર્યમાટે સર્વસ્વ અર્પણ કરતા અને એજ તેમની શ્રેષ્ઠપદપ્રાપ્તિની મુખ્ય ચાવી હતી અને હજી પણ છે અને આગળ પણ રહેશે આ ગુણોનું નિદિધ્યાસન કરવાથી લોકકલ્યાણનુજ સદૈવ ચિંતન કરવાથી અને તદનુરોધે વર્તન કરવાથી દેશસેવાનું કંકણ હાથે બાંધવાથી અત્યારે પણ બ્રાહ્મણોને પોતાનું શ્રેષ્ઠત્વ પ્રાપ્ત થશે પોતાનો પૂર્વવૈભવ ભોગવવાની તક મળશે

એજ કંકણ હાથે બાંધવામાટે શ્રાવણ પૂર્ણિમાનો–ઉપાકર્મનો–એક દિવસ વર્ષમાં આવેછે આજ દિવસે સર્વ બ્રહ્મવૃંદ એકત્ર થઇને ઉચ્ચસ્વરે યજ્ઞમુખથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરીને પોતાના રાષ્ટ્રના અને ધર્મના કલ્યાણનું ચિંતન કરેછે આજ દિવસે સર્વ દ્વિજ વર્ગ એકત્રપણે જુના યજ્ઞોપવીતને રજા આપી મોટા ઉત્સાહથી નવું યજ્ઞોપવીત ધારણ કરેછે ગત વર્ષમા બનેલ બનાવો યાદ લાવવાનો અને નૂતન વર્ષમા તેનો અંદાજ કાઢવાનો આજ દિવસ જણાયછે પોતાના ઉદ્યોગના સ્મરણની અને અંદાજ કાઢવાની આ ઉત્તમ રીત ત્યારથીજ પ્રચારમા છે અને તે પ્રમાણે બ્રાહ્મણોને શ્રાવણી પૂર્ણિમા, ક્ષત્રિયોને વિજયાદશમી, વૈશ્યને દીવાળી અને શૂદ્રને હોળી એ ચાર પર્વ નિશ્ચિત કરી રાખ્યા છે પ્રત્યેકને પોતપોતાના ધર્મકર્મનું ભાન કરાવવામાટે આ ચાર દિવસો છે બ્રાહ્મણોને શ્રાવણી પૂર્ણિમાથી નવીન સ્ફૂર્તિ અને ઉત્સાહ આવેછે અને દેશના નેતૃત્વનું લક્ષણ જે યજ્ઞોપવીત તે મોટા ઉલ્હાસથી ધારણ કરી દેશકાર્યના ઉચ્ચ તત્વથી મંડિત હોવાથીજ સુતરના યજ્ઞોપવીતમા પવિત્રતા આવી છે એ તે વિસરતા નથી દેશકાર્યનુ સતત સ્મરણ રહ્યા કરે આજ આ યજ્ઞોપવીતનો ઉદ્દેશ છે અને અસત બ્રાહ્મણ આ ઉદ્દેશ કદી વિસરશે નહિ

સાંપ્રત કાળમા બ્રાહ્મણોના ધર્મકર્મ અને અને દેશકાર્યને પરસ્પર કંઇપણ સંબંધ નથી એવી માન્યતા છે અને એજ બ્રાહ્મણોની અથવા પયાયથી દેશની અવનતિનુ કારણ છે

શરીર અને તેમાહેના પ્રાણ હીરો અને તેનુ તેજ પુષ્પ અને તેની સુગંધ એમનો પરસ્પર જેટલો નિકટ સંબંધ છે તેટલોજ રાષ્ટ્રને તેના ધર્મસાથે સબંધ છે ધર્મ સિવાય રાષ્ટ્ર એટલે નિષ્પ્રાણ શરીર તેજહીન હીરો અથવા સુગંધરહિત પુષ્પ છે રાષ્ટ્ર અને ધર્મ એ અન્યોન્ય અવલંબી રહેલ છે દેશભક્તિ એ ધર્મશ્રદ્ધાવિના અંધ છે, અને ધર્મશ્રદ્ધા એ દેશભક્તિવિના પાંગળી છે હસપનીતિમા એક એવી વાત છે કે એક આંધળાને અને એક પાંગળાને પ્રવાસ કરવાનો હતો પણ બન્નેને એકલા પ્રવાસ કરવાનુ અશક્ય હતુ તેથી આંધળાએ પાંગળાને ખભે લઇને ચાલવા માંડયુ અને પાંગળાએ આંધળાને બરાબર રસ્તે દોર્યો આ વાર્તાનું તત્વ રાષ્ટ્ર અને ધર્મને પણ તેમજ લાગુ પડે છે રાષ્ટ્ર અને ધર્મ ને જો ઇપ્સિત ધ્યેય તરફ જવુ હોય તો રાષ્ટ્ર ધર્મને ખભાપર લેવો જોઇએ અને ધર્મ પણ અનીતિના ખાડાખાબોચીયાથી રાષ્ટ્રનુ રક્ષણ કરવુ જોઇએ નીતિમત્તાનુ સાત્વિક તેજ રાષ્ટ્રમા રહેવા માટે જેમ ધર્મની જરૂર છે તેજ પ્રમાણે ધર્મનુ બળ કાયમ રહેવામાટે અને તેના ઉજ્જ્વલ તત્વનો અપ્રતિહતપણે વિકાસ થવાને રાષ્ટ્રસામર્થ્યની પણ જરૂર છે ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક તેજ સાથેજ રાષ્ટ્રી

ર્ય અને આત્મિક તેજ વધવું જોઈએ એટલે ધર્મશ્રદ્ધાસાથેજ દેશભક્તિ આ બ્રાહ્મણોનો પ્રધાન ગુણ છે અને ધર્માચરણસાથેજ દેશસેવા એ એક મુખ્ય કર્તવ્ય છે તેનું સ્મરણ ઉત્પન્ન કરી લઈને તે પ્રમાણે વર્તન ચલાવવા તે પ્રતિજ્ઞા લે એમ થાય તો તેમની શ્રાવણી ખરી ગણાશે. આજ આપણો હિંદુસ્થાન દેશ આપણી પ્રિય આર્યભૂમિ અત્યંત દીનદશાએ પહોંચી છે જગતની અત્યંત પાછળ છે એવી સર્વત્ર બુમ પડી રહી છે. તેના ઉદ્ધારમાટે ઉન્નતિમાટે અનેક સંઘટિત અને વ્યક્તિગત પ્રયત્ન થાય છે. ભારતસેવકસમાજસરખી મોટીમોટી સંસ્થા નિકળીને અહર્નિશ શ્રમ ચાલુજ છે તથાપિ તેમને અદ્યાપિ મળવો જોઈએ તેટલો જલદી યશ મળતો નથી. આ દેશકાર્યમાટે ઘણા વર્ગે જ યથાર્થ માણસો તૈયાર પાડવા જોઈએ. ભારતસેવકસમાજનાજ શું પણ તેનાથી પણ અધિક મહત્ત્વનાં અને અધિક યોગ્યતાવાળાં કાર્ય કરવામાટે, દેશકાર્યમાટે પોતાનું આયુષ્ય અર્પવાવાળા બ્રાહ્મણો એકદમ આગળ આવવા જોઈએ. પ્રત્યક્ષ યુદ્ધ એ જેમ ક્ષત્રિયોનું કર્તવ્ય છે તેમ લોકશિક્ષણાત્મક કિંવા અન્ય કોઈપણ પ્રકારે ખરી પ્રત્યક્ષ દેશસેવા કરવી દેશમાટે દેહદમન કરવું અથવા પ્રસંગ આવે દેહત્યાગ પણ કરવો એ ખરા અસલ બ્રાહ્મણનું કર્તવ્ય છે અને આ સ્મરણ ઉત્પન્ન થઈને જે દિવસે આવો ખરો બ્રહ્મવર્ગ દેશમાં દેખાવા લાગશે તે દિવસે શ્રાવણી પૂર્ણિમા સફળ થઈ એમ મનાશે.

આજની બ્રાહ્મણોની શ્રાવણી આ વીજ થશે કે કેમ?

શ્રાવણ માસનું વર્ણન.

વસંતતિલકા

ક્યારેક વાદળ ચડ્યાં નભમાં નિહાળો, ક્યારેક તીવ્ર તડકો તપતોજ ભાળો
ક્યારેક શીત પડતાં જલ લોક ભિંજ્યો વર્ષાતણો સમય શ્રાવણ માસ આવ્યો ૧

શ્રીકૃષ્ણ જન્મથકિ શ્રાવણ માસ સારો પૂજાય તેની સમ માસ ન અન્ય ધારો,
તેણે સમસ્ત ઋતુને પણ છે ઉજાળ્યો વર્ષાતણો સમય શ્રાવણ હાલ આવ્યો ૨

શ્રીકૃષ્ણ જન્મ નભ માસની આઠમે છે તે કૃષ્ણ પક્ષ તિથિનું વ્રત જે કરે છે
તે જાણવો જરૂર વિષ્ણુ પદેજ પામ્યો, વર્ષાતણો વખત શ્રાવણ આમ આવ્યો ૩

આ માસના અધિક પુણ્યદ સોમવારો પામે જરૂર જન તે શિવ પામનારો
માનુ નતોવગર કાળ વૃથા ગુમાવ્યો વર્ષાતણો વખત શ્રાવણ હાલ આવ્યો ૪

આ માસની પ્રથમ પાંચમ દિન લોક નાગોતણું વ્રત કરે તજી ચિત્ત શોક
તે નાગના ત્રિવિધિ નિર્ભય થઇ ગણાયો વર્ષાતણો વખત શ્રાવણ હાલ આવ્યો ૫

જે શુક્લ સાતમદિને નભ માસ માંય શ્રી શીતલા વ્રતથિ શીત અનાજ ખાય
તે નેત્રપીડિતપણાથિ રહે વિરામ્યો વર્ષાતણો વખત શ્રાવણ હાલ આવ્યો ૬

જાણે કહી જલતણી મૃદુતા મળી છે, તેની ગુલાદિકરસે મૃદુતા મળી છે
ક્યાંયે કઠોર ગુણ કાંટથિ રે ભરાયો વર્ષાતણો વખત આમ જણાય આવ્યો ૭

શું ! ચન્દ્ર સૂર્ય થઇ શુભ્ર મળ્યા પૃથીએ તેવા વિરોધિ ગુણ છે સહુ માંહિ સાર્થ
તેથી ન જોડિ ગુણ સાત્ર જણાય હાર્યો વર્ષાતણો વખત આમ જણાય આવ્યો ૮

શાસ્ત્રી કેશવલાલ રેવાશંકર,
જામનગર.

દુનિયાની મહાન લડાઈ

શરૂઆતના ચિંતાતુર દિવસોમા

હિંદથી ફ્રાન્સસુધીની દરિયાઈ મુસાફરી

લેખક—શ્રી અરદેશર એમ. નાગતા, બજાર માસ્તર-જામનગર

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૫૫ થી]

તા. ૧૬-૧૧-૧૪ને રોજ અમારી તમામ એ । બ્રીગીશ ઇંડિયન અને ફ્રેંચ ક્રુઝરો અમારી સ્ટીમરોની આજુબાજુ ચાલતી હતી જેથી બાજુ રળિયામણી પડતી અમોને આનંદ આપતા હતા અને કોઇ વખતે સામેના ભાગમા પણ તે પ ાગે દેખાતા હતા પ્રભાત સુવેજની નહેર હવે નજદીકમાં હતી એમ જણાયુ ૮ બજે આપણે ભોજન કરી પરવારી કપડાં પહેરી તૈયાર થઇ ડેકપર જઇ સામે જોતા ગયા. બપોરના બે વાગતાં સુવેજ બંદર નજરે પડ્યું અને ત્રણને સુમારે અમારી સ્ટીમર સુવેજના બારામા દાખલ થઇ લંગર નાખી ઉભી રહી સાથેની તમામ સ્ટીમરો તથા ક્રુઝરો પણ પોતપોતાની જગા પર નાંખવાઇ ગઇ આ દબદબાવાળો દેખાવ ચિત્તરવાનું વર્ણન તો ખરેખર એક નાનુંસરખું સુરતકજ થાય અમારી સ્ટીમરથી સુવેજ શહેર બે માઇલ દૂર હશે ત્યાંનો દેખાવ અમો સામેથી બરાબર જોઇ શકતા હતા. કિનારાપર જાતજાતના કલેશો ઉડતા નજરે પડતા હતા જેમાં પી એક એો બ્રીગીશ ઇંડિયા તથા ઇજીપ્સિયન અને ફ્રેંચ તથા જાપાનીસ વાવટા ખુલી રીતે જણાતા હતા. તે તપાસ કરતાં સ્ટીમર કંપનીના એજંટોના હતા સુવેજ હારબરનો દેખાવ આંખે ઉડી વળગે તેવો નાગતો હતો

રેડસીમા સુવેજ હારબરમા દાખલ થવામાટે બે મોટાં લાઇટ હાઉસ ઉભા કરવામ આ ાં છે એ બ ને લાઇટ હાઉસની બરાબર વ ચેથી તમામ સ્ટીમરો તથા ક્રુઝરો હારબરમાં ાખલ થઇ શકી બ ને લાઇટ હાઉસની રોશની જુદીજુદી એ છે એક રાતા અને બીજા સફેદ કલરની છે બારામા લગભગ એકસોથી વ ારે સ્ટીમરો ઉભેલી જણાતી હતી યાં નજર કરીએ ત્યાં સ્ટીમરો તથા લ ાયક બારકસો નજરે પ તાં હતા તથા નીસ લાઇટ ક્રુઝરો પણ જોવામા આવતા હતાં કિનારાપરનો દેખાવ ઘણોજ રળીયામણો હતો તેમાં પણ રંગબેરંગી સારી મોટી બીલ્ડીંગો વધારે ધ્યાન ખેંચતી હતી તેવીજ રીતે એક બાજુ ઘણોજ સીન બગીચો દ

※ જામનગરમાં શું શું થઈ શકશે? ※

લેખક—મરહુમ નાગોરી વજેરામ મોતીચંદ રતનશી,
ડીપનોમેંટ એ ડ ગે મેડીનીર ઇન એગ્રીચર—જામનગર.

હિંદુ ધર્મગ્રંથ નામની ચર્ચા વૃક્ષારોપણ સ્વદેશસેવા, ખેતી દેશના શિક્ષિત
યુવકોની ફરજ અને વિજયકૃષિમાળા વગેરે પુસ્તકોના લેખક તથા પ્રકાશક

સૂચના—દરેક દેશે પોતાથી બનતો પ્રયાસ કરી દેશના હુન્નર ઉદ્યોગો ખીલવી સ્વાશ્રયી બનવુંજ જોઇએ એ મહાન શિક્ષણ આ ભયંકર વિગ્રહે આખી દુનિયાને આપ્યું છે નામદાર બ્રીટીશ સરકારે આની સચોટતા સ્વીકારી છે બ્રીટીશ હીંદમાં આ માટે ચોતરફ પ્રયાસ થઇ રહેલ છે, દેશી રાજ્યનું લક્ષ પણ આ દિશા તરફ દોર્યું છે અમારા નામદાર મહારાજા જામસાહેબે પણ જામનગર સ્ટેટમાં થઇ શકે તેવા હુન્નર ઉદ્યોગો શરૂ કરવા માટે એક અનુભવી અધિકારીની ખાસ નિમણુંક પણ કરી છે

જામનગર રાજ્યમાં અને ગામના હુન્નર ઉદ્યોગો ચાલુ થઇ શકશે તેની ઘણી સગવડ છે પણ તેની બરાબર માહીતી જાહેર પ્રજાને ન હોવાને લીધે અમારી પાસે આ વિષયની જે હકીકત હોય તે જાહેરમાં મુકવાની અમારી ધાર્મિક ફરજ માની અમે તેવા હુન્નર ઉદ્યોગોનું માત્ર નામસૂચન કરેલ છે

—ઔદ્યોગિક બનાવટો

૧ સીમેંટ—ની બનાવટમાટે જોઇતી સર્વ ચીજો મોટા જથ્થામાં ને ઉત્તમ જાતની છે

૨ પોટરી—ગ્લેઝ, ચીનાઇ, તથા સાદી માટીના દરેક જાતના વાસણો વગેરેની બનાવટમાટે સારી સગવડ છે

૩ સાબુની બનાવટમાં જોઇતો માલ ઘણા મોટા જથ્થામાં ને સસ્તો મળે તેમ છે

૪ પેઇંટો માટે ઉપયોગી રાતી ઈંટ વગેરે માટીનો જથ્થો ઘણો છે

૫ આ કાનીકસ—રસાયણીક ક્ષારો તૈયાર કરવાની સારી સગવડ છે

૬ મીઠું—ઘણુંજ પકાવી શકાય તેમ છે ને તેમાંથી સોડા, મેગ્નેશીયમ ક્લોરાઇડ બ્રોમીન હાઇડ્રોક્લોરીક એસીડ વગેરે તૈયાર થઇ શકે તેમ છે

૭ ચીરોડી—ઠીક નીકળે છે ને તેમાંથી ઉંચી જાતનો પ્લાસ્ટર તથા રમકડાં થાય તેમ છે

૮ આયોડીન—જાપાનીઝ રીતપ્રમાણે દરીયાઇ વનસ્પતિમાંથી મોટા જથ્થામાં બની શકે તેમ છે

૯ ટેનરી વર્કસ—ચામડાં કમાવવાની તમામ જાતના ઉત્તમ સાધનો બહોળા પ્ર-

સ્થામાં મળે છે તેમજ કામલેવર વર્કસ પણ શરૂ થઈ શકે તેમ છે

૧૦ પરફ્યુમરી--સુગંધી દ્રવ્યોમાટે જામનગર એક અખુટ ભંડાર છે, જાત જાતના ફુલો સુગંધી ઘાસોવગેરે મૌજુદ છે આ ઉદ્યોગ ઘણોજ મોટા પાયાઉપર કરી શકાય તેમ છે

૧૧ ઇંડસ્ટ્રી--કાળી રાતી બંધુવગેરે જાતની સાડીઓ બનાવી શકાય તેમ છે

૧૨ જરમન ઇંડસ્ટ્રી--શરૂ કરવામાટે છીપ તથા બીજાં સાધનો ઠીક છે

૧૩ બેગ્ગ વર્કસ--શંખમાંથી સારી બંગડીઓ કરી શકાય તેમ છે

૧૪ રેકટી ફાઇડ સ્પીરીટ--બ્રીટીશ હિંદમાં આ ઉપર મોટો કર હોવાથી જેમ વડોદરા વગેરે બીજા રાજ્યોએ ખાસ લાભ આપી રાજ્યો પરફ્યુમરી બાગનાથ વગેરેના ઉપયોગમાટે કારખાના ખોલાવેલ છે તેમ અહીં પણ થવાથી ફાયદો મળવાની સાથે બીજા અનેક ઉદ્યોગોને પણ ટેકો મળે તેમ છે

૧૫ ઓઇલ મીલ્સ--એરંડી તલ ગગફળી વગેરે તેલીયાં બીયાનો પાક ઘણો થતો હોવાથી તેલની મીલો સારો ફાયદો મેળવે તેમ છે

૧૬ કાગળમાટે--જોઈતો માલ મેળવવા માટે વાંસ તથા બીજા અનુકુળ ઘાસો ઘણાં છે

૧૭ આયર્ન તથા ગ્લાસ વર્કસ--અહીંઆ ફાયદાવાળાં થાય કે કેમ તે અનિશ્ચિત છે કારણ કે લોઢું, કોલસા એવી જ જગ્યાએ મળે તેનું

જ્ઞોઓને ચોકસ સરવે કરેલ છે તેમના અભિપ્રાય મુજબ આ બે ઉદ્યોગો સ્ટેટમાં ફતેહમંદ થવા સંભવ ઓછો છે

ઔદ્યોગિક તથા ઔષધીય ખેતી

૧૮ એરીસી કલ્ચર--સ્ટેટમાં એરંડા સર્વત્ર બહુ સારા થાય છે તેમજ તે ઉપર રેશમના કીડા ઉછેરવામાટે હાલારની આબોહવા અનુકુળ છે વળી આ કીડા ઉછેરી રેશમ કરવામાં જીવહિંસાની જરાપણ જરૂર નથી તેમજ આ રેશમ રંગવામાટે ઉત્તમ રંગારાઓ જામનગરમાં છે આ રેશમને સુતરની માફકજ કાંતી વણી શકાય છે અને વણાટ કામમાટે પણ જામનગર પ્રખ્યાત છે આથી એરી રેશમની ખેતી મોટા પાયાઉપર કરવાથી મોટો લાભ થાય તેમ છે

૧૯ કોચેનીઅલ ઇનસેક્ટ્સ--જેમાંથી કારમાઇન કલર બને છે તે સારીરીતે ઉછરે તેમ છે

૨૦ ફાઇબર ક્રોપ્સ--રેસાનો ઉદ્યોગ મોટા પ્રમાણમાં કરી શકાય તેમ છે ... ના પણ અસંખ્ય છોડ આડે વાડે ઉગે છે તે રીતસર વાવેતર કરી શકાય તેમ છે તેમજ કેતકી ભીંડી ખપાટ સુરજમુખી વગેરેના વાવેતરો વધારી રેસાનો ઉદ્યોગ રાજ્યમાં મોટા પાયાઉપર થઇ શકે તેમ છે

૨૧ કેળ--નું વાવેતર પણ થાય છે ને તેમાંથી રેસા કાઢવાનું તથા કેળા સુકવીને તેનો લોટ કરી સારા જથ્થામાં નિકાસ કરવાનું બને તેમ છે

આતો હતો તેમા મોહોટા મોહોગનં ઝાડો પણ જણાતા હતાં પૂછપરછ કરતા જાણવામાં આ યું કે અસલના વખતમા એ એક મોહોટુ ઝાડ હતુ અને તે ત્યાના એક નામાંકિત આરબ સરદાર મુસદ સુલેમાએ બનાવેલ હતુ

આ વખતે તમામ સ્ટીમરો કોલસા તથા પાણી લેવાના કામમા લાગી ગઇ હતી સુવેજ સહેરના આરબ વેપારીઓ નાની મોટી બોટોમા બેસી દરેક સ્ટીમરપર જતા હતા તેવી રીતે તેઓ અમારી સ્ટીમર 'બેગમ'પર પણ આ યા તેઓ પોતાની સાથે ઝીણી ગોરી બાધેલ ચોતકી પણ રાખતા હતા અને ઘણુ કરીને ઉર્દુમા તથા ઇંગ્રેજીમા તમામ વાત ચીત કરતા હતા તેઓનો પહેરવેશ ઘણો સારો દેખાતો હતો તેઓ વેચવાને માટે જે ચીજો લા યા હતા તેમા સીગારેટ સાબુ તમાકુ ખજુરે પિક્ચર પોસ્ટકાર્ડ વગેરે હતા

રાત પડ્યા આવી તમામ સ્ટીમરોપર ઇલેક્ટ્રિક લાઇટ જોવામા આવતી હતી બંદરનો દેખાવ વણોજ રળિયામણો જણાતો હતો દરિયામા જાણે ઇલેક્ટ્રિક લાઇટના નાના નાના ટાવરો ઉભા હોય તેવો દેખાવ થઇ રહ્યો હતો અને મુંબઇનું એપોલો બંદર યાદ આવતું હતુ સુવેજના કિનારાપરથી પાવરફુલ સર્ચલાઇટ બાબેલમંદી દરિયામા ફેકાતી હતી અને એક જાપાનિસ ત્રણ ફનલની ક્રુઝર દિવસે તેમજ રાતે આજુબાજુ ફરતી જણાતી હતી રાત અધારી હોવા છતા અવારનવાર જુદી જુદી સ્ટીમરોપરથી સર્ચ લાઇટો ફેકાતી હોવાથી બંદર પાસેના પહાડો બરાબર જોઇ શકાતા હતા કોઇ વેળાએ આઠ દશ સર્ચલાઇટો એકજ સાથે પડવાથી ત્યાં ઘણુજ અજવાળુ થઇ રહેતુ હતુ જેની સામે ખુલ્લી આંખે જોઇ શકાતું હતુ નહિ

રાતના ૧૨ થવા આવ્યા જબરી ધમાલ ચાલી રહી હતી કારણ કે સુવેજ નહેર છોડી પોર્ટ સૈદતરફ ઉપડી જવાનું હતુ

તા ૧૬-૧૧-૧૪ ની રાત્રે ૧ને સુમારે બંદરમાથી એક પછી એક સ્ટીમર નહેર ઉપાડવા લાગી સાથેની ક્રુઝરો પણ આગળ પાછળ ચાલવા લાગી નહેર સાકડી હોવાથી અને કિનારાપરની રેતી ધસી પડવાની હમેશ ધાસ્તી રહેતી હોવાથી રેડ ક્રુઝર તથા સ્ટીમરના આગના ભાગપર કમાડના આકારની મોટા રંગની એક એક પેટી આશરે ૮ ફુટ લાંબી અને ૭ ફુટ પોહોળી બાંધી જેવામા આવી હતી જેમા સર્ચલાઇટની ગોઠવણ હતી એ સર્ચલાઇટની સભાળમાટે તથા નહેરમાથી સ્ટીમરને સહીસલામત પસાર કરવામાટે બે ઇટાલિયનો ગરમ કપડામાં સજ્જ થઇ બેઠા હતા અને નહેર પસાર કરતાં સુધી સ્ટીમરનો ચાર્જ ઇજીપ્ત પાઇલટના

સ્ટીમરમાં હતા. રાતના એકને સુમારે એ નહેરમાં પેઠા. અહા! એ નહેરના મહાન યોજક મોંસી લેસેપ્સ! તારા રૂડકાર હજારો વર્ષ સુધી અમર હો. ને શું દેખાવ! એક તરફ ચંદ્રનું અજવાળું થયું હતું અને સાથે સ્ટીમરસ્ટીમરની નાળ ઉપરથી એક હજાર કે બારસરની સર્ચલાઇટ લગાડેલી એ બંને તેના લાભોને લાભો નાંખી નેહેરના પાણી ઉપર પૂર્ણિમાના તારાની માફક ઝગઝગાટ આબેહૂબ પડે અને તેની વચ્ચે નાના જેવી સ્ટીમર વગેરે ધીમે ધીમે ચાલી જાય એ દેખાવ કદી ભુલાય તેવો નથી. નેહેર માત્ર ૧૫ ફુટ ઉંડાણની છે ને બારસાર સામેથી સ્ટીમર આવતી હોય તો તેને એ બાજુએ ઉભી રાખી ફક્ત એક સાથી જવામાં આવે છે બંને બાજુએ કિનારાપર નાના નાના છાપરા તથા કનાલકંપનીની આફીસોના મકાનો રેતી કહાડવાના સંચાઓ વગેરેનો દેખાવ પણ હમેશાં યાદ રાખવા જેવો હતો. અમારી સ્ટીમર ધીમે ધીમે આગળ વધતી હતી. ડાબી બાજુ સુવેજ શહેર દેખાતું હતું સ્ટીમરના ડેકપર અમો જઇ બેઠેલા હોવાથી શહેરનો દેખાવ બરાબર અમારી નજરે પડતો હતો. શહેર નાનું તો પણ રળિયામણું જણાતું હતું અને વળી મકાનોમાં ઇલેક્ટ્રિક લાઇટ જણાતી હતી તેમ નીચે કેટલીક દુકાનો અને સુંદર બંગલાઓ સ્પષ્ટ દીસતા હતા. નહેરમાં ડાબી બાજુએ આશરે પા પા માઇલને અંતરે લાકડાના તરાપાઓ ગોઠવેલા દેખાવા લાગ્યા. તેમાં પ્રથમ તો કાંઇ જણાતું નહિ પણ જેવી સ્ટીમર તે તરાપાપાસેથી પસાર થાય કે તુરત તેનાપર તે તરાપામાંથી એ મોટો ચશલાઇટ કરાતી હતી. કઇ સ્ટીમર છે તથા તેનો પાસપોર્ટ કોણ છે તે જોઇ નક્કી કરી લેવામાં આવતું હતું. રાત વધુ ગયેલી હોવાથી અમો સુવામાટે અમારી કેબીનમાં ગયા.

તા. ૧૭-૧૧-૧૪ની સવારના દાતણપાણી કરી ગરમાગરમ ચાહ પી સ્ટીમરમાં ઉપર જઇ જોયું આશરે એકમો જેટલી સ્ટીમરો અને ક્રુઝરો નેહેરમાંથી ધીમે ધીમે પસાર થતી હતી. પણ આ વખતે નહેરની બંને બાજુપર માઇલોના માઇલોસુધી મોટા રેતીના રણ જોવામાં આવ્યા. અને તેની સાથે બંને બાજુ કિનારાની નજીકમાં તંબુઓ ખેંચીને તેમાં બહાદુર હિંદી લશ્કર—ગુરખાઓ, રજપુતો, શિખ તથા પંજાબી સિપાઇઓ અને ગોરી સરકારના સિપાઇઓ નજરે પડવા લાગ્યા. અમારી સ્ટીમરપર તમામ હિંદી લશ્કર હોવાથી જેનગીસમાના દેશી સિપાઇઓ અમારી સ્ટીમરપરના સિપાઇઓની સલામ ભરી ભરી મોટેથી ખેરઆફીયત પૂછતા હતા. કોઇ પોતાના દેશના ખબર પૂછતા હતા તો કોઇ પોતાની બાબત યા અને ઓઓની ખબર પૂછતા અને તે વખતના તેઓનો દેખાવ તથા તેઓની ફિકર જોનારના મનપર બહુજ અસર કરતા હતા.

૨૨ બેગ—નુ વાવેતર ઘણુ થતુ હોવાથી તેનો આટો કરી નિકાશ કરવાથી ફાયદો છે

૨૩ લક્ડીક દ—નુ વાવેતર ઘણેજ થોડ ખરચે સ્હેલાઇથી થાય તેમ છે ને તેનો આટો બનાવી સાગે નફો મેળવાય તેમ છે

૨૪ કેરી—નીઓકેરી તૈયાર કરવામાટે જથ્થાબધ બી ભેગા થઇ શકે તેમ છે

૨૫ પેપ્સીન—હલારના દુધ્ધ પાણીને ઝાડ ચીભડ સારા માફક આવે છે ને તેમાથી પેપસીન કાઢવાનો ઉદ્યોગ નફાવાળો થાય તેમ છે

૨૬ કપુર—તૈયાર કરવામાટે જગલી છોડ ચોતરફ થાય છે તેમજ જાપાનીઝ તથા ચીનાઇ કપૂરના ઝાડ પણ થાય તેમ છે

૨૭ મે થા—બનાવવામાટે દેશી છો સારો થાય છે તેમજ જાપાનીઝ મે થાના છોડનુ વાવેતર પણ ફત્તેહમદ નીવડે તેમ છે

૨૮ એરમ—ઘા ય વગ ની વનસ્પતિ ઉ પર ઉછેરી શકાય તેમ છે

૨૯ આઇપીકેક—ની ખેતી થઇ શકે તેમ છે તેમજ આકડાના મૂળની જાત જે આને બદલે કામ આવે છે તે પણ સારા જથ્થામા ભેળી કરી શકાય તમ છે

૩૦ રૂબાબ ર્ટ—દેશી તેમજ વિલાયતી બન્ને જાતના છોડ થાય તેમ છે

૩૧ કેનેસીબાર્ક—મોટા જથ્થામા ભેળી કરી શકાય તેમ છે

૩૨ કોલોસીન્થ—તૈયાર કરવામાટે વન સ્પતિ બહુજ મોટા પ્રમાણમા મળે તેમ છે

૩૩ કાર્બોલિક એસીડ—બનાવવામાટે ઉપયોગી છોડ આડે વગેરે ઉગે છે

૩૪ સીના [Seilla]—તરીકે ઉપયોગમા આવે તેવો જગલી કાંદો ઘણો થાય છે

૩૫ કુવેરીઆ—તરીકે અરડુસાનુ ના સ નાળ ી તૈયાર ગી મોટા જથ્થામા મેળ વાય તેમ છે

૩૬ ગ્લીસેરીડીન—તૈયાર કરવામાટે ગંગો પુષ્કળ મળે છે

૩૭ જેલપ—તરીકે ઉપયોગી કાળા દાણા તથા નસોતર મોટા જથ્થામા છે

૩૮ ગમટ્રેગેકે ર તથા ગમકાવનો—સારા જથ્થામા મેળવી શકાય તેમ છે

૩૯ એરચી—સાનમતરીકે ઉપયોગી મૂ ળનુ વાવેતર સારૂ થાય તેમ છે

૪૦ ઔશીમુખીના છો ચોમાસે બહુજ ઉગે છે આનુ રીતસર વાવેતર નફાવાળુ છે આ સિવાય વછનાગ વજ અશખર, ધતુરો મરડાશીંગી વગેરે દેશી ઓષધીઓનુ વાવેતર ફત્તેહમદ થાય તેમ છે તેમજ બીજા ઉપયોગી ઝાડો જેવા કે કપુરી લીંબડા ર તાજની ગરમાળો મીંઢીંગ આમળા હરડાં અગીઆ વગેરેના વાવેતરો મોટા પાયાઉપર કરવાથી ફાયદો મળે તેમ છે આ સિવાય દરિઆઇ ચીજો જેવી કે મોતી માછલા ના ળી, સમુદ્રીણ શખના છીપો શીપીઓ પાણો વગેરે ઠીક નીકળે છે તેમજ ઘણી જાતના ખનિજો પણ મળે છે તેની માહિતી જામનગર સ્ટે ના જીઓલોજીકલ મેમોઇરમાથી સારી રીતે મળે તેમ છે

બોધ વચનો

હિમત અને દ્રઢતા એ યશ મેળવવાનાં મજબુત સાધનો છે બીકણપણુ અને ડગમગુપણુ યશનાં સખ્ત વિરોધી છે વેલિંગ્ટન આદિ નરવીરો મનની મજબુતીથીજ ધારેલુ કાર્ય સફળ કરવાને શક્તિમાન થયા હતા

* * *

મનુષ્ય માત્રે દઢ કરવુજ કે યથાવસરનુ જીવન તુચ્છ છે યશજ મનુષ્યને ચિરંજીવી કરી શકે છે તેજ તેને પૂજ્ય બનાવે છે અને તેજ મનુષ્યજ મને સાર્થક કરે છે

* * *

હુન્નરમા આગળ પડવા ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ તમારા બાળકોને ઉચ્ચ કેળવણી આપો કેળવણીવિનાના સર્વ પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે આદ્યોગિક તેમજ અન્ય સંસ્થામાં કેળવાયેલા મનુષ્યોની જરૂર છે કેળવાયેલા મનુષ્યોજ દેશમા તંદુરસ્તી સુધારી ઉદ્યોગમા સરળતાથી સુગમતા કરી શકશે

* * *

ઉદ્યોગ એ પ્રત્યેક પ્રજાની ઉન્નતિનો પાયો છે ઉદ્યોગ હોય તોજ દેશના હુન્નરો ખીલે અને હુન્નર ક્ષણ થાય મન કેળવાયેલાં નથી ત્યા સુધી હુન્નરમા નવીનતા આવતીજ નથી અને સંગીન ઉન્નતિમાટે તો નીતિનીજ જરૂર છે

* *

ચાકરી કરે તો ભાખરી મળે એ કહેવત મશહુર છે શરીર હલાવો તોજ ખાવાપીવાનું મળે આળસુ મનુષ્ય દુનિયામા બોજારૂપ છે તેને જે જોઇએ તે પૂરૂ પાડવાને માટે કોઇ બંધાયેલુ નથી

* * *

જેમ જેમ તમે હુન્નરમા આગળ વધી વસ્તુઓ વધારે સુંદર અને ઉપયોગી કરશો તેમતેમ પરદેશીઓનાં અંત રણુ ખેંચી શકશો અને સમૃદ્ધિમાન થશો

* * *

આ અસાર સંસારને ઘણા ઉપનામો આપેલા છે તેમા ભવાટવી પણ એક છે જેવી રીતે મુસાફર અરણ્યમા જાય છે અને રસ્તાની મુઝવણને લીધે મહામહેનતેજ તેને ખરો રસ્તો જડે છે તેવી રીતે આ અસાર સંસારમાં જીવરૂપી મુસાફરને સત્ય રસ્તો મેળવતા ઘણી મુસ્કેલી પડે છે સંસારમા જીવને ઘણા ભવો કરવા પડે છે અને તે સંસારમાં અટવીરૂપ છે તેથી આ સંસારનુ નામ ભવાટવી પડ્યું

અટવી એટલે જંગલ

ભવાટવી એટલે ભવરૂપી જંગલ

* * *

જીવને ભવો કરવાનું કારણ બીજુ કોઇ નથી પણ પોતેજ છે કર્મનો કર્તા અને ભોક્તા તે જીવ પોતેજ છે એ જીવ જેવુ કર્મ કરે તેવુજ ફળ તે ભોગવે

જેની આખી દુનિયામા જોડી
નથી અને જેને સોના
રૂપાના ચાદો મળેલા
છે, એવુ

આ

ઓટોમોહીની

વાપરવા ચુકતા નહિ

આવા હરીફાઇના કસોટીના પ્રસગોમા પોતાની
કીર્ત્તિને અળકતી રાખનાર માન આ એકજ
સેન્ટ છે, વાપરી ખાત્રી કરો

જરા ચેતો અને વિચાર કરો કે બજારૂ ભળતા તેલો
વાપરી તમારા બાલો સફેદ થઇ ગયાછે અમારૂ આ—

રોબીનીયા તેલ.

બાલને કાળા તથા સુવાળા બનાવે છે તેની અસગની
મનમોહક ખુશ્બો તમારા મનને ખુશી કરાવે
બસ છે કિંમત બાટલીએકનો રૂ. ૧

તા. ક. અડધા આનાના સ્ટાંપ
બીડવાથી રોબીનીયાતેલનો નમુનો
મફત આપવામાં આવશે

મોહિની એજન્સી

જુમામસજીદ—મુંબઇ

દિલ્હી દરબાર.

અનુવાદક—શ્રીયુત વકીલ

પ્રકરણ ૧૮ મુ ચાલુ

(અનુસંધાન પૃ૪ ૧૬૮થી)

'તો પછી અત્યારના સમયે તમો કેમ?

"સિપાઇઓ અહીં રહેવા માગતા નથી

'કેમ?

અસાધારણ અને અકુદરતી ભૂતના દ
આવો જે આપ નામદાર પણ—

મને ભય લાગ્યો એમ હુ કહી શકતો
નથી મને પણ આશ્ચર્ય તો થયુ

સરદારે પોતાઉપર વિતેલ વાત કહી બ
તાવી અને કહ્યુ કે વિસ્ત સમરે આ મકા
નોને હોવાથી ખુન થવા સભવ નથી

બહુજ આશ્ચર્યની વાત છે તે મકાન
જોવા તપાસવા અમારી બહુ ઇચ્છા છે

હા ખુશીથી જાઓ તે મરીયમબેગમના
નામથી ઓળખાય છે

ક્યા આવેલુ છે?

સરદાર નોકરને બોલાવવા જતો હતો ત્યા
ચોતેજ તેની સાથે જવા તૈયાર થયો.

તેઓ પાંચ સાથે ગયા મધ્યાહ્ન થઇ ગયો
હતો નવાઇ જેવુ તો એ છે કે આ બહા
દુર થાગ નરો ભયકર યુદ્ધમાં જરાપણ
ગભરાય નહિ તે ભૂતના કૃત્યોથી ભયભીત
થયા હતા ભાવિની પ્રબળતા કોણ પારખી
શક્યુ છે!

મરીયમબેગમના મહેલમા ગયા મુખ્ય
દરવાજે હજુ ઉઘાડો પડ્યો હતો મહમદટોપી
ચાર સરદારોસહિત અદર દાખલ થયો
આ વખતે સર્વત્ર શાતિ હતી તેથી
તેમાના એકે કહ્યુ કે અહીં કાઇ જણાતુ
નથી

મહમદટોપીએ કહ્યુ કે બહુ વિચિત્ર!

થોડો સમય સુધી ત્યા ઉભા રહી અદરના
ખડમાં દાખલ થયા ત્યા પણ કાઇ જણાયુ
નહિ ઉપર ગયા ત્યા પણ શાતિ મકાનની
સ્થિતિઉપરથી એકે કહ્યુ કે અહીં કોઇ એક

રહેતું હશે મહમદરોળીએ કહ્યુ કે હું પણ એમજ માનતો હતો પણ અહીં ોઇ ેનુ હશે કે કેમ તે ા મ ે ત્વે શકા થાયછે

'મોનવી શુ કહે છે?

તે કહે છે કે ફ-ખાન અને તેના ે નોકરોસિવા ાઇ રહેતું ન ી

ખરેખર ૃજ વિચિત્ર

તેઓ બધ તે સ્થળ ાયો ત્યાન ના પણ ાઇ તેઓએ સાન ુ ાહિ તેથી ોક કહ્યુ કા ચ નમાી મુન નો ારી થ જે

જો ાચ એ ના હત તો ન ન થવા સભવ પણ હતો મ રી સાથ એકના સિપાઇઓ હના તે બધા ાઇ ભૂન રે ન ત

ખરેખર

જરાવારકી તેઓ પાછા ફ્યા અને સ રદારે પૂછ્યુ

હવ શુ કરવાની સલાહ આપો ો'

શિપાઇઓ હવ અહી રહેવા માગતા નથી

આ વાતના ્ અભિપ્રાય આપવા ાઇ ન રી શકો ો

વિભિરમા બાદશાહ અહીં ચતાવેલ છે કેમ ને આપણે નક્કી કરી શકયા નથી'

મ ે ખબર થયા છે તે પ્રમાણે અહીં ોઇ ઉપર કર્તા અભિપ્રાય રહેલુ હોય એમ જણાવામા નથી

પણ તે બાબત આપણે ચોકસ કરી ા શ્યા નથી

આમ વાત કરતા સુખ્ ર રવા ે સ્હોરવાડ સિપાઇ ો જવાની તૈયારી કરતા હતા

મહમદરોળી અને ી ન સર ારેએ ધાર્યું કે ર નવગર જવાની તૈયારીમા તેઓ જણાય છે આજ હાલે એક મૈગલ ઘોડેસ્વાર આ ો અને પોતાપાસેનો કાગળ મહમદરોળીને આ-પ્યો તે કાગળ બાદશાહન ક્ષી હતો

મહમદરોળી! શાહ નવા પરહીશની હાર થ ઇ છે મહોબતખાન અને ભીમસિ હ આગ્રા ઉપર ચડાઈ વાની તૈયારીમા છે આ કાગળ દેખન તરત ર રજપુતાનાતરફ તમારે જવુ ે અને મા ર પરેલા સીકરીમા અમે તે જોખમે આવીશ જહા ગિર

આ શાહના હુકમને માન આપી ત નજ સઘળા સરદાર સીકરી છોડી ગયા

ભાગ ૫ મો

મોગલ છાવણી.

પ્રકરણ ૧ લું

લડાઇની અણીઉપર

...ા સકા થયા દિલ્હીના તખ્તમાટે ય સપ્ય મારા રા જાહેર ખુનખાર હતો અને સખ્યાબંધ લડાઇઓ થતી હતી એક હાવનું પૂરૂં ન થાય ત્યાં બીજું તૈયારજ હોય અને એક લડાઇને અંતે બીજી લડાઇ ચાલુજ હોય દુકાળ અને રોગના ભોગથી મરન ગરીબ ખેત ફુગારા અને ખુનીઓના હાથ પડતી મહાન મોગલ મહારાજ્યમાં છ ...ીની સના ચાલી શું તે કાંઇ સમજાતું નહોતું મોજશોખ પૂરજહાનમાં દિલ્હી અને આગ્રામાં નજરે પડતો હતો સ્વર્ગીય સુંદરતા મોગલ દરબારમાં નજરે પડતી હતી પણ તેનું શાંતસુખ અનુભવાતું નહોતું મહાન જહાંગીર વિનાસપ્રિય હતો રાજ્યકારભાર તેની પ્રિય અર્ધાંગના નૂરજહાનના હાથમાં હતો તેથી રાજ્યના અમીરો નાખુશ હતા પણ તે નાખુશી કોઇ જણાવી શકતું નહિ આખરે આ વખતે પ્રથમ બોધ ગયા તેમ તે સત્તાવાન મનસબદારોએ જાહેર બંડ ... અને તેઓ જહાંગીરની હૈયાતીમાં ખુરરમને તખ્ત અપાવવા તજવીજ કરતા હતા

આ મનસૂબાની જાણ થવાથી નૂરજહાને ગુજરાતના સુબાતરીકે રાજા ભીમસિંહને તરત જવા હુકમ કર્યો પણ રાજા ભીમસિંહ ખુરરમનો મિત્ર હોવાથી ત્યાં ગયોજ નહિ લશ્કરસહિત આગ્રા છોડી બા દ્વંદ્વવિગ્રહ જાહેર થયો જહાંગીરના લશ્કરનો કમાન્ડર મોહબ્બત મોગલ લશ્કરસહિત તેની સાથે ભળ્યો

નૂરજહાને ખુરરમઉપર ચોકી ગોઠવી હતી એકરાત્રે કુમાર મહેલમાંથી નાઠો ગયો અને ત્યાંથી તે કયાં હતો તે કોઇ જાણતું નહિ એટલું તો ચોક્કસ હતું કે મોહબ્બત અથવા ભીમસિંહસાથે તે નહોતો

જહાંગીરનો પાટવીકુમાર વિલાસ પટ હતો અને લગ્ન માત્રના નામથી ચમકતો ગાદી વારસ હોવાથી તેનું રક્ષણ કરવા તે પોતાની ફરજ સમજતો તેથીજ પોતાની લલનાઓને છોડી તે લડાઇના મોખરે નૂરજહાનના આગ્રહથી ગયો લડાઇના મેદાનમાં પણ તે લલનાઓને લઇ ગયો હતો અને ત્યાં પણ હારની મોજ ઉડાવતો તેને વારતે સરહદ નજીક નજીક આવતું હતું

આ કુમાર પરવીશને નૂરજહાન બરાબર પીછાનતી હતી શાહજાદાની વર્તણુક સારી-રીતે જાણતી હોવાથી તેની સાથે તેણીએ બહાદુર સરદારોને મોકલ્યા હતા તેઓ જાણતા નહોતા કે શું ભવિષ્યમાં કરવાનું આવે છે-

પાયદળ ... હિપાઇઓસહિત પલીગે ...

પૂતાનાના પ્રદેશમાં ભીમ અને મોહબતના લશ્કરને ૭ છાવણી નાખી ... ચાહે અ બ્બર અને મારવા ને પરીશાની મદદે મોકલ્યા પણ મોગલ લશ્કરને મળવાકરતાં તેઓએ દૂર છાવણી નાખી લ ઇ શુ સ્વરૂપ પકડે છે તે તપાસતા તેઓ દૂરજ રહ્યા

મોગલ શાહજા ની છાવણી દુનીઉપરના સ્વર્ગસમાન હતી સુંદરતામાં વધારો કરવા હુદુસ્તાનની શ્રેષ્ઠ સુંદરીઓ ઇરાનની અપ્સરાઓ અને બામાનની કોમળ કામિનીઓ સાથેજ હતી લ ઇના સમયે પણ આ મોજશોખ છોડાતો નહોતો આથી ઉલટુ રજપૂત છાવણીમા તદ્દન ઉલટુ હતુ મો જશોખનો તદ્દન અભાવ હતો ખુશબોદાર અતરો કિંમતી દારૂ અને ઓરતોની હાજરીજ નહોતી ખોરાકમા માત્ર અધ ભગી ગયેલ જવ, રોટી અને ચણાજ હતા મોહબતની છાવણીમાં કાંઇક ફેર હતો પ્રથમ તે રજપૂત હતો અને પાછળથી મુસલમાન થયેલ હોવા છતા મોગલોના મોજશોખની તે વિરૂદ્ધ હતો

અબ્બર અને મારવાના સરદારોને શુ કરવુ તે સુઝ્યુ નહિ અબ્બરના મહારાજાને જહાંગીરસાથે ઘરોળિયો સબંધ હતો મહાન મોહબતસિવાય તે એક બહાદુર લડવૈયો હતો મોહબત મોગલ લશ્કરમાંથી અપવાદ તે મહાન્ થયો હતો અને બીજો માનસિંહ કહેવાતો પણ તે કઇ બાજુનો પક્ષ લેશે તે કાંઇ જણાતું નહોતુ ભીમ અને મોહબતનુ એકઠું લશ્કર ૧ હજારનુ હતુ ત્યારે મોગલોનું આ વખતે ૫૦ હજાર થયા હતા અને અબ્બર તથા મારવાડ મોગલો સાથે ભળે તો મળી

ખુર્રમના મ દદગારોને કાંઇ-અવકાશઆવ્યા ન હોતો છતા બહાદુર ભીમસિંહે તેની દરકાર કરી નહિ

રાત્રિનો સમય હતો મહારાજા ગજસિંહ છાવણીમાં વિચારનિમગ્ન હતો તેણે મોગલ મહારાજ્યને તુટતુ નજર આગળ જોયુ કદાચ ખુર્રમ તખ્તઉપર આવે તો મોગલ વંશ લબાય પણ જો તે હૈયાતજ ન હોય તો રજપૂતની જીત થતા કરણસિંહ તખ્તઉપર આવવાનો આવા વિચાર તે કરતો હતો ત્યાં એક સિપાઇ આવ્યો અને કહ્યુ મેવાડના કુમાર—

ગજસિંહ જરા ઉચરણમાં પડ્યો આનો અર્થ શુ? તેણે તે સિપાઇસામે જોયુ અને સિપાઇએ ફરી કહ્યુ

મેવાડના ભીમસિંહજી આપને મળવા રાહ જુએ છે

ગજસિંહે આ ધાર્યુ નહોતુ રજપૂત કુટુંબોમાં મેવાડનું કુટુંબ અગ્રેસર હતું અને તેને દરેક માન આપવુજ જોઈતુ હતુ ગજસિંહ ઉભો થયો અને તુરત જ ગયો અને પૂરતા માનસહિત બોલાવ્યો

ભીમસિંહ દાખલ થયો મગરૂર જુવાન યોગ્ય કેળવણીના અભાવે શુ કરવુ તે સમજ્યો નહિ અને ખડના મધ્ય ભાગમાં આવી શાંત ઉભો રહી મહારાજાસામે જોઇ રહ્યા ગજસિંહે તેનો હાથ પકડી વિવેકસહિત કોચઉપર સ્થાન આપ્યુ અને કહ્યુ

મેવાડના કુમાર તમને મળવુ એ હુ મોહોટુ માન સમજુ છુ ફરમાવો દયાવો અને તે પ્રમાણે અમલ કરવા મારાથી બનતું કરીશ

ભીમસિંહે જવાબ વાળ્યો.

તમારી પાસે આવવામા મારો એકજ હેતુ છે અને તે એકે હાનની લડાઇસબધી તમારો વિચાર જાણવો

પ્રકરણ બીજુ

મેળાપ

થોડો વખત ચૂપ રહી ગજસિંહ જવાબ વાળ્યો બાદશાહને મદદ કરવા મે વચન આપેલુ છે અને એક રજપૂતનુ વચન મિથ્યા ન થાય

ભીમસિંહે કહ્યુ ત્યારે આ લડાઇમા મોગલોસાથે મળવા તમારો સકલ્પ છે?

ગજસિંહે કહ્યુ ' તમોએ જોયેલ હશે કે હજુ હુ તેઓની સાથે ભળ્યો નથી

' તમારો નિશ્ચયજ તેઓને મદદ આપવાનો હોય તો શામાટે તેને મળતા નથી?

ગજસિંહે શાન્ત પ્રકૃતિ રાખી કહ્યુ એક કારણ છે જો આ લડાઇ બાદશાહ અને તેના કોઈ દુશ્મનસાથે હોત તો મે અત્યાર સુધી રાહ જોઈ ન હોત પણ આ સજોગમા તો તેમના બે કુમારોવચ્ચે તકરાર છે તે ચાજ હુ અટક્યો છુ

સઘળો અમલ રાજા ભીમનુ લોહી તપાવતુ હતુ તે પોતાને શુ સો ભા રેજ આવી શક્યો અને બોલી ઉઠ્યો ત્યારે લડવાની તૈયારીથી તમો આટલે દૂર કેમ આવ્યા?

બાદશાહની ઇચ્છાને માન આપીને

અથવા નૂરજહાનના હુકમને તાબે થઇને "

એ બેનો એકજ અર્થ છે

' આ ઓરતના ગુલામતરીકે તમો કબુલ થાઓ છો તેથી તમને શરમ થતી નથી? તમારા રજપૂત લોહીને શરમ છે

ગજસિંહે મનમા વિચાર કરી જણાવ્યુ ત્યારે મારે શુ કરવુ તેમા મત ભીમની શી આજ્ઞા છે?

મોગલસાથે તેના ગુલામતરીકે નહિ અથવા—

અથવા?

મેદાન છોડી ચાલ્યા જાઓ

મેદાન છોડી ચાલ્યા જવુ એ રજપૂતને છાજતી વાત છે?

ત્યારે લડો

હા—વગર

ભીમસિંહ ક્રોધાતુર થયો પણ વિવેક શિવાયશિવાય તે ચાલ્યો ગયો

રાજા ભીમસિંહની આવી ઉદ્ધત વર્તણુક ગજસિંહને પસદ પડી નહિ અને સખ્ત અપમાનિત થવાથી તેજ રાત્રે તે મોગલોસાથે ભળી ગયો

પ્રભાતે લડાઇ શરૂ થઇ હજુ ત્યારે રાત્રિ હતી ત્યારે મેરામખાનની સરદારીહેઠળ મોગલોએ અને ગજસિંહની સરદારીહેઠળ રજપૂતોએ રજપૂત છાવણીઓઉપર ઘેરો ઘાલ્યો

ભીમસિંહ જ્યારે ગજસિંહપાસેથી પાછો આવ્યો ત્યારે તેણે મહોબતખાંસાથે મસલહત કરી અને સિપાઇઓને બચાવમાટે તયાર રહેવા હુકમો આપ્યા લડાઇ ભયકર થઇ

અને લાગના સઘળા અમરે શાહજાદો તો દારૂની બનીમાં ગુલતાન હતો અને નમ નાનનારીઓનું નૃત્ય નાચજ હતું શાહ જાદને ત્યારે દુનિઆનું ભાન નહોતું એકાએક ગાયન બંધ થતા દુશ્મનોનો ભય નજીક આવતો જણાયો સર્વ ઓરતો છાવણીમાંથી ભાગનાસ કરવા મંડી. પોતાની ઝુંદગી બચાવવા એક ઓરતસિવાય સર્વ ભાગી છૂટી જે ત્યા રહી તે એક બાની માત્ર બાંદીજ હતી

મજબૂત મનથી તે લાની શાહજાદો નિશામા ચકચૂર પડેલો હતો તે તરફ જોઇ રહી પોતે અસાધારણ સાહસવાન હતી ભર જુવાનીમા હતી માત્ર પહેરવેશ બાંદીનો હતો તેના જેવા દેખાવની નહેતી થોડીવાર આમ શાહજાદા પરવીઝતરફ એકીટસે જોઇ રહી પછી મજબૂત હાથથી પોતાના પોશાકમાંથી કાંઇ બહાર કાઢી પરવીઝના સોનાના પ્યાલામા નાખ્યું આખરે હવે આજ બહુ દહાડે વગેરે એમ તે બોલી આસપાસ નજર કરી સર્વ એકાન્ત જાણી સંતોષ પામી અને એક હાથમાં પ્યાલો લઇ પરવીઝપાસે ગઇ બીજા હાથથી કુમારના કાન પકડી બેઠો કર્યો કુમાર અસ્વસ્થ સ્થિતિમાંથી જાગૃત થઇ બોલ્યો આહ્–આવ–મ્હારી વ્હાલી! મને બે પ્યાલી દારૂનો પ્યાલો જોઇ જામ સ્વર્ગીય જામ મને આપ તેણીએ તે પ્યાલો તેના મોઢાઆગળ ધર્યો અને આખતા પળમાં તે પી ગયો

બીજેજ ક્ષણે ભયંકર વેદનાથી પીડાવા લાગ્યો અને આમતેમ જોયા ખરી વાત થો અને ઓરતસામે જોઇ રહ્યા ત્યારે તે ઓરતે કહ્યું

'અરે હવે તું મને ઓળખતો પણ નથી મારા ધણીને મારી મારી યુવાનીને તે ઠગી લીધી છે મારા કુટુંબને તે કલંક લગાડ્યું છે અને ત્યારબાદ મગરૂબ તે મને તારી પાસેથી હાંકી કાઢી છે તું ભલે ધણી અગર સત્તાવાન હોય તો પણ એક ઓરતના ગુસ્સાને તરછોડવાની તને અક્કલ છે.

તે ઝેરની અસર ધારેલી થઇ પરવીઝે બોલવા પ્રયત્ન કર્યો પણ નકામો

તે ઓરતે પોતાનું બોલવું આગળ જારી રાખ્યું

તે ધણું હતું કે તું મગરૂર છે અને એ ગરીબ વિધવાને દુખી કરવી તેમા કાંઇ નથી પણ હું એમ જુતી નથી જે વખતે તું મને જોરજુલમથી ઉપાડી લાવ્યો અરે! તે મારો ધર્મની ભંગાર જે વખતે જોરજુલમથી છીનવી લીધો તેજ વખતેથી તારા ઉપર વેર લેવા હું ઉત્સુક હતી બેવકૂફ અને મૂર્ખ! તને એટલી પણ ખબર ન પડી કે એક ઓરતની પવિત્રતા લૂંટી લેતા તને સહન કરવું પડશે'

શાહજાદો લાભામાફક પડેલો હતો
ઓરતે વળી કહ્યું આ સમયને માટેજ હું આજસુધી જીવતી રહી હતી તારા ઉપર વેર લેવાનેજ હું જીવતી રહી હતી. આખરે ઇશ્વરે મને શુભ અવસર આપી આપેલ છે ગરીબઉપર ત્રાસ વર્તાવવા

અને નમગાને કચરી નાખતા હવે તુ છ વતો નહિ રહી શકીશ ઓરતની આબરૂને હવે તારો ભય દૂર થયો છે હવે તુ મ રીશ અને એવા મૃત્યુનેજ તુ લાયક છે તારે વાસ્તે નરકસ્થાન વાટ જૂએ છે'

આટલુ કહી તે ઓરત છાવણીમાથી નીકળી ગઈ તેજક્ષણે બહાર ભયકર અવાજ સભળાયો

બહાર લડાઈ ચાલુજ હતી જે કુમારને તખ્ત આપવામાટે આ ભયકર સગ્રામ ચાલુ હતો તે કુમાર છાવણીમા મરેલો પડયો છે એમ બ ાારા ાણતા નહોતા હવે પરવીઝ અને ખુર્રમને લ ાની આવ શ્યકતાજ નહોતી સર્વ શક્તિમાને વચમા પડી પરવીઝને માર્ગમાથી દૂર ખસેડયો હતો

ગઝનસિહે બહેરામખાનને જણાવ્યુ કે રવીઝને છાવણીમાથી બહાર મેદાનમા લા વવો જોઈએ અને તે બહાર આવશે એ ને લડાઈનો અત તરત દેખાશે નહિતર છતની આશા નથી મોગલ સરદારે હા પાડી અને તે છાવણી તરફ ગયો

ને સમયમા લડાઈની છત નાયકની હા જરી અથવા ગેરહાજરીઉપરજ હતી નાયક નજર આગળજ રહેવો જોઈએ નહિ તર તેની બાજુના માણસો વિખેરાઈ જાય આ લડાઈમા પણ પરવીઝની હાજરીની જરૂર જણાઈ બા શાહી લશ્કર બરાબર લ તુ હતુ તોપણ રજપૂતો ભયકર હુમલા કરતા હતા

બહેરામ જ્યારે કુમારની છાવણીપાસે આવ્યો ત્યારે તેને તે સ્થળ નિર્જન જણાયા બહુજ નવાઈ લાગી ન મળે નોકર કે ન મળે દાસી કે જેની મારફત તે ખબર કહેવડાવે જરૂરના પ્રસગે વિવેકને તિલાજલિ આપી કુમારના ત બુમા બેહરામ ગયો અને સોનેરી ઝાલરોવાળા પડદા ખેસવી અદર નજર કરી તો સ્તબ્ધ થઇ ગયો

પ્રકરણ ૩ જુ

લડાઈ પછી

જે દેખાવ બહેરામે જોયો તેથી તે સ્તબ્ધ થઇ ગયો સર્વ અવ્યવસ્થિત હતુ સર્વ ત્યાથી ભાગી છુટ્યુ હતુ પણ શાહજાદો તો ત્યાજ હતો એક નજર માત્રથી બહેરામ સમજી ગયો કે બિચારો કુમાર આ દુનિયા આમા હવે રહ્યા નથી છતા પોતે તે વાત બહાર જાહેર કરી શકે તેમ નહોતુ કારણ કે તે સમાચાર જાહેર થતા કે તરતજ લ શ્કર વિખેરાઈ જવાનુ બીજી રીતે આ ભ યાનક વાત છુપી રાખી શકાય પણ કેમ?

બહેરામે તપાસ કરી તો જણાયુ કે કુ મારને મારી નાખવામા આવેલ હતો શાહજાદો લાકડાની માફક પડ્યો હતો ત્યારે આ કૃત્ય કરનાર કોણ? વિચારોની પરપરા તે મુઝારો વખત ગુમાવવાનો સમય નહોતો

બહાર અવાજ સભળાયો એક ઓરતને મોટે અવાજે બોલતા તેણે સાંભળી " હા હજાદાને મારી નાખવામા આવેલ છે તમારી છ ગી બચાવવા નાસો

હવે બહેરામ જો એક મિનિટ પણ વધારે રોકાય તો છતેલ બાજી હારે. તે તબુ બ્હાર

આ યો અને ઘોડાઉપર સ્વાર થયો લશ્કરમા પહોંચી તેણે કહ્યુ કે શાહજાદા આવેછે બહા દુરો! બહાદુરીથી લડો આથી ઉત્તેજિત થઇને મોગલોએ બમણા જોરથી દુશ્મનઉપર હ લ્લો કર્યો.

પણ તે બાદીએ ધારેલ કાય સફળ થયુ હતુ શાહજાદાના મોતના સમાચાર ફેલાવી દીધા હતા જ્યારે મહારાજા ગજસિહે મો હબતને હાકી કાઢો હતા અને મોગલોએ ભીમસિંહને ઘેરી લીધો હતો તેજ વખતે મહાન મોગલ લશ્કર વિખેરાયુ શાહજાદો મરી ગયો ત્યા કોને માટે લડવુ? લશ્કર ભાગનાસ કરવા લાગ્યુ અને મોહબત પાછળ પ ડ્યો ગજસિહે મોગલોને ભાગતા જોયા તેથી તેને બહુ ક્રોધ ચ ડ્યો

જે મહાન યુદ્ધ સવારથી સાંજ સુધી હજારો જાનની ખુવારીસહિત થતુ હતુ અને જેમા મોગલોની જીત થવાની હતી તે યુદ્ધમા એક ઓરતમાત્રથી જીતને બ દલે હાર થઇ બહેરામ પોતાના નીમકહલાલ નો કરોસહિત મેદાન છોડી આગ્રાતરફ ગયો મોહબતે આવી શાહજાદાની છાવણીમા પ ડાવ નાખ્યો જો કે જીત તેમની થઇ હતી તો પણ તે જીતનો આનંદ તેઓને નહતો ભી મસિંહને સખ્ત ઇજા થઇ હતી અને બચવાની ઉમેદ નહોતી વળી જેઓને માટે તે લ ડતા હતા તે ક્યા હતો? શાહ નહો ખુરરમ ક્યા હતો? તે તો નહતો ત્યારે શુ પરવીઝના જેવુ તેનુ ભાગ્ય થયુ? શુ તેઓ મૃત કુમાર માટે લોહી રે ડતા હતા?

જ્યારે મોહબતે આવી શાહજાદાની છા વણી તપાસી ત્યારે કુમારને ત્યા પડેલો જેયો મોતીની મૂલ્યવાન માળા તેના ગળામા હજુ લટકતી હતી હીરા–માણેકની વીંટીઓ હજુ તેની આગળીઓને ઢપાવતી હતી શાહજાદાને અડવાની હિંમત કોઇએ કરી નહોતી. મો હબત બહુ ડાહ્યા સરદાર હતો કુમારના મૃત શરીરને જોઇ મનમા વિચાર્યુ કે આ ઝેર રહ્યુ બીજા કોઇનુ આ કૃત્ય નથી. આમા બેઇમાન નૂરજહાનનોજ હાથ છે ઘણા સમય થયાં પરવીઝ અને ખુરરમનો તેણી વાટ ઘડયા કરે છે જો ખુ રમ ભાગી છુ ટયો નહિ હોય તો તેના પણ આજ હાલ થયા હશે પોતાના જમાઇ શહેરીયારને ગાદી અપાવવા તેણીનો વિચાર છે પણ શહેરીયાર તો પરવીઝકરતા પણ વધારે નાલાયક છે

આ અભિપ્રાય મોહબતે પોતાના તાબાના સરદારોને જણાવ્યો દરેકે જાણ્યુ કે પરવીઝને ઝેર નૂરજહાને અપાવ્યુ અને તે સમાચાર સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયા અને સર્વ નૂરજહાનને શાપ આપવા લાગ્યા કુમારને ઝેર આપનાર કોણુ તે કોઇ જાણી શક્યુ નહિ પરવીઝને મારી નખાવવા નૂરજહાનનો ઇરાદો હતો કે કેમ તે તો ખુદા જાણે કે ઓરતે પરવીઝને મારી નાખ્યો તેણીએ નૂરજહાનને માટે તે કામ કર્યું નહોતુ પણ દુનિયાએ તો સર્વનો અપરાધ નૂરજહાનનો ઠરાવ્યો

અપૂર્ણ

દાનના આ કાળા કહેરના સમયમાં
નિરાધાર થએલાં

અને આ મ્હારો હાનકડો ભઇ

પૈસેજ શ્રીમત નહિ
પણ
દિલના એ શ્રીમતના
ખરી
દયાળની રોજના પૈસાએ
કરેલા દાનથીજ
ઉગર્યા છીએ

કેવળ
ધનનાજ શ્રીમત નહિ
પણ
દિલના ખરા શ્રીમતો
જરૂર
દિલની સાચી શ્રીમતાઈ
બતાવી

અમારા જેવાં અનેક અનાથોને
બચાવો

રોજની જ જાળમાં અમને
ભૂલતા ના

તેમાં જરૂર લખો—

મંત્રી હિંદુ અનાથાશ્રમ,
નડીઆદ

સાઉથ ઇન્ડિઆની આયુર્વેદિક કોન્ફરન્સ તથા એક્ઝીબીશન તરફથી
ફર્સ્ટ ક્લાસ સર્ટીફીકેટ મળ્યું છે

सिद्ध कल्पमकरध्वज

ગમે તેવા હઠીલા દર્દોમાટે એક અદ્દભુત મહાન શોધ

શોધક—આયુર્વેદ રત્ન પંડિત એન વી શ્રીરામાચાર્યલુ ગ્રીજીવન મેમ્બર અને આયુર્વેદવૈદ્ય એન નરસિંહાચાર્ય રીગાર્ડ્સ સભાસદ

આ અકસીર દવા ઘણા જૂના વખતથી જણાયેલી છતાં ચાલુ જમાનાની સંસ્કૃતિનાશી પ્રયોગપદ્ધતિથી બનાવવામાં આવી છે દીર્ઘઅનુભવ દેવામાં તે અમૃતતુલ્ય સિદ્ધ થઇ ચુકી છે

અગ્નિમાંદ્ય ત્વચારોગ ચળ ખરજ માથાનો દુખાવો નસોની નબળાઇ હૃદયરોગ સન્નિપાત વાયુ, હીસ્ટીરીયા કોઇપણ જાતનો સોજો મધુપ્રમેહ હરસ દમ ક્ષય ઉદરરોગ ગર્ભાશયની પીડા મૂત્રરોગ, પ્રમેહ સ્ત્રીઓના માસિક ધર્મને લગતો કોઇપણ જાતનો વ્યાધિ વગેરે સ્ત્રી પુરૂષોના ઘણા ઘણા કઠિન રોગોને દૂર કરે છે

યુવાવસ્થામાં થતી ભૂલોને લીધે પીડાતા મનુષ્યો માટે આ ઔષધ અકસીર ઇલાજ છે તે લોહીને સુધારી ચહેરામાં રંગ લાવે છે અને નવું જીવન આપે છે

આ દવા બનાવવામાં મુક્તા સુવર્ણ લોહ અને બીજી ચમત્કારિક વનસ્પતિઓ આવે છે ગમે તે ઋતુમાં કોઇપણ જાતની પરહેજની પીડાવગરજ આ પુરાતન એક ટૉનિક તરીકે તે વાપરી શકે છે

સેવનવિધિ દરેક શીશી સાથેજ સામેલ હોય છે કિંમત ગોળી ૬૦ ની શીશી ૧ ના રૂા ૧ દવા વી પી ચાર્જ જુદું

રજિસ્ટર્ડ ટેલિગ્રામ
Kalpam
MADI AS

ધી મદ્રાસ આયુર્વેદિક ફાર્મસી,
પોસ્ટ બોક્ષ નં ૧૫૨
મદ્રાસ

ગવર્નમેંટમા રજીસ્ટર કરાવેતુ—

દ ખારી દમ કોલેરા સંગ્રહણી અતિસાર વગેરેની ૨૮ વર્ષ થયા પરીક્ષોત્તીર્ણ થયેલી દવા કિંમત શીશી ૧ ના આના આઠ ટપાલખર્ચ ૧ થી ૨ શીશી સુધી ત્રણ આના

દાદરની દવા

બગલતરા કે વેદના વગરજ દા ગ્ને જડમૂળથી નાશ પમાડનારી
કિમત-શીશી ૧ ના આના ચાર ટપાલખર્ચ ૧ થી ૨ શીશી સુધી ત્રણ આના

દુબળાં અને નબળા મનુષ્યોને કુ નર પુષ્ટ અને બળવાન કરનારી મીઠી દવા કિંમત શીશી ના આના બાર ટપાલખર્ચ ૭ આના વિશેષ વિગત જાણવાને અમારૂ મોહોટુ પ્રાઇસલિસ્ટ મગાવો

સુખસચારક કંપની—મથુરા

આડતનુ ચોક્કસ કામ કરનારી

દુકાન કયા છે?

આવી ચિંતા શા માટે? અમારી દુકાન તમારી ચિંતા દૂર કરશે અનુભવ કરો એટલે ખાતી થશે

હળદ તમાકુ સાકર ઘી ચોખા ગળી સોપારી ગોળ તેલ દાળ ઘઉં મરચાં— આ સઘળાંનું આડતને હિસાબે ફાયદામાર વેચાણ અમો કરી આપીએ છીએ તેમજ મશીનરી જિનપ્રેસ ચક્કી વગેરે યાંત્રિક સામાન પણ મેળવી આપવામા આવેછે

BALVANT KESHAV JADHAV
General Merchant &
Commission Agent
Victoria Market-SHOLAPOR

બળવંત કેશવ જાધવ
જનરલ મરચંટ અને કમીશન એજંટ
ઠે-વિક્ટોરિયા મારકેટ
સોલાપુર

-->પ્રખ્યાત<--

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલયનાં અમૃતતુલ્ય ઔષધો

---

૧ **સહસ્રપુટી અભ્રકભસ્મ**—ક્ષયજેવા ભયંકર વ્યાધિને મટાડવામાં આ આયુર્વેદોક્ત શાસ્ત્ર અને અનુભવ એ બન્ને પ્રમાણોથી સિદ્ધ થયેલ છે ઉધરસ દમ અશક્તિ વગેરેને તો તે તરત મારી હઠાવે છે કિંમત તોલા ૧ ના રૂપિયા ૫ પચ્ચાસ

૨ **ઉંચી કિંમતનો ઉંચો સુરમો**—આંખના ન મટે તેવા હઠીલા દરદોને પણ હઠાવીને આંખોને રોગરહિત અને તેજસ્વી કરેછે કિંમત તોલા ૧ ના રૂ. ૨૪ ચોવીસ

૩ **લોહભસ્મ**—લોહીને સુધારેછે લોહીને વધારેછે અને શરીરને લોઢાજેવું મજબુત બનાવેછે શરીરને ઘસાઇજતું તુરત અટકાવી તાકાતદાર બનાવેછે કિંમત તોલા ૧ ના રૂપિયા ૫ પાંચ

૪ **આરોગ્ય અવલેહ**—શરીરમાં તાકાત અને સ્ફુર્તિ આપેછે પાચનશક્તિને સુધારેછે મૂત્રકૃચ્છ્રતા અને પથરીને મટાડેછે દુઃખતા હરસને શાંત કરેછે અને વખતવગર ધોળા વાળ થઇ જવા તેને અટકાવેછે કિંમત તોલા ૨ શીશીના ડબા ૧ ના રૂ. ૨-૮-

૫ **હરીતકી અવલેહ**—શરીરમાં ક્ષયરોગના બીજરૂપ ગણાતી ઉધરસ આ અવલેહના સેવનથી નાબુદ થાયછે તેનાથી દસ્ત સાફ આવેછે કફનો પ્રકોપ મટેછે અને અખંડ આરોગ્ય તથા બળ ટકી રહેછે કિંમત તોલા ૨ ના ડબા ૧ ના રૂ. ૨ બે

૬ **અમૃતાર્ણવ અવલેહ**—પિત્તપ્રકોપથી સંતપ્ત થયેલ લોહી તથા વીર્યને સુધારી શરીરને શક્તિવાળું તથા તેજસ્વી બનાવેછે વાહ્યશક્તિને સતેજ કરેછે સંગ્રહણીજેવાં દુષ્ટ દરદોનો નાશ કરેછે અને ઘડપણને દૂર રાખેછે કિંમત તોલા ૨ ના ડબા ૧ ના રૂ. ૨ બે

૭ **વાજીકરણ તેલ**—કામપુરુષત્વ મટાડવામાટે બહારથી લગાવવાના ઇલાજરૂપે આ તેલ અદ્વિતીય-ચમત્કારિક છે કિંમત તોલા ॥ ની બાટલી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ

૮ **બાળમિત્ર**—બાળકોને તંદુરસ્ત તેજસ્વી તથા તાકાતવાળા બનાવવાને આ ગોળીઓનું સેવન કરાવવું જોઇએ કિંમત નંગ ૪ ગોળીની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક

૯ **આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ**—શક્તિની તમામ દવાઓમાં અજબ સત્તા ધરાવનારતરીકે પ્રથમપદ ભોગવતી આ ગોળીઓ અપૂર્વ તાકાત આપનારી ચમત્કારિક ગોળીઓ છે કિંમત ગોળી ૩૨ ની ડબી ૧ નો રૂ. ૧ એક

વધારે દવાઓની વિગત જાણવાને અમારું પ્રાઇસલિસ્ટ મંગાવો

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ

અધિપતિ શંકરલાલ મણિશંકર ગોવિંદજી બી. એ.

અંકુશ.

ANKUSH

પુસ્તક ત્રીજું] આશ્વિન [અંક ૧૨ મો

લાખોટો-કોઠો—જામનગર

વાર્ષિક લવાજમ હિંદ માટે ,, ૨-૮-૦

,, ,, દેશાવર માટે રૂ ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત

જામનગર—કાઠીયાવાડ

Printed at the Atank Nigrah Printing Works-Jamnagar

સજીવનામૃત આષધાલયમા બનાવેલી—

તાવ તથા કોલેરાની ગોળીઓ.

હિંદુસ્તાનની હવાને અનુકૂળ પડતો, કદીપણ ખાલી નહિ જાય તેવો ઉપાય એક વખત મોતના પંજામાથી છુટવુ હોય અને અમરપણું ધારણ કરવુ હોય તો આ અમારી બનાવેલી તાવની ગોળીઓ વાપરો આ ગોળીઓ સઘળી જાતના તાવ તથા તેમના ઝેરનો એકદમ નાશ કરેછે ઇન્ફ્લુએન્ઝા મલેરિયા નેમુનિયા ટાઢીયા ગરમ, એકાંતરા ચોથીઆ પ્લેગ વગેરે જાતના તાવો માટે આ ગોળીઓ ઘણીજ અકસીર છે કિ ગોળી ૩૨ ની ડબ્બી ૧ નો રૂા ૧

કોલેરાની ગોળીઓ ઝાડો તથા ઉલટીમાટે અકસીર છે કિ ગોળી ૩૨ની ડબી ૧ નો રૂા ૧ વાપરવાની રીત ડબી સાથે આવશે

સઘળો પત્રવ્યવહાર અમારા એજટ સાથે કરો

સોલ એજન્ટ	વૈદ્ય શાહ શીવજી જેઠાભાઇ
શાહ જેઠાભાઈ રતનસિંહ મોમાયા	જાદવજી
બુકસેલર	પ્રોપ્રાઇટર—સજીવનામૃત આષધાલય
૬ માડવી અખઈ પુલઉપર	હેડ ઓ—નાગલપુર ઠેઠ પે સ્ટ—માડવી
મુબઈ ન ૩	બ્રાચ કચ્છ—માડવી મદ્ર

સજીવનામૃત સગાજ નામનુ પુસ્તક મફત મોકલવામાં આવશે પોતાનું નામઠામ ઠેકાણુ શુદ્ધ અક્ષરે અમારા એજન્ટને લખો

માગ મરદોને માટેજ

મસાર સુખમા અજાયબ મદદ

પુરૂષ રત્ન ગોળીઓ

આ ગોળીઓમા નાઠપણુ નકારથી મદદ પડેલી શક્તિને નીપ્ત કરે છે સુસ્તી મતાતાનીને દૂર કરી પુરૂષત્વ બક્ષે છે ફક્ત થોડાજ દીવસમા મોટો ચમત્કારીક ગુણ બતાવે છે

કીમત ગોળી પાચનો રૂા ૧।

એ એમ જી હજુરી

ઝાંપાબજાર—સુરત

અગ્નિનો ધાસ્તી વગરના, ગજવામા રાખવાના

વિજળીના દીવા

ELECTRIC POCKET LAMPS

તેન - દીવાસળીની જરૂરવગર ફક્ત એક ચાપ ખસેડતાજ રોશની થાયછે કિમત—રૂા ૨।।, ૩।। ૪, ૫ ૬, ૭ અને ૮ પોસ્ટેજ ૮ આના, સ્પેર બેટરીનો રૂા ૧

ઠેકાણુ—સી ગોવિંદ એન્ડ કંપની—અમદાવાદ

For Shareholders Only

The Encyclopædic Directory Co, Limited

ALLAHABAD

LOANS DEPARTMENT

1 Loans are usually granted or arranged for upon the security of —

(*a*) Promissory notes debentures stock and other security of the Government of India or of the United Kingdom of Great Britain and Ireland and securities of the Government of Ceylon

(*b*) Bonds debentures and annuities charged by the Imperial Parliament on the revenues of India

(*c*) Stock or debentures of or shares in Railway or other joint Stock Companies

(*d*) Debentures or other securities for money issued by or on behalf of any Municipal body or any District Broad or any body of Commissioners for making improvements in any port or of trustees of any port

(*e*) Life Policies having a surrender value

(*f*) Bullion or other goods which or the documents of title to which are deposited with or assigned to the Company as security for such loan

(*g*) accepted bills of exchange and promissory notes indorsed by the payees and Joint and several promissory notes of *three* or more persons or firms unconnected with each other in general partnership

2 Loans are secured only for *Shareholders of the Company*

3 The maximum amount that can be recommended for any shareholder is *five times* the face value of shares held by him

4 The minimum rate of interest charged is 9 percent and the maximum 1° percent

5 The shareholder shall pay to the ComPany one percent as commission on the amount of loans granted or arranged for

6 All correspondence is strictly private and confidential.

— વિષયાનુક્રમ —

અંકુશ

— પુસ્તક ૩ જું, વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૬ —

વિષયાનુક્રમ

અંકુશ.

ANKUSH

પુસ્તક ત્રીજું — આશ્વિન ૧૯૭૬ — અંક ૧૨ મો

"ઈશ્વરેચ્છા બલીયસી"

(હરિગીત)

જન ઉછળે દુખ ઊર્મિઓ સંસાર સિંધુ પરપગે,
બધન ફરૂ જીવનતણી ઇચ્છાશિ નૈકા ખરે,
પામે શિશુ સુખ સ્વર્ગનું ગોદે છુપી નિજ માતની
તેથી અધિક મરજીમહીં સુખ મળતુ જગતાતની

બળતુ હૃદય સંતાપવા મગરૂ મહીં ગભરૂ બને!
વિભુ રામની શય્યાવિના આ રામ બીજે ના મળે,
આદેશ જે કિરતારનો કર્તવ્ય તેહને હું ગણું,
'મારું ધણીનું થાય છે ' એ પાઠ અંતરમાં ભણું

મન પંખીડું ઉડવા મથે સંસારકેરી જાળમા
મુક્તિ પુરી પથ ના મળે સાચો ભટકે શ્યામમા
ઇચ્છા પ્રભુની આત્મકેરા પુષ્પને વિકસાવતી,
સ્વાતંત્ર્યતા મુજ હૃદયમાં વિભુ આશરે વિરાજતી

કોલેજ છાત્રાલય
ગિરિનગર

રમણિક ન. મહેતા

મહાન વક્તા ડિમાસ્થનીસ.

તેના જીવનપર દૃષ્ટિ

લેખ —શ્રીયુત માધકવિ-જામનગર

ન નિશ્ચિતાર્થાદ્વિરમતિ ધીરા એ રાજર્ષિ ભર્તૃહરિનું કહેવું સત્ય છે ગમે તેવું કઠિન કાર્ય કેમ નથી હોતું ? પરંતુ દૃઢ પ્રતિજ્ઞ માણસ તેની પાછળ નિરંતર પરિશ્રમ કરતો રહે તો તે છેવટે સિદ્ધ કર્યા વિના રહેજ નહિ શું વિજ્ઞાનવેત્તા અગર તો શું મહાકવિ! સઘળા પરિશ્રમ કરવાથીજ મહાપદે પહોંચે છે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી ઇશ્વર દત્ત પ્રતિભા કવિઓને કવિત્વશક્તિ નામે રવામાં ઉત્તમ સહાયતા કરે છે એ કથન સત્ય છે પરંતુ પરિશ્રમવિના કેવળ ઈશ્વરદત્ત પ્રતિભાથી કાંઈ થતું નથી સંસારમાં જેમણે ખ્યાતિ મેળવી છે તેમને ઘણાં કષ્ટ સહન કરવાં પડયાં છે અને પુષ્કળ પ્રતના દુઃખ પણ તેમને સહન કરવાં પડયાં છે કવિ કાલિદાસ કે જેમની ઉજ્વલ યશોજ્યોત આજે સાહિત્ય શિખરઉપર ફરકી રહી છે તે પ્રારંભમાં એટલા જ્ઞાની હતા કે ઉષ્ટ્ર શબ્દ શુદ્ધ રીતે ઉચ્ચારી શકતા ન હતા પણ આગળ જતાં તે કવિ કુમારસંભવ રઘુવંશ વિક્રમોર્વશી આદિ મેઘદૂતની ઉત્તમોત્તમ સુંદર પણ પ્રાકૃત કાવ્ય રચના કરવા શક્તિમાન થયા.

શું આ સઘળું કાકતાલીય ન્યાયથી સિદ્ધ થયું ? નહિજ પણ કાલિદાસને કોણ જાણે કેટલાંએ વર્ષોસુધી ભગવતી સરસ્વતી દેવીની ઉપાસના કરવી પડી હશે ત્યારે તે આવા પ્રકારના ઉચ્ચપદે સ્થિત થયા. સંસારમાંના ઇતિહાસના કે પ્રાચીન રાજનીતિજ્ઞ તત્ત્વવેત્તાઓ સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનના સમર્થ વિદ્વાનો વગેરેના જીવનવૃત્તાંતો ચોખ્ખી સાક્ષી આપે છે કે કઠિન પરિશ્રમઆગળ કોઇપણ કાર્ય અસંભવિત નથી અને તેવાજ નિરંતર પરિશ્રમથી જેણે પોતાને યુનાનનો એક પ્રસિદ્ધ વક્તા કહેવરાવ્યો અને પોતાનું નામ ઇતિહાસના પાનાંપર ચિરસ્મરણીય રાખ્યું એવા ડિમાસ્થનીસનું જીવનવૃત્તાંત વાચક આગળ રજુ કરવા આવે છે

ડિમાસ્થનીસ અથેન્સ શહેરનો રહેનાર હતો તેની ઉમર જ્યારે સાત વર્ષની થઇ ત્યારે તેના પિતાએ હાથુ નાગુર મહાભૂમિનો ત્યાગ કીધો મરતીવખતે તેણે પોતાપાછળ પુષ્કળ પૈસા મુકયો પણ તેના રક્ષણમાટે જે ત્રણ પુરુષોને નીમ્યા હતા તે ઘણાજ કપટી અને નીચ ભાવનાવાળા હતા તેમણે ડિમાસ્થનીસની બાલ્યાવસ્થાનો લાભ લઇ ઘણું દ્રવ્ય હજમ કીધું

એ તેમની હદ સાંસુધી પહોચી કે ડિમા સ્થનીસના વિદ્યાગુરૂને ફી અગ્ગી પા પુરી આપી નહિ અને તેથી તેનો વિદ્યાભ્યાસ અધુરોજ રહ્યો. ડિમાસ્થનીસ બચપણથીજ દુબળો હતો. તેની માતાની તેનાપર બહુજ પ્રીતિ હતી પોતાના પુત્રને આકરા પરિશ્રમનાં કામો કરવા દેવા નહિ એવી તેની ઇચ્છા હતી આ તેના લા માં ઉછેરવાના ીના સ્વભાવમાટે ડિમાસ્થનીસના સાથીઓ તેની હાંસી કરતા

એકવાર કેલીસ્ટ્રેટસનામના એક વક્તાએ જાહેર વ્યાખ્યાન આપ્યુ જે સાભળવાને માટે ઘણા પ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થો એક ા થયા હતા ડિમાસ્થનીસે પણ તે ભાષણ સાભળવા જવાની પોતાના માસ્તરપાસે આજ્ઞા માગી પ્રથમ તો તેણે આનાકાની કરી પણ પછી ખુશીથી રજા આપી ડિમાસ્થનીસે આનંદપૂર્વક તે ભાષણ લક્ષ આપી સાભળ્યુ સરળાગ્રે ે મોટે કેલીસ્ટ્રેટસની વક્તૃત્વશક્તિમાટે વખાણ કરતા હતા તે સાભળીને સમાજમાં વક્તાઓની ી મહત્તા છે તેનો પ્રકાશ ડિમાસ્થનીસના અંતરમાં સારો પ ો તે સાથે પોતે વકતા બનવાની તેની અભિલાષા સતેજ થઇ વળી કેલીસ્ટ્રેટસ ુ ામ વાસીઓ તરફથી ચએન ઉત્તમ ાગત જોઇને તો તેની મહત્વાકાંક્ષા અધિકજ વધી

ડિમાસ્થનીસે એ િવસથી રાત ્ વા ્ મુખ ી ુ અને ે ીસ્ટ્રેટસ અ ા ભા ા ત્યાસુ ી ડિમાસ્થનીસ વર્તમાન તેની પ ી રહ્યો તે ે વના ા નવાને અવિરત પ્રયત્નો આર ભ્ યો ા કેલીસ્ટ્રેટસના ભાષણથી ડિમાસ્થ નીસના ્ વનનું એટલું મહ ુ પરિવર્તન થયુ ે તેનો સ ક પ હવે એજ હતો કે પોતે તુરત વકતા ી રીતે બની ે

હાનમાં તેની ઉમ્મર હવે ૧૮ વર્ષની થઇ હતી તેણે પોતાના રક્ષણાર્થે રહેલા સગા સબધી નોકરો વિગેરે ઉપર પોતાના પિતાનું દ્રવ્ય હરણ કરવાનો ાવો મા યો તેમા ડિમાસ્થનીસને પોતાના ન રક્ષકોની વિ દ મ્હેનુ પા પ ા યા ી પ્ર ીમન ઉગનસી પરી ત્યારે તેમા તેની ત થઇ પણ પ્રતિસ્પર્ધિ ઓએ પ્રથમથીજ કેટલોક માલથાન ઉ ાડી દીધો હતો એટલે પિતાની સંપત્તિથી તે બેનસીબ રહ્યા હતો એ કેસથી પ્રત્યક્ષ એવો તેને કાઇ લાભ થયો નહિ પણ તેની વક્તૃત્વ શક્તિ કાઇક વધારે ખીલી ઊઠી

ડિમાસ્થનીસે જ્યારે પોતાનુ પહેલુ જાહેર ભાષણ જનસમાજમાં આપ્યુ ત્યારે લોકોએ તેની હાંસી ી કેમકે તેને વહ ધીમુ બો ાની ટેવ તી તે સાથે તે શ ોચ્ચાર પ ા સ્પષ્ટ કરી કનો નહતો ગી તેને તુરતતુરતમાં શ્વાસ ચઢી આવતો એટલે બોલતા બોલતા તેને વચમાં અટકવુ પ તુ ેનુ પરિણામ એ આવતુ કે તેના આરંભ વચગાળે એક મ ગભ સમ ્ વ ા ા નહિ અને લોક ન ગમી પ ા

સના વિસર્જ ા થયા પછી ડિમાસ્થનીસ હરમાટી ની ાં ેડ આમતેમ ફરતા ા ા ારે એક હદ માણુસે તેની ્ ગ ુ લગી હતાશ કેમ થયા ? માપમાં જેમના ો તો લાભ નપેથી હસત ે ન ે મ

રાબર પ્રયત્ન રો તો તેજ તમારી પાછી પ્રશસા કરશે

કેટલાક દિવસસુધી તેની જનસમાજમા ારાબર માનપ્રતિષ્ઠા ન થવાથી તેની આ લાલતા હવે સુઝવા લાગી તે કહેવા લાગ્યો કે- અહા ! કેવી આશ્ચર્યની વાત છે? હુ વક્તા બનવાને યત્ન કરૂ છુ રાત્રિદિવસ તેજ ામ પાછળ મડ્યો રહુ છુ તો પણ જનસમાજ મારા ભાષણપર પુરતુ ધ્યાન પણ આપતો નથી અને બીજા આગ મગડ બોલવાવાળાઓનુ સ માન થાય છે

એ સાભળી સેટાઇરસે ક્હ્યુ- ડિમાસ્થનીસ! નિરાશ ન થાઓ આજે શ્રાતાઓ તમારા ભાષણઉપર તાળીઓ પાડે એવો તમને વશીકરણ મત્ર બતાવુ જે વિાયકપર ત ારે ભાષણ આપવુ હોય તેનો મોઢો હ્હેરો મને આપો

ડિમાસ્થનીસે વિષય બતાવ્યો સેટાઇરસે તેમા યથાચિત થોડુ ઘણુ ઉમેરીને હાવ ભાવ સાથે એવીતો પદ્ધતિથી તે કહી બતાવ્યો કે જે એ સાધારણવાત હતા અસાધારણતા ભરેલી અદ્ભુત થઈ પડી !

ડિમાસ્થનીસને હવે સમજાયુ કે હાવભાવ સાથે હેવાથી તેની વાતાપર જાદુઇ અસર થાય છે

સેટાઇરસે આગળ કહ્યુ વક્તૃત્વનો આશય ગમે તેવો ગભીર અને ઉત્તમ હોય તો પણ જો બોલવાની છટા, ક્હેવાનો વખત અને હાવભાવ એ દ્દષ્ટિ આશય અનુસાર ન હોય તો સમાજઉપર તેની કાઇપણ અસર થતી નથી ઉઘા ઘડાપર ગમે તેટલુ પાણી રેડવામા આવે પણ તે વ્યર્થ છે

એ પછી ડિમાસ્થનીસે એકાન્તમા પોતામાટે એક પાઠનાલય બનાવ્યુ જ્યા તે હમેશા પોતાનો ઉચ્ચોસ્વર થવા શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવાની ટેવ પાડવા અને વક્તૃત્વશક્તિની ખીલવણી માટે અભ્યાસ કરવા જતો અને કોઇ કોઇ વાર બબ્બે ત્રણત્રણ મહીનાસુધી ત્યાજ રહેતો વળી તે દરીયાના કિનારે જતો અને જ્યારે સમુદ્ર લહરીઓ પવનના વેગથી ગર્જના કરી મુકતી ત્યારે તે ઉચ્ચ સ્વરે ભાષણ શરૂ કરતો કે જેથી જનતાના ઘોઘાટમા પણ ભાષણ કરવાનો અભ્યાસ પોતાને થાય ભાષણમા પોતાને હાવભાવ કરવાની બરાબર ટેવ પડે તે સારૂ તેણે એક અરિસો રાખ્યો હતો તે અરીસા સામે ઉભો રહી તે એકવાર પોતે ભાષણ કરતો અને તે પછી એ જાહેર મેળાવડામા ભાષણ આપતો તેને ભાષણ કરતી વખતે ખભા હલાવવાની ટેવ ખરાબ હતી એ ખોડ દૂર કરવાને માટે તેણે એવી એક યુક્તિ કરી હતી કે પોતાના ઘરમા એક ટેબલ રાખી ઉપર ઉચે બે ઉઘાડી તરવારો ટાગી હતી કે જે પોતે ટેબલઉપર ઉભો રહી બોલે ત્યારે ખભો હલાવવા જતો ત્યા લટકતી તરવારોની અણી તેના ખભાપર ખુચતી તેથી એ આદત તેની ગઇ તે બોલતા જરા અચકાતો હતો એ દૂર કરવામાટે મોઢામા કાકરા રાખીને

બોલવાનો તેણે અભ્યાસ કર્યો તેમ લાંબો દમ ખેંચવાની ખાતર તે ઉંચા પહાડોપર ચડતો અને શ્વાસભેર ઉતરતો અને ઉતરતી વખત તે પોતાનું ભાષણ જોસથી બોલતો બોલતો ઉતરતો.

તે કોઈ કોઈ વાર પોતાને અરણ્યમાંથી હજા નત કરતો કે જેથી તે પોતાના વક્તૃત્વ શક્તિના પરિશ્રમથી મનમાં કંટાળી બહાર હિંડવા જવાની ઇચ્છા થાય તો તે અડધું માથું-વિરૂપતાભરેલ થઇ જતા શરમથી અટકાય કોઇ માણસ જો મળવા આવે અથવા પોતે અન્યને મળવા જાય તો વાતચીતમાં એવાજ વિષય પસંદ કરતો કે જેનાપર પુષ્કળ વાદવિવાદ કરી શકાય અને તેથી પોતાની વક્તૃત્વશક્તિ વધે પોતાના મિત્રવર્ગમાંથી તે છુટો થયો કે તુરત પોતાના પાઠાલયમાં આવી જતો અને જે મતવાન વાતચીત થએલી હોય તે ફરી સંભારી સંભારી ગોખી જતો અને કંઠસ્થ કરતો લોકો કહેતા કે ડિમાસ્થનીસને પ્રાકૃત વક્તૃત્વ શક્તિ નથી તે પોતાના ભાષણનો સઘળો ભાગ અથવા મુદ્દાનો ભાગ લખી રાખે છે જેથી ડિમાસ્થનીસ મોંઢેથી ભાષણ આપી શકતો નથી બધુ લખેલું ગોખી જાય છે એવી જનસમાજની માન્યતા થઇ હતી પણ જ્યારે મેસેડોનીઆના પાદશાહ ફિલીપને આથેન્સ સાથે યુદ્ધ કરવાનો વિચાર થયો તે વખતે આથેન્સવાળાએ બોઇશિયાના લોકોપાસે મદદની માગણી કરી જે જાણીને ફિલીપે બોઇશિયાના અધ્યક્ષ પાસે પોતાના ઘણા રાજદૂતોને મોકલ્યા

જેમાં એક પાયથન નામનો વક્તા પણ હતો તેણે અથેન્સવાળાઓની મુરાદવિરૂદ્ધ બોઇશિયાના લોકોમાં બહુ ઉંડી અસર કરી પણ આવા સંકટસમયે ડિમાસ્થનીસે પોતાના **સ્વદેશના હિતનું મહાન કાર્ય કર્યું** તેણે એવા પ્રકારની સરસ વાક્ધારા ચલાવી કે જે વક્તૃત્વશક્તિ અને મુદ્દાસર ભાષણ કરવાની છટાથી પોતાના દેશમાટેની બોઇશિયામાં થએલ ઉંધી અસર એકદમ બદલાઇ ગઇ

પોતાના લખવાના રૂમમાં દીપ મુકીને તે પોતાના ભાષણના વિષયો રાત્રિની રાત્રિઓ લખ્યા કરતો જે ભાષણો આગળ તેની ઇર્ષા કરવાવાળા કહેતા કે એ ભાષણોમાં તેલની વાસ આવે છે તે સવારમાં બહુજ વહેલો ઉઠતો જો કોઇ દિવસે કોઈ તેના પહેલા ઉઠીને બેઠેલ છે એવું તેના જોવામાં આવતું તો તેને બેહદ ખેદ થતો તેણે એક ઇતિહાસકારની શૈલી ગ્રહણ કરવામાટે **તેના ગ્રંથને પોતે આઠ વખત લખ્યો હતો.**

ફિલિપની વિરૂદ્ધની તેણે ઘણી ઘણી ખટપટો કરી તેથી રાજદ્વારી બાબતમાં તેના ઉત્તમ પ્રસિદ્ધિ થઇ અને ગ્રીસદેશના વતની એ તેનું બહુ સન્માન કર્યું પણ ગ્રીસના બાદશાહે પણ તેને બોલાવ્યો તેનો પરિણામ એ આવ્યું કે ફિલીપ પણ તેના તરફ આદરબુદ્ધિથી જોવા લાગ્યો

ડિમાસ્થનીસ ગીરફતાર થવાનો ... એક પ્રસંગે ... ફિલીપને ... રાજદૂતો ... ડિમાસ્થનીસે પોતાની વક્તૃત્વ શક્તિથી ...

થીવ સને મોહિત કર્યો અને તેથી ગોતિયાનો અધિકારી પેણુ તેની તરફેણમાં મળી ગયો યુનાનવાસીઓ તેની આના પાલન કરવા હમેશાં તૈયાર રહેતા યુનાનીઓને જ્યોતિ વિઓપર સપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો અને કોઇ શત્રુ દેશપર ચડી આવતો ત્યારે તે ભવિષ્ય વેત્તાઓને દેશની થનારી સ્થિતિવિષે પુછી તા

જ્યારે ફિલીપે યુનાનપર સ્વારી કરી ત્યારે યુનાનવાસીઓએ એક ભવિષ્યવેત્તાને પુછયુ ' ફિલીપ વિજયી થશે ખરો ? '

તે બ યો— યુનાનવાસીઓ ફિલીપપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ ડિમાસ્થનીસે એ વાત બિલકુલ જુઠી હોવાનુ કહ્યુ અને વિરોધમા ફિલીપે એ જ્યોતિષીને ઘપલુ શવત આપેલી હોવાથી તે તેમ કહે છે એમ જણાવ્યુ ફિલીપે તુરત સ્વારી કરી તેમા ડિમાસ્થનીસ કાયરતા બતાવી નાસી ગયો ફિલીપે યુનાનીઓપર જીત મેળવી જેથી કેટલા યુનાનીઓએ ડિમાસ્થનીસપર એ પરાજય થવાનુ દોષારોપણ કર્યુ પણ સઘળી પ્રજા તેનાપર એટલો બધો પ્યાર ધરાવતી હતી કે તેને નિર્દોષ કહી છોડી મુકયો એ તુજ નહિ પણ થોડીજ મુદતમા તેને પોતાનો નેતા સ્થાપ્યો

કેટલીક મુદત પછી ફિલીપ માર્યો ગયો એ વાતથી આથેન્સના લોકો ઘણા ખુશી થયા તેમણે માનદ મ ર કરવા એક મેળાવડો કર્યો જે મેળા ના આગમચ સાતમેજ દિવસે ડિમાસ્થનીસની એક પ્રિય પુત્રીનુ મરણ થયુ હતુ તોપણ તેનો શોક બાજુ મુકી તે મેળાવડામા પોશાક પહેરીને હાજરી આપી તે તેની કર્તવ્યનિષ્ઠાથી ફરી સર્વત્ર તેની વાહવા થઇ તેણે પારીસના બાદશાહને સિકંદરવિરૂદ્ધ સલાહ આપવા લખ્યુ સિકંદરે આથેન્સપર સ્વારી કરી અને આથેન્સની પ્રજાનો ગર્વ મર્દન કર્યો આથેન્સવાસીઓના હાજા ગગડી ગયા તેમણે જગતવિજયી સિકંદરપાસે વકીલ મોકલ્યો જેની સાથે ડિમાસ્થનીસને પણ મોકલવામા આવ્યો પણ તે થોડેસુધી જઇ પાછો વળી આવ્યો.

સિકંદરે વકીલસાથે કહેવરાવ્યુ કે જો આથેન્સવાળા પોતાના દેશમાથી દશ વક્તાઓ આપે તો ક્ષમા મળે આ બાબતથી શહેરનું એક જોખમદાર બન્યુ તેણે જાહેર પ્રદર્શન આપ્યુ આ મરે ડિમેડસ નામનો એક વક્તા સિકંદરપાસે ગયો અને વક્તાની માગણી માટે ક્ષમા માગી ડિમાસ્થનીસે કેવળ શત્રુથી બચાવમાટે પોતાના પદરના પૈસા ખર્ચીને આથેન્સનો કિલ્લો ઘણો મજબુત કર્યો પ્રજા તરફથી તેના શિરપર રહેતુ વજન અને તેનું થતુ સન્માન જોઇ તેના પ્રતિસ્પર્ધી બહુ ખીજાયા તેનાપર એક ખોટુ તહોમત મુકી તેને કોર્ટમા ખેંચ્યો પણ આખરે ન્યાયાધીશે ડિમાસ્થનીસને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મુક્યો

જ્યારે સિકંદરે ભારતપર સ્વારી કરી હતી ત્યારે તે હરપેલુસ નામના માણસને પોતાનો ખજાનચી બનાવી આવ્યો હતો ભારતમાથી સિકંદર પાછો નહિ આવે એમ ધારી હર

પેનમે ઘણુ ર દ્ર ન કૌની ઠીધુ પણ જ્યારે સિકદર પાછો આવેછે એમ તેણે જાણ્યુ ત્યારે તેને બહુ ચિતા થવા લાગી બાકી રહેલુ દ્ર ન વહાણુમા ભરી પોતે આથેન્સ લઇ આ રો અને ત્યાના લોકો પાસે શરણ માગ્યુ િમાસ્થનિસે એ વાત મ્જુર નહિ રાખવા મ્હ્યુ કેમકે હરો લ્સને આશરે આપવાથી સિકદરનો ક્રોધાગ્નિ પાછો પ્રજ્વલિત થશે અને આથે સપર સ્વારી મરી એ ાનમેદાન કરી મૂકશે। માટે તેને આથે સમાથો તુરત ર ન આપ ી જોઇએ

િનગીગીસથે લખવુ પડેછે કે ડિમા થ નીસમા અદ્ર્ભુત વક્તૃત્વ શક્તિમથે એક મેટો દુર્ગ્રુ હતો સુવર્ણ મદિમા અદ્ભુત છે તેના મોહિની પણ અજા છે તેનો એ દાસ હતો એક કવિનુ કહેવુ ખરાબર છે કે–

'સ્થન ક્ય્ચતી નહી, નોભાણ્યા મહુ નો

િમાસ્થનીસને હરપેલુસે એક સુદર સોનાનો પ્યાલો ભેટ અર્પ્યો એન તેનો વિચારપલટાનો મોન થી તે લોમાનો બીજેદિવસે પોતાના કઠને ફ્રગતો રૂ વીટીને સભામા આ રો અને ભ ારથી સૂચવ્યુ કે પોતાનો કઠ બેસી ગયે છે ગળુ સેજી ગયુ છે ને બોલી શકાતુ નથી આમ કરવામા તેનો એ હેતુ હતો કે પોતાને હરપેલસ વિરુદ્ધ કાઇ બોલવુ ન પડે પણ તેની આ યુક્તિ આથે સવાસીઓ કળી ગયા તેમણે હ રેલુસને આશ્રય નહિ આપતા રજા આપી દીધી એમણે તેની તરફેણ કરી તેમનાપર કેસ ચલ ાે તેમા ડિમાસ્થનીસ પણ અપરાધી ઠર્યો અને તેનો ૫૦ ટેલટ દડ થયો તે રકમ ન આપે તો કેદ ભોગવે

ડિમાસ્થનીસને જેલમા મોકલવામા આવ્યો પણ કેટલાક મિત્રાની સહાયથી તે ત્યાથી નાસી છુટ્યો ત્યારપછી મકદુનિયાના લોકવિરુદ્ધ તેણે સખત ભાષણ કર્યુ જે સાભળીને આથે સવાસીઓએ તેને ફ્રરી બોલાવ્યો અને તેની પ્રથમ માફક ફ્રરી માન માન્યતા તે ભોગવવા લાગ્યા પણ તેના નસીબમા એ આનદ લખ્યો નહોતો યુનાનીઓના દુર્ભાગ્યના દહાડા ફ્રરી આવ્યા તે ક્રેનોની લડાઇમા હાર્યા અને મકદુનિયાના સૈનેકો આથે સમા દાખલ થયા ડિમાસ્થનીસ પાછો નાઠો અને Neptune ના મદિરમા જઇ ભરાયો પણ સિપાઇઓને તેને પકડવા મોકલવામા આવ્યા તે શોધતા શોધતા એ મદિરમા જઇ પહોચ્યા તેમણે ડિમાસ્થનીસને કહ્યુ કે અમારી સાથે ચાલો

'હુ મારા કુટુબીઓને કાઇ સમાચાર મોકલી પછી આવુ ' આમકહી ડિમાસ્થનીસ મદિરમા ગયો અને ત્યા બોલવામા કલમ રાખી વિચાર કરતો બેઠો કે જેથી જેનારને તે કાઇ લખવાનો વિચાર કરતો હોય એમ જણાય પણ વસ્તુત તેમ ન હતુ એ કલમમા કાતિલ ઝેર હતુ અને તે આવી યુક્તિથી તેણે C રસ્ય કર્યુ થોડીવાર પછી સિપાઇઓએ આવી જોયુ ત્યા મહાન વક્તા ડિમાસ્થનીસના પ્રાણ આ નશ્વર જગતને છોડી ગયા હતા!

તેણે આ કના પ્રાપ્ત કરવાને માટે લીધેલા હતા પરંતુ તેની સાથે દ્રવ્યનોએ તેના ૬ પરિણામ અને સ્વદેશમાટે ભાવણો આપી વનને કાંઇ કાલિમા આપી એમનો હેતુજ નખાતોવખત શત્રુઓની દુષ્ટતાએ કરેન પડશે
અચાત્ર એ ગુણો બ્હ સ્તુતિપાત્ર તેનામાં

"ધિક્કાર!"

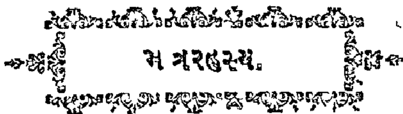
ા સ્વાથ ા ના ાજ ાનો
ઝેરુંગી અર ા અમેન છે
અવમશ ત્યાં કર્યાં નભાવે
ાનભેષા વ્યવહારન ૧

જ્યાં સ્વાત્મ નુ અઆરાવને
મ ાુન્ન અનર હાનતું
અજિતાપ ત્યાં શી ધારવી
સમભાવ ાિ ામ્પ્પ ા' ૨

જ્યાં હિ ાનાિ આડમ્બરી
સ્વહિતાથ સ્વીકારાય છે
ત્યાં ક પથી કુરેમાની પ્રિય'
કાા પ્યારની િન ાપ્ને? ૩

ા િન ા સદ્દ ગેગ ા
િર િ ાિા તારો
ા ૨ાજન ાજ ા ા થયા
ધિક્કાર એ અવનારો! ૪

અદ્ધકા ત મ ાભાઈ ઓઝા—રાજકોટ

મંત્રરહસ્ય.

લેખક—શ્રીયુત મથુરારામ ભગવાનરામ—સુરત

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૪૧૮ થી)

મૂળાધારથી આજ્ઞાચક્રસુધીના છ ચક્ર વિષે કંઈક વિશેષ કથન ઉપર કરવામાં આવ્યું છે. સાતમું ચક્ર સર્વથી ઉપર મસ્તકમાં બ્રહ્મરંધ્ર આગળ છે. આજ્ઞાચક્ર અને બ્રહ્મરંધ્ર અથવા સહસ્રારની મધ્યે આવેલો પ્રદેશ કારણશરીરનું સ્થાન છે. એ પ્રદેશમાં અન્ય ચક્રો અને શક્તિઓ રહેલાં છે જેના વર્ણનની આ લેખને વિસ્તાર થઈ જવાનો ભય છે એટલે તે વર્ણન કરવાનો મોહ આપણે મુકી દઈશું. મંત્ર એ નાદનું વિકૃતરૂપ છે અને તેની ગતિ ઘણી સ્થળે છે. નાદબિંદુ ઉપનિષદ્‌ના ૧૮ મા મંત્રની ટીકામાં લખ્યું છે તે ખરૂં છે કે—

नादे प्रवर्तते चित्तं नादेन सह लीयते ।

નાદની પ્રવૃત્તિથી ચિત્તની પ્રવૃત્તિ છે, અને નાદનો લય થતાં તેનો લય છે. ઉન્મની મનોન્મની અમનસ્ક અવસ્થા જે કહેવાય છે તે અવસ્થામાં મનનો લય હોય છે. ચિત્તવૃત્તિનો સંપૂર્ણ નિરોધ તે આ છે. ધ્યાનબિંદુ ઉપનિષદ્‌ના છેલ્લા મંત્રપ્રમાણે—

॥स्वात्मानं पुरुषं पश्येन्मनस्तत्र लयं गतम्॥

જેમાંથી મન નિકળ્યું હતું તેમાં તે પાછું વળીને ભળી ગયું. માણસના શરીરની રચનામાં નાના પ્રકારની નાડીઓ આવેલી છે, તેમાં આકાશ વ્યાપી રહેલું છે, વાયુની પ્રવૃત્તિ છે, પ્રાણ નિરંતર ચાલી રહેલો છે. આ બધાને પરિણામે તેમાં અખંડિત શબ્દ નિરંતર થયા કરે છે. શરીરનો એકપણ ભાગ એવો નથી કે જે શબ્દરહિત હોય. આખું શરીર શબ્દમય છે, અને શબ્દથી મંત્ર છે માટે શરીર મંત્રમય છે. જે લક્ષપૂર્વક શ્રવણ દે છે તેને તે સંભળાય છે. એ મંત્ર તે સોઽહં મંત્ર છે જેને અજપા કહે છે. પ્રાણવાયુથી શ્વાસ ઉર્ધ્વ ગતિએ ચાલે છે અને અપાનની ગતિ નીચે છે, એ ગતિથી પ્રાણ અપાનની પ્રવૃત્તિથી જે નાદ અહોનિશ, ક્ષણે ક્ષણે ગર્જના કરી રહેલો છે તે સોઽહં સોઽહં છે. ઓંકાર માટે શાંડિલ્ય ઉપનિષદ્‌માં કહ્યું છે કે

अकारादित्रयाणां सर्वकारणमेकाक्षरं ज्योतिः
प्रणवं भवतीति ध्यायेत् ।

સોઽહં મંત્ર સ્વાભાવિક છે અને તેનો અર્થ તે હું એટલે હું જે જીવરૂપ છું તેજ શિવ છે અથવા શિવ તે હું. પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ સમજાને અંતર્માં ક્ષણે ક્ષણે જીવ ઉપ

દેશ કરે છે, શિક્ષણ આપે છે પણ સસારના મોટા ધોધાટોમાં મચેલો જીવ આ સૂક્ષ્મ સ૦ શ્રવણ કરતો નથી મનુષ્યજીવનનો પરમહેતુ શું અને તે હેતુ કેમ સિદ્ધ કરવો તે એ દર્શાવે છે મ ત્રના નાદમા જેમ જેમ ઉચે ચડાશે તેમ તેમ ઉચુ પદ પ્રાપ્ત થતુ જશે ઉ મની અવસ્થાનું પદ ભ્રમધ્યથી આઠમુ છે એ આઠના નામ લનિતાસહસ્ર નામપ્રમાણે ૧ ઇદુ ૨ રોધિની ૩ નાદ ૪ નાદાત ૫ શક્તિ ૬ વાપિની ૭ સમના અને ૮ ઉ મની અથવા મનો મની છે સહ સ્રાર પદ્મની નીચે નિ ટમાં ઉ મની છે ઇદુ થી ઉ મની સુધીમાં જે ધ્યાન થાય તે સ ક નિષ્કલ છે અને આજ્ઞા ચક્રની નીચે મૂળાધારસુધી મહિત સકલ છે કેવળ નિ ષ્કળ ધ્યાન ઉ મનીથી પર છે મ ત્રને અ તે નાદ છે ત નાદમા લીન થઇ એકરૂપ એક રસ થઇ જવાથી શાતિની પ્રાપ્તિ થાય છે જળના ઉછળતા પ્રવાહમાં વસ્તુનુ પ્રતિબિ બ ચચળ રહે છે અને તેનુ સાચુ સપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજાતું નથી જ્યા સ્થિરતા છે ત્યા સ્વરૂપનુ સારી રીતે દર્શન થાય છે સ્વરૂપ જોનારને સ્વરૂપની ઓળખ થાય છે આ સ્થિતિ પરમ આનદની છે ઉપર જે જે ચક્રો કથન કીધા ત પ્રત્યેક ચક્રમા આનદ રહેલો છે પણ સર્વનો આનદ સમાન નથી પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનો છે જે જીવ મ ત્ર ઉપર આરૂઢ થય છે તેને મ ત્ર આન મા લઇ જઇને મુકે છે એ આનદમાં સસારના સર્વ દુ ખો જીવ વિસરી જાય છે એ સ્થિ તિમાં સસાર તેને બાધ કરતો નથી અને દુ ખમાથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા જે પ્રત્યેક મનુ ષ્યમા રહેલી છે તે પાર પડે છે આહા? મ ત્રનું પરિબલ કેટલું બધું છે

મ ત્રમાં જેમ તારવાની શક્તિ છે તેમજ મારવાની પણ છે તેનો ઉપયોગ સારો કરી શ કાય છે તેમજ માઠો પણ થઇ શકે છે મનન માત્ર સારા વિષયનુંજ હોતુ નથી અને તેના ઉપર મ ત્રના બળનો આધાર છે સસાર વ્યવહારમાં પણ મ ત્રની ઉપયોગિતા છે દૈવી સપત્તિ અને આસુરી સપત્તિના પ્રવાહનાં મૂળ કારણ રાગ અને દ્વેષ અનુ ક્રમે છે રાગથી સદ્ગુણો અને દ્વેષથી દુર્ગુણોની ઉત્પત્તિ છે બીજાને હાનિ કરવી એ દ્વેષવૃત્તિ છે સ ર ુ પે ગની વૃત્તિ છે કેટલાક રોગની શાતિ મ ત્રથી થતી આપણે જાણીએ છીએ તેમજ તેથી મારણ મુ ઠ પ્રયોગો પણ થાય છે સર્પ અને વિ છીના ઝેર મ ત્રથી ઉતારવામા આવેલા ઘણા દાખલામા આપણે નજરે જોયેલા છે આનદ લહરી જેનો પ્રત્યેક શ્લોક મ ત્રરૂપ મનાય છે તેનો મમ જો મરમર સમજીએ તે પ્રત્યેક મ ત્રથી શુ ફળ થાય તે આપણે જાણીએ દ્રષ્ટાત લેતા તેનો ૪ થો શ્લોક જેની પહેલી લીટી ત્વદન્ય પાણિભ્યામ્ થી અ રભ થાય છે તેનો જપ સર્વ વ્યાધિનાશકર્તા છે એનો જપ ૨૬ દિવસસુધી દરરોજ ૩ કરવાનું કહેલ છે પણ પ્રયોગમાં કયો મ ત્ર લેવાનો છે સુવર્ણનાં રૂપાનાં ત્રાબાના કે અષ્ટ કે ચાના પત્રઉપર તે કોતરવાનો છે તે તેમજ તે પત્રમા કયો બીજમ ત્ર લખવાનો છે તે બનાવનાર

ગુરૂ છે ભૂત પ્રેત, પિશાચાદિથી થતી પીડા ટાળવામાટે પણ મંત્રનુ સામર્થ્ય જગત્પ્રસિદ્ધ છે

ઉપર જે કાંઇ કહેવામાં આવ્યુ છે, તેથી જણાશે કે મંત્રનો મહિમા જેવો તેવો નથી તે ઇશ્વરનુ સ્વરૂપ છે અને તેથી ઇશ્વરની ત્રણે શક્તિઓ તેમા ગુપ્ત રીતે રહેલી છે મંત્રનો વિષય ઘણો ગહન અને કઠિન છે મોટા મોટા પંડિતો તેમા ગુંચવાઇ પડે છે તો મારા સરખા અલ્પજ્ઞનુ તો એ વિષયમા પ્રવેશ કરવાનુ ગજુ ક્યાથીજ હોય ? તેમ છતા આ લેખ લખવામા આવ્યો છે તેનો હેતુ માત્ર એટલોજ છે કે તે પ્રત્યે સમર્થ, વિદ્વાન શાસ્ત્રિમંડળનુ લક્ષ એ ચવુ કે જેથી તેઓ આ મહાન્ અગત્યના મનુષ્યજન્મનો હેતુ સિદ્ધ કરાવવાવાળા, અતિ કલ્યાણકારી વિષયઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડી સમસ્ત જનમંડળને પોતાને આભારી કરે મારી અલ્પ બુદ્ધિના કારણથી આ લેખમા અનેક દોષો દૃષ્ટિગોચર થશે, તને માટે સુજ્ઞ વાચક વર્ગને અને શ્રવણ કરનારાઓને મારી નમ્ર વિનતિ છે કે તેઓએ હંસની પેઠે પય ને પાણીને જુદાં પાડીને પયને ગ્રહણ કરવુ અને પાણીને ફેંકી દેવુ, તેઓના પ્રેમાળ મનની ઉદારતા હોવાથી મને ક્ષમા કરશે એવી આશા છે

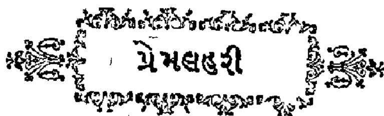

"સંબંધીને"

રાગતાલ-કચ્છિત

શાના તમે તો અમારા સંબંધી શાના તમે તો અમારા
આ ભવમા પાછા ભેગાવો આ ભવથી ન મુક્ત કરાવો –સ
માત પિતા ગુરુદેવ સ્વજન થઇ ખાલી કા સેવ કરાવો–સ
પતિ પત્ની, વા મિત્ર નજા હોઇ વૃથા આ વેઠ કરાવો–સ
શુદ્ધ ભવે કર્તવ્ય કથી નહિ માર્ગ ન સુખનો બનાવો–સ૦
રેવા પ્રભુપદ પ્રેમે ન પ્રીછો (તેમાં) થાવ ન સ્થિર કરાવો–સ
થાઓ તમેતો અમારા સંબંધી થાઓ તમેતો અમારા,
જો આ ભવથી મુક્ત કરાવો –સ
માત પિતા ગુરુદેવ સ્વજન થઇ સુખેથી સેવ કરાવો–સ૦
પતિ પત્ની, વા મિત્ર પ્રજા હોઇ ભલે આ વેઠ કરાવો–સ૦
શુદ્ધ ભાવે કર્તવ્ય કથીને માર્ગ સુ સુખનો બતાવો–સ૦
પ્રેમે પ્રભુપદ દાખવી તેમા સ્થિર થઇને ઠરાવો સ૦

વિદ્યાર્થી જેસંગ માવજી ચોહાણ—કગથી

લેખક—શ્રીયુત પ્રભાશંકર મગનજી દ્વિવેદી-નખનર

[૧]

સંસાર પરિવર્ત્તન-શીલ છે તથાપિ જે ભાવથી ઉત્પન્ન કરાયો છે તેજ ભાવથી હજી પણ તેવોજ છે ક્ષણે ક્ષણે રંગ બદલાય છે આજ લાલ ને કાલ પીળો કોઈ વાર ઉજળો તો કોઈ વાર કાળો રૂ જોતાં નવા રંગો ચડતાં નવા ... જૂના રંગોનું પરિવર્તન થાય છે જે ... કોઈવાર ચડ્યો તેજ રંગ આજ સુધી હોય છે કોઈવાર દુખ કોઈવાર સુખ કોઈવાર આશા કોઈવાર નિરાશા કોઈવાર ... કોઈવાર વૈર ઇત્યાદિ વિવિધ ભાવોનાં પરિવર્તનથી તે નિરંતર અસ્થિર છે કોઈ કોઈવાર કોઈ રાગની દિવાની કોણ જાણે કેટલા સૂર ... લયથી પોતાની તાનોને ગાઉ છે પરંતુ તે નથી પોતે ... સમજતી કે ... સમજવા સાંભળનારા સંસારની લીલા કાંઈક આવા પ્રકારની છે આ જીવન વીણા રાત દિવસ અનેકાનેક તાનોથી બજ્યા જ કરે છે કોઈ નથી સમજતું કે ક્યારે એક તાન તોડીને બીજી તાનને ઉઠાવશે કોઈ કોઈવાર સુખ સંગીતમાં દુખ સંગીત સમાઈ જાય છે કોણ જાણે ક્યાં ... થી આ વીણા આજસુધી વાગતી રહી અને આ વિવિધ તાનોનાં પરિવર્તન કરતી રહી

આ સંસારને ચમન કહીએ મરૂભૂમિ કહીએ અથવા કોઈ અપૂર્વ લોકનું પથ દ્વાર કહીએ શું કહીએ? હું તો ઠીક કહી શકતો નથી જો ચમન કહીએ તો લાગે કે વગ બહારજ છે કાંઈ અંદર નથી એ ... પણ વસંત સ્થિર રહેતો નથી મરૂ ... નો ... પાન કોઈવાર હૃદયને ભરતો નથી ... મરીચિકા ... છે તીવ્ર છે અથવા કોઈ અપૂર્વ ... સુધી પહોંચવામાટેનું એક ... કહીએ તો આ ચ...માં પડીને અમૂલ્ય રાતના સુખની નિદ્રા ... છે? સુવાવાળા તો મથાના વાળ પણ છોડતા નથી ચાહે તો એથી એટલું જલદીથી ચાહતું જાય તેજ સરીતત છે ... સિવાય રસ્તાથી શું લાભ? જે હોય તે તેને એક ... કહીએ આપણું હેતું ... મારી તમારી આંખો એવી નથી કે તેના જટિલ તત્વોને અજવાળામાં જોઈ લઈએ કોણ જાણે કેવું હોય તે પરંતુ ઘણાઓએ પોતપોતાનો અનુભવ અમને બતાવ્યો છે હવે આ પથારામાં ... તે ઠીક છે કે તેનો આપ ... માર્ગ ... જો ખરેખર ... મળી ગયો તો પછી શું વાંધો ...

મળ્યો તોપણ શું ચિંતા છે? એક ઉચ્ચ પ્રયત્ન થયો

હવે આ પ્રચંડ બ્રહ્માંડને એમ અસાર નિર્માલ્ય કહીએ કે લીલાનું એક વિલાસ સ્થાન કહીએ અથવા કોઇ અદૃશ્ય ગાઢ શક્તિને અધીન એક કૌતુકમય દેવ કહીએ? કાંઇ સમજાતું નથી તેની આવી ડગમગ રતી વાતો કેમ છે? કોઇ બરાબર વ્યવસ્થા કેમ નથી? જો જાણવાની ઇચ્છા હોય તો આ સઘળા નિગૂઢ તત્ત્વોમાં ડૂબીને જાણી લો તે કોઇ પ્રાચીન અચિંત્ય અને અનિર્વચનીય નિયમપર ચાલી રહ્યાં છે કયાંય લહરીયો ઉઠે છે ક્યાંય ઝંઝાવાત થાય છે કયાંય પ્રમત્તકારી મેઘ આકાશમાં ન જાણે કેટલી વેદનાથી ગર્જના કરે છે ચાતક કિલોલ કરે છે ઝંઝાનીલ ... અને ક્યાંક સુખની બંસી બજે છે આ બધું જોઇને આ સંસાર પણ ચંચળ તથા અવ્યવસ્થિત જેવો જ થાય છે પણ આજ સુધી નવા મેઘોની ગર્જના થવાથી પણ સુખની બંસી બજતી આવી છે અને વિનાસ—જેની લીલામાં કાનનું ... તાંડવ ચાલીજ રહ્યું છે આ ન્યાયની વાતો પણ જોઇને તેવીજ થય છે અને થવાનીજ છે સંસાર પોતાના નિયમ-મર્યાદાનો વ્યતિક્રમ કરતો નથી આ જીવન આ વિવિધ તરંગરૂપી કોરડા ખાય છે અને ખાતો જ કોરડા ખાતાં ખાતાં ધરણીપર પડ્યો તોપણ વૃધતાઓએ પણ ઉઠાવ્યું તો અવશ્યનુંજ છે જો કોઇ ઝપટને ઝપટ ... આ જીવનાધાર ચાલ્યાં થાય તોપણ તેને રોકી રાખે તો તો પછી તેને આ લોકનો ઇશ્વર કેમ કહેવાય? ભલે તેને અડકી શકે નહિ, સંસાર તેને ખેંચી રાખી શકે નહિ

જીવનને એમ તરંગિણી સ્વદનજો જો કોઇ ઉત્તુંગ હિમાચ્છન્ન અદૃશ્ય પર્વતપરથી નીકળીને અનેક સ્થાનોપરથી લોટન કટનોન કરતી કોણ જાણે કયાં સિન્ધુ અનંતમાં મળી જાય છે આ તીવ્ર ધારાપર આપણો હાથ રાખવો એ કઠિન સમસ્યા છે તેના ધૈર્યને મલય-વાયુના લીનન સુમનની મા ... લેવી પડશે જો ધૈર્ય ક્ષમતા રોશો તો રોવુંજ પડશે એમ નથી બનવાનું કે રોવાનો અંત તમને મીઠાઇ મળશે અથવા કોઇ દયાદ્ર ચિત્ત તમારાં આંસુને પૈસાથી ઉંડાણી લેશે જો હસતા રહેશો તો પછી શું કહેવું? આ તમારી વસંત વાટિકા બનશે અને આ તમારૂં નંદનકાનન થશે

હાલા પાઠક! અહીં આવીને વૈષ્ણવ બનવું સહજ નથી સંસાર મદિરા પીવરાવ્યા સિવાય માનશે નહિ જીવનપર એકવાર અથવા વધારેવાર નિશો અવશ્ય ચડે છે આ મેગી મોગી કુંજોમાં ઘણાના ઘડા ભર્યા છે પીવરાવવાવાળા મસ્ત બનીને હાથમાં રંગીન પ્યાલા ધરીને પુકાર્યા કરે છે મદિરા નિશાવાળી છે તીવ્ર છે સરસ છે મોહક છે અને પીવામાં પીયૂષથી પણ મધુર છે તેની મીઠી મધુર સુગંધ પારિજાતથી પણ ઉત્તમ છે પેણુ નિશો એકવાર ચડયા

પછી જલદી ઉતરતો નથી હોઠમાંથી તરસ છૂટતી નથી ઉચ્ચ પદની છાયામાં કનક ચિંતાના ચમત્કારમાં તથા કામિનીની આંખોમાં સંસારે જે નિશાયુક્ત ધારાને ખેંચી રાખી છે તેના બે ઘુંટડા પીધાથીજ શાન્તિ થતી નથી આ વિરાટ ભૂલભૂલામણીમાં ભૂલા પડ્યા રહેવું પ્રાણીઓને પસંદ છે હું પણ તે પ્યાલાને હોઠે લગાડી ચૂક્યો છું હજી સુધી તે નિશો આખો હૃદયમાં મોજુદ છે ફરીથી મતવાલા મરતોને એક એક મટકી પીવાવાળાને નિશાનો નોક ઝોક હોવો કાંઈ અનુચિત નથી, પ્યારા પાઠક–પાઠિકા વૃન્દ! જીવનમાં તે પહેલો નિશો હતો! અન્તિમ થશે કે નહિ તે કોણ જાણે? *

રત્ન! ક્યાં જાય છે!

આવ ઓ રત્ન! અહીં તું આવ–ટેક
દેવમૂર્તિ યા દેવાલયમાં જઇ સાથ કબજી ના
સુવર્ણના ભૂપતિના મુકુટે તુજ કાંતિ બતલાવ–
આવ ઓ રત્ન! અહીં તું આવ ૧

અથવા સુંદર રાજ્ય રાણીનો કંઠહાર બની જા
અથવા કોઇ શ્રીમંત ભુવનમાં રહી કૃતારથ થા–
આવ ઓ રત્ન! અહીં તું આવ ૨

કંકર કુળમાં લોટી લોટી નહિ અપમાનિત થા
મણિ મુક્તાની સાથ મળે જો તો સાચુ કહેવા–
આવ ઓ રત્ન! અહીં તું આવ ૩

વૃથા ધૂળમાં પડ્યા પડ્યા રહી ગૌરવ આપ ગુમાવ
અબ એજ છે અરજ અમારી સદસ ગતિ પદ રહા–
આવ ઓ રત્ન! અહીં તું આવ ૪

કવિ અભ–વાંકાનેર

---

* શ્રીયુત રાધિકારમણપ્રસાદસિંહ એમ એ ના લેખનો અનુવાદ

॥ ॐ ॥

सत्पुत्र नचिकेता,

યા તો

આર્યાવર્તની ધર્મભાવના અને આત્મદૃષ્ટિ.

લેખક—શ્રીયુત દલપતરામ ગૌરીશંકર નવલખા-જામનગર.

(અનુસધાન ગયા અંક ૮ માના પૃષ્ઠ ૩૦૪ થી)

એ બધુ નચિકેતાએ યાદ રાખી પાછુ યમરાજાને કહી સભળાવ્યુ આથી યમરાજા પ્રસન્ન થયા અને એ પ્રસન્નતાના બદલામા વધારાનો એક વર આપ્યો કે એ અગ્નિ તારા નામથી પ્રસિદ્ધ થશે

આ નચિકેતા અગ્નિના જ્ઞાન અધ્યયન અને અનુષ્ઠાનવાળો ત્રિણાચિકેત માતા, પિતા અને આચાર્યના સબધથી શિક્ષા પામી યજ્ઞ વેદાધ્યયન અને દાનરૂપ ત્રણે કર્મનો કર્ત્તા થઇ જન્મ મૃત્યુને તરી શોક રહિત થાય છે અને સ્વર્ગમા આનદ પામે છે એમ જણાવી ત્રીજો વર માગવા યમરાજાએ નચિકેતાને કહ્યુ

નચિકેતા—કોઇ આત્મા છે એમ કહે છે અને કોઇ આત્મા નથી એમ કહે છે મુએલા મનુષ્યમાં જે સશય છે તેનો નિર્ણય કરો આ હુ ત્રીજો વર માગુ છુ

યમ—આ વિષયમા દેવે એ પણ શકા કરેલી છે તે સૂક્ષ્મ હોવાથી સુજ્ઞેય નથી માટે અન્ય વર માગ અને મને રોક નહિ દ્રવ્ય દીર્ઘ આયુષ અને અપ્સરા આદિ ઇચ્છા પ્રમાણે માગ, પણ મરણસબધી પૂછ નહિ

નચિકેતા—વિષયો વિનાશી અને ઇન્દ્રિયોનુ તેજ હરવાવાળા છે, વળી ગમે તેટલુ લાબુ આયુષ પણ કાળના પ્રમાણમા અલ્પજ છે માટે મોક્ષસબધી (આત્માના જ્ઞાનના) આ વરસિવાય બીજુ હુ માગનાર નથી

યમ—શ્રેય [મોક્ષસાધન] અને પ્રેય [ભોગસાધન] આ બને ભિન્ન છે શ્રેયનુ ગ્રહણ કરનાર પરમ આનદ પામે છે અને પ્રેયનુ ગ્રહણ કરનાર પુરુષાર્થથી હીણ થાય છે શ્રેય વિદ્યારૂપ છે અને પ્રેય અવિદ્યારૂપ છે તને પ્રેયરૂપ ભોગો લલચાવી ન શક્યા અને તેને તે તજી દીધા માટે હે નચિકેતા! તુ વિદ્યા એટલે શ્રેયનો અધિકારી છે

અવિદ્યામા વર્ત્તતા છતા પોતાને બુદ્ધિમાન ને રહિત માનનારા અવિવેકીઓ અનેક ગતિઓને [જન્મ-મરણને] પામે છે તેમના

વડે દોરાતા અજ્ઞાનીઓ આંધળાની પુઠે જતા આંધળાઓની પેઠે દુઃખાનુભવજ કરનારા છે

રમાદી અને અમોહમાં મૂઢ થયેલા અજ્ઞાનીઓને પરલોકપ્રાપ્તિના સાધનો પ્રતીત થતા નથી પરલોક નથી અને માત્ર આ લોકજ છે એમ માનનારા તેઓ વારંવાર મૃત્યુને પામે છે

આત્મા ઘણા પુરુષોવડે સાંભળવામાં પણ આવતો નથી ઘણા જેઓ સાંભળે છે તેઓમાનો મોટો ભાગ સાંભળ્યા છતાં આત્માને જાણી શકતો નથી આત્માનો વક્તા આશ્ચર્યરૂપ [દુર્લભ] છે અને કુશળથી શિક્ષા પામનારો [જ્ઞાતા] પણ આશ્ચર્યરૂપ છે આત્માને પામનારો (ઓળખી અનુભવનારો) કોઈક નિપુણ છે

સર્વનો આત્માજ બ્રહ્મ છે તે બ્રહ્મ સગુણ અને નિર્ગુણ એમ બે પ્રકારનું છે તેનું વાચક અને પ્રતીક ॥ ૐ ॥ છે

॥ ૐ ॥ નું અવલંબન શ્રેષ્ઠ છે અને જાણનાર પૂજ્ય થાય છે

કારણ આત્મા જન્મતો નથી મરતો નથી તે કોઈથી થયો નથી તેમ તેનાથી કોઈ થયું નથી તે સૂક્ષ્મથી અતિ સૂક્ષ્મ છે અને મહાન્થી અતિ મહાન્ છે

નિષ્કામ પુરુષ ઇંદ્રિયાદિના નિર્મળપણાથી આત્માને જોઈ શકે છે અને શોકરહિત થાય છે સ્થિતિરહિત શરીરમાં અશરીરી સ્થિત છે તે સર્વ ધર્મથી રહિત મહાન્ અને વ્યાપક આત્માને જાણીને બુદ્ધિમાન શોક કરતો નથી

વનીય, સત્ય અને આનસત્ય એ પાચ અગ્નિો ઉપાસનારા અને નાચિકેતને ઉપાસનારા પણ એમજ (જીવ અને આત્મને છાયા અને આતપરૂપેજ) કહે છે

કર્મ કરનારના સેતુરૂપ નાચિકેતનો અમે જાણે [આત્મારૂપે] જાણવા ઉપાસવા અમે શક્તિમાન થીએ ભયરહિત તરવા ઇચ્છનારના પારરૂપ પરમ અક્ષર બ્રહ્મને પણ અભેદ રૂપે [આત્માસ્વરૂપે] જાણવા અ ભાવવાને અમે શક્તિમાન થીએ

આત્માને રથનો સ્વામી શરીરને રથ બુદ્ધિને સારથી મનને લગામ ઇંદ્રિયોને અશ્વો અને વિષયોને માર્ગ જાણવા

વિવેકી સારથી [illegible] લગામથી સારા અશ્વોને વશ રાખી શકે છે તેમ વિવેકી બુદ્ધિ મનની એકાગ્રતાવડે ઇંદ્રિયોને વશ રાખી શકે છે અને જન્મ [illegible] તે પદને પામે છે એ પદ વિષ્ણુનું પરમ પદ છે

અવિવેકી સારથી અને [illegible] લગામથી દુષ્ટ અશ્વોને વશ રાખી શકતો નથી તેમ અવિવેકી બુદ્ધિ મનની એકાગ્રતાવિના ઇંદ્રિયોને વશ રાખી શકતી નથી ને જન્મ મરણ [illegible] સંસારમાં [illegible] કરે છે

[illegible] [વિષય સૂક્ષ્મ અને મહાન] વિષયો ઇંદ્રિયોથી પર મન મનથી પર બુદ્ધિ બુદ્ધિથી [illegible] આત્મા [સમષ્ટિ તૈજસ રૂપ હિરણ્યગર્ભ] મહાન આત્માથી પણ અવ્યક્ત (માયા) અને અવ્યક્તથી પર [illegible] એ પુરૂષથી પર કંઇ નથી તે (પુરુષ) સર્વની અવધિ અને સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગતિરૂપ છે

આ પુરૂષરૂપ આત્મા સર્વ પ્રાણીમાં રહેલો છતાં ગૂઢપણાને લીધે સર્વને જાણવામાં આવતો નથી એકાગ્ર અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવડે સૂક્ષ્મ દર્શીઓથીજ તે જાણી શકાય છે

વિવેકી પુરૂષ વાણીને મનમાં [illegible] જ્ઞાન [illegible] બુદ્ધિને [illegible] બુદ્ધિને મહાન્ આત્મામાં [illegible] અને મહાન્ આત્માને શાંત આત્મા (સર્વના અવધિરૂપ [illegible]) [illegible] લીન કરી આત્મરૂપે [illegible] સાક્ષાત્કાર કરે છે

એ આત્મારૂપ બ્રહ્મ શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ અને ગંધ રહિત નિત્ય અવ્યય અનંત અનાદિ અને [illegible] છે તેને જાણીને મૃત્યુ રહિત થવાય છે

[illegible] પ્રકાશના [illegible] તેના પ્રકાશક અંતર્ગતમાં નહિ જોતાં બાહ્ય જોયા કરે છે અમૃતપણાને ઇચ્છતો કોઇ વિવેકીજ તેનો [ઇંદ્રિયોનો] [illegible] કરી અંતર્ગતમાં જુવે છે

અલ્પ બુદ્ધિવાળા બહારના વિષયોમાંથી જાય છે અને સર્વ ભાગીથી વિસ્તારવાળા મૃત્યુના પાશને પામે છે વિવેકીઓ અચળ અમૃતપણાને જાણીને અહિં અનિત્યો [illegible] નથી

શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ અને [illegible] સ્પર્શ [illegible] જેનાથી [illegible] આત્માજ [illegible] છે તેનેજ [illegible]

સર્વ દશ્યો જોવાય છે એ આત્મારૂપ બ્રહ્મને જાણીને બુદ્ધિમાન શોકરહિત થાય છે

જગતના સ્થૂલ સૂક્ષ્મ અને કારણ રૂપના અભિમાની વિરાટ હિરણ્યગર્ભ અને ઈશ્વર રૂપ તે બ્રહ્મજ છે જગતમાં જે બ્રહ્મ રહ્યું છે તેજ બ્રહ્મ આપણા સ્વસ્વરૂપમાં આત્મારૂપે રહેલું છે અને આપણામાં આત્મારૂપે રહેલું જે બ્રહ્મ છે તેજ જગતમાના બ્રહ્મરૂપ છે તેમાં ભેદ જોનારો જન્મ મરણ પામ્યા કરે છે જેમાં કદાપણ ભેદ નથી તે આ એક અને આત્મારૂપ બ્રહ્મ મનવડેજ જાણવા યોગ્ય છે

ઉંચા દેશમાં વરસેલું જળ નીચા પ્રદેશમાં પૃથક થવાથી જેમ વિનાશ પામે છે તેમ બ્રહ્મ આત્માને પૃથક જોતો પૃથક્તાને પામી જન્મ મરણ પામ્યા કરે છે

જેમ શુદ્ધ જળમાં નાખેલું શુદ્ધ જળ તેવુંજ (શુદ્ધ અને એકરૂપ) રહે છે તેમજ બ્રહ્મ આત્માને શુદ્ધ અને એકરૂપ જાણનાર મુનિનો આત્મા પણ બ્રહ્મરૂપજ રહે છે

અગીઆર દ્વારવાળા આ શરીરરૂપ પુરમાં જન્માદિ ધર્મોથી રહિત નિત્ય વિજ્ઞાનવાળા આત્મારૂપ રાજાનુંજ ધ્યાન કરનાર શોક કરતો નથી ને મુક્ત છતાં મુક્ત થાય છે

એ આત્મા સર્વ શરીરોમાં રહેનારો હોવાથી જગતનો સર્વવ્યાપી એકજ આત્મા છે

પ્રાણ અપાનને ચલાવનાર તેમજ મધ્યમાં સ્થિત વામનરૂપ આત્માનેજ સર્વ દેવો

ઉપાસે છે

આ શરીરમાં રહેનારો જ્યારે શરીરથી બહાર નીકળવાનો થાય છે ત્યારે અહિં (શરીરમાં) શું નિર્મળ થઈ નાશ પામે છે માણસ પ્રાણ-અપાનથી જીવતો નથી પણ તે બન્ને જેમાં રહેલાં છે તેનાવડેજ જીવે છે આજ તે બ્રહ્મ છે

આત્માને નહિ જાણનારો અજ્ઞાની મરણ પામ્યા પછી પોતાનાં કર્મ અને ભાવના અનુસાર વીર્યસાથે ગર્ભમાં પ્રવેશે છે અથવા વૃક્ષાદિરૂપે સ્થાવર ભાવને પામે છે

ઇંદ્રિયો લીન થયા છતાં પણ જાગતો તથા સ્વપ્નને રચતો જે પુરુષ આ આત્મા છે તેજ શુદ્ધ બ્રહ્મ છે તે અવિનાશી અને સર્વનો આધાર છે તેને કોઈપણ ઉલ્લંઘતો નથી

જેમ એક અગ્નિ અને એકજ વાયુ લોકમાં પ્રવેશ પામી રૂપ રૂપ પ્રતિ પ્રતિરૂપ થાય છે અને તેનાથી બહાર પણ રહે છે તેમ સર્વનો અંતરાત્મા સર્વમાં છતાં તેથી બહાર પણ રહે છે અને એક છતાં શરીર શરીરપ્રતિ તેને રૂપ પ્રતિરૂપ પણ થાય છે

સૂર્ય જેમ સર્વ લોકના ચક્ષુ અને બહાર રના દોષોથી લેપાતો નથી તેમ સર્વાન્તરાત્મા લોક દુઃખોથી લેપાતો નથી

જે એકરૂપ નિયંતા અંતરાત્મારૂપ એક રૂપને અનેકરૂપ કરે છે તે શરીરમાં રહેલા છે વળી જે અનિત્યોમાં છતાં નિત્ય છે વિકારી માયિક ગુણોમાં અવિકારી

સ્વરૂપભૂત ચેતન છે અને એક છતાં અ નેકને ભોગો આપે છે તે બુદ્ધિમા સ્થિત છે એવો સાક્ષાત્ અનુભવ કરનારા વિવેકીઓનેજ નિત્ય શાંતિ અને નિત્ય સુખ છે બીજાઓને નહિ

વિદ્વાનો તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકે છે તેને ચન્દ્ર સૂર્ય તારા વિદ્યુત અને અગ્નિ પ્રકાશી શકતા નથી એ સર્વ પ્રકાશ આ ત્મા પછીજ ભાસે છે આ બ્રહ્મના પ્રકાશ વડેજ પ્રતીત થાય છે

જેના મૂળ ઊંચે અને શાખાવાળો નાશ કાળથી અગ્રસ્ત થયેલો આ (સંસાર)—અશ્વ ત્થ વૃક્ષ છે તેજ કારણરૂપે શુદ્ધ બ્રહ્મ અવિનાશી છે સર્વ લોકો તેમાં આ શ્રય પામેલા છે તેને કોઈ ઉલ્લંઘી શકતું નથી

સર્વ જગત્ તેમા રહેને પ્રાણ પ્રમાણે ચેષ્ટા કરેછે તે વજ્ર ઉગામેના જેવુ અને મહાન્ ભયરૂપ છે તેના ભયથી અગ્નિ તપે છે સૂર્ય તપે છે ઇન્દ્ર વરસે છે વાયુ વાય છે ને મૃત્યુ ફરે છે

એ બ્રહ્મને શરીર પડ્યા પહેલાંજ જો ન રના સાક્ષાત્કાર થાય તો મુક્તિ મળે છે નહિતો શરીર ધારણ કરવા પડે છે એ થી જ મ મરણના ચક્રમા ભટકવુ થાય છે દર્પણમા જેમ તેમ બુદ્ધિમા જળમા જેમ તેમ ગન્ધર્વલોકમા સ્વપ્નમા જેમ તેમ પિતૃલોકમા અને છાયાતડકાની જેમ બ્રહ્મલોકમા આત્માનુ દર્શન થાય છે

પ્રથમ ઉત્પન્ન થએલી ઇન્દ્રિયોના વિનાશ સ્વભાવને અને તેના ઉત્પત્તિ લયને જાણીને તેમા આત્મભાવ નહિ કરનારો બુદ્ધિમાન શોક કરતો નથી

ઇન્દ્રિયોથી મન મનથી બુદ્ધિ બુદ્ધિથી મહાન આત્મા મહાન્ આત્માથી અવ્યક્ત અ જ્ઞાન અને અજ્ઞાનથી પુરુષ વ્યાપક અને અલિંગ છે તેને (પુરુષને) જાણીને મુક્ત થવાય છે અને અમૃતપણાને પમાય છે

પુરુષને કોઈપણ નેત્રવડે જોતો નથી હૃદયમા સ્થિત ને વિકલ્પરહિત બુદ્ધિ વડે મન સમ્યક્ દર્શનવડેજ જાણી શકાય છે તેને જાણનાર અમર થાય છે

જ્યારે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો મનની સાથે વિ ષયોથી નિવૃત્ત થઇ આત્મામા સ્થિત થાય છે અને બુદ્ધિ ચેષ્ટા કરતી નથી ત્યારે તે અ વસ્થાને પરમગતિ કહે છે એનેજ યોગ પણ કહે છે એ યોગાનુષ્ઠાન રાખવામા પ્રમાદ રહિત રહેવુ જોઇએ

વાણીથી મનથી ચક્ષુથી આ આ ત્મા પ્રાપ્ત કરવાને શક્ય નથી સત્સ્વરૂપ રીતેજ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે અસદ કહેનારને કોઇ પ્રકારે જાણવામા આવી શકતો નથી

તેવા સદ્ અને તત્ત્વસ્વરૂપ એ બેમા પ્રથમ સદ્ભાવ (સત્ પ્રકાર) વડેજ બાદની સ્વરૂપભૂત તત્ત્વભાવ અનુભવી શકાય છે

બુદ્ધિમા રહેલી કામનાઓ અને બુદ્ધિની ગાંઠો જ્યારે નાશ પામે ત્યારેજ મનુષ્ય મરણ રહિત [illegible] અને બ્રહ્મનેજ મળનારો

પામે છે બીજી નાડીઓદ્વારા તો જન્મ મ રણમા પડે છે

શરીરની મધ્યે અંગુષ્ઠપ્રમાણ હૃદયમા પ્રતીત થનાર અંગુષ્ઠમાત્ર પુરુષ અંતરાત્મા કે જે ભૂત ભવિષ્યનો નિયામક ધૂમરહિત પ્રકાશ તુલ્ય અને જે આજે છે તેજ કાલે રહેનાર છે એને જાણીને રક્ષણ કરવાની ઇચ્છા રહેતી નથી તેને મુંજની સળીની પેઠે ધૈર્યવડે હૃદયથી જે વખતે પૃથક કરે તે વખતેજ બુદ્ધિમાન અમૃત ને શુદ્ધ થાય છે

એ પ્રમાણે યમરાજાપાસેથી બોધ સાંભળી નચિકેતા વિદ્યા અને યોગવિધિને પામી ધર્મ કર્મ તથા મૃત્યુથી રહિત થયો બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થયો અન્ય પણ જેમ અધ્યાત્મ જાણે તો તે મૃત્યુરહિત થાય

ફલિતાર્થ —ઉપરના લેખમાથી નીચે પ્રમાણે સાર નીકળે છે

(૧) સત્પુત્ર—[સત્-પુ-ત્ર-સારી રીતે શુદ્ધ રનાર સાધન તે સત્પુત્ર] સત્યાવસ્થાથીજ શ્રદ્ધાવાન ધર્મ કર્મનો હેતુ પૂર્ણ નિ યનો ભિન્ન ભિન્ન થનાર પિતૃ ઋણમા સ્થાપના કરનાર સત્યમાં પ્રેમ રાખનાર પિતાની નિ પ્રિ પ્રસન્નતા તથા સ્નેહને સત્ય માનનાર અને આ લોક પરલોકના ઉત્કૃષ્ટ સુખો સંપા ન કરનાર હોય છે

(૨) ધર્મ ભાવનામા યજ્ઞ દાન વચન પાલન અતિથિનો સત્કાર અને અગ્નિનું ઉપાસન એ મુખ્ય છે યજ્ઞ જગતના ધારણપોષણમાટે દાન આશ્રિતોને સંતોષવા માટે વચનપાલન સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ માટે અતિથિનો સત્કાર હિત અને દક્ષિણતી પ્રાપ્તિમાટે અને અગ્નિનું ઉપાસન વિરાટ્પદ પામવામાટે છે

(૩) આત્મદષ્ટિ—એ સર્વ શોકના પાર ને અમૃતત્વને અને નિત્ય શાંતિને અનુભવાવનાર છે તથા ત્યાગી ઇન્દ્રિયોના નિરોધવાળા અંતરાત્માને ધ્યાનારા અને પ્રમાદરહિત વિવેકી જ આત્મદર્શનના અધિકારી છે આત્મા સૂક્ષ્મ વ્યાપક અજન્મા અનાદિ અનંત જ્ઞાનવાન દૃષ્ટ રહનારા અને પરમ ગતિ રૂપ છે ઇતિ શિવમ્

પત્રવ્યવહારથી શીખવાની શોર્ટહેન્ડ પદ્ધતિ

જનસેવા એજ પ્રભુસેવા

એકોઽહં વહુ સ્યામ્ વાક્ય શ્રુતિનુ વિખ્યાત વિશ્વે રહ્યુ
ને એથી જનરૂપ સૌ ચિતતણી વિરાટ મૂર્તિ બન્યુ
આખા વિશ્વતણા અણુ અણુમહીં ચૈતન્ય વ્યાપી રહ્યુ
ને એ ના પશુ-પક્ષી-માનવમહી અન્વય પે વરયુ ૧

ભિન્ન પ્રભુ માનવી નહીં માનવી પણ પ્રભુ તણુ
જનસેવા એથી અહીં મોઘી માનવ ઠાણુ ૨

જેના દિલે બસ શ્વાસભર જાગે સ્મરણુ જન સેવના,
જેની નસે શોણિત વહે સેવાતણા ધબકારમા
જેની સુમંગલ ભાવના ભાવે સદા જન ભક્તિને
જ્ઞાની પરમ યોગી-મહદ્ પ્રભુભક્ત ગણુ એ વ્યક્તિને ૩

દેખી વિવિધ જન તાપને અશ્રુ ઝરે જે આંખથી
જે જે હૃદય રેંસાય છે હા! ચીસ સુણીને આર્તની
પરદુઃખ દેખી હૃદય જે દુખ ઓઘથી ઉભરાય છે
પ્રભુમય હૃદય એકીજ એ પ્રભુભક્તમા લેખાય છે ૪

જન સેવના અર્થે તજ્યા વૈભવ વિવિધ વિલાસને
જન સેવમા જાગૃત હો ત્યાગો સકલ આરામને
સેવાતણી વેદીપરે બલિદાન દેહ અપાય છે,
એ એવા ઉન્નત જન હા! યોગીમહીં લેખાય છે ૫

સર્વસ્વનો જેણે કર્યો છે ત્યાગ જનસેવામહીં
જનસેવ લાગી સ્વર્ગમા ઇચ્છા નડી રહેના તની
સેવામહીં સાર્થક્ય લગી દેહ પણ બસ હોમી દીધુ
એ શુદ્ધ આત્માએ અહીં સર્વસ્વ છે સાચુ લીધુ ૬

ચુડાધરાલય,
દુધરેજ

વિજયશંકર ત્રિભુવન ત્રિવેદી

બેહુલા

લેખ —શ્રીયુત ડૉ ભાઈલાલ નરભેરામ અધિકારી–જામનગર

[અનુસધાન પૃ ૪૨૭ થી]

જે દેવતા દુખદાન કરે છે કિંવા સાંસારિક સુખદ્વારા ભક્તને પુરસ્કાર આપે છે હુ તેનો સેવક નથી મે વિદ્વપને લીધે મનસાદેવીની ઉપેક્ષા કરી નથી મારી નજરીમાં તેનું કાંઇ પ્રયોજન નથી મને સુખની લાલસા કે દુખનો ભય નથી હુ આત્મ-વસ્તુ છુ-મારો નાશ છજ નહિ ચિત્સ્વરૂપ આનંદમય છુ મારો સોપારીનો બગીચો ગયો કિંવા સાત વહાણ ડુબી ગયા અથવા સાતે બાળ પુત્રો નાશ પામ્યા-તેમાં વિચલિત થયો નથી સમસ્ત પૃથ્વીનુ ઐશ્વર્ય મારાપાસે આવિ નુ જ છે એ મારેજ મે મનસાદેવીને અગ્રાહ્ય કરી છે સંસાર સમુદ્રનુ સમસ્ત હલાહલ મારાપાસે કંઇ લેખામાં નથી એ માટેજ મે મનસાની ઉપેક્ષા કરી છે એ દુખસુખના તરંગો ક્ષણિક તથા મિથ્યા છે હુ નિત્ય વસ્તુની શોધમા રહુ છુ હુ સ્ત્રીઓની પેઠે દેવતાના મંદિરમા જઇ સાંસારિક કોઇ કામના-સિદ્ધિમાટે માનતા લેનાર ધણી નથી સુખમા હુ નિમગ્ન-રૂપ છુ અને દુખમા ક્ષય પામતો નથી વૃદ્ધા તુ મારા હૃદયનું બળ જાણતો નથી એથીજ તુ કહે છે હુ મનસાને આધીન થઇ થઇ તેની સાથે દદ મેળવુ એ દેવતા માથે ચડી હાવી થવા ચાહે છે હુ તેને પૂજા ચડાવીશ નહિ જેઓ તે પૂજાની લાલસા રાખેછે મનસા જે લઇ શકે છે અથવા દઇ શકે છે તેનો હુ ઉપાસક નથી. હૂં શાવા સ્તે તેની પુજા કરૂ ? મારા દેવતા વેના - રતા વગ્રા સ્નજો ઉચા છે હુ તે મારા અ-તરમા અનુભવુ છુ જે લોકો સુખ શોધે છે તેઓ દુખ પામે છે તે કારણને લીધે સુખદુખની કર્તા મનસાની પૂજાની મે મનાઇ કરી છે !!

વૃદ્ધ કહુ મિથ્યાવાન તુ સુખદુખમાંથી પરવારી બેઠો નથી હમણાજ લક્ષ્મી દર તથા બેહુલાના પુનરાગમનથી થયેલ ખુશાલીની તથા આશંકાથી તારૂ હૃદય વિચલિત થાય છે તુ કોઇ રીતે આ મરણ રોકી શકયો નથી

ચાંદ ચમકી ઉઠ્યો વૃદ્ધસામે એકી નજરે જોઇ રહ્યો એ કેવળ સંન્યાસી નથી-એનુ યોગબળ અસાધારણ છે મારો મનો-

ભાવ તે જાણી શક્યો કેવી રીતે? મનમા તેનો નિર્ણય કરવા લાગ્યો

ચાદે કહ્યુ- હુ જનક ઋષિની માફક સસારમા રહી સસારની ચિતામાથી દૂર રહેવા યત્ન કરૂછુ વખતે વખતે સાસારિક સુખદુખનો સ્રોત હૃદયમા આવે એ અનિવાર્ય છે, પણ તેને દૂર રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો એજ પુરૂષાર્થ છે

વૃદ્ધે કહ્યુ— તુ જનક ઋષિ બનવા શક્યો નથી જનક ઋષિ તેમ સાસારિક સુખદુખથી હાર્ગી જતા નહિ જ્યારે તેની રાજધાની મિથિલાપુરી અગ્નિમા ભસ્મીભૂત થઇ જતી હતી ત્યારે શુકદેવ રાજર્ષિને નિશ્ચિત ભાવે વાપીતીરે બેઠેલા જોઇ હરખ કતા બોલ્યા "મહારાજા જોતા નથી? અગ્નિમા આપની સમસ્ત પુરી નાશ પામી ગઇ રાજર્ષિ હસી બોલ્યા એ અગ્નિમા મારુ કશુએ નાશ પામતુ નથી તુ શુ એ ભાવે તારા વિપત્તિના દગના હેરી શકો છે? આ સોતાની પરતમા જ્યારે મહાદેવના સ્તોત્રનો પાઠ કર્યો ત્યારે વચમા વચમાં ઉંડો નિસાસો તાણી તાણી તારી છાતી બેઇ ગઇ ઉતરપખનોપખન અનુજળ પાડી તારા હાથમાંના બિલ્વ ગ તથા ધતુર પુષ્પને કન કિંન કર્યા છે મહાદેવ તે ઉપહાર ગ્રહણ કરેન નથી તુ જે નિર્વાણ પદનો પાઠ કરતો હતો- તે ભાવની તુ કેવળ કલ્પના કરે છે, તે નજરૂપે અનુભવી શક્યો નથી એ જેને રવીભૂત કે તેને ત્યાગ સ્વાભાવિક છે તે ત્રખનો નથી, તેને જવાગાની ઉત્પત્તિ થતી નથી તે ઐશ્વર્યના ઢગલાપર બેઠો છતા તેને ચિના-ભસ્મનીમાફક જુએ છે બાહ્ય વૈભવની કશીએ આકર્ષણી શકિત તેને એ થી શક્તી નથી તુ શિવને ઇષ્ટદેવતા માની પૂજા કરતો રહેછે, છતા તેની સહાયતાવિના માવા પાશનુ છેદન કરવા પ્રયાસ કરે છે, તેનાથી પાશની શક્તિ ઉલટી વધારી નાખે છે તુ જો ગર્વિષ્ઠ ન હોત તો મનસાદેવી કોઇ દાડો તારી પૂજા ગ્રહણ કરવા માગત નહિ તારામા અહકાર ભર્યો પડ્યો છે, આ મત્ત ળથી શિવ-માયા-મુક્ત થઇશ એ સ્પર્ધિત પ્રયાસદ્વારા ભોગના દેવતાને આકર્ષે છે એટલામાટેજ તે તને છોડતી નથી તુ તેને પોતાની મેળે બોલાવી પોતાને સમજાવે છે કે હુ તેને ધક્કો મારી કહાડી મૂકી શકીશ તુ શિવ—માયા—સ્વરૂપ મનસાદેવીને સ્વીકારી લે અને તેને પગે પ તોજ તેના અધિકારમાથી મુક્તિ પામીશ રાજસિક ભાવને પ્રાધાન્ય આપી નિર્ગુણ બ્રહ્મમા લીન થવાની કલ્પના વ્યર્થ છે

એ વાત સાભળતા સાભળતા જાણે તેના કાનમા સાત કોટિ વીણાનો નાદ થયો હોય એમ સોદાગરના મનમાં થયુ આત્મબળથી નહિ- અવિનયથી નહિ પણ ભગવત્શક્તિથી તથા પૂર્ણ વિનયથી પોતાનો ચિર માયામાથી ઉદ્ધાર થશે એ વાતથી તેના હૃદયમા અભૂતપૂર્વ સાત્વના વળી તે જે ચિતાની જ્વાળામા જર્જરિત હતો તેમા કોઇએ જાણે અમૃત રેડી દઇ હોલવી નાખી એમ જણાયુ પોતાની મેળે તેના બન્ને હાથ ભક્તિ ભરે યુક્ત થયા પોતાની મેળે તેના ચક્ષુમાથી તરત

અતુભિદુ ઉપહારસ્વરૂપ નિકળવા લાગ્યા પોતાની મેળે ભરભક્તિએ બ ને ઘુટણ નમી પ ચા અને અતિ વિનીતભાવે વૃદ્ધ સામે દૃષ્ટિ નાખી તે વખતે ત્યા વૃદ્ધને ન જોઇ છક બની ગયો—તે સ્થળે જટાજૂટથી શોભતી રજતગિરિજેવી કાંતિવાળી અ ગે ભસ્મ લેપવેલ ફણિના વલય ફણિહાર તથા ફણિ મુકુ સહિત કલકલ ન દ કરતી ગ ગા ની ધારાથી ધોવાતા જટાકલાપે ફણિની વિષધારા શોભિતી વ્યાઘ્ર ચમ દ્વારા ઢકા યેલ કેટે અર્ધેન્દુ વિરાજતા વિશાળ લલાટે તે મૂર્તિ આકાશ રસ્તે દીપી નિકળી સોદા ગરે જોઇ તે ઉપરાત તેણે બીજુ પણ જોયુ હરના ત્રિનેત્ર જ્ઞાનના પ્રભાવે પ્રકાશ આપી રહયા હતા તેની સઘળી કાંતિમા કામનો પરાજય થયો હોય એવા લક્ષણ વિદ્યમાન હતા તેમા રાગ દ્વે ધર્મ અધર્મ પાપ પુણ્યના ચિન્હમાત્ર જણાયા નહિ તે મૂર્તિ જોતાજ સોદાગર પોતે કે ના દીનહીન છે તે જણાયુ મહાદેવના દેહની ચિતાભસ્મથી અધિક સુખ ભસ્મ થઇ ગયાં હતા પરતુ પરમાનદ જાગત લા હતે અને તેના દેહની ર જ અગની મલિનતા માત્ર જણા વતી હતી

સોદાગરને અનુભવ થયો કે મહાદેવના કુ ડપરના ધતૂરાના ફુલમાથી અપૂર્વ સુગધી નિકળી રહી છે — સ્વગ મર્ત્ય કોઇપણ પુષ્પમા તે નથી તેની નિર્મળ ધવળ જ્યો તિમા જગતના બધા પુષ્પોનો વણ હરાઇ જાય છે તેના શરીરમાં વિટાયેલા ત્રિલોકને ત્રાસ પમાડનારા સર્પોના શ દમા જાણે યે ગેશ્વરનો પરમાન ઉભરાઇ જતો હોય— જે અનિત્ય છે તેમા ન ઉત્સ છે એવુ તે શ સૂ ચવતો હોય એમ તેને જણાતું હતું

સોદાગરને જણાયુ કે ચદ્રચૂડે વિશ્વહિત માટે વિષની વિષરાશિ પી છે અને તે ર વિષે તેના કંઠને નીલો રગ આપી મૂક્ય છે તે વિષ સર્પરૂપે તેના સર્વ અગમા વિરા જિત છે અને તેજ તેના કાનપરના ધતૂરા ના ફુલમા જ્યોતિષ્માન છે

એ વિષપણુ નુ મથન કરી જે સુધાની ઉત્પતિ થઇ છે તેજ પાન દમરુના ચદ્રવ ન પર તથા ધતૂર કુસુમની શુભ્રતામા પ્રતિમા પામી રહી છે તેની પ્રીતિ-કુદર દૃષ્ટિ પ તા સમસ્ત જગત મહિમા થી કાશપુરીની શોભા પામી રહ્યુ છે દન દન પરાસ્ત થાય છે અને શાર્દૂલ તથા મેષ સખ્યસૂત્રે બધાય છે

સોદા રે જોયુ-દિગ્ગ ગતે જ્યોતિમયના પે કરીને પ્રકાશે છે તે જ્યોતિજ પુ રુષવરના અબર-સ્વરૂ મેઘમાળાની મા નેરી છટા તથા નિબિડ ગાઢ કૃષ્ણના જાણે તેની છુટી રહી ગયેલ જટાજૂ ની ઘટા દિ દિગ ત વ્યાપી રહી છે અને એજ રૂપ જાણે ક્રમશ જગતની પાછે મગી જતુ ન એમ જોયુ જાણે તે ચિતાભ મ સ સાર અસાર સાબિત કરી નિત્ય સપને કસોટી કરી બતાવતી હોય તેને ગ ગાધારાની મુક્ત વાણી આ દૃશ્યની પેલી પાર કોઇ એક આ નદમય ની વાર્તા જાહેર કરતી હોય એમ સોદાગરને જણાતા તે મુક્તિ રે તે મૂર્તિ સામે એકી ટસે ઘુટણ નમાવી બેસી રહ્યા

અને તેની આખમા આસુ ફ઼ાગી મહાર નિકળ્યા

એ વખતે તેને કોઇ કહેતુ હોય કુ મ સાને મારી આત્મજા જાણી વર્તજે તે તેનુ મુખ જોવાની તથા પજા ચડાવવાની ના કહી છે તો ફ્રેરી મે હાથે અ જવી આપીશ તોયે તે પ્રસન્ન થશે જોતા ન જોતા તે મૂર્તિ અ ૧ થઇ ગઇ

સમસ્ત જગત જાણે ભૂત-ભાવનાના ચિ ત્રરૂપ થ પરી ગ્યુ હોય એમ અ ધરને જણાતા ઉ સ્વરે તે મો ો જમણે હાથે મસ્તક ભોંયપર નમાવી નારી આત્મજાની પૂ ન કરીલ

(૧૩)

મો ાગર ફેર પાછો વળી આ ો ાંા ને કિનારે ચ ન્નગરના ધા નૌકા જીગની માફ઼ક ઉભરાઇ જતા તના જોતામા આ ા સનકા મેટ્ઠાને ખોજે ન્ય રકચા કી હતી તેના સાત દીકરાઓ આ મ ાપારી આપાએ ઉભા હતા જે તે નૌકાને જેના હતા તે ઓની આખમાથી પાણી ાકચા વગર તતા હૈતા મો ાગર તે ગ્રને આ ો ો એક ગ્રોગ કલરવ ઉપ ો મેહુના રડતા ર ના તેને પગે પરી મો ાગર અચ ાસાથ ો લા ા દેરમાથી મહાદેવના કાન ર ોમતા ધત્તુ- સુમની અપર્ સુગ ન નિક ળતી તેઓ મહાદેવના દેરમા જે કામનાહીન નિમળ કાતિ હતી ેક તેવીજ એ નાના પમા જોવા લા ો, મેહુલાના બહુ વજ ગિની જગમારે નાગેની ગગાનો પવિત્રતા-

થોડીવાર પહેલાજ તે તેના ઉપાસનમા જોયુ આ યો હતો – તે મેહુલાના રૂપમા,– કરસ્વરમા તેમ અગ-સૌરભમા– ઠીક જાણે તેજ ઉપાસ્ય ેવતાની છાયા તરી રહી હોય એમ તને લાગ્યુ મેહુલા રડતી બોલી

પિતાજી ! અમને કયા દિનની પાછા જ વાનુ કહેશો અમે મહાસુખેથીએ તમારે ે આ યા છીએ મનસાદેવીની પજા દ્ધિ કરો તો અમે પાછા ફરીથી આ યા જઇશુ

ચ દ્રધરનો ઉત્તર સાભળવામાટે આખી ચ પકનગરીના રહેવાસીઓ ઉભે કાને ભા તેઓના હૃદય ક પના લા યા સનકા ાણથી વિધાયેલ હરણીની માફ઼ક તે ઉત્તર સાભળવા માટે ત ડવા લાગી સાત પુત્ર માવુ નમા ી ઉભા રહ્યા અને તેઓની આખમાથી આસુઓ ટપક વાગ્યા

ક્ષણવાર સુમ્બુપ રહી ચ ધર ાત ઉ ા ાની કોશાશ કરતો હતો પણ તરતજ તેનુ ગળુ રૂધાઇ જવા આવ્યુ અને તેના ાનપરથી બે બિદુ આસુના ભાક તા પડ્યા તે મણીજ મહેનતીથી પોતાનુ મન ઠગાણી રાખી બો ો માતાજી મે આજના ્દિવસ સુધી શિવ જા કરી નથી ભિ નાની પજા કરી છે ારી રીતે તેજ શિવપજા કરીએ તેમ ન હોયતા પછી તારા દેહમા શિવ ્યોનિ ક્યાથી ? ાગરમા ગદ ગ્રી દીઓ કે આજ ચન્દ્ર ધર વણિક તેના પાપનું પ્રાય ચિત્ત ક ે અને આજ િવનો આત્મ ર્ વીની પજા પોતાને હાથે કરી ન સાથ ક રશે

મ્હોટા મ્હોટા મ્હાણિકના રત્નોઉપર મયૂરપિચ્છનું છત્ર બનાવવામાં આવ્યું તેની ઝાલરના હીરા મણિ તથા વિચિત્ર વર્ણના પત્થર જડ્યા તેમાં શુદ્ધ સ્વર્ણ પ્રદીપોની જ્યોતિમાં ઝગઝગવા લાગ્યા મનસા દેવીની મૂર્તિ સોનાની ઘડવામાં આવી અને શ્રાવણ સુદિ પાંચમને રોજ આદ મનસાદેવીની પૂજા કરવા તત્પર થયો.

પુરોહિત જના 'નશર્માએ કહ્યું પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાના મંત્ર ભણ્યા છતાં વિગ્રહમાં શક્તિનો સંચાર થતો નથી કેમ? વિસ્મિત થઈ ચાં ઉંચે દૃષ્ટિ કરી જુએ છે તો ચતુર્ભુજા સ્વર્ણ રચિત લાલ પીતામ્બર ધારેલી એક સ્ત્રી સુંદરી દેવી આકાશમાંથી ઉતરવા તત્પર હોવા છતાં મંડપમાં આવતા અચકાતાં હોય એમ જણાયું બેહુલા શુક્લ કરે દેવીનો અભિનાય નણવા જના. નજે સાંભળ્યું સોદાગરની મંત્રસિદ્ધ હિતાલની લાકડીના ભયથી દેવી મંડપમાં આવતાં આનાકાની કરતી પડે છે. સોદાગર મનમાં વિચારે. આ હિતાલની લાકડીથી દેવી આવ રહ્યા નહિ

એમ નાવિનય કરે આવી નગરે લાકડી ફેંકી છે. દેવી વિકરાળ લઇને તાણી

સોદાગરે તેજ ક્ષણે હિતાલની લાકડી અગ્નિમાં નાખી નાખી અને તેના કોનસા મનસાદેવીની ધૂણીના ઉપયોગમાં લીના

વીતે ઉંદરથી આદ સોદાગરે આ સ્તોત્ર પાઠ કર્યો—

नीलाम्बुजसहीनां शशधरवदनां
चारुकान्ति वरां याम्
हंसीदन्तमुक्ताभरणितवसनां
सवर्णां सवदेशम् ।
स्मेरास्यां मंडिताङ्गीं कनकमणि
गणैर्नागरत्नैरनेकै
वंदे साष्टनागामुदकुचयुगलाम्
भागिनीं कामरूपाम् ॥

મનસાદેવીએ પ્રસન્ન થઈ ચ ધરને વરદાન આપવા ઇચ્છ્યું. ચ ધર સ્વયં સર્વદા કામનાથી ઉંચે રહેવા મથતો તો પણ તેણે કયું વરદાન માગવું તેની ચિંતામાં પડ્યો. વર ન માગે તો વખતે વિશ્વંભરીને દુઃખ લાગી આવે જાણી શુક્લ કરે તે બોલ્યો

મારા પરમ મિત્ર શંકર ગારૂડીને જીવન દાન આપો.

મનસાની કૃપાવડે શંકર ગારૂડી જીવતો થયો. ચાદના ઘરમાં કેટલાક દિવસોસુધી ક્રમાગત ઉત્સવ ચાલવા લાગ્યા. દૂર દૂર દેશ દેશાવરથી તેના જ્ઞાતિબંધુઓ તે પ્રસંગે હાજર થયા. હવા સમાચારદાતાઓની મંડળીમાં એક ચંદ્રધરનો જ્ઞાતિબંધુ ઉંચ વ ગાના ગત થા નાઇ રહેલો નીલામ્બર વાણીઓ આગ આગળ કરી બોલ્યો—

લક્ષ્મી હરને કાં એમ કે ક્યાં પોતામે ઉશ્કેરો કર્યો તે ભગવાન જાણે! લખીન્દરની ફુલવધૂ છ માસસુધી ઘર છોડી ચાલી ગઈ હતી. તેણે એ છ માસ કેવીરીતે અને ક્યાં કહાડ્યા તેનો સાક્ષી કોઈ છે નહિ. લોકનો

આતીગીત તો ઘરમા રાખવી એ હાપણ ભરેનુ ન કહેવાય ! ચાદની વિશાળ પુરીમા મનુષ્ય લોકો હાજર હતા એવા ગીન સંદેહથી તેઓ લજવાઇ ગયા અને માથુ નીચુ કરી બેશી રહ્યા અનેકના ચક્ષુઓમાથી અશ્રુ પડવા લાગ્યા કુટિલ સમાજનીતિનો ખાં નવખંડનિવાસી જનાર્દન નરાન બોલ્યો- નીલામ્બરભાઇ જે બોલ્યા તે ઠીક છે આવી એવી વહુને ઘેર રાખશો તો ઘણીજ ખરાબ વાત કહેવાશે વર્દ્ધમાનવાસી ધુરદત્ત એ સાભળી બોલ્યો 'આખુ વણિક કુળ જેના સતીત્વના માહાત્મ્યથી ઉજળુ થયુ છે તે પુણ્યશીળના સંબંધમા એવી વાત અમે સાભળવા માગતા નથી

પણ નીલામ્બર અને ધનપતિ એ વાત ઘેર ચારેકોર નજરોને નચાવવા લાગ્યા અને સભાઓને ચડાવવા બેઠા એ ઉપર મોટુ આગ નાખી જ્યારે તેઓ બોલતા બંધ થઇ ગયા ત્યારે ધુરદત્ત ગરમાથી કંપતો કંપતો સભા છોડી ચાલ્યો ગયો હરિસાધુ અને નીલામ્બર [illegible] સાળો રામરાવ એ [illegible] ત્યારે હાથોહાથ મારામારીની અણીપર આવ્યા ત્યારે વિવાદનો અંત કરવાના ઉદ્દેશથી ચાંદ સોદાગરે કહ્યુ બેહુલાની ત્રણ રીતે પરીક્ષા થવા દો (૧) લાખના ઘરમા તેને રાખી અને ઘરને અગ્નિ લગાડી જુઓ [illegible] ઉપરમા સીતા એ અગ્નિપરીક્ષામા પાસ થયા હતા (૨) બેહુલાને નાગણીએ ચડાવી પરીક્ષા કરવા દો કલિયા મનસાનિવાસી [illegible] રજપુતની [illegible] એવી રીત પરીક્ષામા [illegible] તૈયાર થઇ હતી (૩ [illegible] જગતના ડખથી બેહુલા બચી જાય તો તેનુ સતીત્વ સિદ્ધ થશે ઉજાનનગરના ધનપતિ સોદાગરની સ્ત્રી ખુલનાએ એ પ્રમાણે પરીક્ષા આપી સાચ બતાવ્યુ હતુ એ નાદે સતી હશે તો ત્રણે પરીક્ષામા ઉત્તીર્ણ થઇ પોતાનુ સતીત્વ સાબીત કરશે અને પછી તેને ઘરમા રાખવામા આવશે

નીલામ્બરદાસે એ પ્રસ્તાવને અનુમોદન આપ્યુ અને ચાંદ સોદાગરને એ બાબતમા સમ્મતિ આપવા લાગી માથાકૂટ [illegible] પછી પેલો [illegible] સોદાગર શરમીંદો થઇ તિરસ્કારસાથે મ્હોડુ નીચુ કરી બેઠો નાતિલાઓની વિરુદ્ધ ચાલવાનું કરવુ તે તેને વિચાર્યુ મળ્યુ નહિ તેના મુખ ઉપર ક્રોધ ભભકવા લાગ્યો અંતઃપુરમાથી બેહુલાને એ તીન સાવિત્રી ની માહેતી મળી હતી તે શરમ મૂકી સભામા આવી હાજર થઇ તેના મુખ ઉપરથી એક પૂર્ણ જ્યોતિ સભાગૃહમા છવાઇ રહી તે માથુ નમાવી તે હાથ જોડી પ્રણામ કરી બોલી મારી પરીક્ષાનુ કશુએ પ્રયોજન નથી મે મારા પતિના જીવનમાટે તપશ્ચર્યા કરી હતી અને તે મને મળેલ છે ત્યાસુધી મારી મુરાદ પાર પડી છે હવે તમેજ મને ઝેરી દેવા માગો છો તો લીઓ હુ આ મારી મેળેજ ચાલી એટલુ કહેતા કહેતા તે [illegible] તે સભાગૃહમા પડી ગઇ શુ થયુ શુ થયુ બોલતા બધાએ [illegible] દોડવા થઇ જુએ છે તો બેહુલાનો પ્રાણ ઉડી ગયો અકસ્માત ઉંચે એક દિવ્ય પણ [illegible] તે સભાગૃહમા [illegible] વિસ્મિત [illegible] તે વિઘ્નમાર્ગમા અવલોકન થયા [illegible] લોકો તથા

લક્ષ્મી રતે રસગને રતે વિલીન થઇ જતા અપ્સરાઓને જોતાં તેઓ ઉવા તથા અનિરૂદ્ધ હતા દેવસભામાં કોઇ નવપ્રેમવિ હળ શ રમાગ અપ્સરાની પ્રેમ ની વાત લઇ તેઓએ મશ્કરી ક ી કરી હતી તેથી ઈ તેઓને અભિશાપ આપ્યો હતો આઠ જ મારાસુધી દુ ખસાથે વિરહ તથા ભોગવી આટવા દિવસે એ લોકોને મુક્તિ તથા મિલનનો વિમગ આનદ મ યો

પદ્મ પુરાણમાં કહેવામા આ યુ છે કે મનસાના વરદાનની યાદ સો ાગર તેના સ મસ્ત પરિવાર વગ સહિત દિ ય ધામ જઇ પરમ પ પામ્યો હતો ત્યારપછીથી મનસા દેવીની પૂજા જગતમા પ્રચલિત થવામા કશી નડતર રહી નહિ

દુનિયાની મહાન લડાઇ

શરૂઆતના ચિંતાતુર દિવસોમાં

હિંદથી ફ્રાન્સસૂધીની દરિયાઈ મુસાફરી

લેખક—શ્રી. અરદેશર એસ્. નાગવા, બજાર માસ્તર-જામનગર

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૮૮૯ થી)

હવે તો અમારા મગજપર લડાઇની કાંઇ કાંઇ છાપ પડવા લાગી તરેહવાર વિચારો મગજને રોકવા લાગ્યા પોતાનો વહાલો દેશ અને બચ્ચાઓ વધારે વધારે યાદ આવવા લાગ્યા, પણ સબર, હજુતો મુસાફરી ઘણી લાંબી છે અત્યારમાંજ હિંમત હારી બેસીશું તો સઘ [illegible] કેવી રીતે પહોંચશે? અમો કાળો દેશ મૂકી ગોરા મુલકમાં દાખલ થયા છીએ આગળ જોવાનું ઘણું છે સ્ટીમર ધીમે ધીમે-ઘણીજ ધીમે ચાલી જાયછે આવો દેખાવ જીંદગીદરમ્યાન એકાદ વખત જરૂર જોવાજેવો છે સવારના પહોરમાં હું પણ બીજાઓસાથે ફર્સ્ટક્લાસ પેસેંજરોની વોલ સ્ટીમરની ડેકપર ગયો, તો અમારી સામડમાં એકસાથે સાત સ્ટીમરો ઉભેલી જોવામાં આવી તેમાંની એક સ્ટીમર તો કોઇ સરકસની ટોળીની હોય એવી જણાઇ ત્યાં એકસો ફીટ સમચોરસ જગામાં લગભગ ત્રણસો માણસો હોય એમ દેખાયું પણ તે માનવાજેવું ન હતું ખરીરીતે તેમાં ઓપુરૂષો અને છોકરાઓ મળી એંશી માણસો હતા પણ દાનના માણસોના અસલ બાપદાદા હોવાનો દાવો કરનારાઓના વંશજ વાનરાઓની સંખ્યા આસરે ત્રણસોની હતી અને તેની સાથે બાકીની સંખ્યામાં બકરા મેંઢા મરઘા કુતરાં બિલાડાં સસલાં હાથી અને સિંહ એઓનો પચરંગી મામનો બની રહ્યો હતો તેઓને જોવાથી અમોને ઘણીજ રમુજ પડી આ સરકસ ટોળીને તેના કોઇ અઠંગ વેપારી ફ્રાંસના મુલકમાં લઇ જવામાટે વાનરાં વગેરેને તેના અસલ મુલક અનેકઆફ્રીકાથી લાવેલ હતા પણ આ વર્ણનમાં લીન થઇને આપણે સુએઝકેનાલ ભૂલવી ન જોઇએ કે જેમાં અમારી સ્ટીમર આગળ વધતી હતી

આ રૂપેરી કેનાલ દરમાસે કેટલા હજાર રૂપિયા કેનાલ કંપનીને આપતી હશે! બંને બાજુથી રેતી ધસી પડે તે સાફ કરવાને ડ્રેજરો રાખવાની તથા કેનાલમાંથી આગબોટોની આવજા તારમારફતે રેગ્યુલેટ કરવા વગેરે મોટી ખરચાળ જોખમદારી આ કંપની ઉપર છે આ નામીની સુએજ કેનાલ આસરે ૫૦ માઇલ લાંબી છે તે પસાર કરતા સુમારે દશબાર કલાક લાગે છે જે મહાન ભેજાએ આ ૫૦ માઇલનો જમીનનો ટુકડો

ટેન કેશનો પેનેજ આગળ ગયા એ દરિયા કિનારાપરના હોટેલના કમ્પાઉંડમાં સુંદર બગીચો હતો તેની રચના ચિત્તાકર્ષક હતી સીગારેટ અને ઇજીપ્શીયન ટોબાકોની મોટી દુકાનો ખાસ ધ્યાન ખેંચતી હતી પોર્ટ સૈદ અને મેડીટેરિયન સીના સમાગમમાં દરિયા કિનારે જઇ એક નાના પણ સુંદર બગીચામાં એક ઉંચી જગાપર સુએજની નહેરના શોધક મહાન નરનું બાવલું અમોએ ઘણા આનંદ અને માનસાથે જોયું નજીક જઇ તેપરની તખતી પણ અમોએ વાંચી જેમાં આ મહાન જેન્ટલ મેનરયો ફરદીનંડી લેસેપની ઢુબી કારખાઇ કોતરેલી હતી બાવલું કદાવર હતું અને સુંદર રૂપે ઉભું કરવામાં આવેલ હતું પછી થોડીવાર એક બગીચામાં આરામ લઇ ફરી બજારમાં આવ્યા ચારનો સમય થયો હશે તરસ લાગી હતી એક મિત્રના કહેવાથી અમે સૌ એક રેસ્ટોરામાં ગયા ભપકાબેર ત્યાંની ટેબલોપર બેઠા અને ચા માગી તુરત ચાર કપ ચા આવી અને તેની સાથે બ્રેડ માખણ અને બીસકેટ પણ આવી અમારા મનમાં વિચાર થયો કે માખણ બીસકેટ વગેરે ખાઇશું તો વધારે પૈસા ખોસવા પડશે તેથી અમે એ તો માત્ર ચા પીધી અને પછી જવાને લાગ્યા તેટલામાં ચાના ખાલી કપ અને બીસકેટ વગેરે પાછું ઉપાડી જઇ એક ઇજીપ્શીઅન વેઇટરે બારાબંધ બિલ લાવી અમારા હાથમાં મૂક્યું ચાર કપના રૂપિયા ત્રણ ઓ તારો દાદો મરે! આ શું ગજબ! જવાબ મળ્યો કે માખણ બીસકેટ પણ આપ્યું હતું શા માટે ન ખાધું? એ તમારે ગયું આ પણ નવું શિખવાનું મળ્યું નાણું રૂપિયા ત્રણ આગળ ધરી એક ગીની નાંખી આગળ ત્યાં એક મકાનમાં ઉપર બેન્ડ વાગતું હતું નીચે એક લાંબી દાઢીવાળો યાહુદી બેઠો હતો ભ્રમરાજ કપડાંમાં સજ્જ થયેલો તે યાહુદી જાતજાતના હાવભાવ ચાળાથી લોકોને પોતાની તરફ ખેંચતો હતો અને કહેતો હતો કે ઉપર જાઓ કાંઇ પૈસા આપવાના નથી આ વળી નવું શું હશે? અમો તો ઉપર ગયા ત્યાં અમારા જોવામાં શું આવ્યું? જામનગરના સાતમ આઠમના મેળામાં જેમ પાટના અને ટકોમાં નગીનાનું ચક્કર ફેરવાય છે તેમ અહીં તો નસીબનું ચક્કર ચાલતું હતું જુગાર રમવામાં કેટલાએક નાના પંચીઓ મશગુલ થયા હતા અમો તરત ચેતી ત્યાંથી નીચે ઉતરી આવ્યા અને પછી સીધા બંદરઉપરજ આવ્યા સ્ટીમરપર જવાને એક હોડીમાં બેઠા હોડી ચાલુ થયા થોડીવારમાં હજુ સ્ટીમર તો દૂરજ હતી પણ હોડી આગળ વધતી બંધ પડી સ્થિર ઉભી રહી અમોને ભય લાગ્યો કે શું થયું! હોડીના તળીયામાં બાકોરૂં પડ્યું કે કાંઇ એવું બીજું કારણ બન્યું? પણ નહિ એ તો હોડીવાળો અમારી પાસેથી ભાડાના પૈસા કઢાવવા અહીં થોભી ગયો હતો આમ અધવચ પૈસા કઢાવવાનું કારણ પૂછતા હોડીવાળાએ જણાવ્યું કે ઘણી વખત એમ બને છે કે સ્ટીમરપર પહોંચાડયાપછી પૈસા માગીએ છીએ ત્યારે સ્ટીમરપર ચડી ગયેલાઓ અમને દાદ દેતા નથી તેથી અહીં અધવચ અમારા ભાડાના પૈસા લઇ અમો નિશ્ચિંત

થઇએ છીએ ઠીક આ હોડીવાળો પણ માયાનો મળ્યો અમોએ તેને બે ફ્રાંક સુકના એટલે તુરત હલેસા શરૂ થયાં અને જરાવારમાં અમો અમારી સ્ટીમર બેગમપર આવી પહોચ્યા. આ પોર્ટસઇદ એક મોહોટુ બંદર છે તેમાં જૂદી જૂદી કંપનીની સખ્યાબંધ સ્ટી મરો નજરે પડતી હતી વિલાયતથી આવતી જતી બધી સ્ટીમરો અહીં ટનસો પાણી અને ખોરાક ભરી લેછે ચાલો હવે રાત પડના આવી હતી તેથી અમો સૌ પોત પોતાની આરામની જગાપર ગયા

અપૂર્ણ

ખ્યાલ દુનિયાદારનો.

(સ્વામી રામતીર્થના એક પદ ઉપરથી)

વસંતતિલકા

બ હુ અહીં ધનિકના શરણાં સ્વીકારી,
પ્રાપ્તિ કરી ધનતણી કદી જો ન કાંઇ
ને જો વળી ફકીરના સહવાસથી હા!
પુરી થઇ મનતણી મનકામના ના
જ્ઞાની ગુરૂ સહ વસ્યા કંઇ કાળ ને જો
ટ્યાં નહિ હૃદયથી નિજ કોઇ દુખો,
છે આમ તો અમઉરે વહી એ રહ્યુ કે,
'એ સગનો કદી પ્રસગ પ્રભુ ન દેજે''

જવાબ—મસ્ત ફકીરનો

આશા કંઇ ઉરતણી યદિ સાધવાને
ભાઇ! કદી ફકીરનો સહવાસ ઇચ્છે
અને એ અવનવા અવનિતણા જે,
જ્ઞાની ગુરૂ સહ મળે કદી એમ ઇચ્છે
ને ઉચ્ચ જ્ઞાન વળી આત્મતણુ વિસારી
મ્હાલી રહો મૃગજળે યદિ વ્યર્થ આહીં
તેનુ ખરેખર વૃથા વહી જાય આયુ,
પ્રારબ્ધને સ્મરી સ્મરી સરી જાય વાયુ

શામળદાસ લક્ષ્મીદાસ ગાંધી—રાજકોટ

— સાભિપ્રાય સ્વીકાર. —

ચીનની સંસ્કૃતિ—(શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા પુષ્પ ૫૫ મુ ઇતિહાસ ગુચ્છ) ચીનનો મુલક કે ચીનનું મહારાજ્ય એ હિંદુસ્તાનને છેક અપરિચિત નથી જેમ છેક અપરિચિત નથી તેમ પૂરી રીતે પરિચિત પણ નથી કલકત્તા તથા મુબઇ જેવા મોહોટા શહેરમા આપણને ચીના લોકો જોવામા આવે છે અને બરમાતરફ તે વધારે પ્રમાણમા જોવામા આવેછે તથા તેના સબધી બહુજ પરિમિત ત્રુટક ત્રુટક વાતો નિશાળમાં ચાલતી ચોપડીઓમા નાહાના નાહાના પાઠરૂપે વિદ્યાર્થીઓના ધ્યાનપર મૂકવામા આવી છે પણ તેથી એ દેશની મહત્તાનો જોઇએ તેવો કાઇ ખ્યાલ આપણને આવતો નથી આપણે તો માત્ર તેઓના ગદા ખોરાકવિષે અને કેટલીક અણગમતી ટેવોવિષેજ ઘણેભાગે માહિત થયા છીયે ચીનાઓને ક્રૂર સ્વભાવના અફીણી આળસુ વગેરે વિશેષણોવાળી જાત ગણી આપણે અળગા રહીએ છીએ પણ આ નાનુ સરખુ પુસ્તક તેના સબધમા ઘણી જાણવાજેવી હકીકત આપણને પૂરી પાડે છે

ઘણા પ્રાચીન સમયમા એટલે હાલની સુધરેલી ગણાતી યૂરોપની પ્રજા જે સમયમાં કઇ ગણનામાજ ન હતી તે સમયથી ચીન રાજ્યદ્વારી ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક તત્ત્વમાં આગળ વધી ધારાધોરણથી કામ લેવા લાગ્યુ હતુ સાહિત્યનુ જ્ઞાન તેમાં સારી રીતે ફેલાયેલુ હતુ ભાષા અને લિપિના સુધારા વધારા કરનાર વિદ્વાનો અમુક અમુક સમયે તેમા પાકેલા છે ત્યા જૂના વખતમા લડવાની જે રીત હતી તે રીત કેટલેક અંશે હિંદુસ્તાનમા પ્રાચીન સમયે લડવાની જે પદ્ધતિ હતી તેને મળતી આવેછે તેઓની વૈદ્યક પદ્ધતિ વર્ષની ચાર ઋતુઓ કલ્પીને તે તે ઋતુના અમુક અમુક દરદો છે એમ માની તેને લગતા આપવો આપવા એવી હતી આર્ય વૈદ્યકશાસ્ત્રમા જૂદા જૂદા રસવાળી ઔષધીઓના તેવા તેવા રસને લઇને જે ગુણ જણાવ્યા છે તેવી પદ્ધતિપર તેઓ પોતાનાં ઔષધો વાપરતા અને નાડીપરીક્ષામા બહુજ ઉંડા ઉતરતા

ચીનમા શહેનશાહી રાજ્યપદ્ધતિ ક્રાઇસ્ટ પૂર્વે લગભગ સત્તાવીસમો વર્ષે દાખલ થએલી ગણાય છે ત્યાથી અદર અદરના બખેડાઓ અને લડાઇઓ ઘણા થયા છતા એક શહેનશાહતનીચેજ આખો દેશ રહેલો છે, જો કે તેના વિસ્તારમાં કોઇ કોઇ વખતે વધઘટ થતી રહેલી છે શહેનશાહતના આરભમાંજ તાર્તાર લોકોના ધાડા પેસી આવતા અટકાવવામાટે ૧૯૦૦ ગાઉ લાબી રાક્ષસી દિવાલ બાધવામા આવેલી છે કે જે દિવાલ દુનિયાની મોટી અજાયબીઓમાંની એક અજાયબી છે આફ્રિકાના જગલી ભાગોમાં સભળાતા વિચિત્ર રીવાજોની સાથે સરખામણીમા આવી શકે તેવા કેટલાક ક્રૂર રીવાજો પણ જૂના વખતમા ત્યા મોજુદ હતા જેવા કે શહેનશાહનું મરણ થતા તેની સ્ત્રિ ટોપ તે આશ્રિત અને નોકરો પણ તેની સાથે મરવુ પડતુ કે તેઓને પરાણે મારી નાખવામાં આવતા. શરૂઆતમા ત્યા ઇસ્ત્રી સન ૪૦૦ વર્ષ પૂર્વે

આવ્યો હતો અને સારબાદ બીજા વંશના શહેનશાહો થયા છે. આ તાઓ ધર્મ, બુદ્ધ ધર્મ અને કોન્ફ્યુશિયસ ધર્મ એ ત્રણ મુખ્ય ધર્મો છે જે પર રહેતે રહેતે બુદ્ધ ધર્મ વધારે બળવાન બનેલો છે. ભૂત-પ્રેત સંબંધી તેમજ પિતૃઓ સંબંધી માનીનતા ઘણે ભાગે હિંદુઓના જેવી છે. કોન્ફ્યુશિયસનાં ઘણાં સૂત્રો મહત્ત્વવાળાં છે. ચીનના શહેનશાહોને ઇશ્વરના પુત્રરૂપ ગણવામાં આવતા. તેના ઉચ્ચવર્ગમાં પિતૃભક્તિ એ બહુજ મહત્ત્વની બાબત છે. જાપાનની સાથે તેનો રાજદ્વારી સંબંધ ઇસ્વીસનના બીજા સૈકામાં શરૂ થયો. ૭મા સૈકામાં સિયામ જેટલા દૂરના પ્રદેશ તરફ પણ રાજદ્વારી સંબંધ બાંધવાનો પ્રયત્ન થયો. ટેંગવંશના શહેનશાહોએ પણ ચીનની સંસ્કૃતિમાં પોતાનો સારો હિસ્સો આપ્યો છે. મિંગવંશનો શહેનશાહ યુગ લો જે ઇસ્વી ૧૪૦૨ માં ગાદીએ આવ્યો હતો તેણે પોતાના સમયમાં પાંચ વર્ષો સુધી બે હજાર વિદ્વાનોને રોકીને એ સાઇક્લોપીડિયા અર્થાત્ તમામ વિદ્યાનો મોહોટો કોષ તૈયાર કરાવ્યો હતો. તેના ૨૨૮૭૭ ભાગ હતા અને તે ઉપરાંત અનુક્રમણિકાના સાઠ ભાગ હતા. આખો ગ્રંથ અગિયાર હજાર પુસ્તકોમાં આવતો હતો. તેને છાપવામાટે લાકડાંના બીબાં તૈયાર કરાવવાના ખર્ચનો આંકડો એટલો મોટો હતો કે તે વાત પડતી મૂકાઇ અને તેની હાથે લખેલી ત્રણ નકલો કરાવવામાં આવી. પરંતુ એ કની વાત એ બની કે ૧૬૪૪ માં મિંગવંશનો ક્ષય થયો. તે વખતે નાનકિન શહેરમાંની બે નકલોનો નાશ થયો અને ત્રીજી નકલ રહી હતી તે પેકિનમાં ૧૯૦૦ માં જે વખતે પરદેશીઓના રહેઠાણોપર ઘેરો પડયો તે વખતે છિન્નભિન્ન થઇ ગઇ. તેનાં છૂટાં છવાયાં જે પુસ્તકો મળી શક્યાં તે સંગ્રહી રાખવામાં આવ્યાં છે. પરથી તેની મહત્તાનો ખ્યાલ આવે છે. ચીનની મહાન દિવાલને લગતા પ્રયત્નને યાદ કરાવે એવો આ સાહિત્યસંબંધી પ્રયત્ન પણ અવશ્ય નવાઇ પમાડનારો છે. આ પછી ઇસ્વી ૧૬૬૨ માં ગાદીપર આવેલા ચિંગવંશના ખાંગ શિ નામના શહેનશાહે પોતાની દેખરેખનીચે મોહોટો શબ્દકોષ તૈયાર કરાવ્યો. તે ઉપર જણાવેલ છે તેટલો મોહોટો નહિ તોપણ અવશ્ય તે પણ ભગીરથ પ્રયત્ન હતો. તેનાં બસો બસો પાનાનાં ૧૬૨૮ પુસ્તકો થયાં. એમાં હજારો પ્રખ્યાત પુરુષોનાં જીવનચરિત્રોની સાથે ૨૪૦૦ પ્રખ્યાત સ્ત્રીઓનાં જીવનચરિત્રો પણ સમાવવામાં આવ્યાં છે.

ચીનને માટે આવી મહત્ત્વની અને જાણવા જોગ બાબતોનું ભાન કરાવનાર આ પુસ્તક ૧૨ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલું છે. એકંદર પુસ્તક અવશ્ય વાંચવાલાયક છે. કિંમત રૂ ૧-૪-૦ અનુવાદક ગોકળદાસ મથુરાદાસ શાહ અને પ્રકાશક એમ. સી. કોઠારી વડોદરા.

તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્ર—(શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા વિજ્ઞાન ગુચ્છ પુષ્પ ૨૮ મું) લેખક રા. રા. પ્રીતમલાલ નૃસિંહલાલ કચ્છી બી. એ. તથા પ્રકાશક એમ. સી. કોઠારી. લેખક પોતાની પ્રસ્તાવનામાં જણાવે છે તેમ તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્ર કેવળ વાગ્વિલાસ શબ્દાડંબર અને પાંડિત્યપ્રદર્શન નથી પરંતુ મનુષ્યોપયોગી શાસ્ત્રોમાંનું એક નવીનતમ વિદ્યોપાર્જનનું સાધન છે. આ પુસ્તકમાં ભાષાની ઉત્પત્તિ અને તેનો વિકાસ એ વિષયનું વર્ણન કર્યાપછી આર્યન સીથીયન સેમિટિક દ્રાવિડિયન સાઉથ આફ્રિકન અને અમેરીકન વગેરે ભાષાકુટુંબો જણાવેલાં છે. જેના પેટામાં પરસ્પર સંબંધ ધરાવતી જુદી જુદી ભાષાઓનો સમાવેશ થાય છે. આ સિવાય બીજી અનેક ભાષાઓની ઉત્પાદક સાત શાખાઓ જણાવેલીછે જેવીકે ઇંડિયન ઇરાનિયન

ગ્રીક ક્યુટોનિક સ્લેવોનિક કેલ્ટિક અને જર્મેનિક આમાની ઇંડિયન અને ઇરાનિયન ઉપર એશીયામા અને બાકીની શાખાઓ યૂરોપમા ફેલાયેલી છે આર્યન ભાષાકુટુબમાં સસ્કૃત ગ્રીક અને લેટિન એ ત્રણ ભાષાઓ ઘણી પુરાતન છે એ ત્રણે ભાષા બોલનારાઓના પૂર્વજો બહુ નજીક મા રહેનારા અને બહુ પરિચિત હોના જોઇએ કારણકે તે ત્રણે ભાષામા પરસ્પર ઘણી સમાનતાના દાખલાઓ નામ અને વિશેષણો ઉપસર્ગો અને નિપાતો, સખ્યાવાચક શબ્દો ક્રિયાપદ અને કૃદતોમા લેખકે દેખાડેના છે આગળ ચાલતા ગ્રીક ભાષા છોડીને સસ્કૃત લેટિન અને ઇગ્રેજી ભાષાની સમાનતાના દાખના લેવામા આવ્યા છે ત્યારબાદ લેટિનને છોડીને સસ્કૃત, ઇગ્રજી અને ફ્રેચ ભાષાનુ સામ્ય દેખાડેલુ છે પછી સસ્કૃત અને અવસ્થાની ભાષાની સમાનતાના થોડા દાખના દીધા છે હવે યૂરોપ અને એશિયાના અન્ય પ્રદેશો છોડીને હિદુસ્તાનમા જોતા સસ્કૃત પાલી અને પ્રાકૃત ભાષાઓની તુલના કરવામા આવે છે જેમા પાલીભાષા સસ્કૃતને વધારે નજીકમા અને પ્રાકૃત ભાષા તેનાથી જરા દૂર જાય છે પ્રાકૃત ભાષાનુ રૂપાંતર થતા થતા તેને અપભ્રશનુ રૂપ પ્રાપ્ત થાય છે તેને લગતા દાખલા તથા કેટલાએક નિયમોનું પણ દિગ્દર્શન કરાવવામા આવ્યુ છે અને મૂળ સસ્કૃત તથા અપભ્રશમા કેટલે અતરો ફરક પડ્યો છે તેની તુલના કરવામા આવી છે અને ત્યાંથી આગળ વધી પાલી પ્રાકૃત જૂની ગુજરાતી જૂની હિદી અને જૂની મરાઠીના નમુના આપવામા આવે છે જૂની ગુજરાતીનો નમુનો આપતા કાહડદે પ્રબધમાથી લીધેલી કવિતામાથી અમો ચાર લાઇન અહીં આપીએ છીએ

तिणि अवसरि गूजरधर राइ
सारगदे नामि बोलाइ ।
तिणि अवगणिउ माधव बभ
ताहि लगइ विग्रह आरभ ॥

મતલબકે તે અવસરે ગુજરાતનો રાજા સારગદે નામે પ્રસિદ્ધ હતો તેણે માધવનામના બ્રાહ્મણની અવગણના કરી અને તેથી વિગ્રહ હતો આરભ થયો આનીજ રીતે જૂની હિદી તથા જૂની મરાઠીના દાખના દઇ તેઓનુ સ્વરૂપ સમજાવ્યુ અને પછી તેઓમા વિભક્તિ-પ્રત્યયોનો ભેદ દેખાડેલો છે જેમા બગાલી અને ઉર્દુ ભાષાને પણ સામેલ કરીછે પજાબી સિધી અને ઉડીયાના લખાણના પણ સક્ષિપ્ત નમુના આપ્યા છે

છેલ્લા ત્રીજા પ્રકરણમા ભાષાના સયોગાત્મક પૃથક્કૃત અમિશ્રિત અને પાશમિશ્રિત વગેરે પ્રકારોનુ વર્ણન આપ્યુ છે નાટક કે નોવેલોની પેઠે આવા શાસ્ત્રીયપદ્ધતિસર વિચાર આપનારા પુસ્તકો વાચવાની સાથે રસપ્રવાહમા લઇ શકતા નથી તે તો બહુ ધ્યાન આપી ક્રમસર અભ્યાસ કરવાજેવાં છે બુદ્ધિને કેળવવા અને તેનો વિકાસ કરવામાટે આવા પુસ્તકો ખરેખર આદરપાત્ર છે આના પ્રયત્નોથી ભાષાનુ મહત્ત્વ વધારનારાઓને અમો વિશેષ અભિનદન આપીએ છીએ

વિષ્ણુદાસ—(વીસયાત્રા સાહિત્યમાળા-અગિઆરમુ-૭ પુષ્પ ૪૫મુ) લેખ ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મેહતા પ્રકાશક એમ ભી કોઠારી સોગમા સેવામા થઇ ગયેલ આ ગુજરાતી કવિ ખભાતનો રહેવાસી તથા નાગરબ્રાહ્મણ હતો એણે મહાભારત રામાયણ વગેરે ઘણા કાવ્યો જૂદી જૂદી રાગરાગણીમા રચેલ છે એમ એનુ આ ચરિત્ર વાચવાથી આપણા જાણવામા આવેછે લેખકે કવિના જન્મસમયનુ અનુમાન કરવામા અને તેની કવિતાપર મૂકાયેલા રસહીનતા વગેરે અપવાદોને દૂર કરવામાં સફળ થવાનો નથી સારો શ્રમ લીધેલો છે

ચાહ અને હોટેલથી થતી ખરાબી.

યોજક—શ્રીયુત માસ્તર રામજી માવજી જોશી—જામનગર

સંવાદ

સંવાદક—રતિલાલ રામજી
વિશ્વનાથ રામજી

રતિલાલ—પ્રિયભાઇ વિશ્વનાથ! તમારા હાથમાં આ શું છે?

વિશ્વનાથ—એતો આજ કાલની શાન અને હાલના મોટા લોકોએ અંગીકાર કરેલ ચાહનો કોપ અને રકાબી.

રતિલાલ—અરે! એ રૂપે તો કોપ પેઠે કાળો કેર વરતાવી ધર્મભ્રષ્ટતા કરી છે. એ કોપ, પ્યાલા અને રકાબીએ તો બધું એકાકાર કરી દીધું છે. હિંદુ મુસલમાન તમામ જનોને ચાહનો ચેપ લાગી ગયો છે. શિવ! શિવ! આ તારૂં સત્યાનાશ જાય! તે તો હિંદવાસીઓને હીનવીર્ય કરી દઇ તેમના હાડ નરમ બનાવી દીધાં છે. હવે તો હદ થઇ માટે હવે બત્તર પલાયન કરી જા તો ઠીક.

વિશ્વનાથ—પણ ભાઇ રતિલાલ! ચાહની ખુમારી તો ઓર છે. એતો ગૃહસ્થાઇની નિશાની છે. શું માટે આપણે ત્યાં કોઇ મિજમાન આવે તેને ચાહ પીરીને પાછા નહિ! એતો તમારો અનોખો ઉપદેશ! હું તો ચાહને એ અમીરી અને શોખની વસ્તુ સમજું છું.

રતિલાલ—ચાહમાં ખુમારી નથી પરંતુ બિમારી છે. પૈસા અને તનની ખુવારી છે. તે પાચનશક્તિને મંદ બનાવનારી છે. ઉંઘનો નાશ કરનારી છે, અમીરી નહિ પણ ફકીરી છે અને શોખની વસ્તુ નહિ પરંતુ શોકની વસ્તુ છે.

વિશ્વનાથ—પણ ભાઇ રતિલાલ! સાંજના પાંચ સાત મિત્રો સાથે હોટેલમાં ચાહ અને નાસ્તો લેતાં કેવી ગમ્મત આવે છે? હોટેલવાળાઓ તો હોટેલનાં કેવાં શાંતિગૃહ અને કોઇ આનંદભુવન એવાં એવાં નામ આપે છે.

રતિલાલ—એ શાંતિગૃહ નહિ પણ અશાંતિગૃહ છે. આનંદભુવન નહિ પરંતુ શોકભુવન છે. ત્યાં તો બધો શંભુમેળો થાય છે. એકજ ટેબલપર સૌ ખાય છે. આપણે આપણું ધર્મ નેવેગળો મૂકી અનાચાર આદરશું તો પછી આર્યાવર્તની અધોગતિ થવામાં બાકી શું રહેશે! માટે જો આપને આપણા આર્યધર્મનું અભિમાન રાખવું હોય, અખિલ આર્યાવર્તને દીપાવવો હોય, આપણાં તન મનને તેજોમય બનાવવાં હોય, ધર્મનું પાલન કરવું હોય તો કરો આજથી પ્રતિજ્ઞા કે અમારે ચાહ હરામ છે.

વિશ્વનાથ—પ્રિયભાઇ રતિલાલ! એ વાત ચાહના ઉપાસકોને કદાચ કડવી લાગશે કેમકે ચાહની સાથે ગપ્પાં હોય છે ત્યારે જ ચાહ પીનારાઓને લહેજત આવે છે પરંતુ આ તમારો કડવો ઉપદેશ તેમને શે ગળે ઉતરશે? તમે જરા તમારા વક્તૃત્વમાં કંઇ ગપ્પાનું મિશ્રણ કરો તો તેમને વધારે રુચિકર થઇ પડે

રતિનાલ—ભાઇ વિશ્વનાથ! મીઠી દવાથી રોગની શાંતિ થતી નથી કડુ ઔષધ પરિણામે હિતકર થાયછે મહારોગ આવા ઔષધવગર મટતો નથી આતો મહારોગ મટાડવો છે માટે મારૂ કથન બેઇને કડવુ લાગેતો ક્ષમાયાચના

વિશ્વનાથ-પ્રિયભાઇ રતિનાલ! ત્યારે તમારો છેવટનો શો ઉપદેશ છે?

રતિલાલ—ઉપદેશ તો માત્ર એજ છે કે આજથી હિન્દુ મુસલમાન કરો બધા પ્રતિજ્ઞા કે અમારે ચાહ પીવો નથી, હોટેલનાં ખાણા ખાવાં નથી અને અમારી હદને પ્રાણાંત સુધી પણ વપરાવા દેવી નથી અમારે ચાહ જેવી ધર્મભ્રષ્ટ અને કમજોર બનાવનારી ચીજનો કદી અંગીકાર કરવો નથી

વિશ્વનાથ—પણ ભાઇ રતિનાલ! એ બધુ આજ સુઝયુના? આટલા દિવસ કયા ઉંઘતા હતા?

રતિનાલ—જ્યારે જાગ્યા ત્યારથી ફરીથી ગણો જાગ્યા ત્યાથી સવાર થએલી ભૂતનો પશ્ચાતાપ એ પણ પ્રાયશ્ચિત્ત ગણાય માટે ગત ન શોચામિ" એ સૂત્રાનુસાર બંધુઓ! હવે જાગૃત થાઓ ચાહ અને હોટેલનો બહિષ્કાર કરો આજથી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરો કે અમારે ચાહ અને હોટલનુ ખાવું હરામ છે અને તન મન તેજોમય બનાવવામાટે ચાહ છોડી પયપાન કરો (અસ્તુ)

વિશ્વનાથ-પ્રિયભાઇ રતિલાલ! મને તમારો ઉપદેશ યથાર્થ લાગેછે હું આજથી ચાહ છોડી દઉંછુ અને અન્ય બંધુઓને વિનતિ કરૂંછુ કે તમે પણ ચાહનો ત્યાગ કરો (અસ્તુ)

રતિલાલ—છેવટ દીનભાવથી પ્રાર્થના કરૂંછુ કે હે પ્રભો! અમારા આર્યાવર્તનુ ગૌરવ પુન સંપાદન કરવા અમને સામર્થ્ય આપ અમારા આર્યતનુજોને સન્મતિ પ્રેર! અને અમારા હિન્દને પૂર્વવત્ સ્થિતિમા મૂકાએનો જોનાને અમને ભાગ્યશાળી બનાવ (અસ્તુ)

વિજય! વિજય! વિજય! અખિલ આર્યાવર્તનો વિજય!

બિરબલની બેટી

લેખક—મૈ. મણી અંબાશંકર કવી—વાડાનેર
સિનીયર - થા. સ્ત્રી શિક્ષક

રાજા બીરબલના મરવાપછી બાદશાહે તેની પુત્રીને પૂછ્યુ કે 'તમારા પિતાની સાથે કેટલી રાણીઓ સતી થઇ? તેણે ઉત્તર આપ્યો કે—"વીરતા બુદ્ધિમત્તા ' અને "ઉદારતા એ ત્રણ તો બિરબલની સાથે સતી થઇ ગઇ હવે ફકત ભલાઇ જ જી વતી રહીછે બીરબલને બુરાઇ તો હતીજ નહિ એનો ભલાઇનાજ ભરથાર હતા

બીરબલના જીવતા એક દિવસ તે પોતાની પાંચ વરસની પુત્રીને લઇને બાદશાહની પાસે ગયો હતો બાદશાહે તે પુત્રીને ખોળામાં બેસારીને પૂછ્યુ કે બેટી તું કુછ બોલના જાનતી હો છોકરીએ ઉત્તર આપ્યો હાજી થોડા બહોત જાનતી હુ બાદશાહે કહ્યુ યે કયા બાત? બાળકીએ કહ્યુ કે જે મારાથી મોટા છે તેનાથી થોડુ જાણુંછુ અને જે મારાથી ન્હાનાછે તેનાથી ઘણું બોલી જાણુ તેનુ નામ થોડુ ઘણુ બાદશાહે બહુ ખુશી થઇ ઇનામ આપી તેને વિદાય કરી

સમાજ અવલોકન

અનુવાદક—મૈત્રી રામચંદ્ર રવિશંકર ઓગષ્પા ૯૭

હિંદુજૈનસમાજતરફ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરતાં જાણિ થોડી અને ખચ વિરો। લક્ષ્મી છે પણ તેનો ઉપયોગ નથી કર્મ છે—ગતિ નથી ધર્મ છે—જ્ઞાન નથી ભારત વર્ષની પ્રાચીન મહત્તા નાશ પામી આર્ય ગૌરવ નષ્ટ થયું જડતા સ્થાપન થઇ ગૃહસ્થાશ્રમમાં નિવાસ પામેલ સ્નેહધર્મ માત્ર આભાસરૂપે રહ્યો સ્નેહ છે ત્યાં વિશુદ્ધિ નથી જીવનક્રમમાં મધુરતા નથી વાચક કહો વાર? આ આપણી ઉન્નતિ કે અવનતિ?

*   *

સ્ત્રી છે પણ રીતિ નથી હૃદય છે—સંસ્કાર નથી બલાત્કાર છે—જીવનવૃત્ત નથી ભાગ છે—પોષણ નથી ગૃહિણી છે—સુપુત્ર જનિતા માતા નથી શૃંગાર છે—રસ નથી સ્વાર્થ છે પરમાર્થ નથી વિષય છે—વિશુદ્ધિ નથી ભ છે—દાન નથી વન છે—ગૃહ નથી પતિ છે—પ્રભુ નથી સુનો! નજાનાયકો! વિચાર કરો કે આ સ્ત્રીઓની આ ઉન્નતિ કે અધોગતિ!

નહિ ચારિત્ર નહિ ભાવના નહિ સંસ્કાર નહિ યત્ન કિંવા પરિશીલન! ત્યાં સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર શી રીતે થશે? યોગ્ય ગૃહિણી કિંવા માતા શી રીતે પ્રતિષ્ઠા પામશે? માતા કુલ કલ્યાણકારી ગૃહિણીના અભાવથી હિંદુઓનો ગૃહધર્મ નાશ પામ્યો, સંપત્તિ નષ્ટ થઇ, વિભૂતિ નાશ પામી છતાં કહી શકો કે—હિંદુઓનો ગૃહધર્મ પૂર્વવત્ સંરક્ષિત છે!

*   *   *

વિદ્યા છે પણ ઉપાસક નથી ઉપદેશક છે અધિકારી નથી અવસ્થા છે—બ્રહ્મચર્ય નથી લાજ છે—ક્ષેત્ર નથી સુન્દરતા છે—સંયમ નથી સુધારણા છે—સ્વાતંત્ર્ય નથી દેહ છે—આત્મા નથી વિનાસ છે—મધુરતા નથી માસ્તર છે—ગુરુ નથી નથ છે—સ્વાધ્યાય નથી વિચાર છે—વિવેક નથી લેખન છે—ઉદ્યમ નથી કળા છે—લાલિત્ય નથી નેત્ર છે—અવલોકન નથી ક્ષુધા છે—ખાદ્ય નથી કહો કે—આ હિંદુ વિદ્યાર્થીજીવન કે દાંભિકતા!

આશ્રમ ધર્મ આભાસવત્ રહ્યો વિનય વિવેક સ્મૃતિપટ઼પરથી દૂર થયો લક્ષ્મીવાન્ લક્ષ્મીના ગુલામ થયા મનુષ્યે પશુવૃત્તિનો સ્વીકાર કર્યો લક્ષ્મી પ્રીતિ અને નરકમાં સમાજ આગળ વધ્યો તીર્થ ક્ષેત્ર-માહાત્મ્ય ઠેકાણે નષ્ટ થઇ યોગીઓએ યોગનો ત્યાગ કર્યો મહાનય જમીનદોસ્ત થયા વિચારક વિપરીત થયા સુધારક સ્વચ્છંદી થયા વાચક! ત્યારે સાંપ્રત હિંદુસમાજ ઉન્નતિના શિખરે ચઢે છે કે અધોગતિને માર્ગે!

સુવિચારમાલા

અનુવા *—નથ્મલાલ ગોવિંદજી ઝવેરી

'વિચારશક્તિ એક એવી તો પ્રબળ । મિ છે કે જેવા પ્રકારના આપણા વિચારો હોયછે તેવાજ પ્રકારની આપણી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઇ જાયછે સ્વ ।વિષયક વિચારોથી આ સસાર સ્વર્ગના રૂપમા પરિણત થાયછે અને નરકના વિચારોમાં નિમગ્ન રહેવાથી આ સ્વગરૂપસસાર નરકના સ્વરૂપમા જ દૃષ્ટિ ગોચર થવા માડેછે વૈભવના વિચારો અવશ્ય વૈભવને ખેચી લાવેછે અને દરિદ્રતાના વિચારો કેવળ દરિદ્રતાના પરિણામનેજ લાવી બતાવેછે તને આજથી મારો એજ ઉપદેશ છે કે નિરાશાવાદી મટીજા અને સપૂર્ણ આશાવાદી થા' તારો સસાર અસાર થયો હોય તો તે કેવળ તારા આત્મબળની ન્યૂનતા અને તારા નિરાશાવાદનુંજ પરિણામ છે, અને આશાના નું આ સસારને સસાર બનાવવાનું કામછે''

* *

જો તું કદાચિત્ ભાગ્યદેવીની કૃપાથી ધનવાન થઇ જાય તો મારો તને માત્ર એટલોજ ઉપદેશ છે કે તારી કૃપણતા તથા નિર્દયતાની અ ય લોકોના મુખમાથી નિ । ન ની જે એનો સપૂર્ણ વિચાર રા ખજે અને અત્યારની તારી આ કગાલ હાલતનુ નિર તર સ્મરણ રાખીને દુખી જનોના દુ ખ નિવારણના કાર્યમા તારી લક્ષ્મીનો નિરતર યોગ્યતા તથા ઉ ારતાથી વ્યય કરતો રહેજે કારણ કે જો તારી લક્ષ્મીનો તું યોગ્ય ઉપયોગ નહિ કરે તો કાતો ચોરના હાથે ચોરાઇ જશે અને કાતો અ ય પ્રકારે તેનો ના । થશે અર્થાત્ ધ ।ના ।ન ભોગ તથા નાશ એ ત્રણ ગતિઓ હોવાથી જો તેનો ।ન તથા ભોગમા વ્યય ન કરાય તો તે ધન અવશ્ય તૃતીય ગતિ એટલે કે નાશને પ્રાપ્ત થાયછે એવો પરાપૂર થી ચાલતો આવેલો ત્રિકાલાબાધ્ય નિયમ છે અને તે નિયમને તોડવાનુ ોઇપણ મનુ યમા ાંઇપણ સામ ર્થ્ય છેજ નહિ

* * *

લક્ષ્મીની વિપુલતા જેમ સુખકારિણી છે તેમજ ભીતિવર્ધિની તથા દુ ખ ।ણી પણ અવશ્ય છે પર તુ લક્ષ્મી ।ી વિપુલતાના યોગે જેમ કેટલાક જોખમો મુખ ફાડીને સામા આવી ઉભા રહેછે તેજ ન્યાયે જો લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરતા આવડે તો તે જોખ મોને ટાળી શકાયછે એ તુજ નહિ પણ લક્ષ્મીના પ્રતાપે આ લોક તથા પરલોક ઉભય લોકના સુખનુ સાધન મેળવી શકાયછે

*

ત્રાસના આ કાળા કહેરના સમયમાં
નિરાધાર થએલાં

હું

અને આ મ્હારો ન્હાનકડો ભાઇ

પૈસેજ શ્રીમત નહિ
પણ
દિલના એ શ્રીમતના
ખરી
દાનની ભાવના પૈસાએ
રોટા હાનથીજ
ગયા છીએ

કેવળ
નામના શ્રીમત નહિ
પણ
દિલના ખરા શ્રીમતો
જરૂર
દિલની સાચી શ્રીમતાઈ
બતાવી

અમારા જેવાં અનેક અનાથોને
બચાવો

રોજની જમાલસમા હમને
ભૂલતા ના

તેમાટે જરૂર લખો—

મત્રી-હિંદુ અનાથાશ્રમ,
નડીઆદ

દિલ્હી દરબાર.

અનુવાદ --શ્રીયુત વકીલ

પ્રકરણ ૬ ઠુ ચાલુ

(અનુસધાન પૃષ્ઠ ૧૮૪થી)

અર્ધા કલાકમા મહાન લશ્કર સહિત બાદ શાહ શીકરીમા આવી પહોચવાનો તેથી એક ક્ષણ પણ ગુમાવવી તે મહા જોખમ હતો સના અને હમી સાથે ગામમા ગયો અને ઠુવાની તે નાશ પામેલા શહેરના ખંડેરાઓમા અ ન ચન મહમદજાન ઉતાવળે પગે ઘરમા ગયો થોડો સમય થયો પણ ત પાછો ફર્યો નહિ જગવાર પછી તે મકાનની નજીક આવેલી ગલી નો દ્ધ ગોનની બહાર આવ્યો અને કહ્યુ શાહ શાહ સાહેબ આવેલ જણાય છે

ભીમ જ્યારે શીકરીમા પહોચ્યો ત્યારે પ્રથમ તે જ સન તના મકાનમા ખન ગયો જોયુતો દરવાજો ખુલ્લો હતો પણ કોઇ મનુષ્ય આકૃતિ નહોતી એક ખંડ મેલી બીજા ખંડમા ગયો એમ ઘણા ખંડ ફરી ગયો પાછળના ભાગમા પહોચ્યો ત્યા લૂનિઆ

સ્નગીય સુંદરી દોડતી દોડતી તેના સામે આવી ને કહ્યુ 'મારા ...-- મારા ..

તેની ચિતા દૂર કરવા ભીમવસિહ કહ્યુ

લૂનિઆ શામાટ આવી ચિતાતુર જણાય છે તારા ... નાગને ... પણ શું તેમ નથી

લૂનિઆએ કહ્યું અરે હમી ... મહમદ જાન--

મોગલે એ તમને ... છે વાત બહુ રસવાળી ... ગઇ

મહેરબાની કરીને મને સમજાવ કહે

સવળુ તુફાન હસતા હસતા ભીમને કહ્યુ સઘળો સમય લુનિઆ પણ હસતી હતી વાતને અંતે તેણીએ કહ્યુ આ રસ્તે આપણે સૌ સલામત રહી ગયા છુ?

બીમલસિંહે ક ુ આ ન્ગાનો અનુભની ફરી આગ્યથે આ ી રહેવાનો િ મત મરે નહિ

લનિઆએ ુ ન સુખ થઃ કેવુ દુ ખ હતુ ?

તે માટે ∙ હૂ અહી ગી બચાનવા રહેન ુ નહિતર ી ના ગો ટાત

લુનિઆએ ુ શામાટે તમારે બહા ી જવુ જોઇએ? કોઇ તમને અ ા નડરો ∙

બીમને ક ુ ારે શુ આ ી ી તારી નેનાતમા ઐમ તુ ઇ ?

કેમ– મારી તેનાતમા?

બીમને લુનિઆનો હાથ પકરી ન લાવી કહ્યુ ને નને કોઈ નઉં તા તુ ખરે ખર િનગીર થ

આ ગએ લુનિઆની આખમા પાણી આવ્યા આ ન આભ ી ા તરી રીતે લુનિઆએ ન સ

લૂલઆને છાતીસરની ી ીમન બન કયુ

બીમને ક ુ ને ક ાવ આ અભાગી આત્માને નવુ મ કરી તો આપણા પ્રેમની યાદ ી એવી નગીરા કે નિ મા ી જોવી મળે નહિ

પ્રેમના આવેશમા લુલિઆ મુઝા ી ને ી ને પૂછયુ મને ાની રીતે મને ોકે આ ી મિમા મને તમે તરછે ગો નહિ કહો હો

લુનિઆ મારી દગીનુ નૂર થમ ત પણ આપણુ બનને છુટા કરી શ ે નહિ તુ હમેશા સ ા સવ ા મારીજ છે

તે સમયે તે ભૂમિ સ્વગ સમ ની ગ

ોગ થ ન શાત રહનાપછી લુનિઆએ ચુ ગા મા તેઓ અહી આપણાને હેરાન ના આવે ા ગાહો ગુ હો તો ન નથી છતા શાનાટે આ ી જવાટ !

લુલિઆ ! તે ાતનો વિચાર કરવાની ના ની આ ની રા મ ી ખ પરે તારા ડા ા ાદ ા ભને મ ભાળે

મા ાને હા દરત તો તેઓ નહિ રેનો મને તેની ન ચિતા છે ન ઓની માફ અમારે રહેવુ પરે છે શાહ ાને ખાવાનુ પણ નિ િત ન ી નેઓને કેમ્ટુ સહન કરવુ પરે છે?

હાન તેનો કાઇ ઉપાય નથી વળી આ વખત તો ખુ શ હ પોતે અહીં પાત છે

શુ બાદશાહ પોતે? શા માટે?

ા માટે પાવે છે તે નો ન

ન શહ પે તે આવે ડા મ ાહ ા ા મારી ના ા આવે ? અરે ?

ની લુનિઆની આખમા અ મો મ ઈ આ યા

બીમને ુ ુનિઆ ગભા ાિ ર પ ે મારી દ ી આરી તરી ાદ દાદાની ી બચાવીશ

તે તો હુ જાણુ છુ

આ સમયે ભયકર અવાજ આવ્યો ભીમને કહ્યુ બાદશાહ આવેન છે હુ હાજર છુ ઉપર જઇને જોઇએ

જો આપણે નજરે પડયા તો પકડાઇ જવાના

ભીમને કહ્યુ આપણા દરબારની ચરણની સ્ત્રી થી પાપણે ત્વામા ભાગી જવાના પણ દી પ ાનના તો નહિ જ

લુવિઆએ કહ્યુ તમારી ભ નમાપ ચાલો આપણે જઇએ તે માનસાહને જોતેન નથી તેને જોવા માગીએ છુ મરજ છે તે કેવા દેખાય છે ?

ભીમનસિહે હસતા હસતા કહ્યુ

બરાબર બાગ જેવાજ

લુનિઆએ માનુ નમ યુ ાનાસાર દૂપ ભાની ીને લેણી મે કરે ે અથ નાગરનુ ? Non eu e

---

પ્રકરણ ૭ મુ

ભયકર સમાચાર

નેદ સીકરીના શહે ીઆમ મ ા શાહે રાણી નખી અને ન્કન મ્પ કે મારી દસ્તાનગીરગર આ પ્રદેશની ન કે ન ખાનથાા ોનહિ આવ્યાતિ ૧૮૯ી જાદર કર મ કપ ેન લ ત ત ામારી નામ નાજર કરે

એક સરદારે ધીમા અવાજે હિમત રાખી કહ્યુ જહાપનાહ ! બાદશાહ બેગમ—

બાદશાહે જવાબ આપ્યો કે ' તેણીના હુકમને પણ માન આપવુ

સરદારો અને સિપાઇઓ પોતની છાવણી ગોઠવવા ગયા બાદશાહે પોતાના હજુરીને બોલાવી કહ્યુ જ્યારે મહારાણી પૂરતો વિશ્રામ લઇને ત્યારે મારી પાસે આવવાનુ તેમને કહેજે

બાદશાહ પોતાની બાવડીમાં ત્યારે હાની મોજ ઉડાવતો હતો ત્યારે એક હજુરીએ આવી નમન કર્યુ અને કહ્યુ જહાપનાહ આપ નામદારના હુકમને તાબે થઇ ગોનવીને ગામમાથી લાવવામા આવેલ છે અને તે આપના હુકમની રાહ જુએ છે

બાદશાહે ફરમાવ્યુ જાઓ અહિ નાગો તેને એકલાનેજ અહિ મોકલો

હવેની હકીકત સમજવાનારે અહિ કહેવુ જ રહ્યુ છે કે શહેનશાહ અકબર બહુ ચુસ્ત મુસલમાન નહોતો મુસલમાની ધર્મનુ ઝનુન તેમનામા નહોતુ તેમજ તે ધર્મના ફરમાન વિરુધ્ધ ઘણા કામો કરતો હમેશાં ધર્મની ખાસ મના કરવામાં આવેલ દારૂ તેને સખત રંગ હતુ ગોનવીનરદ બાદશાહને સાકી તરીકે નહાતી અને તેથી તે ી લેતો સબ સતુર નહોતા

સીકરીના મોતીબીબી બાદશાહ અને ભગતો હતો મરહુમ સલીમા ...

રાખ્યા તેને રાખવામા આવેલ હતો જહા ગીર ગાદીઉપર આવ્યો ત્યારથીજ આ મોનવી હતો લોકો માત્ર એટલુજ જાણતા કે એક મોનવી શીકરીમા રહે છે તે સિવાય કાંઈ ખબર કોઇને નહોતી

વૃદ્ધ ઉમરાવ સનાતનને દુનીઆનો કંટાળો હતો ધાર્મિક જીવન ગુજારવા માટેજ તેણે બાદશાહને અરજ કરી સીકરીમા રહ્યા હતો અને ત્યાથી ભાગ્યેજ બહાર જતો રાજ્ય દરબારનુ કામ કાજ મોલવીમારફત ચાલતો

જહાંગીર રાજ્યપ્રપચમા માથુ મારતો નહોતો પણ તેના ધ્યાનમા હતુ કે સીકરીમા માત્ર બેજ —સનાતન અને મોનવી— રહેછે બાદશાહને પ્રથમ નૂરજહાનતરફથી ખબર થઇ હતી કે ખુરરમ અને તાની નારી સીકરીમા સનાતન છે આ વખતે તેની સત્યતા જાણવા નૂરજહાને અત્યતને સીકરીમા બે ત્રણ વખત રહેવા મોકલ્યો હતો બાદશાહે આ વાતને હસી કાઢી હતી કારણ કે એક શાહજાદાના એકાએક અદૃશ્ય થવાની તેણે બહુ દરકાર કરી નહિ પણ પાછળથી તેને ખબર થઇ કે પોતે જે રાજ્યગાદીઉપર છે તેને માટે કાવત્રુ રચાય છે પોતાના પ્રિય પુત્રનુ મરણ થવાથી તેના મનની સ્થિતિ બદલાઇ ગઇ હમેશનો આનદી સ્વભાવ બદલાઇ ગયો

શુ આ સર્વે નૂરજહાનની પ્રપચજાળ છે! શુ શહેરીયારને ગાદી અપાવવા નૂરજહાને આ ભયકર કૃત્ય કરાવેલ છે! આ વહેમથી બાદશાહ પોતાની યુવાનીના દિવસોમાફક ઉત્સાહ લાવી આજ મોતે વિશ્વાસપટરાજા નહિ પણ જહાગીર મહાર સરદાર ન રીકે સીકરીમા આવ્યો હતો

મોનવીએ નમન કર્યુ અને બાદશાહે તેને બેસવા કહ્યુ જરાવારપછી મોલવીએ કહ્યુ જહાપનાહ! આજે આ શહેરમા હુ એકલોજ છુ—

બાદશાહે વચમા કહ્યુ કેમ? સનાતન ક્યા છે! શુ તે સીકરીમા હતો નહી?

તે આજ સવારસુધી અહિ હતો પણ મનસબદાર મહમદ બેગ તેના નોકર અને દાસીસહિત તેને લઈ ગયો

કોના હુકમથી?

તે મને ખબર નથી

ક્યાં તે ગયા છે?

મને ખબર નથી કદાચ મહમદબેગ તેને સાથે લઇ ગયા હોય—

નહિ બેગ તો અહિ છે તે ક્યાં નથી

ત્યારે કદાચ તેઓ મારા ગયા હોય

શુ કહે છે? વૃદ્ધ સનાતન મારા ગયા કોના હુકમથી

મને કાંઇ ખબર નથી આપ નામદારની પધરામણી સાંભળી હુ અહિ ગઢ જોઇ ઉભો છુ હવે આ નિર્જન સ્થળે એકલુ રહેવુ તે મહા મુશ્કેલીનુ કામ છે માટે આપ નામદારને નમ્ર અરજ છે કે અહિથી મને મુક્ત કરી આ કામ બીજાને સોંપો

મોલવીનુ આ લાબુ ભાષણ બા શાહે ધ્યાનપૂર્વક સાભળ્યુ નહિ

બા શાહે મોલવીતરફ ન ૨ ની તીક્ષ્ણ અને નોકરી કરી કહ્યુ મોલવી સાહેબ તમારી ભક્તિમાટે મને ઘણુ માન છે મને ખાત્રી છે કે તમે ખોટા નહિ થાઓ '

આપ નામદારની મારાઉપર બહુ કૃપા છે

તમો વૃદ્ધ છો અને ઇસ્લામ ધર્મના અનુયાયી તથા મોલવી છો તમો કદી જુઠુ બોલશો નહિ અને માલીકને તો દગો નહિજ રમો

કદી નહિ—નામદાર! કદી નહિ

ત્યારે મને કહીદો કે તમો સનાયત તેનો નોકર અને દાસી સિવાય આ શહેરમા કોણ રહે છે? તમારી પાસેથીજ જાણવા મારી ઇચ્છા છે હમણાજ નહિ પણ કોઇ પણ સમયે ઉપર કહેલા સિવાયની કોઇપણ મનુષ્યઆકૃતિ આ શહેરમા રહી હતી?

જહાપનાહ, ખાત્રીથી કહુ છુ કે કોઇ નહિ અને કદાચ જો કોઇ રહેતુ હોય તો મને ખબર પડયાવગર રહેજ નહિ તેમ વૃદ્ધ સનાયત મારાથી તે છુપાવે પણ નહિ

મોલવી સાહેબ તમારી ભૂલ થાય છે તમો તો ધર્માત્મા છો રાજ્યદ્વારી બાબતોથી અજ્ઞાન રહો છો અને સનાયતનો આમા કદાચ હાથ હોયતો તે તમને જણાવે નહિ

" નામદાર-તેમ બનવા સભવ છે

ત્યારે આ શહેરમા તમને ખબર પડે નહિ તેની રીતે સનાયત કોઇને છુપાવી પણ શકે

નામદાર મને રાજ્યદ્વારી બાબતોમા કદાપિ કે તેની આ બાબત કઇ કહી શકુ નહિ '

બા શાહે ફરી મોલવીતરફ તીક્ષ્ણ નજરથી જોયુ અને પૂછ્યુ ' ભૂત પ્રેતના બનાવોસબધી તમો શુ જાણો છો ?

નામદાર બધુ જુઠુ

શાઉપરથી તમો તેમ કહી શકો છો?'

જે સ્થળ સતીમની રગાદથી પવિત્ર છે અને જ્યા એક દિવસમા પાચ વખત નિયમિત પ્રાર્થના થાય છે ત્યા તેનુ બની શકેજ નહિ

બા શાહ હસ્યો અને કહ્યુ તમને વધારે વખત રોકવા મારી મરજી નથી હુ હમણા જાતેજ ત્યા આવીશ અને બે રાત્રિ ત્યા રહેવા મારો વિચાર છે

આમ કહી બાદશાહે હજુરીઓ દારૂ લાવવા કહ્યુ જે જોઇ મોલવી બોલી ઉઠયો તોબા તોબા

બા શાહ હસ્યો અને કહ્યુ જાઓ

યોગ્ય નમન કરી મોલવી ત્યાથી ચાલ્યો ગયો તેજ સમયે છાવણીમા જે ભયકર બનાવો થયા હતા તે એકદમ બધ થઇગયા કારણ અત્રુ રહી ગયા

આમણી ઉરે તેની ત્રેત્રી બુદ્ધિ રનીજ નહિ પણ મારી તે મારણા આજનિ કૃગનીરની છે

નુરજહાન આ સજાની દિગમૂઢ બની ગઇ અને ગુ સ્વરે કહ્યુ રાજદ્વારી બાબતમા ભૂતખા મેં ઉઠ મારી ગાઠે એ મારે કબુલ કરવુજ પડે પણ આપ નામદાર પરિણામ જોઇ શકશો

જહાંગીરે કહ્યુ હું જાણુ છુ મને ખાત્રી છે કે કેટલે તારોગ વિજય છે શુ તુ તું તે આને હજુ મરી ગએલ માને છે? જહાંગીર પછી માગુ ભુદ્દુ રે તે પહેલા તેણે તને છેતરવા ઝેર લીધ હતુ તેની અસર બરાબર થતુ તેની દેખાય ને એમ માનુ કે તે મરી ગઇ પણ ઝેર તેના પદાર તેનુ મોત કર્યુ નહિ

તે વાતની મને હવે ખબર થઇ છે

તારા જેવી બુદ્ધિશાળી ઔરત જરા વધારે સાવધ રહેવુ જોઇતુ હતુ

નૂરજહાનને પોતાના બુદ્ધિનો ભાર ભાગી ગયા

જહાંગીરે કહ્યુ તું જાણે છે કે તે એક આબરૂદાર માણસની દીકરી અને ઔરત હતી વળી તને માલુમ હશે કે હિંદુ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને માલુકરતા પણ અધિક લેખે છે બુલેખા પોતાના પતિના વિયોગપછી તારી કામીતરીકે દી દુશ્મન માનતી હશે એમ તે માનુ છું તે તારી ભૂલ હતી અને તેના પતિનો વિયોગ કરાવનાર પણ તારો આગેવાની હતી પ્રથમથીજ તારે તેનો અવિશ્વાસ કરવો જોઇતો હતો '

મારી ભૂલ મને જણાય છે

માગણ તે કરતાં મોટી ભૂલ પણ તે કરી તારે તેના ઉપર ને અવિશ્વાસની ચોકીઓ મૂકી ત્યારે તેની ગીરફતામાં તને શક થયો ત્યારે તે ભેગી એમ તને માલુમ પડ્યુ ત્યારે આત્મઘાત કરવાની તેની બીજી યુક્તિમાં પણ તારે વિશ્વાસ રાખવો જોઇતો નહોતો આ બુલેખા ખરેખર મરી ગઇ નથી તેના બંદ સમાચાર તને મળ્યા ?

ના ! નામદાર મેં એક વિશ્વાસુ ગુલામ મારફત તપાસ કરાવી હતી

' આ ગુલામ પણ તને છેતરશે નહિ તેની શું ખાત્રી ?

તેમાં વિશ્વાસ ન રાખવાનું કાંઇ કારણ નથી

ત્યારે વિશ્વાસી બુલેખાની બાબતમાં પણ તેમજ હતું કેમ નહિ ?

ઘણા દિવસ પછી આ વખત નૂરજહાનને અનુભવ થયો બાકી હકીકત તો એમ હતી કે તેણીની દરેક હીલચાલ ઉપર બારીક નજર રાખવામાં આવતી હતી અને તે રાખનાર નૂરજહાનને દરેક રીતે હરાવનાર બુલેખા જ હતી

બાદશાહને જવાબ દેવા તેની હિંમત ચાલી નહિ આવી રીતે અગાઉ કોઇ વખત બાદશાહે તેની સાથે વાતચીત કરી નહોતી

નૂરજહાનની સ્થિતિ ખરેખર દયાજનક હતી

અપૂર્ણ

ભવિષ્યની ભાગ્યદેવી.

મનુષ્યજાતિએ પોતાનુ ભવિષ્ય સુધારવામાટે મજબુત શરીર અને દૃઢ મન કરવાની ખાસ જરૂર છે અમારી પ્રબળ પ્રતાપી-

મદનમંજરી ગોળીઓ

સાતે ધાતુઓને પોષણ આપી શરીરને મજબુત બનાવે છે અને ઓજ" નામના ધાતુને વધારી મનોબળ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને તેથીજ તેને **ભવિષ્યની ભાગ્યદેવી"** એમ ઉપમા આપવામા આવી છે તે લોહીને સુધારી, તેમા પુરતો વધારો કરેછે વિર્યને વધારી તેને ઘટ્ટ બનાવે છે પેશાબ અને સ્વપ્નમાં થતા વિર્યસ્રાવને અટકાવી સ્તંભનશક્તિ તથા સ્મરણશક્તિને વધારે છે પાચનશક્તિને સુધારી, દસ્તને સાફ લાવેછે જ્ઞાનતંતુઓને મજબુત કરી શરીરને કદાવર બનાવે છે એટલુંજ નહિ પણ દરેક પ્રકારના રોગોનો નાશ કરી ખરૂ અને કાયમનું પુરૂષત્વ બક્ષેછે કિં **ગોળી ૪૦ ની ડબી ૧ નો રૂા ૧ એક**

વધારે હકીકત જાણવા માટે ' તદનમફત મળતુ અમારૂ ૨૦૦ દવાઓનુ મોટુ કેટલોગ મંગાવી વાંચો દરેક રોગ માટે સલાહ પણ " તદનમફત મળે છે લખો —

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી,

હેડ ઓફીસ—જામનગર–કાઠિયાવાડ બ્રાંચ—૧૮૭ કાલબાદેવી રોડ–મુંબઇ

સત્યની પરીક્ષા કરો } **સિદ્ધ વીસાયંત્ર** { નકલીયાઓથી સાવચેત રહો

ચાંદીનું તાવીજ

નવ કોઠાઓમા અમૂલ્ય રત્ન

આ તાવીજના પ્રભાવથી મનુષ્ય વશ થાયછે ધારેલ સ્થળે પ્રેમ બંધાયછે, મુકદ્દમાઓ વગેરે સઘળાં કામોમા ફત્તેહ મળેછે શત્રુને હાર ખાવી પડેછે ક્યાંય ભય કે નુકશાન થતા નથી દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાયછે, પુત્ર પ્રાપ્તિ થાયછે ગર્ભની રક્ષા થાયછે, પ્રેમવગેરેની પીડા મટેછે અને બાળકોના રોગવગેરે પીડાઓની શાંતિ થાયછે

કિંમત—૧-૫-૦ ખાત્રી ન થાય તો પાછુ રાખવામા આવશે.

નોટ—પરદેશ ગયેલ મનુષ્યનું આવવું, ધન મળવું થનારૂ કાર્ય સ્વપ્નમાં જણાઈ આવવું તીર્થયાત્રા, વિદ્યાપ્રાપ્તિ પરિક્ષામાં પાસ થવુ આ સઘળુ ઉપર લખેલ સિદ્ધવીસા. યંત્રથી સિદ્ધ કરવા ચાહતા હો તો ભેટ સહિત રૂા ૨–૭–૦ તથા—

ભૃગુસંહિતા—તમારા જન્મની હકીકત ધ્યાનમા આવે કિંમત રૂા ૨–૬–૦
પ્રશ્નફળ—કરવાનો રૂા ૧–૪–૦ કોઈપણ પુષ્પનું નામ લખો—

Pandit Ayodhipa prasad Jyotishi JHANSI (Oareated)

પંડિત અયોધ્યાપ્રસાદ, જ્યોતિષીભૂષણ, ઠે,—નં ૯૨, બલદેવજીનું મંદિર–સાગર દરવાજા મુ ઝાંસી.

નબળી પાચન શકિત

અને તેથી થતા ભારે દુ ખ દેતા દર્દોના સર્વથી મોટા દુશ્મન

ડૉ૰ એમ૰ મોતીવાળાની

વનસ્પતિની હજમીયતની ગોળીઓ

માથાનાં દર ચક્કર ધાતી ઉપરના ખાટા ઓડકાર, વાયુ બગડેલી અપ ા થરો બાઝેલી જીભ પીત ચમક [હિસ્ટિરિઆ] કબજીઆત બેદેર મારી ગયેનુ મ્નેજુ પી અપ્પેનાં દરદ તથા ઘણાએક પ્ર ારના બહુ દુખ દેનારા ઉપ વે જે નબળી અપુરતી અને ધીમી પાચન શક્તીથી પેદા થાય છે તે સરવે દરદોને પાચન શ ની વધારી તથા માહારી તેને કરી એ વનસ્પતિની ગોળીઓ મટાડે છે જે ઓઓ હિસ્ટિરિઆ અપવા ચમકથી હેરાન થતી હોય તેઓ આ ગોળીઓ વાપરી જોશે તો તેના થોડાક દિવસના ઉપયોગથી જે ગુણ થશે તે જોઇ તેઓ જરૂર તાજુબ થશે—જેમને અપુરતી પાચનશ તી સાથે કંઇ ચામડીનુ દરદ પણ લાગુ પડ્યુ હોય તો તેવાઓ માટે અમારી ફરાજની ભુકી બહુજ ઉત્તમ છે અને તેવાઓએ આ ભુકીનો ઉપરથી હજમીયતની ગોળીઓ સાથે ઉપયોગ કરવા ચુકવુ નહિ જો આ ગોળીઓથી સખત કબજયાત નહી તુટે તો તે માટે અમારે વખણાયેલો વનસ્પતિનો જુલાબનો પાક તુરત મગાવી વાપરો એ પાકથી થતા ગુણો જોઇ દરદી પોતે અચબો પામ્યા વિના રહેશે નહિ જેમના મો ામાથી ખરાબ વાસ નીકળતી હોય તેઓએ આ ગોળીઓ સાથે અમારા દાતના સાધારણ દરરોજના વપરાસમાટેના મંજનનો ઉપયોગ ત્વા ભુલવુ નહી એથી મોઢમા વાસ દુર થવા ઉ રાંત દાંત મજબુત થઇ સુ દર થાય છે લોહીના બગા માટે અમારી ટેનીક ઓફ લાઇફ નામની દવા બહુજ જાણીતી થઇ છે

કિ મત— હજમીયતની ગોળીઓ ની શીશી ૧ ના રા ।≠ રા ની ભુકી ની શીશી ૧ ના રૂા ।≠ જુલાબના પાક ની ડબી ૧ ના રૂા ॥ તથા દરરો ના વપરાસમાટેના મંજન ની શીશી ૧ ના રા । તથા ડબી ૧ ના રૂા ॥≠ અને લોહીના બીગાડમાટેની ટોની ઓફ લાઇફ નામની દવાની શીશી ૧ ના રૂા ૧। તથા રૂા ૨

એકલા બનાવનાર—ડૉ એ મોતીવાળા,

મોરલેન્ડ રોડ, ભાયખળા કલબની બાજુમા, ભાયખળા—મુબઇ

સર્ટીફીકેટ

૧ મી અરદેશર ખરશેદજી ફરદુનજી તે એ વેળાના મુ બઇના શેરીફ તથા પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટી સાહેબના બેટા અને યુનાઇટેડ સ્પીનીંગ તથા વી કુ ના મના જણાવે છે કે અજીરણ વીકાર તથા પીત વી ાર જેથી હુ વારીઘડીએ હેરાન થતો તે તમારી હજમીયાતની ગોળીઓ વાપરવાથી મટ્યા છે”

૨ મી એન એમ વહા યા તે ન્યાય ખાતામા સરકારના આસીસ્ટંટ સેક્રેટરી લખે છે તમારી હજમીયતની ગોળીઓથી મને ફાયદો લાગે છે

ચેતવણી—મોતીવાળાની જુદી જુદી દવાની ઘણીએક ખોટી બનાવટ થાયછે માટે લેનારાઓએ ડૉ ખી મોતીવાળાના સીલ શીશીને બને છેડે બરાબર જોઇને દવા લેવી

ઓલ ઇંડિઆની આયુર્વેદિક કોન્ફરન્સ તથા એક્ઝીબીશન તરફથી
ફર્સ્ટ ક્લાસ સર્ટીફીકેટ મળ્યુ છે

सिद्ध कल्पमकरध्वज

ગમે તેવા હઠીલા દરદોમાટે એક અદ્‌ભુત મહાન શોધ

શોધક—આયુર્વેદરત્ન પંડિત એ. પી. શ્રીરામાચાર્યલુ ફીઝીશીયન [illegible] અને આયુર્વેદવૈદ્ય એન. નરસિંહાચાર્ય રીટાયર્ડ સબ-રજીસ્ટ્રાર

આ અક્સીર દવા ઘણા જૂના વખતથી જાણીતી છતાં ચાલુ જમાનાની સંસ્કૃતિવાળી પ્રયોગપદ્ધતિથી બનાવવામાં આવી છે. દીર્ઘ[illegible] દેવામાં તે અમૃતતુલ્ય સિદ્ધ થઇ ચુકી છે.

અશક્તિ ક્ષયરોગ ચકરી માથાનો દુખાવો નસોની કમતાકાત હિમા સંધિવા વાયુ, હીસ્ટીરીયા કોઇપણ જાતનો સોજો મધુપ્રમેહ દમ દમ ક્ષય ઉદરરોગ, ગર્ભાશયની પીડા મૂત્રરોગ, પ્રમેહ સ્ત્રીઓના માસિક ધર્મને લગતો કોઇપણ જાતનો વ્યાધિ વગેરે સ્ત્રી પુરૂષોના ઘણા ઘણા કઠિન રોગોને દૂર કરે છે.

યુવાવસ્થામાં થતી ભૂલોને લીધે પીડાતા મનુષ્યોને માટે આ ઔષધ અક્સીર ઇલાજ છે. તે લોહીને સુધારી ચહેરામાં રંગ લાવે છે અને નવું જીવન અર્પે છે.

આ દવા બનાવવામાં મુક્તા સુવર્ણ લોહ અને બીજી ચમત્કારિક વનસ્પતિઓ આવે છે. ગમે તે ઋતુમાં કોઇપણ જાતની પરહેજની પીડાવગર જ આ પુરૂષો એક ટોનિક તરીકે તે વાપરી શકે છે.

સેવનવિધિ દરેક શીશી સાથેજ રૂમેલ હોય છે. કિંમત—ગોળી ૬ ની શીશી ૧ ના રૂ. ૧૦ દશ વી. પી. ચાર્જ જુદું.

ટેલિગ્રાફીક એડ્રેસ
Kalpam
MADRAS

ધી મદ્રાસ આયુર્વેદિક ફાર્મસી,
પોસ્ટ બોક્ષ નં. ૧૫૧
મદ્રાસ

☞ વર્ષ પૂરૂ થવા આવ્યુ છે ગ્રાહક મહાશયોને ચડત લવાજમ તુરત મોકલવા વિનતિ કરવામા આવે છે કે જેથી આવતો અંક વી પી મોકલવો ન પડે

॥ પ્રખ્યાત ॥

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલયનાં અમૃતતુલ્ય ઔષધો

૧ **મલ્લપુરી અભ્રકભસ્મ**—ક્ષયરોગ ભયંકર વ્યાધિને [illegible] આ ભારતના [illegible] બે અનુભવ એ બને [illegible] સિદ્ધ થયેલ છે. ઉધરસ [illegible] અગ્નિ [illegible] ને તો તે તરત મારી હઠાવે છે. કિમત તોલા ૧ ના ૦ રૂપિયા ૫ [illegible]

૨ **ચક્ષુ કિંમતનો ચક્ષુ સુરમો**—આંખના [illegible] દરદીને [illegible] આંખોને રોશની [illegible] રેહે છે. કિમત તોલા ૧ ના રૂ ૨૪ [illegible]

૩ **લોહભસ્મ**—નાડીને સુધારે છે, લોહી વધારે છે અને શરીરને [illegible] બનાવે છે. [illegible] ચાંદ્રી [illegible] કિમત તોલા ૧ ના રૂપિયા ૫ [illegible]

૪ **આદિ ત્ય અવલેહ**—[illegible] માં તાકાત અને સ્ફૂર્તિ આપે છે [illegible] સુધારે છે [illegible] રેહે છે અને [illegible] કિમત તોલા ૨ [illegible]

૫ **હરીતકી અવલેહ**—શરીરમાં [illegible] ઉધરસ [illegible] અજબ [illegible] કિમત તોલા ૨ ના [illegible] ના રૂ ૨ [illegible]

૬ **અમૃતાદિ રસાયન**—પિત્તપ્રમેહ [illegible] લોહી તથા વીર્યને સુધારી શરીરને શક્તિ [illegible] વધારે છે [illegible] કિમત તોલા ૨ [illegible] ના [illegible]

૭ **વાયુ રસ તેલ**—[illegible] કિમત તોલા [illegible] ના રૂ ૫ [illegible]

૮ **બાલામૃત**—[illegible] કિમત [illegible] ના રૂ ૧ [illegible]

૯ **આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ**—શક્તિની તમામ દવાઓમાં અજબ [illegible] આ ગોળીઓ [illegible] ગોળીઓ [illegible] કિમત ગોળી ૩૨ [illegible] ના રૂ ૧ એક

વધારે દવાઓની વિગત [illegible] આતંકનિગ્રહ [illegible]

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

જામનગર—કાઠિયાવાડ